

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

ვახტანგ გურული

მეფე - მამა

სტალინის დიდი ექსპერიმენტი

მეორე შეესებული და გადამუშავებული გამოცემა

გამომცემლობა არტანუჯი
თბილისი

ნაშრომი იოსებ ჯულაშვილის (სტალინის) პოლიტიკური პორტრეტის შექმნის ცდაა. სტალინის მოღვაწეობა წარმოდგენილია საქართველოსა და რუსეთის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი მოვლენების განვითარების ფონზე. წიგნი წარმოადგენს მეორე შევსებულ და გადამუშავებულ გამოცემას.

რედაქტორი

პროფესორი სერგო ვარდოსანიძე

რეცენზენტები:

ისტორიის დოქტორი ლევან ჯიქია

ისტორიის დოქტორი გვანცა ბურდული

© ვახტანგ გურული, 2014

ISBN 978-9941-445-64-4

ედვინება მშობლების
ნათელ ხსოვნას

წინათქმა

იოსებ სტალინი, როგორც მოაზროვნე და პოლიტიკური მოღვაწე, დიდხანს დარჩება შეუცნობელი, ან ბოლომდე შეუცნობელი. სტალინის შესახებ დღემდე დანერგილი ყველა ნაშრომი უეჭველად ამტკიცებს ერთ ჭეშმარიტებას: სტალინის ნააზრევისა და ნაღვანის შეცნობა ჩვეულებრივი მოკვდავის შესაძლებლობებს აღემატება. ჩვენ შეგვიძლია გავიაზროთ ცალკეული მოვლენა, ცალკეული პრობლემა, მაგრამ ყოველი სქელტანიანი ნაშრომისა თუ მრავალტომეულის ნაკითხვის შემდეგაც უპასუხოდ რჩება, ჩემი აზრით, არსებითი კითხვები:

1. როგორ გახდა იოსებ ჯულაშვილი რუსეთის (საბჭოთა კავშირის) ერთპიროვნული მბრძანებელი?

2. როგორ შეძლო იოსებ სტალინმა პოლიტიკური მონი-
ნააღმდეგეების დამარცხება?

3. რას წარმოადგენდა იოსებ სტალინის მიერ ჩაფიქრებული და პრაქტიკულად რეალიზებული პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემა?

4. როგორ შექმნა იოსებ სტალინმა ისეთი ზესახელმწიფო, რომელმაც გაუძლო დანარჩენ სამყაროსთან დაპირისპირებას, არა მარტო გაუძლო, არამედ გაიმარჯვა კიდევ ამ დაპირისპირებაში?

5. იოსებ სტალინი იყო რუსული სინამდვილის ნაყოფი, რუსეთის პოტენციურ შესაძლებლობათა რეალიზაციის შედეგი, თუ XX საუკუნის 20-50-იანი წლების რუსეთი (საბჭოთა

კავშირი) იყო იოსებ სტალინის პირმშო, მისი მოღვაწეობის დაგვირგვინება?

6. რატომ დაიმსხვრა ასე სწრაფად იოსებ სტალინის მიერ შექმნილი სახელმწიფო სისტემა, რატომ დაუძლურდა ასე უცებ მის მიერ შექმნილი ზესახელმწიფო?

ეს კითხვები დღესაც უპასუხოდ რჩება. უპასუხოდ დარჩება ალბათ კიდევ კარგა ხანს...

იოსებ სტალინის ფენომენის ახსნა მკვლევართა უბრალო გატაცებას არ წარმოადგენს. სტალინის ფენომენის ახსნის გარეშე შეუძლებელია რუსეთისა (სსრ კავშირისა) და საერთოდ კაცობრიობის ისტორიის დიდი ეპოქის გააზრება. როგორც უნდა ვაფასებდეთ სტალინს, იგი უკვე ისტორიის კუთვნილებაა, იმ ისტორიისა, რომელიც თავის თავში მალავს პასუხს ზემოთ ჩამოთვლილ კითხვებზე და რომელთა გაცნობიერების გარეშე შეუძლებლად მიგვაჩნია სტალინის პოლიტიკური პორტრეტის სრულქმნა.

იოსებ სტალინის პოლიტიკური მოწინააღმდეგეები, ისევე როგორც მისი თანამებრძოლები, ამოდ ცდილობდნენ, ბოლომდე ამოეცნოთ სტალინის ნააზრევის არსი და ამ ნააზრევის რეალიზაციის პრაქტიკული შედეგი. თუმცა ვერავინ მიხვდა, რას ანგრევდა და რას ქმნიდა სტალინი – რის მიღწევას ცდილობდა ასე გულმოდგინედ. თვითონ სტალინს ამის შესახებ სიმართლე არ უთქვამს – ეს დიდი საიდუმლო სამარეში თან წაიღო. ამდენად, ჯერი ისტორიკოსებზე მიდგა...

წინამდებარე ნაშრომს არა აქვს სტალინის სრული პოლიტიკური პორტრეტის შექმნის პრეტენზია. უკეთეს შემთხვევაში, იგი, როგორც პირველსახე, ფიქრი, განსჯა შეიძლება მასალად გამოდგეს პოლიტიკური პორტრეტისათვის.

ყოველი ადამიანი ქვეყნიერებას მოეწვლინება როგორც ღვთის ნაპერწკალი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ღმერთმა ადამი-

ანს სასუფეველისაკენ გზა გაუხსნა. შემდეგ ადამიანი დგება არჩევნის წინაშე. ასე გრძელდება ადამიდან დღემდე. არჩევანი ხდება:

- ღმერთსა და ეშმაკს,
- სულსა და ხორცს,
- ცხოვნებასა და წარწყმედას,
- სასუფეველსა და სატანჯველს,
- სამოთხესა და ჯოჯოხეთს,
- სიყვარულსა და სიძულვილს,
- მიტევებასა და შეურიგებლობას,
- ერთგულებასა და ღალატს,
- მორჩილებასა და ამბოხს შორის.

არჩევანის წინაშე ოდესმე, ადრე თუ გვიან, ყველა ადამიანი დგება. არჩევანში ადამიანი თავისუფალია.

თავისუფალი იყო არჩევანში იოსებ ჯულაშვილიც...

ჩვეულებრივი მოკვდავის არჩევანი მხოლოდ მისი და შეიძლება მისი ახლობლების ცხოვრებას განსაზღვრავდეს, მასზე ახდენდეს გავლენას. იოსებ ჯულაშვილი არ იყო ჩვეულებრივი მოკვდავი. ამიტომაც არჩევანი მხოლოდ მისთვის არ გამოდგა საბედისწერო. იოსებ ჯულაშვილის არჩევანმა განსაზღვრა:

- იოსებ ჯულაშვილის მომავალი,
- საქართველოს მომავალი,
- რუსეთის (საბჭოთა კავშირის) მომავალი,
- მსოფლიოს მომავალი...

ეს არჩევანი კი გაკეთდა საქართველოში (იქნებ გორში, იქნებ თბილისში). რუსეთის იმპერიაში მსგავსი არჩევანი ათასებმა და ათი ათასებმა გააკეთეს. მათგან მხოლოდ ერთს არგუნა ბედმა, გამხდარიყო დედამიწის ერთ მეექვსედზე გადაჭიმული ზესახელმწიფოს ერთპიროვნული მბრძანებელი...

ყოველივე კი ასე დაიწყო...

თავი I. დაბადება. სოციალური გარემო. განათლება

თბილისის გუბერნიის სამაზრო ქალაქ გორის მიძინების ტაძრის მღვდელმა სოლომონ ხახანაშვილმა 1878 წლის 17 დეკემბერს მეტრიკული ჩანაწერების წიგნი გადაშალა და ოცდამეოთხე ნომრით ასეთი ჩანაწერი გააკეთა:

„Родился шестаго (6), а крещен семьнадцатаго (17) декабря, Иосиф, родители его: житель г. Гори, крестьянин Виссарион Иванов сын Джугашвили и законная жена его Екатерина Гавриловна, оба православного вероисповедения. При крещении восприемником был житель г. Гори, крестьянин Михаил Шиев сын Цихитатришвили. Таинство крещения совершал Протоиерей Горийского Успенского Собора Соломон Хаханов с причетником Алексием Квиникадзе“.¹

იოსებ ჯულაშვილის დაბადების ზუსტი თარიღი დღემდე დადგენილი არ არის. უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ასახელებენ ორ თარიღს: 1879 წლის 21 დეკემბერს და 1878 წლის 6 დეკემბერს.

იოსებ ჯულაშვილის ოფიციალურ ბიოგრაფიაში, რომელიც ავტორთა კოლექტივმა შეადგინა ი. პ. ტოვსტუხას ხელმძღვანელობით, მრავალი შეცდომა თუ უზუსტობაა გა-

¹ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 414, ფურცელი 2; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 14; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1879-1907. თბ., 2007, გვ. 4.

წარული¹. სხვას რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ, უზუსტობაა გაპარული იოსებ ჯულაშვილის დაბადების თარიღთან დაკავშირებით. ოფიციალური ბიოგრაფები მიიჩნევენ, რომ იოსებ ბესარიონის ძე ჯულაშვილი დაიბადა 1879 წლის 21 დეკემბერს. XX საუკუნის 20-30-იან წლებში თვით იოსებ სტალინის ხელით შევსებული ანკეტების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, იოსებ ჯულაშვილი მართლაც 1879 წელს უნდა დაბადებულიყო. სათანადო საარქივო მასალის შესწავლის საფუძველზე დადგინდა, რომ სინამდვილეში იოსებ ბესარიონის ძე ჯულაშვილი დაიბადა 1878 წლის 6 დეკემბერს.

1902 წელს ბათუმში ჟანდარმერიამ იოსებ ჯულაშვილი დააპატიმრა. 1902 წლის 13 ივლისს ქუთაისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველომ რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტს გაუგზავნა ოფიციალური დოკუმენტი – ცნობა პასუხისგებაში მიცემული იოსებ ჯულაშვილის შესახებ. ცნობაში მესამე კითხვის – „Время рождения“ – გასწვრივ წერია: „23“. ამ მონაცემის მიხედვით, გამოდის, რომ იოსებ ჯულაშვილი დაბადებულია 1879 წელს (1902-23=1879). 1902 წლის 17 ივლისს ბათუმში ჟანდარმთა ცალკე კორპუსის პოდპოლკოვნიკმა შაბილსკიმ და ბათუმელმა ექიმმა ელიავამ შეადგინეს ასევე ოფიციალური დოკუმენტი „Протокол примет“ პასუხისგებაში მიცემული იოსებ ჯულაშვილისა. ოქმის მეორე კითხვის – „Лета“ – გასწვრივ წერია: „23 года“. ამ მონაცემითაც იოსებ ჯულაშვილი 1879 წელს (1902-23=1879) უნდა დაბადებულიყო. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჟანდარმერიას პასუხისგებაში მიცემული მოქალაქის წლოვანების აღმნიშვნელი ციფრი სათანადო გრაფაში შეჰქონდა თვით მოქალაქის ჩვენების საფუძველზე, მაგრამ შემდეგში ეს მონაცემი მონმდებოდა. საბოლოოდ, ჟანდარმერია დაბადების თარიღს დადგენილად ჩათვლიდა

¹ იხ.: იოსებ ბესარიონის ძე სტალინი. მოკლე ბიოგრაფია. მეორე გამოცემა. თბ., 1952.

მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მიიღებდა ამონაწერს სამეტრიკო ჩანაწერის წიგნიდან, რომელიც ეკლესიაში ინახებოდა. იოსებ ჯულაშვილის დაბადების თარიღიც ამ გზით დადგინდა. გორიდან თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს აცნობეს, რომ იოსებ ბესარიონის ძე ჯულაშვილი დაიბადა 1878 წლის 6 დეკემბერს¹. იმავდროულად ჟანდარმერიამ მოიპოვა მეორე დოკუმენტი – თბილისის მართლმადიდებელთა სასულიერო სემინარიის მმართველობის მიერ იოსებ ჯულაშვილის სახელზე გაცემული ოფიციალური დოკუმენტი – „Свидетельство“, რომელშიც აღნიშნულია, რომ იოსებ ბესარიონის ძე ჯულაშვილი დაიბადა „в шестой день декабря месяца тысяча восемьсот семдесят восьмого года“.²

იოსებ ჯულაშვილი შემდგომი დაპატიმრების დროსაც თავისი ასაკის შესახებ ისეთ ციფრს ასახელებდა, რომ იგი 1879 წელს დაბადებული გამოდიოდა. 1909 წელს ბაქოში პატიმრობაში მყოფი იოსებ ჯულაშვილის შესახებ შექმნილ ოფიციალურ დოკუმენტში კითხვის – „Возраст“ – გასწორებ ნერია: „30 лет“. ამ მონაცემის მიხედვით, იოსებ ჯულაშვილი 1879 წელს (1909-30=1879) უნდა დაბადებულიყო. ჟანდარმერია ისევ დაეჭვდა იოსებ ჯულაშვილის ჩვენების სისწორეში. 1911 წლის 20 ოქტომბერს თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოდან გორში ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცერ მომონოვს წერდნენ: „Установи путем допроса проживающей в г. Гори модистки Екатерины Глаховны Джугашвили (урожденной Геладзе) и донести имеется-ли у нея сын Иосиф Виссарионов

¹ სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 1, საქმე 772, ფურცლები 78-79; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998 გვ. 5; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 5.

² სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 414, ფურცელი 4; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 5; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 5.

Джугашвили и в утвердительном случае в каком году и где он родился и в какой именно церкви крещен ея сын".¹ იმავე წლის 25 ოქტომბერს გორის მიძინების ეკლესიის წინამძღვარს თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოდან წერდნენ: „Прощу распоряжения о выдаче метрической выписи о рождении и крещении Иосифа Виссарионова Джугашвили“². 1911 წლის 24 ოქტომბერს გორში ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცერმა მომონოვმა დაკითხა იოსებ ჯულაშვილის დედა ეკატერინე (კეკე) გლახოს ასული ჯულაშვილი (გელაძე) და დაკითხვის ოქმი გაუგზავნა თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს. ოქმში ვკითხულობთ: „... действительно у нея (Екатерины Джугашвили – ვ. გ.) есть сын Иосиф, 33-х лет, родился в гор. Гори, крестился в Горийском Успенском соборе“.³ ე. ი. ეკატერინე ჯულაშვილის ჩვენების მიხედვით, იოსებ ჯულაშვილი 1878 წელს (1911-33=1878) უნდა დაბადებულიყო. იგივე დადასტურდა გორის მიძინების ეკლესიის სამეტრიკო ჩანაწერების წიგნიდან გაკეთებული ამონაწერითაც, რომელიც გორიდან მიიღეს თბილისში.

ამრიგად, იოსებ სტალინის დაბადების თარიღად უნდა მივიჩნიოთ 1878 წლის 6 დეკემბერი.

მაინც რაში დასჭირდა იოსებ ჯულაშვილს დაბადების ნამდვილი თარიღის დამალვა? იოსებ ჯულაშვილი 1902 წელს დააპატიმრეს ბათუმში. მას ბრალად ედებოდა ორი რამ: თბილისის სოციალ-დემოკრატიული წრის წევრობა და

¹ სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 268, ფურცელი 10; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 6; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 5-6.

² სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 268, ფურცელი 13; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 6.

³ სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 268, ფურცელი 24; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 6; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 6.

ბათუმის დემონსტრაციის ორგანიზება. იოსებ ჯულაშვილს ჰქონდა შანსი ორივე ბრალდებიდან თავის დაძვრენისა. ამასთან, მან კარგად იცოდა, რომ დაბადებული იყო 1878 წელს და, როგორც სამხედრო ვალდებული, 1900-1901 წლების განწევას ექვემდებარებოდა. ამდენად, იოსებ ჯულაშვილისათვის შეიძლებოდა წაეყენებინათ ბრალდება – სამხედრო სამსახურისათვის თავის არიდება, 1879 წელს დაბადებულს კი ასეთ ბრალდებას ვერ წაუყენებდნენ.

იოსებ ჯულაშვილმა ბავშვობა გორში გაატარა. იგი ხელოსნების, გლეხებისა და მუშების წრეში იზრდებოდა. სწორედ ამ გარემოში აღიქვა იოსებ ჯულაშვილმა სინამდვილე. ცოტა მოგვიანებით მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ქართველ სამღვდელოებასთან. ამ ურთიერთობამ იოსებ ჯულაშვილის ცნობიერებას ღრმა კვალი დააჩნია.

იოსებ ჯულაშვილი ქ. გორში დედასთან იზრდებოდა. მამას ოჯახი პრაქტიკულად მიტოვებული ჰყავდა. 1902 წლის ივლისში იოსებ ჯულაშვილი ქ. ბათუმში დაკითხა ქუთაისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს გამომძიებელმა. დაკითხვისას შედგა იოსებ ჯულაშვილის ანკეტური მონაცემები. ანკეტაში მეთექვსმეტე კითხვა ასე იყო ფორმულირებული: „Места постоянного жительства родителей или заменяющих их родственников или опекунов“. ამ კითხვაზე ასეთი პასუხია გაცემული: „Мать живет в г. Гори, местожительство отца за последние 12 л. неизвестно“.¹ იოსებ ჯულაშვილი არ ცრუობდა, – მამა გორში იშვიათად ჩნდებოდა. თავდაპირველად ბესარიონ ჯულაშვილი ცოლსა და შვილს მატერიალურ დახმარებას უწევდა, შემდეგ კი მათზე ზრუნვა შეწყვიტა. 1895 წლის 28 აგვისტოს თბილისის

¹ სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 268, ფურცელი 63; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 27; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 7.

მართლმადიდებლური სასულიერო სემინარიის რექტორის არქიმანდრიტ სერაფიმის სახელზე დაწერილ თხოვნაში იოსებ ჯულაშვილი აღნიშნავს: „Отец мой, уже три года, не оказывает мне отцовского попечения, в наказание того, что я, не по его желанию, продолжил образование“.¹ ბესარიონ ჯულაშვილს შვილის თბილისის სასულიერო სემინარიაში კი არა, გორის სასულიერო სასწავლებელში შეყვანაც არ სურდა. ქმრის სურვილი მიუღებელი აღმოჩნდა ეკატერინე (კეკე) გელაძისათვის. დედას შვილის სასულიერო სასწავლებელში შეყვანა 1886 წელს უნდოდა, საჭირო საბუთებიც კი გაუმზადებია. ვერც 1886 და ვერც 1887 წელს იოსებ ჯულაშვილმა სწავლის დაწყება ვერ შეძლო. ცხადია, მიზეზი მატერიალური ხელმოკლეობაც იყო. ეკატერინე (კეკე) გელაძე ქმრის რისხვას არ შეუშინდა, საჭირო თანხაც იშოვა და 1888 წლის სექტემბრიდან იოსებ ჯულაშვილი გორის სასულიერო სასწავლებელში სწავლას შეუდგა.

მამისაგან მიტოვებულ ოჯახს მატერიალურად ძალზე უჭირდა. 1894 წლის 29 სექტემბერს თბილისის მართლმადიდებლური სასულიერო სემინარიის რექტორ არქიმანდრიტ სერაფიმის სახელზე დაწერილ თხოვნაში იოსებ ჯულაშვილი აღნიშნავდა: „Мать моя находится в самом бедственном положении. Не имея имущества ни движимаго ни недвижимаго, она живет и содержит меня работой, которую часто не находит“.² კიდევ უფრო დამძიმდა იოსებ ჯულაშვილის ეკონომიკური მდგომარეობა 1895 წელს. სემინარიის რექტორს, არქიმანდრიტ სერაფიმს 1895 წლის 28 აგვისტოს

¹ სშსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 1, საქმე 373, ფურცელი 36; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 16; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 7.

² სშსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 1, საქმე 373, ფურცელი 6; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 15; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 8.

იოსებ ჯულაშვილი წერდა: „В настоящее время, у матери моей ослабли глаза, впоследствии чего более не может заниматься ручным трудом (единственный источник дохода)".¹ გორის სასულიერო სასწავლებელში იოსებ ჯულაშვილი კარგად სწავლობდა. სასწავლებელი 1894 წელს დაასრულა. ოფიციალურ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ იოსებ ჯულაშვილმა სასულიერო სასწავლებელი დაასრულა „Первым учеником“.

მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის მიუხედავად, ეკატერინე (კეკე) გელაძემ შეძლო შვილის თბილისის მართლმადიდებლურ სასულიერო სემინარიაში შეყვანა. არსებული წესის მიხედვით, სემინარიაში სწავლების გადასახადს არ იხდიდნენ სასულიერო წოდების წარმომადგენელთა შვილები. იოსებ ჯულაშვილი ამ შეღავათით ვერ ისარგებლებდა. კეკემ როგორღაც მოახერხა და იოსებ ჯულაშვილს სწავლების გადასახადი გაუნახევრეს – გადასახადის 50%-ს საეკლესიო ხაზინა იხდიდა. დანარჩენი 50% (40 მანეთი) კეკეს უნდა გადაეხადა. ეს კი ეკონომიკურ სიდუხჭირეში ჩავარდნილი ოჯახისათვის ადვილი არ იყო. იოსებ ჯულაშვილს იმდენად უჭირდა, რომ ტანსაცმლის შესაძენი ფულიც კი არ გააჩნდა. 1894 წლის 29 სექტემბერს იოსებ ჯულაშვილი თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორს, არქიმანდრიტ სერაფიმს წერდა: „Посему всеижайше прошу вас, ваше высокоприподобие, выдать мне зимнюю одежду... и избавте меня от простуды и холода“.² მომდევნო წელს კიდევ უფრო გაუჭირდა. სემინარიის პირველი კლასის წარმატებით დას-

¹ სშსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 1, საქმე 373, ფურცელი 36; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 16; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 8.

² სშსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 1, საქმე 373, ფურცელი 6; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 16; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 8-9.

რულების შემდეგ იოსებ ჯულაშვილს მეორე კლასში სწავლის გაგრძელების უფლებას არ აძლევდნენ. მას დაფარული არ ჰქონდა პირველი კლასის სწავლების გადასახადი, უფრო ზუსტად, სწავლებისათვის დაწესებული თანხის 50% (40 მანეთი). 1895 წლის 28 აგვისტოს იოსებ ჯულაშვილი სემინარიის რექტორს, არქიმანდრიტ სერაფიმს შეახსენებდა, რომ მას პირველ კლასში სწავლების გადასახადი გაუნახევრეს, მაგრამ დარჩენილი ნახევრის გადახდაც არ შეეძლო და სთხოვდა, ეპატიებინათ მისთვის 40 მანეთი. იოსებ ჯულაშვილი სემინარიაში ან საეკლესიო ხაზინის ხარჯზე უნდა დარჩენილიყო, ან სწავლისათვის თავი უნდა დაენებებინა. ამიტომ იყო, რომ სემინარიის რექტორ არქიმანდრიტ სერაფიმს სთხოვდა: „Посему я вторично прибегаю к стопам Вашего Высокопреподобия и прошу покорнейше оказать мне помощь принятием на полный казенный счет, чем окажете величайшую милость“.¹ თბილისის სასულიერო სემინარიის მმართველობამ იოსებ ჯულაშვილის თხოვნა შეინყნარა.

მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის მიუხედავად, მამისაგან მიტოვებული და თბილისში სასწავლებლად ჩამოსვლის შემდეგ უკვე დედის სიტბოსაც მოკლებული იოსებ ჯულაშვილი კარგად სწავლობდა. იმდენად გულმოდგინე იყო, რომ 1894-1895 სასწავლო წელს (ანუ პირველ კლასში) არასაპატიო მიზეზით არც ერთი საათი არ გაუცდენია, საპატიო მიზეზით კი გააცდინა მხოლოდ 14 საათი.

სასულიერო სემინარიის პირველ კლასში იოსებ ჯულაშვილი მხოლოდ შვიდ საგანს სწავლობდა. გარდა ამისა, უნდა დაენერა ერთი თხზულება. სასწავლო წლის ბოლოს ჩატარებულ გამოცდებზე იოსებ ჯულაშვილმა ასეთი შეფასებები

¹ სშსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 1, საქმე 373, ფურცელი 36; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 16; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 9.

დაიმსახურა: წმინდა წერილი – 5, ბერძნული ენა – 4, ქართული საეკლესიო გალობა – 5, სიტყვიერება – 5, სამოქალაქო ისტორია – 5, მათემატიკა – 5, ქართული ენა – 5, თხზულება – 4.¹

აღსანიშნავია, რომ იოსებ ჯულაშვილი მთელი სასწავლო წლის განმავლობაში (1894 წლის სექტემბრიდან 1895 წლის მაისის ჩათვლით) ყოფაქცევაში ყოველთვის უმაღლეს შეფასებას (5) იმსახურებდა. ცხადია, წლიური შეფასებაც უმაღლესი (5) იყო.²

მეორე, მესამე და მეოთხე კლასებში იოსებ ჯულაშვილი ასევე დიდი მონდომებით სწავლობდა. სემინარიაში სწავლის ოთხი წლის განმავლობაში (1894 წლის სექტემბერიდან 1899 წლის მაისამდე) იოსებ ჯულაშვილმა ოცი საგანი შეისწავლა და შემდეგი შეფასებები დაიმსახურა: წმინდა წერილის განმარტება – ძალზე კარგი (4), ბიბლიური ისტორია – ძალზე კარგი (4), ეკლესიის ისტორია – კარგი (3), ჰომილეტიკა – ძალზე კარგი (4), ლიტურგიკა – ძალზე კარგი (4), რუსული სიტყვიერება – ძალზე კარგი (4), რუსული ლიტერატურის ისტორია – ძალზე კარგი (4), მსოფლიოს სამოქალაქო ისტორია – ძალზე კარგი (4), რუსეთის სამოქალაქო ისტორია – ძალზე კარგი (4), ალგებრა – ძალზე კარგი (4), გეომეტრია – ძალზე კარგი (4), პასქალია – ძალზე კარგი (4), ფიზიკა – ძალზე კარგი (4), ლოგიკა – ფრიადი (5), ფსიქოლოგია – ძალზე კარგი (4), ქართული საეკლესიო საგნები – ძალზე კარგი (4), ბერძნული ენა – ძალზე კარგი (4), სლავური საეკლესიო გალობა – ფრიადი (5), ქართული

¹ სშსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 1, საქმე 373, ფურცელი 11; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 17; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 9.

² სშსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 414, ფურცელი 4; ვახტანგ გურული. იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 17; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 9.

საეკლესიო გალობა – ძალზე კარგი (4).¹ აი, ამ ცოდნით წავიდა იოსებ ჯულაშვილი თბილისის სასულიერო სემინარიიდან. თუმცა მისი განათლება ამით არ დასრულებულა.

ეკატერინე (კეკე) გელაძეს დიდი სურვილი ჰქონდა, რომ მისი ერთადერთი შვილი მღვდელი გამოსულიყო. იოსებ ჯულაშვილი დედის სურვილს ემორჩილებოდა და დიდი მონდომებით სწავლობდა როგორც გორის სასულიერო სასწავლებელში (1888-1894 წწ.), ისე თბილისის სასულიერო სემინარიაში (1894-1899 წწ.). როგორც ჩანს, სხვა მიზანი იოსებ ჯულაშვილს იმხანად არ ამოძრავებდა. არჩევნის წინაშე იგი ცოტა მოგვიანებით დადგა.

¹ სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 414, ფურცელი 4; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 18-19; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 9.

თავი II. ილია ჭავჭავაძესთან „ივერიის“

იოსებ ჯულაშვილი გორიდან თბილისში 1894 წლის აგვისტოში ჩამოვიდა. სასულიერო სემინარიის პანსიონში მცხოვრებ ყმანვილს უამრავი საფიქრალი ჰქონდა: მამა გაღიზიანებული იყო იმის გამო, რომ შვილმა მისი ნების წინააღმდეგ სემინარიაში სწავლა განაგრძო; დედას იმდენად მცირე შემოსავალი ჰქონდა, რომ სწავლის ქირის შეღავათით (50%) გადახდაც კი არ შეეძლო. იოსებ ჯულაშვილის თბილი ტანსაცმლის შეძენისათვის აუცილებელი ფული არ ჰქონდა, არ ჰქონდა წიგნებისთვის საჭირო ფული... სამაგიეროდ, ჰქონდა დაუოკებელი სურვილი, ცხოვრების ფსკერზე არ დარჩენილიყო, ჰქონდა საკუთარი ძალების რწმენა და იმისი მუდმივი განცდა, რომ იგი ღმერთმა გამოარჩია ნაცრისფერი მასისაგან. ეს რომ არ ყოფილიყო, იოსებ ჯულაშვილს ლექსების წერის სურვილიც არ აღეძვრებოდა.

XIX საუკუნის 60-90-იანი წლების საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა მოძრაობამ დააკანონა ასეთი ტრადიცია: თუ ახალგაზრდა მოღვაწეს საზოგადოებრივ ასპარეზზე დამკვიდრება სურდა, მას ქვეყნისათვის თავისი თავი პრესის საშუალებით უნდა წარედგინა – კალამი ეცადა პოეზიაში, პროზაში, პუბლიცისტიკაში. იმხანად, როცა იოსებ ჯულაშვილი გორიდან თბილისში ჩამოვიდა, ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა რამდენიმე ნაკადს მოიცავდა. პირველი. გაზეთ „ივერიის“ მიმდინარეობა. ეს იყო ილია ჭავჭავაძისა და მისი ძველი თანამოაზრეების მიმდინარეობა, რომლებიც ერთგულნი დარჩნენ XIX საუკუნის 60-იან წლებ-

ში შემუშავებული ეროვნული მოძრაობის პროგრამისა და, შეცვლილი ვითარების მიუხედავად, მისი განხორციელებისათვის იღვწოდნენ. **მეორე.** გაზეთ „კვალის“ მიმდინარეობა. ამ მიმდინარეობის წინამძღოლი გიორგი წერეთელი იყო. უთანხმოება ილია ჭავჭავაძესა და გიორგი წერეთელს შორის წლების განმავლობაში სულ უფრო იზრდებოდა, რაც საბოლოოდ განხეთქილებით დასრულდა. გიორგი წერეთელმა 1893 წელს გაზეთი „კვალი“ დააარსა და დიდი მონდომებით ცდილობდა, „კვალს“ „ივერიის“ ადგილი დაეკავებინა ქართულ სინამდვილეში. ილია ჭავჭავაძესთან პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხებზე უთანხმოება გიორგი წერეთელმა იმით დაასრულა, რომ ქართველი ერის მომავალი ნაციონალ-სოციალიზმის (ეროვნული სოციალიზმის) გამარჯვებას დაუკავშირა. გიორგი წერეთელი მფარველობას უწევდა ილია ჭავჭავაძის შეურიგებელ იდეურ მტრებს, ახალგაზრდა ქართველ სოციალ-დემოკრატებს (მესამედასელებს). **მესამე.** ჟურნალ „მომამის“ (გამოვიდა 1894 წელს) მიმდინარეობა. ეს მიმდინარეობა იზიარებდა ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებას იმის თაობაზე, რომ ქართველი ერის პროგრესი ბურჟუაზიული წყობილების დამკვიდრებაზე იყო დამოკიდებული. **მეოთხე.** ნაროდნიკული (ხალხოსნური) მიმდინარეობა, რომელსაც პრაქტიკულად პირვანდელი იდეური და ორგანიზაციული სახე დაკარგული ჰქონდა და იდეურ ევოლუციას განიცდიდა (სოციალურსა და ეროვნულს შორის მერყეობდა). **მეხუთე.** ქართველ სოციალ-დემოკრატთა (ნოე ჟორდანიას, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ვლადიმერ დარჩიაშვილი და სხვ.) მიმდინარეობა („მესამე დასი“), რომელიც ქართველი ერის მომავალს სოციალიზმის გამარჯვებას უკავშირებდა. **მეექვსე.** რუს სოციალ-დემოკრატთა მიმდინარეობა. ეს იყო რუსეთიდან რევოლუციური მოღვაწეობისათვის გადმოსახლებული რუსი და არარუსი ეროვნების სოციალ-დემოკრატების (ოსიპ კოგანის, ნიკოლოზ კოზერენკოს, ვიქ-

ტორ კურნატოვსკის და სხვ.) მიმდინარეობა. რუსეთიდან გადმოსახლებულ სოციალ-დემოკრატებს „მესამე დასთან“ იდეურ და ორგანიზაციულ საკითხებზე უთანხმოება ჰქონდათ, ამიტომაც ისინი „მესამე დასში“ არ შესულან. რუსეთიდან გადმოსახლებული სოციალ-დემოკრატები თბილისისა და ბათუმის მუშათა შორის ენეოდნენ აგიტაციას, ქმნიდნენ არალეგალურ ჯგუფებსა და წრეებს.¹

ზემოთ აღნიშნული ექვსი მიმდინარეობიდან პირველი სამი („ივერიის“, „კვალის“ „მოამბის“ მიმდინარეობები) ლეგალურად არსებობდა, თავიანთი ბეჭდვითი ორგანოები გააჩნდათ, ამიტომაც იოსებ ჯულაშვილს მათი გაცნობა არ გაუჭირდებოდა. მეოთხე მიმდინარეობის (ნაროდნიკების) შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ იგი არალეგალურად არსებობდა, იოსებ ჯულაშვილს შეიძლებოდა გორშიაც სმენოდა რაიმე, თუ მოინდომებდა, თბილისშიც გაიგებდა მათი პროგრამისა და მოღვაწეობის შესახებ. მეხუთე მიმდინარეობა („მესამე დასი“) არალეგალურად კი შეიქმნა, მაგრამ „კვალი“ ამ ორგანიზაციის შესახებ საკმაოდ ვრცელ მასალას ბეჭდავდა და იოსებ ჯულაშვილსაც შეეძლო, სრული წარმოდგენა ჰქონოდა „მესამე დასზე“. მეექვსე მიმდინარეობა (რუსეთიდან გადმოსახლებული სოციალ-დემოკრატები) თითქმის საიდუმლო სექტის პრინციპით მოქმედებდა და ალბათ იოსებ ჯულაშვილს პირველ ხანებში მისი წევრების შესახებ რაიმეს გაგება გაუჭირდებოდა.

იოსებ ჯულაშვილი რთული არჩევნის წინაშე იდგა. გამორიცხული არ არის, რომ პოლიტიკურ ორიენტაციაზე ფიქრი და განსჯა მან ჯერ კიდევ გორში დაიწყო. დიდხანს ფიქრობდა თბილისშიც. არჩევანი გაკეთდა: 1895 წლის ზაფხულში სასულიერო სემინარიის პირველკლასელი იოსებ

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 11-12.

ჯულაშვილი საქართველოში ყველაზე პოპულარულ გაზეთ „ივერიის“ რედაქციაში მივიდა და გაზეთის გამომცემელსა და რედაქტორს, ილია ჭავჭავაძეს ლექსის გამოქვეყნება სთხოვა. „ივერიაში“ მისვლა უკვე ნიშნავდა, რომ იოსებ ჯულაშვილი სიმპათიით იყო გამსჭვალული ილია ჭავჭავაძისადმი. გაბედული არჩევანი იყო: ქართველი საზოგადოებისათვის იოსებ ჯულაშვილი ილია ჭავჭავაძის „ივერიას“ უნდა წარედგინა.

ილია ჭავჭავაძე „ივერიაში“ გამოსაქვეყნებელ ლექსებს საგანგებოდ არჩევდა. ილიასათვის არ არსებობდა ცნობილი და უცნობი ავტორი, არსებობდა კარგი და ცუდი ლექსი. აღმოჩნდა, რომ იოსებ ჯულაშვილს კარგი ლექსი დაენერა, რაკი 1895 წლის 14 ივნისს, „ივერიის“ 123-ე ნომერში, პირველ გვერდზე, ყველაზე თვალსაჩინო ადგილას, დაიბეჭდა სამსტროფიანი უსათაურო ლექსი:

„ვარდს გაეფურჩქნა კოკორი,
გადახვეოდა იასა,
ზამბახსაც გაღვიძებოდა
და თავს უხრიდა ნიაფსა.

ტოროლა მალლა ღრუბლებში
ნკრიალ-ნკრიალით გალობდა,
ბულბულიც გახარებული,
ნაზის ხმით ამას ამბობდა:

„აყვავდი ტურფავ ქვეყანავ,
ილხინე, ივერთ მხარეო,
და შენც, ქართველო, სწავლითა
სამშობლო გაახარეო!“

მკითხველმა ლექსის ავტორის შესახებ ვერაფერი შეიტყო. ავტორი ვინაობას არ ასახელებდა, ხელს ანერდა ფსევდო-

ნიმით – „ი. ჯ-შვილი“.¹ „ვარდს გაეფურჩქნა კოკორი“ შევიდა იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენის 1916 წლის გამოცემაში“.² როგორც ვხედავთ, იოსებ ჯულაშვილის ლექსი „დედა ენაში“ იაკობ გოგებაშვილის სიცოცხლეში არ შესულა.

ილია ჭავჭავაძე საზოგადოებისათვის სრულიად უცნობ სემინარიელს დიდად სწყალობდა. 1895 წელს იოსებ ჯულაშვილმა „ივერიაში“ კიდევ ოთხი ლექსი დაბეჭდა და ოთხივე – პირველ გვერდზე.

1895 წლის 22 სექტემბერს „ივერიის“ 203-ე ნომერში დაიბეჭდა ამჯერად ხუთსტროფიანი ლექსი:

„როდესაც ბადრად მნათობი მთვარე
ცის კამარაზედ გადაცურდება
და მისი შუქი, გაბრწყინებული,
ლურჯ ჰორიზონტზედ შეთამაშდება;

ოდეს ბულბულის სტვენა-სიმღერა
ჰაერში ნაზად გაიწკრიალებს,
როს სალამურის სულისკვეთება
მთისა მწვერვალზედ შეისრიალებს;

ოდეს მტრისაგან გადახვეწილი
კვლავ ეღირსება თვის ჩაგრულ მხარეს
და როს სნეული, შუქს მოკლებული
კვლავ დაინახავს მზესა და მთვარეს,

მაშინ მეც, ჩაგრულს, სევდისა ნისლი
თავიდან მწყდება, მყისვე მშორდება,
და იმედები კეთილდღეობის
უბედურს გულში მიღორძინდება!

¹ გაზეთი „ივერია“, 1895, №123, 14 ივნისი, გვ. 1.

² იაკობ გოგებაშვილი, დედა ენა. ნაწილი 1. ტფ., 1916; იაკობ გოგებაშვილი, დედა ენა. ნაწილი 1. ტფ., 1917.

და ამ იმედით გატაცებულსა
სული მიხარის, მშვიდად სძგერს გული;
ნუ-თუ ნრფელია იმედი ესე,
ჩემდა იმა დროს მოვლინებული?!”

ლექსი იოსებ ჯულაშვილმა ამჯერად „სოსელოს“ ფსევდონიმით დაბეჭდა.¹ ამ ლექსმაც, როგორც ჩანს, იმთავითვე მიიპყრო საზოგადოების ყურადღება. 1899 წელს ლექსი, უკანასკნელი ტაეპის გამოკლებით, როგორც ლექსთწყობის საუკეთესო ნიმუში, შევიდა ქართული სიტყვიერების კრებულში.²

ერთი თვეც არ იყო გასული, რომ 1895 წლის 11 ოქტომბერს „ივერიის“ 218-ე ნომერში ფსევდონიმით „სოსელო“ დაიბეჭდა ხუთსტროფიანი ლექსი სათაურით „მთვარეს“:

„იარე დაულალავად –
თავი ნუ ჩაგიკიდია,
გაჰფანტე ნისლი ღრუბლების,
უფლის განგება დიდია.

ნაზად შესცინე ქვეყანას
შენს ფეხ-ქვეშ გადაჭიმულსა
მყინვარს დამღერე ნანინა,
ზეციდამ გადმოკიდულსა.

კარგად იცოდე, რომ ერთხელ
ძირს დაცემული, ჩაგრული
კვლავ აღემართვის მთას წმინდას,
იმედით აღტაცებული.

¹ გაზეთი „ივერია“, 1895, №203, 22 სექტემბერი, გვ. 1.

² იხ.: მელიტონ კელენჯერიძე, თეორია სიტყვიერებისა. ქართული სალიტერატურო სამაგალითო ნიმუშების გარჩევი. ნაწილი 1. საზოგადო თეორია სიტყვიერებისა. ქუთ., 1899, გვ. 93-94.

მაშ, ტურფავ, წინანდებურად
ღრუბლებში გაიკაშკაშე,
ლურჯ კამარაზედ საამოდ
სხივები შეათამაშე.

მეც გადავიხსნი საკინძეს
და მკერდს მოგიშვერ მთვარესა,
ხელ-განპყრობილი თაყვანს ვცემ
ქვეყნად შუქ-მომფინარესა¹.

1895 წელს დიდი ზეიმით აღინიშნა რაფიელ ერისთავის იუბილე. ეს იყო ნამდვილი სახალხო ზეიმი. გაზეთი „ივერია“ ფართოდ გამოეხმაურა ამ იუბილეს. სხვა მასალათა შორის ილია ჭავჭავაძემ 1895 წლის 29 ოქტომბერს „ივერიის“ 234-ე ნომერში დაბეჭდა იოსებ ჯულაშვილის ექვსსტროფიანი ლექსი სათაურით „თ. რ. ერისთავს“:

„როს მშრომელ გლეხთა ვაებით
საბრალოდ აცრემლებული
ზეცას შეჰკვნესდი, მგოსანო,
ერისთვის თავ-დადებული;

რომ ერის კეთილდღეობით
საამოდ აღტაცებული,
სიმთაფლები ტკბილ ხმაზედ,
ვით ზეცით მოვლინებული;

როს დაჰგალობდი სამშობლოს,
ის იყო შენი ტრფიალი,
მისთვის გაჰქონდა შენს ჩანგსა
გულის – წარმტაცი წკრიალი...

¹ გაზეთი „ივერია“, 1895, №218, 11 ოქტომბერი, გვ. 1.

მაშინ, მგოსანო, ქართველი
თურმე ციურს ძეგლს გიგებდა
და წარსულს შრომას, ვაებას
ანმყოთი გიგვირგვინებდა.

შენმა სიტყვებმა მის გულში
უკვე გაიდგა ფესვია,
მოიმკე წმინდა მხცოვანო,
რაც სიყრმით დაგითესია;

ნამგლად იხმარე ერისგან
გრძნობით ჰაერში ძახილი:
„ვაშა, რაფიელ! გამრავლდეს
მამულში შენებრი შვილი“!!!

ეს ლექსიც „სოსელოს“ ფსევდონიმით დაიბეჭდა. იოსებ ჯულაშვილის ლექსი „თ. რ. ერისთავს“ შევიდა 1899 წელს რაფიელ ერისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულში (იხ.: საერო დღესასწაული თ. რაფ. ერისთავის იუბილეს გამო (1895 წ. 22 ღვინობისთვის). ტფილისი, 1899). 1899 წელსვე ლექსი უკანასკნელი ოთხი ტაეპის გამოკლებით დაიბეჭდა ზემოთ ხსენებულ ლექსთაწყობის საუკეთესო ნიმუშების კრებულში² და 1907 წელს გამოცემულ ქართული სიტყვიერების ქრესტომათიული ნიმუშების კრებულში.³

1895 წლის 25 დეკემბერს, „ივერიის“ 280-ე ნომერში იოსებ ჯულაშვილმა „სოსელოს“ ფსევდონიმით ბოლო ლექსი გამოაქვეყნა. ლექსი ხუთსტროფიანია და სათაური არა აქვს:

¹ გაზეთი „ივერია“, 1895, №234, 29 ოქტომბერი, გვ. 1.

² იხ.: მელიტონ კელენჯერიძე, თეორია სიტყვიერებისა. ქართული სალიტერატურო სამაგალითო ნიმუშების გარჩევით. ნაწილი 1. საზოგადო თეორია სიტყვიერებისა. ქუთ., 1899, გვ. 94.

³ იხ.: მელიტონ კელენჯერიძე, ქართული ქრესტომათია ანუ კრებული ქართული სიტყვიერების საუკეთესო ნიმუშებისა. ტ. 1, წიგნი 1. ქუთ., 1907, გვ. 43.

„ამ ქვეყნად იგი ვით ლანდი,
კარის-კარ დანრიალებდა;
ხელთ ეპყრა მუხის ფანდური,
ხმა-ტკბილად ანკრიალებდა;

მის საოცნებო ჰანგებში,
ვითარცა სხივი მზიური,
ისმოდა თვითონ სიმართლე
და სიყვარული ციური,

ბევრს აუძგერა იმა ხმამ
გული, ქვად გადაქცეული;
ბევრს გაუნათლა გონება,
ბნელ-უკუნეთად ქცეული.

მაგრამ დიდების მაგიერ,
სად ჩანგმა გაიწკრიალა,
განდეგილს ბრბომ იქ დაუდგა
შხამით აღსავსე ფიალა...

და უთხრეს: „შესვი, წყეულო,
ეგ არის შენი ხვედრიო!
შენი არ გვინდა სიმართლე,
არც ეგ ციური ხმებიო!“.¹

ამდენად, იოსებ ჯულაშვილიმა ექვსი თვის განმავლობაში „ივერიაში“ ხუთი ლექსი გამოაქვეყნა. დამწყები პოეტისათვის ეს ტრიუმფი იყო! ამას, ცხადია, იოსებ ჯულაშვილიც კარგად გრძნობდა.

მაინც რატომ მოეწონა ილია ჭავჭავაძეს იოსებ ჯულაშვილის ლექსები? უმთავრესი მიზეზი ის იყო, რომ იოსებ ჯულაშვილი ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამო-

¹ გაზეთი „ივერია“, №280, 1895, 25 დეკემბერი, გვ. 1.

ყალიბებისათვის ბრძოლაში ილია ჭავჭავაძის პრინციპებს იზიარებდა. ახალგაზრდა სემინარიელი ილიას ქართულით წერდა. ცხადია, ილიასათვის ამას ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ახალი ქართული სალიტერატურო ენის საბოლოოდ დამკვიდრებისათვის ბრძოლა 1895 წლისათვის ჯერ კიდევ დასრულებული არ იყო. პირიქით, XIX საუკუნის მიწურულს და XX საუკუნის დამდეგს გარკვეული საშიშროებაც კი გაჩნდა. საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსული ახალგაზრდობა, რომელიც სხვადასხვა პოლიტიკურ მიმდინარეობასა და პარტიას განეკუთვნებოდა, ძალზე სცოდავდა ქართული ენის ნორმების დაცვის თვალსაზრისით. ამ ახალგაზრდების უმრავლესობას რუსული განათლება ჰქონდა მიღებული. მათ ნაწერებში აშკარად შეიმჩნეოდა რუსული ენის სინტაქსის გავლენა და ბარბარიზმების სიჭარბე. პოლიტიკური მიმდინარეობების და პარტიების გაზეთები და ჟურნალები ქართული ენის სინმინდის დაცვის თვალსაზრისით ველარ აგრძელებდნენ, ნებისთ თუ უნებლიეთ, უარყოფდნენ „დროებისა“ და „ივერიის“ ტრადიციას. ყოველივე ამაში ილია ჭავჭავაძე დიდ საშიშროებას ხედავდა. ამ თვალსაზრისით ძალზე მნიშვნელოვანი იყო მელიტონ კელენჯერიძის მოღვაწეობა. იმხანად ქართული ენის ნორმები დადგენილი არ იყო, იყო მხოლოდ ცალკეული მცდელობა, დაედგინათ საყოველთაოდ მისაღები ნორმები. ყველა გაზეთი და ჟურნალი მის მიერ შემუშავებული ქართული ენის ნორმებს იცავდა, ან საერთოდ არანაირ ნორმას არ დაგიდევდათ. 1899 წელს მელიტონ კელენჯერიძემ გამოსცა ზემოთ ხსენებული კრებული „თეორია სიტყვიერებისა. ქართული სალიტერატურო სამაგალითო ნიმუშების გარჩევით“. 1907 წელს მელიტონ კელენჯერიძემ მეორე კრებულიც გამოსცა: „ქართული ქრესტომათია ანუ კრებული ქართული სიტყვიერების საუკეთესო ნიმუშებისა“. ამ კრებულების გამოცემის მიზანი, სხვასთან ერთად, ისიც იყო, რომ ქარ-

თულ საზოგადოებას ქართული სიტყვიერების ქრესტომათი-
ული ნიმუშები გაეცნო. საინტერესოა ის, რომ მელიტონ
კელენჯერიძე ასეთ გამორჩეულ ნიმუშებად იოსებ ჯულაშ-
ვილის ლექსებს მიიჩნევდა. ცხადია, ვერც ილია ჭავჭავაძეს
და ვერც მელიტონ კელენჯერიძეს მიკერძოებად ვერ ჩავუთ-
ვლით სრულიად უცნობი სემინარიელის ლექსების მიმართ
ასეთ დიდ ყურადღებას. მოვლენებს გავესწრებთ და აღვნიშ-
ნავთ: XIX საუკუნის მიწურულსა და XX საუკუნის დამდეგს
სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსული პოლიტიკოსები (ნოე
ჟორდანია, ფილიპე მახარაძე, პეტრე გელეიშვილი, კარლო
ჩხეიძე, ირაკლი წერეთელი, გიორგი ლასხიშვილი, გიორგი
გვაზავა, დავით ვაჩნაძე, შალვა ქარუმიძე, არჩილ ჯორჯა-
ძე და სხვ.) დიდად სცოდავდნენ ქართული ენის სინმინდის
დაცვის თვალსაზრისით. ერთადერთი პოლიტიკური მოღ-
ვაწე იყო იოსებ ჯულაშვილი, რომელიც ილიას, მაშასადამე,
გამართული, ძარღვიანი ქართულით წერას განაგრძობდა.

მხოლოდ ზემოთ აღნიშნული არ იყო იოსებ ჯულაშვილით
ილია ჭავჭავაძის დაინტერესების მიზეზი. იოსებ ჯულაშვი-
ლისათვის ალბათ უცნობი იყო ერთი მეტად მნიშვნელოვანი
გარემოება. ძველ თანამოაზრეთაგან 1895 წლისათვის ილიას
ცოტა თუ ვინმე შემორჩა. ნიკო ნიკოლაძესთან და გიორგი
წერეთელთან ილია ჭავჭავაძის შერიგება წარმოუდგენელი
იყო. განსაკუთრებით დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა ილ-
იას გიორგი წერეთელთან (მეგობრების თხოვნის მიუხედა-
ვად, ილია ჭავჭავაძე 1900 წელს გიორგი წერეთლის დაკ-
რძალვაზე არ მივიდა). სერგეი მესხი უკვე გარდაცვლილი
იყო, თუმცა ცოცხალიც რომ ყოფილიყო, ილიასა და სერგეი
მესხის შერიგებაც ძნელად წარმოსადგენი იქნებოდა (ილია
ჭავჭავაძე არც სერგეი მესხის დასაფლავებას დასწრებია).
ილია ჭავჭავაძეს დაუპირისპირდნენ შედარებით ნაკლებად
ცნობილი მოღვაწეები (მაგალითად, ილია ხონელი). დაძაბუ-
ლობა არ ცხრებოდა თბილისის გუბერნიის სათავადაზნა-

ურო საადგილმამულო ბანკში – ილია ჭავჭავაძის მონი-
ნააღმდეგეები ბანკის მმართველობიდან მის ჩამოცილებას
ცდილობდნენ. გაზეთი „კვალი“ სულ უფრო პოპულარული
ხდებოდა და ნელ-ნელა ზღუდავდა „ივერიის“ მონოპოლიას
ქართულ სინამდვილეში. გიორგი წერეთელი კიდევ უფრო
შორს მიდიოდა. აშკარა იყო, რომ გიორგი წერეთელი ილია
ჭავჭავაძის წინააღმდეგ ქართველ სოციალ-დემოკრატებს
(მესამე დასელებს) რაზმავდა. პირადად ილიას ეს უკანასკნე-
ლი მოვლენა ძალზე აფიქრებდა. ილია კარგად გრძნობდა,
თუ რა ძალას წარმოადგენდნენ სოციალ-დემოკრატები, ვინ
იდგა მათ უკან დასავლეთ ევროპასა თუ რუსეთში.

იოსებ ჯუღაშვილის ნიჭისა და გაქანების ახალგაზრდა
ილია ჭავჭავაძეს ჰაერით სჭირდებოდა. იქნებ ილია პოლი-
ტიკურ მემკვიდრედაც სახავდა ახალგაზრდა სემინარიელს?
იქნებ უთანასწორო ბრძოლებით დაღლილი ერის მამა და
საქართველოს უგვირგვინო მეფე მიიჩნევდა, რომ მის დაწ-
ყებულ საქმეს სწორედ იოსებ ჯუღაშვილი გააგრძელებდა?
ჩვენთვის უცნობია, მიანიშნა თუ არა ყოველივე ამის შესახებ
ილია ჭავჭავაძემ იოსებ ჯუღაშვილს. სამაგიეროდ, ცნობი-
ლია, რომ ილია გულდასმით აკვირდებოდა კიდევ ორ ახალ-
გაზრდა მოღვაწეს – ნოე ჟორდანიასა და არჩილ ჯორჯაძეს.
1897 წელს ილიამ ნოე ჟორდანიას ოფიციალურად შესთავაზა
„ივერიაში“ თანამშრომლობა, ცოტა მოგვიანებით ესაუბრა
არჩილ ჯორჯაძესაც.

ილიას თანამებრძოლობა არც ერთმა არ ისურვა. 1900
წელს ნოე ჟორდანიამ ილია ჭავჭავაძე პოლემიკაში გამოიწ-
ვია და ილიამაც მომაკვდინებელი შეფასება მისცა ნოე ჟორ-
დანიას შეხედულებებს.¹ არჩილ ჯორჯაძე ილიას საჯაროდ

¹ იხ.: ილია ჭავჭავაძის წერილები: „უმეცრობის ფართი-ფურთი“ „ახალი
უმეცრობანი ბ-ნ ნოე ჟორდანიასი“ „ქარაფშუტობა, ორთავიანობა და ორ-
პირობა უმეცრისა“ „ისევ და ისევ ბ-ნ ნოე ჟორდანიას უმეცრობანი და მისი
ნაჯეგ-უკუჯეგობანი“, ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული
ათ ტომად. ტ. VI. თბ., 1956, გვ. 241-295.

არ დაპირისპირებია. 1901 წელს დაწერილი ილიას შეხედულებათა კრიტიკის შემცველი წერილი არჩილ ჯორჯაძემ გვიან, ილიას სიკვდილის შემდეგ გამოაქვეყნა.¹ მიუხედავად ამისა, ილია ჭავჭავაძისათვის ცხადი იყო არჩილ ჯორჯაძის გატაცება სოციალიზმით. 1902 წელს ილიამ არჩილ ჯორჯაძის შეხედულებებს მკაცრი, მაგრამ სამართლიანი შეფასება მისცა.²

ილია ჭავჭავაძის პოლიტიკური მემკვიდრის საკითხი გაურკვეველი რჩებოდა.

¹ იხ.: არჩილ ჯორჯაძე, პუბლიცისტი – ილია ჭავჭავაძე, არჩილ ჯორჯაძე, წერილები. თბ., 1989, გვ. 42-102.

² იხ.: ილია ჭავჭავაძე, ი. გომართელის ფილოსოფია და ა. ჯორჯაძის ფსიხოლოგია, ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი ხუთ ტომად. ტ. II. თბ., 1941, გვ. 297-304.

თავი III. თბილისის სასულიერო სემინარიის დატოვება

1895 წლის დეკემბრის შემდეგ იოსებ ჯულაშვილს „ივე-რიაში“ არაფერი გამოუქვეყნებია. რა მოხდა, რატომ გაიყა-რა ილია ჭავჭავაძისა და იოსებ ჯულაშვილის გზები? ამ პერიოდისათვის იოსებ ჯულაშვილი არც ქართველ და არც რუსეთიდან გადმოსახლებულ სოციალ-დემოკრატებთან არ ყოფილა დაკავშირებული. უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი სე-რიოზულად არც სოციალისტურ მოძღვრებას იცნობდა. 1895 წლის დეკემბრიდან 1899 წლის მაისამდე იოსებ ჯულაშვილი კვლავ სემინარიაშია, მეცადინეობას არ ატდენს, კარგად სწავლობს, წერს სასწავლო პროგრამით გათვალისწინებულ თხზულებებს, ყოფა-ქცევაში იმსახურებს უმაღლეს შეფასე-ბას (5).

იქნებ იოსებ ჯულაშვილის „ივერიიდან“ წასვლის მიზეზი სულაც არ ყოფილა ილია ჭავჭავაძესთან უთანხმოება? ეს ვერსია მისაღები იქნებოდა, რომ არა ერთი ფაქტი. „ივერი-აში“ ბოლო ლექსის გამოქვეყნებიდან შვიდი თვის შემდეგ, 1896 წლის 28 ივლისს, გიორგი წერეთლის გაზეთ „კვალის“ 32-ე ნომერში დაიბეჭდა იოსებ ჯულაშვილის ექვსტროფიანი ლექსი სათაურით „მოხუცი ნინიკა“. აი, ეს ლექსიც:

„მოხუცდა ჩვენი ნინიკა,
გაუცვდა მკლავი გმირისა...
რარიგ გატეხა ტიალმა
ჭაღარამ ღონე რკინისა!

ჰაი, დედასა!.. მრავალჯერ
„აფთარა“ – ნამგლის ტრიალით
მკერდ-ღია ყანის ბოლოში
ნამს გავარდნილა გრიალით.

ხელაურები გორები
გვერდით-გვერდს აუყენია
და ხვითქით მორთულ სახეზე
ალმური გადადენია!..

ახლა კი მუხლებს ველარ ძრავს,
სიბერით მოკვეთილებსა
წევს, ან ოცნებობს, ან წარსულს
უამბებს შვილი-შვილებსა...

ხან-და-ხან ახლო ყანებში
ყურს მოჰკრავს ხოლმე მღერასა
და გულით, ჯერეთ მაგარი,
უნწყებს სიამით ძგერასა;

წამოიწევა ცახცახით,
ყავარჯენს დაებჯინება
და, რა გაჰხედავს ბიჭებსა
შვებით ლა გაელიმება..“.

ავტორმა ფსევდონიმიც შეიცვალა. „კვალში“ ლექსი მან „სოხელის“ ფსევდონიმით გამოაქვეყნა.¹ 1896 წლის ივლისი-სათვის ილია ჭავჭავაძისა და გიორგი წერეთლის, „ივერიისა“ და „კვალის“ ურთიერთობა უკიდურესად დაძაბული იყო. „ივერიის“ შემდეგ „კვალში“ ლექსის გამოქვეყნება ნიშნავდა თუ არა გიორგი წერეთლის თანაგრძნობას? ალბათ არა, რადგან ერთი ლექსის გარდა, იოსებ ჯულაშვილს „კვალში“ არაფერი

¹ გაზეთი „კვალი“, 1896, №32, 28 ივლისი, გვ. 574.

გამოუქვეყნებია და არც გიორგი წერეთელთან ჰქონია რაიმე ურთიერთობა, არ ჩარეულა ილია ჭავჭავაძისა და გიორგი წერეთლის პოლემიკაში. საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ მასალის სიმცირის, ფაქტობრივად არარსებობის გამო, იოსებ ჯულაშვილის მიერ ილია ჭავჭავაძესთან ურთიერთობის განწყვეტის მიზეზის დადგენა ძალზე სათუთაა. ამ საკითხს ჩვენ ქვემოთ კიდევ დავუბრუნდებით.

თითქმის არაფერია შემორჩენილი იოსებ ჯულაშვილის პოლიტიკური მრწამსის დასადგენად სემინარიის მესამე და მეოთხე კლასებში სწავლის პერიოდში (1896-1897 და 1898-1899 სასწავლო წლებში). იოსებ ჯულაშვილის ოფიციალური ბიოგრაფები გვაუწყებენ: 1896-1897 წლებში იოსებ ჯულაშვილი სათავეში ედგა თბილისის სასულიერო სემინარიის მარქსისტულ წრეებს, 1898 წლის აგვისტოში შევიდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თბილისის ორგანიზაციაში, გახდა პირველი ქართული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის წევრი.¹ ყველაფერი ეს გამოგონილია: თბილისის სასულიერო სემინარიაში 1896-1897 წლებში, ისე, როგორც არც წინა წლებში და არც მომდევნო ხანებში, არავითარი მარქსისტული (სოციალ-დემოკრატიული) წრეები არ არსებულა; 1898 წლისათვის, ისევე როგორც 1899 წლისათვის, არ არსებობდა რსდმპ თბილისის ორგანიზაცია; იოსებ ჯულაშვილი „მესამე დასში“ არასდროს შესულა, თუმცა ამ ორგანიზაციასთან ურთიერთობა ჰქონდა, მისი მოღვაწეობის საქმის კურსში იყო.² შეუმონმებელი ცნობით, დაახლოებით ამ პერიოდში იოსებ ჯულაშვილს ურთიერთობა ჰქონია ქართველი სოციალ-დემოკრატების პირველი თაობის წარმომადგენელთან, „მესამე დასის“ ერთ-ერთ დამაარსებელთან,

¹ იხ.: იოსებ ბესარიონის ძე სტალინი. მოკლე ბიოგრაფია. მეორე გამოცემა. თბ., 1952, გვ. 10.

² იხ.: ვახტანგ გურული, მერაბ ვაჩნაძე, ქართული სოციალ-დემოკრატიის ისტორია (1892-1918). თბ., 1999, გვ. 16-58.

სილიბისტრო ჯიბლაძესთან. იმავე ცნობით, მათ შორის მა-
ლევე უკმაყოფილება ჩამოვარდნილა, სილიბისტრო ჯიბლა-
ძეს იოსებ ჯულაშვილი გაულანძღავს და მისთვის „ლანირაკი“
უწოდებია. თუ ეს ცნობა მართალია, მაშინ ადვილად ასახს-
ნელია, თუ რატომ არ შესულა იოსებ ჯულაშვილი „მესამე
დასში“ და რატომ ჰქონდა სილიბისტრო ჯიბლაძის მიმართ
ბიოლოგიური ზიზღი. დოკუმენტურადაა დადასტურებული,
რომ 1899 წელს იოსებ ჯულაშვილი უკვე რუსეთიდან გად-
მოსახლებულ სოციალ-დემოკრატებთანაა. 1899 წელი სხვა
მხრივაცაა მნიშვნელოვანი იოსებ ჯულაშვილის ცხოვრებაში.

1898-1899 სასწავლო წელი (მეოთხე კლასი) იოსებ ჯუ-
ლაშვილმა წარმატებით დაასრულა და სემინარიის დამამ-
თავრებელ კლასში უნდა გადასულიყო. თბილისის სასული-
ერო სემინარიის მმართველობამ იოსებ ჯულაშვილი მეხუთე
კლასში არ გადაიყვანა.

იოსებ ჯულაშვილის თბილისის სასულიერო სემინარიიდან
ნასვლის მიზეზი არასწორადაა წარმოდგენილი მის ოფიცია-
ლურ ბიოგრაფიაში, რომელშიც ვკითხულობთ: „სემინარია-
ში, სადაც სასტიკად ადევნებდნენ თვალყურს „საეჭვოებს“,
თანდათან რწმუნდებოდნენ, რომ სტალინი არალეგალურ
რევოლუციურ მუშაობას ეწეოდა. 1899 წლის 29 მაისს იგი
სემინარიიდან გარიცხეს მარქსიზმის პროპაგანდისათვის“.¹
იოსებ ჯულაშვილის ოფიციალური ბიოგრაფიის ეს ნაწილი,
ისევე, როგორც მისი დიდი ნაწილი, პოლიტიკური შეკვეთი-
თაა დაწერილი და ჭეშმარიტებას არ შეეფერება. პირველი.
არავითარ არალეგალურ რევოლუციურ მუშაობას იოსებ
ჯულაშვილი თბილისის სასულიერო სემინარიაში არ ეწეოდა.
რუსეთის შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარ-
ტამენტის თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართვე-
ლოს არ მოუპოვებია ერთი ცნობაც კი, რომელიც პირდაპირ

¹ იხ.: იოსებ ბესარიონის ძე სტალინი. მოკლე ბიოგრაფია. მეორე გამო-
ცემა. თბ., 1952, გვ. 12.

ან არაპირდაპირ ადასტურებს იოსებ ჯულაშვილის არალეგარულ რევოლუციურ მოღვაწეობას სემინარიაში. მეორე. იოსებ ჯულაშვილი რომ არალეგალური რევოლუციური მოღვაწეობისათვის სემინარიიდან გაერიცხათ, ამის შესახებ სემინარიის მმართველობა თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს აცნობებდა და დაიწყებოდა გამოძიება. გამოძიების პროცესში ჟანდარმერიაში შედგებოდა საქმე, რომელიც გაიგზავნებოდა სასამართლოში. საქმე შედგებოდა სასამართლოშიც, გაიმართებოდა სასამართლო პროცესი და იოსებ ჯულაშვილს დაედებოდა სასჯელი. ცნობილია, რომ არც ძიების და არც სასამართლოს მასალები არ არსებობს. ასეთი მასალა რომ არსებულებოდა, მას დიდი სიხარულით მოიძიებდნენ და შეისწავლიდნენ იოსებ ჯულაშვილის ოფიციალური ბიოგრაფები, ისევე, როგორც მოიძიეს და შეისწავლეს იოსებ ჯულაშვილის არალეგალური რევოლუციური მოღვაწეობის ამსახველი მასალები 1901-1902 წლებიდან დაწყებული 1917 წლით დამთავრებული. მესამე. იოსებ ჯულაშვილი რომ სემინარიაში არალეგალურ რევოლუციურ მოღვაწეობაში ყოფილიყო შემჩნეული და სემინარიიდან ამ მიზეზით გარიცხულიყო, მაშინ სემინარიიდან წასვლისას, 1899 წლის 2 ოქტომბერს, მისთვის მიცემულ ოფიციალურ დოკუმენტში – **მონშობაში** – აღნიშნული არ იქნებოდა, რომ იოსებ ჯულაშვილს ყოფაქცევაში ჰქონდა უმაღლესი შეფასება (5).¹

სანდო საარქივო მასალების მიხედვით მტკიცდება, რომ იოსებ ჯულაშვილის თბილისის სასულიერო სემინარიიდან წასვლის მიზეზი გახდა ის, რომ მან ოთხი კლასის დამთავრების შემდეგ სწავლის გადასახადი ვეღარ გადაიხადა.

იოსებ ჯულაშვილი თბილისის მართლმადიდებელ სასულიერო სემინარიაში სახელმწიფო (საეკლესიო ხაზინის) ხარ-

¹ იხ.: ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 18; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 17-18.

ჯზე არ მიიღეს, რადგან სასულიერო წოდებას არ ეკუთვნოდა. 1894 წლის 3 სექტემბერს იოსებ ჯულაშვილის თხოვნის შემდეგ თბილისის სასულიერო სემინარიის მმართველობამ იგი სემინარიაში საეკლესიო ხაზინის ხარჯზე ჩარიცხა. შემდეგში ეს გადაწყვეტილება შეიცვალა და საეკლესიო ხაზინამ იოსებ ჯულაშვილს სწავლის საფასურის მხოლოდ ნაწილი გადაუხადა. ამიტომაც 1894 წელს საეკლესიო ხაზინის მიერ გამოყოფილი 480 მანეთის გარდა, იოსებ ჯულაშვილს დამატებით – „სწავლის უფლებისათვის“ – კიდევ გადაახდევინეს 200 მანეთი.¹ ცხადია, 200 მანეთი იოსებ ჯულაშვილისათვის ძალზე დიდი თანხა იყო. 1895 წლის 28 აგვისტოს იოსებ ჯულაშვილმა თხოვნით მიმართა სემინარიის რექტორს, რათა იგი სემინარიაში სრულ სახაზინო ხარჯზე ჩაერიცხათ, რაზეც 1895 წლის 11 სექტემბერს სემინარიის მმართველობისაგან უარი მიიღო.² საბოლოოდ, ოთხი კლასის დამთავრების შემდეგ, 1899 წელს, სემინარიის მმართველობამ იოსებ ჯულაშვილს უარი უთხრა საეკლესიო ხაზინის ხარჯზე სწავლის გაგრძელებაზე, როგორც არასასულიერო წოდების წარმომადგენელს.³ იოსებ ჯულაშვილმა თბილისის სასულიერო სემინარია დატოვა.

ამრიგად, იოსებ ჯულაშვილმა 1894 წლის სექტემბრიდან 1899 წლის 20 მაისამდე წარმატებით დაასრულა თბილისის სასულიერო სემინარიის ოთხი კლასი და მეხუთე კლასში სწავლა ვეღარ გააგრძელა სწავლების გადასახადის გადაუხდელობის გამო. იგი სემინარიაში არასდროს ენეოდა არალეგალურ რევოლუციურ საქმიანობას, სწავლობდა კარგად, შემჩნეული არ ყოფილა სემინარიის

¹ სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 1, საქმე 773, ფურცლები 2, 10, 36; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 18.

² სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 1, საქმე 773, ფურცლები 24, 36; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 19.

³ სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 268, ფურცელი 63; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 19.

შინაგანანესის დარღვევაში, ან რაიმე ისეთ საქციელში, რომელიც სემინარიის მმართველობას დააეჭვებდა.

მაშ ასე: 1899 წელს იოსებ ჯულაშვილმა თბილისის სასულიერო სემინარია დატოვა და რევოლუციურ (სოციალ-დემოკრატიულ) მოძრაობაში ჩაება. სავსებით ბუნებრივად ისმის კითხვა: იოსებ ჯულაშვილს რომ მატერიალური შესაძლებლობა ჰქონოდა (სწავლების გადასახადი გადაეხადა) და სასულიერო სემინარია დაესრულებინა, გააგრძელებდა თუ არა იგი სასულიერო მოღვაწეობას? ჩვენი აზრით, იოსებ ჯულაშვილი სასულიერო პირი (დიაკვანი, მღვდელი) არასდროს გახდებოდა. თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ იოსებ ჯულაშვილს გორის სასულიერო სასწავლებლის წარჩინებით დასრულება და თბილისის სასულიერო სემინარიის ოთხი კლასის პროგრამის კარგად ათვისება აძლევდა იმის საშუალებას, რომ მისთვის დიაკვნად ხელი დაესხათ, ხოლო შემდეგ – მღვდლად ეკურთხებინათ. ეს უფლება იოსებ ჯულაშვილმა არ გამოიყენა, რაც თავისთავად მეტყველებს მის მრწამსზე. ახლა უფრო დანვრილებით.

იოსებ ჯულაშვილმა გორის სასულიერო სასწავლებელი „პირველი მოწაფის“ თანრიგით დაასრულა. ეს დაახლოებით უტოლდებოდა წინათ გიმნაზიებსა და საშუალო სკოლებში არსებულ ვერცხლისა და ოქროს მედალს. ე. ი. გორის სასულიერო სასწავლებელში იოსებ ჯულაშვილი წარჩინებული მოწაფე იყო. სხვას რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ, მას შესანიშნავად უნდა სცოდნოდა ძველი და ახალი აღთქმა. თბილისის სასულიერო სემინარიის ოთხი კლასის დასრულების შემდეგ იოსებ ჯულაშვილს სპეციალურ საგნებში კარგი შეფასებები ჰქონდა: წმინდა წერილის განმარტება – ძალზე კარგი (4), ბიბლიური ისტორია – ძალზე კარგი (4), პასქალია – ძალზე კარგი (4), ეკლესიის ისტორია – კარგი (3), ძირითადი ღვთისმეტყველება – კარგი (3), ჰომილეტიკა – კარგი (3). აღსანიშნავია, რომ რუსულ საეკლესიო

სიო გალობაში იგი შეფასებული იყო ფრიადით (5), ხოლო ქართულ საეკლესიო გალობაში – ძალზე კარგით (4). ასე რომ, იოსებ ჯულაშვილს სერიოზული სასულიერო განათლება ჰქონდა მიღებული. ამასთან ერთად, იოსებ ჯულაშვილმა კარგად იცოდა ისტორია. რუსეთისა და მსოფლიო სამოქალაქო ისტორიაში იგი შეფასებული იყო ძალზე კარგით (4). ისეთი რთული საგანი, როგორიც ლოგიკაა, იოსებ ჯულაშვილს ასევე ფრიადზე (5) ჰქონდა შესწავლილი.

მაშ, რა მოხდა? ასეთი სერიოზული სასულიერო განათლების მქონე ახალგაზრდა რატომ გახდა რევოლუციონერი? როგორც ჩანს, იოსებ ჯულაშვილს ჯერ კიდევ გორში ცხოვრების პერიოდში სულ უფრო უძლიერდებოდა სოციალური პროტესტის გრძნობა. მას ძალზე მძიმე ბავშვობა ჰქონდა. ქმრისაგან მიტოვებული კეკე ბავშვს უკიდურეს სიღარიბეში ზრდიდა. იოსებ ჯულაშვილზე არანაკლებ დამთრგუნველ გავლენას ახდენდა დედის სოციალური მდგომარეობა (კეკე, ფაქტობრივად, შინამოსამსახურე იყო) და იმის მუდმივი შეგრძნება, რომ მუდამ ცხოვრების ფსკერზე დარჩებოდა. კიდევ უფრო დამძიმდა იოსებ ჯულაშვილის მდგომარეობა თბილისში ჩამოსვლის შემდეგ – აქ მას დედის სითბოც მოაკლდა. სემინარიაში ჩარიცხვის დღიდან სულ იმის შიში ჰქონდა, რომ სწავლების გადასახადის გადაუხდელობის გამო არ გაერიცხათ. ცხადია, ყოველივე ამან იოსებ ჯულაშვილში სოციალური პროტესტის გრძნობა გააძლიერა.

იოსებ ჯულაშვილის წინაშე სულ უფრო ცხადად დგებოდა არჩევანის გაკეთების აუცილებლობა: პირველი. მძიმე ეკონომიკური, სოციალური და ფსიქოლოგიური მდგომარეობით გაბოროტებულს ხსნა ეკლესიაში ებოვა – სულის გადარჩენისათვის ეზრუნა; მეორე. მისთვის სულისშემხუთველი და შეურაცხმყოფელი გარემო ბრძოლით შეეცვალა. ეს, ცხადია, ძალმომრეობასა და სისხლს არ გამორიცხავდა, ანუ ღმერთისაგან განდგომას ნიშნავდა.

იოსებ ჯულაშვილმა მეორე გზა არჩია. წავიდოდა თუ არ წავიდოდა, ან რა მიზეზით წავიდოდა იგი სემინარიიდან, მნიშვნელობა არ ჰქონდა. სემინარიიდან წასვლის შემდეგ იოსებ ჯულაშვილი ძალიან მალე ღმერთისაგან განდგომილ, ღმერთის უარყოფელ ადამიანებს (რუსეთიდან გადმოსახლებულ სოციალ-დემოკრატებს) დაუკავშირდა და უღმერთო ცხოვრება დაიწყო. ცხადი ხდება: იოსებ ჯულაშვილისათვის უკვე 1899 წლის შუა ხანებისათვის (შეიძლება ცოტა ადრეც) მიუღებელი ყოფილა უფლის მცნებანი:

– „არა კაც ჰკლა“.

– „არა წინა-აღდგომად ბოროტისა, არამედ რომელმაც გცეს შენ ყურიმალსა შენსა მარჯუენესა, მიუპყარ ერთკერძოცა“.

– „გიყუარდედ მტერნი თქუენნი“.

თავი IV. არჩევანი

1899 წლიდან, როგორც აღვნიშნეთ, იოსებ ჯულაშვილი რუსეთიდან გადმოსახლებულ სოციალ-დემოკრატებთანაა და აქტიურ არალეგარულ რევოლუციურ საქმიანობას ეწევა. რამ განაპირობა ეს არჩევანი? ჩვენი აზრით, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი შემდეგ მოსაზრებებს ემყარებოდა:

პირველი. ილია ჭავჭავაძესთან და „ივერიასთან“ ურთიერთობის პერიოდში იოსებ ჯულაშვილმა ცხადად იგრძნო, რომ ეროვნულ მოძრაობას პიკი უკვე გავლილი ჰქონდა და ქართულ სინამდვილეში იგი მონოპოლიას ვეღარ დაიბრუნებდა. ილია ჭავჭავაძეს შემოეცალნენ ძველი თანამებრძოლები (ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი და სხვ.), ილიას დიდი ოპოზიცია ჰყავდა თბილისის გუბერნიის სათავედაზნაურო-საადგილმამულო ბანკში, გაზეთი „ივერია“ თანდათან კარგავდა ქართული პრესის ფლაგმანის როლს. „კვალი“ ჯერჯერობით წარუმატებლად, მაგრამ ჯიუტად ცდილობდა „ივერიის“ ადგილის დაკავებას. ამათან ერთად ილია ჭავჭავაძეს სამკვდრო-სასიცოცხლოდ დაუპირისპირდა დიდი და საშიში ძალა – სოციალ-დემოკრატია. „მესამე დასი“ არ მალავდა თავის უარყოფით დამოკიდებულებას ილიას ნააზრევისა და ნაღვანის მიმართ. ცხადია, ილია ჭავჭავაძის „ივერიის“ ბანაკში დარჩენა იოსებ ჯულაშვილს შესაძლებლობას მისცემდა, როგორც მწერალსა და პუბლიცისტს, თავისი ძალები სრულად გამოეფლინებინა, მაგრამ იგი, როგორც პოლიტიკური მოღვაწე, უპერსპექტივო ხდებოდა.

მეორე. პოლიტიკურ ასპარეზზე დამკვიდრების თვალსაზ-

რისით პერსპექტიული იყო „მესამე დასში“ შესვლა. იოსებ ჯულაშვილის ნიჭისა და გაქანების ადამიანი იქ, უეჭველია, ლიდერთა შორის მოხვდებოდა. იოსებ ჯულაშვილი ვითარების ყოველმხრივი ზუსტი ანალიზის, პერსპექტივის განჭვრეტის დიდი ნიჭით დააჯილდოვა განგებამ. მან იმთავითვე ზუსტად ამოიცნო, რომ ქართული სოციალ-დემოკრატია დასავლეთ ევროპის სოციალ-დემოკრატიის იდეური გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, საქართველოს ევროპეიზაციას უჭერდა მხარს. ცოტა მოგვიანებით, 1897 წელს, ნოე ჟორდანიამ პირდაპირ თქვა სათქმელი: **„გაევროპიელება სწარმოებს ქართულ ნიადაგზე, ქართულ კულტურაზე. სამშობლო და უცხოეთი, საქართველო და ევროპა, ქართველობა და ევროპიელობა“**.¹ იოსებ ჯულაშვილს არც იმის განჭვრეტა გასჭირვებია, რომ იმპერიის მასშტაბით უკვე სერიოზულ ძალად ქცეული რუსული სოციალ-დემოკრატია საბოლოოდ არ დაუშვებდა იმას, რომ ქართული სოციალ-დემოკრატია დასავლეთ ევროპულ ორიენტაციაზე დარჩენილიყო. „მესამე დასი“ ვერ გაუძლებდა რუსული სოციალ-დემოკრატიის შემოტევას და იდეურ კაპიტულაციას მოახდენდა. ცხადია, იოსებ ჯულაშვილი უპერსპექტივო „მესამე დასში“ შესვლას არ ისურვებდა. **მესამე. XIX საუკუნის 90-იანი წლების შუა ხანებისათვის** იოსებ ჯულაშვილს არ გაუჭირდებოდა იმის დანახვა, რომ რუსეთში სულ უფრო იკრებდა ძალას სოციალ-დემოკრატია. რუსულმა სოციალ-დემოკრატიამ, მართალია, იდეური და ორგანიზაციული გაერთიანება ემიგრაციაში დაიწყო, მაგრამ მალე ეს მოძრაობა მთელი რუსეთის იმპერიას მოედო. მისი ემისრები XIX საუკუნის დამდეგიდან გამოჩნდნენ საქართველოში, მეტწილად თბილისსა და ბათუმში. ისინი ნელა, მაგრამ დაბეჯითებით მიიწევდნენ ერთი მიზნისაკენ – საქართველოში რუსული სოციალ-დემოკრატი-

¹ ნოე ჟორდანია, გაზ. „ივერია“ და ეროვნობა, ნოე ჟორდანია. თხზულებანი. ტ. I. თფ., 1920, გვ. 144.

ის იდეური და ორგანიზაციული პრინციპების დამკვიდრებისაკენ. რუსეთიდან საქართველოში გადმოსახლებულ რუსი და არარუსი ეროვნების სოციალ-დემოკრატებს ჯერჯერობით არც საერთო არალეგალური ორგანიზაცია ჰქონდათ და არც ბეჭდვითი ორგანო. ისინი დაკავებულნი იყვნენ მუშათა შორის აგიტაციითა და პროპაგანდით. თბილისსა და ბათუმში სწორედ რუსეთიდან გადმოსახლებულმა სოციალ-დემოკრატებმა შექმნეს მუშათა პირველი არალეგალური ჯგუფები და წრეები. ამავე პერიოდში „მესამე დასი“ ძირითადად ლეგალურ მუშაობას მისდევდა. ქართველი სოციალ-დემოკრატები „კვალის“ მეშვეობით ეწეოდნენ სოციალიზმის იდეების პროპაგანდას. ამ ორ (ქართულ და რუსულ) სოციალ-დემოკრატიულ მიმდინარეობას ერთმანეთთან კავშირი არ ჰქონია, ან კავშირი მხოლოდ შემთხვევით ხასიათს ატარებდა. იოსებ ჯულაშვილმა იმთავითვე განჭვრიტა: ძალა და, შესაბამისად, პერსპექტივაც რუსეთიდან გადმოსახლებულ სოციალ-დემოკრატებს ჰქონდათ. არჩევანი მარტივი იყო: იოსებ ჯულაშვილი ძლიერისა და პერსპექტიულის მხარეზე დადგა.¹

იოსებ ჯულაშვილის შესახებ შემდეგში ბევრი ლეგენდა შეიქმნა. ეს ეხება მისი ცხოვრების ბავშვობისა და ახალგაზრდობის წლებს, შემდგომ ხანას. დიდი სახელმწიფო მოღვაწის, პოლიტიკოსის ცხოვრება, მისი ბიოგრაფიის დეტალები და ფიზიკური აღნაგობის ნიუანსებიც კი ძალზე აინტერესებს მომავალ თაობებს. ამ თვალსაზრისით ძალზე საინტერესოა ბათუმში დაპატიმრების შემდეგ (1902 წელს) ჟანდარმერიაში შედგენილი ორი დოკუმენტი, რომელსაც დედნის ენაზე (რუსულად) ვთავაზობთ მკითხველს. ვნახოთ, რა იცოდა ჟანდარმერიამ იოსებ ჯულაშვილის შესახებ მისი პოლიტიკური ცხოვრების დასაწყისისათვის.

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 20-21.

პირველი დოკუმენტი გახლავთ ქუთაისის გუბერნიის
უანდარმერიის სამმართველოში 1902 წლის 13 ივლისს პატი-
მარ იოსებ ჯულაშვილის შესახებ შედგენილი ცნობა. მოვი-
ტანთ ამ დოკუმენტს მთლიანად.

Литер Б
Секретно

СВЕДЕНИЯ

Отдельное требование Начальника Тифлисскаго
Губернскаго Жандармскаго Управления от 2 июня 1902 года
за №3151

- 1) Когда послана литер А – Эти сведения в г. Тифлисе.
- 2) Фамилия, имя, отчество – Джугашвили Иосиф Вис-
сарионов.
- 3) Время рождения – 23 года.
- 4) Место рождения – гор. Гори, Тифлисской губ.
- 5) Вероисповедание – Православнаго.
- 6) Происхождения – Крестьянин.
- 7) Народность – Грузин.
- 8) Подданство – Русско-подданный.
- 9) Звание – Крестьянин сел. Диди-Лило Тифлискаго у. и
губернии.
- 10) Место постоянного жительства – гор. Гори Тифлисской
губер., временно проживал в Батуме.
- 11) Место приписки – сел. Диди-Лило, Тифлискаго уезда.
- 12) Занятия – Без определенных занятий.
- 13) Средства к жизни – Служба в учреждениях, Обсерватории
и иногда давал уроки.
- 14) Семейное положение – Холост.

15) Родственные связи – Имеет отца Виссариона, мать Екатерину, мать живет в г. Гори, а местожительство отца – неизвестно; братьев, сестер не имеет.

16) Места постоянного жительства родителей или заменяющих их родственников или опекунов – Мать живет в г. Гори, местожительство отца за последние 12 л. неизвестно.

17) Экономическое положение родителей – Родители живут личным трудом.

18) Место воспитания – Первоначальное образование получил в Горийском Духовном училище, где окончил курс наук в 1895 г., (в 1894 – *з. з.*), *в том же году (в 1894 г. – з. з.)* поступил в Тифлисскую Духовную семинарию, откуда вышел из 5 класса в 1899 г., не окончил курса за неимением средств.

19) На чей счет воспитывался – До 5 класса семинарии воспитывался на казенный счет, после была потребована плата за право учения и за содержание как не из духовного звания, за неимением средств вышел из семинарии.

20) Был ли за границу, когда именно, где и с какой целью – Не был.

21) Привлекался ли раньше к дознаниям – Не привлекался, ныне привлечен к дознанию по обвинению по 2 час. 251 ст. Улож. о Наказ., которое еще в производстве в гор. Батуме.

22) Основания привлечения к настоящему дознанию – Эти сведения находятся в Тифлисском Губернском Жандармском Управлении.

23) Время привлечения к дознанию – 21 июня 1902 г.

24) Место производства дознания – гор. Тифлис.

25) Время и место обыска или ареста – Обыска не было, так как обвиняемый был уже ранее под стражею.

26) Время первого допроса – 8 июля 1902 г.

27) Что обнаружено по обыску – ...

28) Принятая мера пресечения – Содержание под стражей в Батумской тюрьме.

С подлинным верно:

Помощник Начальника Кутаисского Губернского Жандармского Управления в Батумском Округе, Подполковник (*подпись*)

№722

13 июля 1902 г.

В Департамент Полиции¹

მეორე დოკუმენტი ესაა უანდარმთა ცალკე კორპუსის პოდპოლკოვნიკ შაბილსკისა და ექიმ ელიაევს მიერ 1902 წლის 17 ივლისს ბათუმში პატიმარ იოსებ ჯულაშვილის შესახებ შედგენილი ოქმი. ამ დოკუმენტსაც მთლიანად მოვითმანთ.

ПРОТОКОЛ

1902 г. июля 17 дня, в гор. Батуме я, Отдельного Корпуса Жандармов Подполковник Шабильский, на основании циркуляра Департамента Полиции от 26-го мая 1886 г. за №807, при участии Батумского Городового врача Г. Елиавы составил настоящий протокол примет привлеченного при Тифлисском Губернском Жандармском Управлении Иосифа Джугашвили.

1. Размер роста – 2 аршина и 4 ½ вершка (161,8 см. – з. г.).
2. Лета – 23.
3. Телосложение – Посредственного.

ა) Нет ли каких-либо особенностей в частях организма – На левой ноге 2-й и 3-й палец сросшиеся.

¹ სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 268, ფურცლები 63-64.

б) Нет ли особенной манеры держать себя – Нет.

4. Впечатление, производимое наружностью – Обыкновенное.

5. Цвет волос на голове, бровях, усах, бороде, бакенбардах и ресницах – На голове – темно-каштановые, на усах и бороде каштановые.

Вид волос – Прямые стоячие.

Прическа волос – Без пробора.

Бреет-ли волосы – *Не бреет.*

6. Цвет и величина глаз, нет-ли особенностей в наружном виде глаз, нет-ли особенностей в наружном смотреть, дальнорезок или близорук и не носит-ли очков – Темно-карие, средней величины; очков не носит.

7. Склад головы и заметныя внешния особенности – Обыкновенный.

8. Очертание лба и нет-ли особых примет – Прямой, не высокий.

9. Очертание и размер носа – Нос прямой, длинный.

10. Очертание лица, цвет кожи и нет-ли каких-либо наружных особенностей личной кожи – Лицо длинное, смуглое, покрыто рябинами от оспы.

11. Полость рта, нет-ли недостатка зубов и каких именно – На правой стороне нижней челюсти отсутствует передний зуб.

12. Очертание рта, подбородка и их наружная особенности, нет-ли особенных привычек при разговоре (кривить рот, улыбаться) – Рот умеренный, подбородок острый, особых привычек при разговоре нет.

13. Характер голоса и не заикается-ли – Тихий, не заикается.

14. Очертание ушей, размер их и наружныя особенности – Средняго размера.

15. Походка и ея особенности – Обыкновенная.

16. Не имеет-ли на теле и оконечностях следов болезни, родинок и вообще каких либо особенностей – На левом ухе родинка, рябины на лице от оспы.

Подлинное подписали:

Подполковник Шабильский

Батумский городской врач, Коллежский Советник

Елиава

С подлинным верно: Ротмистр (*подпись*).¹

მაშ ასე, იოსებ ჯულაშვილი რუსეთიდან გადმოსახლებულ სოციალ-დემოკრატთა შორისაა. როდის უნდა დაკავშირებოდა იგი რუსეთიდან გადმოსახლებულ სოციალ-დემოკრატებს? იოსებ ჯულაშვილის ბავშვობის ერთ-ერთი მეგობრის მოგონებაზე დაყრდნობით (ცხადია, ამ მოგონების დამკვეთი თვით იოსებ ჯულაშვილი იყო) მისი ოფიციალური ბიოგრაფები აღნიშნავენ, რომ ეს მოხდა 1898 წელს.² 1917 წლის შემდეგ იოსებ ჯულაშვილს პოლიტიკური მიზნებისათვის აუცილებლად სჭირდებოდა მისი რევოლუციური მოღვაწეობის დასაწყისის რაც შეიძლება შორს გადანევა. საქმე ის იყო, რომ საბჭოთა რუსეთის იმ ბოლშევიკ ლიდერთა შორის, რომელთა ასაკი იოსებ ჯულაშვილის ასაკს უტოლდებოდა, ბევრი იყო ისეთი, რომელთაც რევოლუციური მოღვაწეობა XIX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგსა და შუა ხანებში დაიწყეს. ცხადია, ამას გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ ჰქონდა, მაგრამ იოსებ ჯულაშვილისათვის არ იყო სასურველი, რომ მისი რევოლუციური მოღვაწეობის სტაჟი სხვა ბოლშევიკ ლიდერებზე მცირე ყოფილიყო. დოკუმენტურად არის დადასტურებული, რომ იოსებ ჯულაშვილი რუსეთიდან გადმოსახლებული სოციალ-დემოკრატების

¹ სპსსა (II), ფონდი 8, აღწერა 5, საქმე 268, ფურცლები 108-109.

² იხ.: იოსებ ბესარიონის ძე სტალინი. მოკლე ბიოგრაფია. მეორე გამოცემა. თბ., 1952, გვ. 11-12.

დავლებით არალეგალურ მუშაობას შეუდგა 1899 წლიდან (სემინარიიდან წასვლის შემდეგ). მაშინ რატომ ცდილობდა იოსებ ჯულაშვილი სიმართლის დამალვას, რას აძლევდა მას რევოლუციური მოღვაწეობის დასაწყისის ერთი წლით წინ გადანევა? იოსებ ჯულაშვილი გამონაკლისი არ იყო. 1917 წლის შემდეგ, უფრო ზუსტად, XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, ბევრი ბოლშევიკი ლიდერი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ რევოლუციური მოღვაწეობა თუ უფრო ადრე არა, 1898 წელს მაინც დაიწყო. საქმე ის იყო, რომ 1898 წლის მარტში გაიმართა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის I ყრილობა. ცხადია, ყველა ბოლშევიკ ლიდერს სურდა ეჩვენებინა, რომ 1898 წლისათვის ის უკვე ეწეოდა არალეგალურ რევოლუციურ საქმიანობას.¹

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 26-27.

თავი V. ღაპირისპირება ქართულ სოციალ-დემოკრატიასთან

იოსებ ჯუღაშვილი, როგორც აღვნიშნეთ, რუსეთიდან გადმოსახლებულ სოციალ-დემოკრატებს დაუკავშირდა 1899 წელს (სემინარიიდან წასვლის შემდეგ). იმხანად თბილისსა და ბათუმში, ძირითადად კი თბილისში, 10-15 გადმოსახლებული სოციალ-დემოკრატი მოღვაწეობდა. ისინი შეიძლება ორ ნაწილად დავყოთ: საზღვარგარეთ (ჟენევაში) გიორგი პლეხანოვის ხელმძღვანელობით შექმნილ „შრომის განთავისუფლების“ ჯგუფთან (1883 წ.) კავშირში მყოფნი და იული მარტოვისა (ცედერბაუმისა) და ვლადიმერ ლენინის (ულიანოვის) ხელმძღვანელობით შექმნილი „პეტერბურგის მუშათა კლასის განთავისუფლებისათვის ბრძოლის კავშირის“ (1895 წ.) მოღვაწეები. ზოგიერთი გადმოსახლებული კავშირში იყო როგორც გიორგი პლეხანოვთან, ისე ვლადიმერ ლენინთან. კონკრეტულად, 1899 წლის შუა ხანებისათვის თბილისში არალეგალურ მუშაობას ეწეოდნენ: გიორგი ფრანჩესკი, იპოლიტე ფრანჩესკი, ოსიპ კოგანი, ივანე ლუზინი, ნიკოლოზ კოზერენკო, ვიქტორ კურნატოვსკი, ივანე ლევაშკევიჩი, ნიკოლოზ პოლეტაევი, ნიკოლოზ ბოგორაზი და სხვ.¹

იოსებ ჯუღაშვილის თბილისში მოღვაწე რუს სოციალ-დემოკრატებთან დაკავშირება ძალზე მნიშვნელოვანი იყო ამ უკანასკნელთათვის. ცხადია, ეს თავად იოსებ ჯუღაშვილმაც კარგად უწყოდა. თბილისში მოღვაწე რუსი და არარუსი

¹ ვახტანგ გურული, მერაბ ვაჩნაძე, ქართული სოციალ-დემოკრატიის ისტორია (1892-1918). თბ., 1999, გვ. 48-49.

ეროვნების სოციალ-დემოკრატებს ჰაერივით სჭირდებოდათ ქართველი სოციალ-დემოკრატი, რომელიც ქართველ სოციალ-დემოკრატთა ორგანიზაცია „მესამე დასსა“ და მათ ორგანოს, გაზეთ „კვალს“ დაუპირისპირდებოდა (გიორგი წერეთელმა გაზეთი „კვალი“ 1898 წლის იანვრიდან მესამედასელებს გადასცა, ამ დროიდან გაზეთს ნოე ჟორდანიას რედაქტორობდა). რუს სოციალ-დემოკრატებს გიორგი პლეხანოვისა და ვლადიმერ ლენინისაგან მიღებული ჰქონდათ მითითება: „მესამე დასს“, როგორც დამოუკიდებელ ქართულ სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციას, არსებობა უნდა შეენწყვიტა და იგი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ადგილობრივ (რეგიონალურ) ორგანიზაციად ქცეულიყო. თავის დროზე „მესამე დასსა“ მონაწილეობა არ მიიღო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის I ყრილობის (1898 წ.) მუშაობაში და არც ამ ყრილობის გადაწყვეტილებებს ცნობდა. ეს კი სერიოზულად აფერხებდა მთელ რუსეთის იმპერიაში მოქმედი სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციების ერთ პარტიაში გაერთიანებას, პლეხანოვ-ლენინის გეგმის რეალიზებას. იყო მეორე მომენტი, რომელიც ასევე ზრდიდა იოსებ ჯუღაშვილის როლს. რუს სოციალ-დემოკრატებს მუდმივად ჰქონდათ ენობრივი ბარიერის პრობლემა. „მესამე დასის“ წევრთა ნაბეჭდი პროდუქციის წაკითხვა და შეფასება ქართული ენის ცოდნის გარეშე შეუძლებელი იყო. გარდა ამისა, თბილისის მუშების აბსოლუტური უმრავლესობა სოფლებიდან ახალი ჩამოსული იყო და მათ შორის აგიტაცია მხოლოდ ქართულ ენაზე შეიძლებოდა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ იოსებ ჯუღაშვილს ერთდროულად მუშათა რამდენიმე წრე ჩააბარეს.

1899 წლიდან დაიწყო იოსებ ჯუღაშვილის დაპირისპირება „მესამე დასთან“ და მის გამოჩენილ მოღვაწეებთან: ნოე ჟორდანიასთან, სილიბისტრო ჯიბლაძესა და სხვებთან. ეს შეურიგებელი იდეური ბრძოლა დიდხანს გაგრძელდა.

ერთი შეხედვით ისე ჩანს, რომ იოსებ ჯულაშვილი რუსეთიდან გადმოსახლებულმა სოციალ-დემოკრატებმა და, საბოლოო ჯამში, გიორგი პლეხანოვმა და ვლადიმერ ლენინმა გამოიყენეს. სინამდვილეში ეს ასე არ იყო. იოსებ ჯულაშვილი შორს გამიზნული გეგმით მოქმედებდა. მან თავისი ბედი სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობას დაუკავშირა. საქართველოში გაპირველკაცება, ანუ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის ლიდერობა, აუცილებლად მოითხოვდა „მესამე დასის“ იდეურ და ორგანიზაციულ განადგურებას, მის დაქვემდებარებას რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიისადმი. „მესამე დასსა“ და მის ლიდერებს (ნოე ჟორდანიას, სილიბისტრო ჯიბლაძეს, ნიკოლოზ ჩხეიძეს, ვლადიმერ დარჩიაშვილს) იოსებ ჯულაშვილი რუსი სოციალ-დემოკრატების დახმარების გარეშე ვერ დაუპირისპირდებოდა. თუ პლეხანოვ-ლენინის გეგმა შესრულდებოდა („მესამე დასი“ ან დაიშლებოდა, ან იდეურ კაპიტულაციას მოახდენდა), საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის ლიდერი იოსებ ჯულაშვილი ხდებოდა, რადგან რუსეთიდან გადმოსახლებულ რუსი და არარუსი ეროვნების სოციალ-დემოკრატებს ამის პრეტენზია არ შეიძლებოდა ჰქონოდათ. რუს სოციალ-დემოკრატებთან კავშირში მყოფი სხვა ქართველი სოციალ-დემოკრატები (ძირითადად, მუშები) ნიჭითა და გაქანებით იოსებ ჯულაშვილს ვერ შეედრებოდნენ, მას კონკურენციას ვერ გაუწევდნენ.¹

ქართული სოციალ-დემოკრატიის, „მესამე დასის“ აღიარებულმა ლიდერმა ნოე ჟორდანიამ თავის დროზე ვერ შენიშნა სრულიად უცნობი სემინარიელისაგან მომდინარე საშიშროება. ნოე ჟორდანიამ კარგად უწყოდა როგორც პლეხანოვ-ლენინის გეგმისა, ისე თბილისში მყოფი რუსი სოციალ-დემოკრატების მოღვაწეობის შესახებ, მაგრამ,

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 29.

ცხადია, არ იცოდა, რომ იოსებ ჯუღაშვილის რუს სოციალ-დემოკრატებთან მისვლისთანავე „მესამე დასის“ წინააღმდეგ ბრძოლამ სულ სხვა შინაარსი შეიძინა. ამ ბრძოლას უკვე ხელმძღვანელობდა არა რუსეთიდან გადმოსახლებული უცხოტომელი, არამედ ქართველი, მეტად გონიერი, მასზე შორსმჭვრეტელი, უფრო მიზანდასახული და უფრო დაუნდობელი.

უსაშველო იდეალისტი ნოე ჟორდანია დინების საწინააღმდეგოდ მოძრაობდა, უსაშველო პრაგმატისტი იოსებ ჯუღაშვილი – დინების მიმართულებით. ორი ქართველის დაპირისპირების საბოლოო შედეგის წინასწარ პროგნოზირება ძნელი არ იყო. თუმცა ნოე ჟორდანიაც ქართველი იყო, მასაც შეეძლო მეორე ქართველი დაუნდობლად გაეწირა. დინების საწინააღმდეგოდ მოძრაობა ნოე ჟორდანიამ რამდენიმე მწარე მარცხი მაინც აგება იოსებ ჯუღაშვილს. ამის შესახებ დანვრილებით ქვემოთ გვექნება საუბარი.

იოსებ ჯუღაშვილმა რუსი სოციალ-დემოკრატების იმედები გაამართლა. 1899 წელს მან წარმოუდგენლად დიდი სამუშაო შეასრულა – შეადგინა მუშათა სოციალ-დემოკრატიული წრის მეცადინეობის პროგრამა. ეს გეგმა (უფრო ზუსტად, მისი ერთი ეგზემპლარი) ჟანდარმერიას ჩაუვარდა ხელში და ასე აღმოჩნდა თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს არქივში.¹

იოსებ ჯუღაშვილის მიერ 1899 წელს შედგენილი მუშათა სოციალ-დემოკრატიული წრის მეცადინეობის პროგრამა ხუთი თემისაგან (განყოფილებისაგან) შედგება: I. საზოგადოებათმცოდნეობა, II. ფილოსოფიური მემკვიდრეობა, III. პოლიტიკური ეკონომიკა, IV. ისტორია, V. მრეწველობა:

¹ საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 153, აღწერა 2, საქმე 301, ფურცლები 371-379; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 20-26; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯუღაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 30.

ა) მრეწველობის ისტორია, ბ) მრეწველობის თანამედროვე მდგომარეობა. ყოველ თემას მითითებული აქვს შესაბამისი ლიტერატურა. სულ ხუთივე თემის ლიტერატურა 183 დასახელებისაგან შედგება. ლიტერატურის სიაში წარმოდგენილია ცნობილი სოციალისტების: კარლ მარქსის, ფრიდრიხ ენგელსის, გიორგი პლехანოვის, პეტრე სტრუვეს, ედუარდ ბერნშტაინის, კარლ კაუცკის, მიხეილ ტუგან-ბარანოვსკის, ემილ ვანდერველდეს, ვლადიმერ ლენინის, პოლ ლაფარგის ნაშრომები, ასევე ცნობილი რუსი მეცნიერების (ისტორიკოსების, იურისტების, ეკონომისტების და სხვ.) გამოკვლევები, უცხოელ მეცნიერთა შრომები. გარდა ცალკე გამოცემებისა (ნიგნებისა და ბროშურებისა), ლიტერატურის სიაში მითითებულია რამდენიმე ჟურნალი, მათ შორის, საზღვარგარეთ გამომავალი. ამ მნიშვნელოვან დოკუმენტს მთლიანად ვთავაზობთ მკითხველს. ესაა იოსებ ჯულაშვილის მიერ 1899 წელს შედგენილი მუშათა სოციალ-დემოკრატიული წრის მეცადინეობის პროგრამა.

Программа занятий в социал-демократических рабочих кружках

I. Обществоведение

1. Туган-Барановский. Значение экономического фактора. – «М. Б.», 1895, №12.
2. Туган-Барановский. Экономический фактор и идеи. – «М. Б.», 1896, №4.
3. Лафарг. Идеализм и материализм в истории. – «Н. С.», 1896, №6.
4. Крживицкий. Генезис идей. – «М. Б.», 1897, №6.
5. Крживицкий. Распространений идей. – «М. Б.», 1897, №9.

6. Маслов. Общественные отношения и идеология. – «Н. О.», 1898, №1.
7. Кирсанов. К вопросу о роли личности в истории. – «Н. О.», 1898, №3, №4.
8. Крживицкий. Человек и общество. – «Н. О.», 1889, №9.
9. Лафарг. Машина, как фактор прогресса. – «С. В.», 1889, №4.
10. Каутский. Представляет ли интеллигенция общественный класс. – «Н. С.», 1896, №7.
11. Струве. Несколько слов по поводу ст.Оболенского. – «Р. М.», 1896, №9.
12. Р-н (по Энгельсу). Влияние экономических условий на развитие общества. – «М. Б.», 1897, №1.
13. Каутский. Материалистическое понимание истории. – «М. Б.», 1899, №1.
14. Бельтов. К вопросу о монистическом взгляде на историю (отдельно).
15. Ушаков. Несколько слов в защиту экономического материализма. – «Р. М.», 1896, №9.
16. В.П. Обзор заграничной жизни. – «Н. С.», 1897 (ноябрь).
17. Лабриола. К вопросу о материалистического взгляда на историю (отдельно).
18. Каменский. К вопросу о материалистического взгляда на историю. – «Н. С.», 1897, №12.
19. Лабриола. Письма в Сорелю. – «Ж», 1899, №4.
20. Энгельс. Диалектика и метафизика. – «Н. О.», 1898, №5.
21. Н.Х. Опровергнута ли диалектика? – «Н. О.», 1898, №2.
22. Булгаков. О закономерности социальных явлений. – «Вопросы философии и психологии», 1896, №5.
23. Струве. Свобода и историческая необходимость. – «Вопросы философии и психологии», 1897, №1.

24. Булгаков. Закон причинности и свобода человеческих действий. – «Н. С.», 1897, №8.
25. Струве. Еще о необходимости. – «Н. С.», 1897, №8.
26. Гвоздов. К вопросу теологичности исторического процесса. – «Н. О.», 1898, №8.
27. Керд. Гегель (отдельно).
28. Филиппов. Пессимизм. – «Н. О.», 1898, №12.
29. Г.Л. Кризис философии классического идеализма в Германии. – «С. В.», 1889, №3-4.
30. Кудде. Рецензия. – «Н. С.», 1897, №11.
31. Куно О. Социология, этнология и экономическое понимание истории. – «Н.», 1899, №3.
32. Риль. Ф.Ницше, как художник и мыслитель (отдельно).
33. Е.К-н. Новые течения в общественных и естественных науках. – «Н. О.», 1895, №14-18.
34. Зиммель. Социальная дифференциация (отдельно).
35. Лесевич. Что такое научная философия. – «Р. М.», 1888, №11, №12, 1889, №1, №3, №10, №11.

II. Философское наследие XIX в.

36. Филиппов. Философия чистого опыта. – «Н. О.», 1898, №5, №6.

III. Политическая экономия

37. Б. С. Труд и капитал. – ц. 20 к.
38. Гросс. Экономическая система К.Маркса. – ц. 20 к.
39. Струве. Основные положения и вопросы политической экономики. – «М. Б.», (?), №12.
40. М. Заработная плата, цена и прибыль – «Н. О.», 1898, №12.

41. Богданов. Краткий курс экономической науки. – ц. 1 р. 50 к.
42. Маркс. Критика некоторых положений политической экономии.
43. Чернов. Мнимые противоречия теории трудовой стоимости. – «Ж», 1899, №2.
44. Каутский. Экономическое учение К.Маркса.
45. Булгаков. Что такое трудовая ценность? – «Р. М.», 1895, №3.
46. Булгаков. О некоторых основных положениях политической экономии. – «Н. О.», 1898, №2, №9, №10.
47. Зомбарт. К критике экономической системы Маркса. – «Н. О.», 1898, (?).
48. Нежданов. Теория прибыли и ценности пред судом фетишиста – «Н. О.», 1898, №8, №9.
49. Нежданов. Закон ценности и уровень прибыли. – «Ж», 1899, №6, №7.
50. Энгельс. Закон ценности и уровень прибыли. – «Н. С.», 1897, №12.
51. Туган-Барановский. Промышленные кризисы. – «Сборник правовых и общественных наук», (и отдельно).
52. Зибер. Д. Рикардо и К.Маркс. – ц. 2 р. 50 к.
53. Булгаков. О рынках при капиталистическом производстве (отдельно).
54. Туган-Барановский. Капитализм и рынок. – «М. Б.», №6.
55. Ильин. Заметка по вопросу о терминологии рынков. – «Н. О.», 1899, №1.
56. Струве. К вопросу о рынках при капиталистическом производстве. – «Н. О.», 1899, №1.
57. Изгоев. Теория рынков в русской литературе. – «Ж», 1899, №4.

58. Нежданов. К вопросу о рынках при капиталистическом производстве.

59. Карл Маркс. Капитал. I, II и III. – ц. 9 р.

60. Шиппель. Денежное обращение. – ц. 50 к.

61. Исаев. Смитианизм и марксизм пред судом Шмолиера. – «Н. О.», (?), №4, №5.

62. Маркс. Нищета философии. – ц. 30 к.

63. Филиппов. Прудон, как идеолог мелкой буржуазии. – «Н. О.», 1898, №1, №2.

64. К.Т.-н. Сисмонди и наши отечественные Сисмондисты. – «Н. С.», 1897, №7, №10.

65. Булгаков. Классическая школа и историко-этническое направление – «Н. С.», 1897, №1.

66. Туган-Барановский. Учение о предельной полезности хозяйственных благ, как причины их ценности.

67. Франк. Психологическое направление в теории ценности.

68. Маслов. Экономическая теория Николая – она. – «Н. О.», 1898, №3, №4, №6.

IV. История

69. Каутский. Очерки и этюды.

70. Каутский. Возникновение брака и семьи.

71. Липперт. История семьи.

72. Энгельс. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – ц. 50 к.

73. Ковалевский. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – ц. 60 к.

74. Куно. Экономическая основа материнского господства. – «Н. О.», 1896, №7.

75. Крживицкий. Антропологические этюды. – «Ж.», 1899, №2, №6.

76. Каутский. Общественно-исторические очерки. – «М. Б.», 1894, №5, №6, №7.
77. Липперт. История культуры. – ц. 1 р. 60 к.
78. Гильдебрандт. Эволюция права и народа. – «Н. О.», 1898, №2.
79. Зимшель. О роли денег в отношении между полами. – «Ж.», 1899, №2.
80. Меиер. Экономическое развитие древнего мира. – ц. 60 к.
81. Гельвальд. История античной культуры. – В приложении к «Н. О.», 1898, (?).
82. Лафарг. Томас Кампанелла (отдельно).
83. Ульрих. Фридрих Великий. – «М. Б.», 1896, №9, №10.
84. Энгельс. Сила экономики при создании современной Германии. – «Н. О.», 1898, №5.
85. Каутский. Век гуманизма и реформации.
86. Каутский. Национальность нашего времени.
87. Каутский. Развитие форм законодательства (Очерки и этюды).
88. Лафарг. Колонии иезуитов в Парагвае. – «Р. Б.», 1898, №7.
89. Струве. Из истории общественных отношений и идей в Германии. – «Н. О.», 1898, №5.
90. Фриче. Немецкий романтизм. – «М. Б.», 1898, №7.
91. Дрелинг. Очерки социального развития Англии до XVIII в. – «О.», 1898, №7, №11.
92. Бернштейн. Общественное движение в Англии. XVII в.
93. Гиббинс. Английские реформаторы. – ц. 1 р. 25 к.
94. Каутский. Ирландия. – «Р. Б.», 1893, №12.
95. Дионсо. Ирландское восстание 1798 г. – «Р. Б.», 1889, №3.
96. Н. Б-тов. Один из философов XVIII в. – «Н. О.», 1897, №1. №2.
97. Тарле. Дело Бабефа. – «М. Б.», 1897, №1, №2.

98. Водовозов. Коммунизм. Коллективизм Фурье. – «Р. М.», 1892, №9.

99. Каутский. Противоречия классовых интересов 1789 года. – «С. В.», 1889, №4, №6.

100. Струве. Маркс и Гете. – «М. Б.», 1898, №2.

101. Маркс. Письма из Швейцарии о ласалианизме.

102. Милюков. Очерки по истории русской культуры.

103. Туган-Барановский. Народ крепостной эпохи. – «Н. С.», 1897, №11.

104. *Novus (an Novris – v.g.)*. На разные темы.

105. Иванюков. Крепостная подкладка прогрессивных идей. – «Н. С.», 1897, №9.

106. Каменский. Судьба русской критики.

107. Н. К. Наумов. – «Н. С.», 1897, №8.

108. Соловьев. 70-е годы. – «Ж.», 1899, №1.

109. Егоров. Народничество в прошлом и настоящем. – «Н. С.», 1897, №2.

110. Санин. Народничество прежде. – «Н. О.», 1898, №2, №6.

111. Ильин. От какого наследства мы отказываемся.

V. Промышленность

а) История промышленности

112. Очерки по экономике древняго мира и средних веков. Изд. Водовозова (отдельно).

113. Бюхер. 4 очерка из области народного хозяйства (отдельно).

114. Ковалевский. Развитие народного хозяйства в Западной Европе (отдельно).

115. Гиббинс. Промышленная история Англии. Изд. 1898 г. – ц. 70 к.

116. Гельд. Развитие крупной промышленности в Англии.
117. Шульце-Гевернитц. Крупное производство в Англии.
118. История труда. Изд. Водовозова.
119. Туган-Барановский. Промышленные кризисы в современной Англии.
120. Маркс... о свободе торговли... – «Н. О.», 1897, №11.
121. Маркс. Развитие промышленности в Германии. – «Н. О.», 1898, №6 (научные новости).
122. Шенланк. Промысловые синткаты.
123. Шульце-Гевернитц. Из истории русской экономической политики. – «Н. О.», 1898, №6.
124. Туган-Барановский. Русская фабрика. – 3 р.
125. Струве. Научная история развития русской промышленности (о Тугане-Барановском).
126. Туган-Барановский. Моим критикам. – «Н.», 1899, №1, №2.
127. Туган-Барановский. Историческая роль капитализма в развитии нашей промышленности. – «Н. С.», 1897, №7.
128. Туган-Барановский. Борьба фабрики с кустарьем.
129. Шульце-Гевернитц. Крупное производство в России. – ц. 75 к.
130. Маслов. Что такое капитализм? – «Н. О.», 1898, №3.
131. Ильин. Развитие капитализма в России. – ц. 2 р. 50 к.
132. Струве. История и систематическое место русской кустарной промышленности. – «М. Б.», 1898, №4.
133. Дроздов. К вопросу о роли экономической эволюции России. – «Ж.», 1899, №6.
134. Вандервельде. Роль городов в развитии капитализма.
135. Ланге. Рабочий вопрос. – 1,2 р.
136. Вебер. Положение труда в Англии в последние... 60 л., 15 к.

137. Метен. Социализм в Англии (рецензия). – «Н. О.», 1899, №7.

138. Дионео (Дионио). Из Англии. – «Р. Б.», 1897, №7.

139. Роджерс. История труда и заработных плат в Англии в XVIII и XIX вв. – ц. 3 р.

140. Ковалевский. Рабочий вопрос во Франции накануне революции. – «Р. М.», 1893, №11.

141. Классен. Лассал. Изд. Павленкова. – ц. 25 к.

142. Зомбарт. Социальное движение в XIX столетии. – 1897, №10, №11 (и в приложении к книге «Чудесный век» Уомса).

б) Современное положение промышленности

143. Шиппель. Технический прогресс современной промышленности – ц. 20 к.

144. Тотлиянц (Потолиянц). Главная черта экономического развития передовых стран. – «Н. О.», 1899, №2.

145. Гирш. Преступления и проституция, как социальная болезнь.

146. Струве. К вопросу о безработице. – «Н. О.», 1897, №10.

147. Магайм. Профессиональные рабочие союзы. – 1 р. 25 к.

148. Рузье. Профессиональные рабочие союзы в Англии. – ц. 1 р. 50 к.

149. Астон. Письма о современной Англии. – «С. В.», 1897, №10, №12; 1898, №2.

150. Пуго. Новейшие течения в современной английской городской самоуправлении.

151. Покровский. Улучшение рабочих жилищ. – ц. 60 к.

152. Дионео (Дионио). Письмо из Англии. – «Р. Б.», 1897, №2.

153. Дионео (Дионио). Письмо из Англии о женском труде. – «Р. Б.», 1898, №10.

154. Ватсон. Рабочие классы в Англии и манчестерская школа.

155. Ватсон. Стачки рабочих во Франции и Англии (Этюды и очерки).
156. Давидова. Ричард Остлер – король фабричных детей. – «М. Б.», 1895, №9.
157. Н.П. Рабочие союзы в Англии и 8-ми часовой рабочий день. – «Р.Б.», 1892, №12.
158. Иольос. Немецкие ремесленники. – «Р. Б.», 1895, №6.
159. Рафаилов. Что читает немецкий народ? – «М. Б.», 1898, №7.
160. Шип. Страхование рабочих в Германии и Франции. – «Ж.», 1899, №5.
161. Ковров. Стачка портных и швей (Письма из Германии). – «Р. Б.», 1896, №3.
162. Вурм. Жизнь немецких рабочих. – ц. 70 к.
163. С. М. Рабочие союзы в Германии. – «В.», 1892, №12.
164. Вл. К-н. Политические партии в Германии. – «Н. С.», 1897, №11.
165. Трачевский. Политическая летопись – «С. В.», 1892, №1.
166. В. Т. Между журналами и газетами – «Н. С.», 1896, №12.
167. В. Т. Вожаки и силы социалистов. – «И.», 1891, №35, №36.
168. Водовозов. Антисемитизм в Германии. – «Р. Б.», №2.
169. Ковров. Немецкий студент. – «Р. Б.», 1896, №2.
170. Изгоев. Французская интеллигенция. – «Ж.», 1899, №2.
171. Изгоев. Интеллигентный пролетарий в Италии.
172. Потляянец (Потолиянец). Фамилистер в Бизе. – «Н.», 1899, №3.
173. Смирнов. Вопросы труда в Парижском муниципальном совете. – «Н. С.», 1897, №(?).
174. А.З. Письма из Рима. – «С. В.», 1898, №4, №6, №7.
175. Лабриола. Современное положение Италии. – «Ж.», 1899, №4.

176. Теплов. Положение силезо-моравских углекопов. – «Н.», 1899, №3.

177. Теплов. Женский труд в Вене. – «Н. О.», 1898, №11.

178. Теплов. Избирательная борьба в Вене. – «Н. С.», 1897 №7.

179. Теплов. Новый курс и железнодорожники. – «Н. С.», 1897, №12.

180. Водовозов. Политические выборы в Германии. – «Н. С.», 1897, №1.

181. Васильевский. Еще о выборах в Германии. – «Н. С.», 1897, №8.

182. Водовозов. Политические партии в современной Австрии. – «Р. Б.», 1894, №5.

183. Водовозов. Рабочее движение в Бельгии. – «Р. М.», 1894, №5. [1899 год]¹

თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს უტყუარი ცნობა ჰქონდა იმის შესახებ, რომ მეცადინეობის პროგრამა იოსებ ჯულაშვილის მიერ იყო შედგენილი (კონსპირაციულ შეკრებას, რომელზეც იოსებ ჯულაშვილს მეცადინეობის პროგრამის შედგენა დაევალა, რუს სოციალ-დემოკრატთა შორის დანერგილი ჟანდარმერიის აგენტი ეს-ნრებოდა), მაგრამ ჟანდარმერიას არ გააჩნდა პირადად იოსებ ჯულაშვილის ხელით დანერილი ტექსტი, რაც დაპატიმრების შემთხვევაში იოსებ ჯულაშვილს თავის დაცვას გაუადვილებდა (იოსებ ჯულაშვილი ხელნაწერის სახით სამხილს არ ტოვებდა. იგი არალეგალურ გაზეთში დასაბეჭდ მასალაც კი ან პირდაპირ თვითონ კარნახობდა ასოთამწყობს, ან რედაქციას სხვისი ხელით გადანერილ ტექსტს უგზავნიდა). მთავარი მაინც ის იყო, რომ იოსებ ჯულაშვილი არალეგალურად

¹ სცსსა, ფონდი 153, აღწერა 2, საქმე 301, ფურცლები 371-379; ვახტანგ გურული, იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის. 1878-1907. თბ., 1998, გვ. 20-26; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 29.

ცხოვრობდა, ამიტომ მისი შეპყრობა ჟანდარმერიას ძალზე უჭირდა.

თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველომ იოსებ ჯულაშვილის მიერ შედგენილი მუშათა სოციალ-დემოკრატიული წრის მეცადინეობის პროგრამა, შესაბამისი წერილითურთ, შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტს გადაუგზავნა. შექების მოლოდინში მყოფმა თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს უფროსმა მალე საიდუმლო წერილი მიიღო. პოლიციის დეპარტამენტი ითხოვდა: 1) პროგრამის შემდგენელი სასწრაფოდ შეიპყარიტ და დაკითხეთო; 2) თუ ეს უახლოეს ხანებში შეუძლებელია, დაადგინეთ, რა გზით შემოდიოდა თბილისში ამდენი აკრძალული წიგნი და ჟურნალი. ვერც ერთი დავალება თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველომ ვერ შეასრულა. სამმართველოს უფროსმა თავი ასე იმართლა: 1) იოსებ ჯულაშვილი ჟანდარმერიის ყველა აგენტს კარგად იცნობს, რის გამო ისედაც დაბალი კვალიფიკაციის აგენტები მის კვალს ვერ აგნებენო, 2) არალეგალური ლიტერატურა თბილისში ალბათ სხვადასხვა საფოსტო გზავნილებით (ამანათებით, ბანდეროლებით და სხვ.) შემოდის, რომელთა გაჩხრეკის უფლება სპეციალური ნებართვის გარეშე ჩვენ არა გვაქვსო.¹

ეს იყო პირველი თავსატიხი, რომელიც იოსებ ჯულაშვილმა პოლიციის დეპარტამენტსა და თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს გაუჩინა.

პლენანოვ-ლენინის გეგმის მიხედვით, ქართული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის „მესამე დასის“ განადგურებისათვის აუცილებელი იყო თბილისსა და ბათუმში რუსი სოციალ-დემოკრატების იდეური ხელმძღვანელობით მოქმედი მუშათა სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფებისა და

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 31.

წრეების გაერთიანება საერთო-საქალაქო ორგანიზაციებად – რსდმპ თბილისის კომიტეტად და რსდმპ ბათუმის კომიტეტად. ეს, ცხადია, შეარყევდა „მესამე დასის“, როგორც საერთო-ქართული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის, ავტორიტეტს. აუცილებელი იყო „მესამე დასის“ ბეჭდვითი ორგანოს – გაზეთ „კვალის“ მონოპოლიის შეზღუდვა და პლესანოვ-ლენინის იდეურ პოზიციაზე მდგარი არალეგალური გაზეთის გამოცემა. 1900-1901 წლებში თბილისში მიმდინარე მუდმივი რეპრესიებისა და დაპატიმრებების მიუხედავად, იოსებ ჯულაშვილმა ორივე დავალება ბრწყინვალედ შეასრულა. 1901 წლის სექტემბერში იოსებ ჯულაშვილის ხელმძღვანელობით გამოვიდა არალეგალური გაზეთი „ბრძოლა“, ხოლო 1901 წლის ნოემბერში შეიქმნა თბილისის სოციალ-დემოკრატიული კომიტეტი, რომელიც 1901 წლის დეკემბრიდან რსდმპ თბილისის კომიტეტად გარდაიქმნა. ცოტა მოგვიანებით, ბათუმში გადასვლის შემდეგ, 1902 წლის გაზაფხულზე, იოსებ ჯულაშვილის ხელმძღვანელობით შეიქმნა რსდმპ ბათუმის კომიტეტი. ამ სამმა მოვლენამ შოკში ჩააგდო „მესამე დასი“ და განსაკუთრებით მისი ლიდერი ნოე ჟორდანია, რომელიც რსდმპ თბილისის კომიტეტის შექმნის დროს მეტეხის საპყრობილეში იმყოფებოდა. ნოე ჟორდანია არც მალავდა, რომ მან ვერ გაიგო, ვინ შექმნა რსდმპ თბილისის კომიტეტი, რა ძალა მოქმედებდა თბილისში. კიდევ უფრო დიდი მოულოდნელობა იყო ნოე ჟორდანიასათვის გაზეთ „ბრძოლის“ გამოსვლა, რომელიც აშკარად უარყოფდა იმას, რის დამკვიდრებასაც ნოე ჟორდანია და მისი თანამოაზრეები 1892-1893 წლებიდან ცდილობდნენ.

იოსებ ჯულაშვილის გამარჯვება შემთხვევითი არ ყოფილა, იგი საგულდაგულოდ მზადდებოდა. 1901 წლისათვის იოსებ ჯულაშვილს აღარც სჭირდებოდა საქართველოში გამოსახლებული რუსი სოციალ-დემოკრატების მხარდაჭერა.

მას უკვე ქართველთაგან შეექმნა არალეგალურად მოქმედი ძლიერი ბირთვი. იოსებ ჯულაშვილის იმჟამინდელი თანამებრძოლები იყვნენ: ვასილ ცაბაძე, სევერიან ჯულელი, სიმონ ჯულელი, ზაქარია ჩოდრიშვილი, მოსე შენგელია, პოლიკარპე მაჭარაძე, კალისტრატე გოგუა, გიორგი ნინუა, მიხეილ გურეშიძე და სხვები. იყვნენ რუსებიც (პეტრე სკორობოგატკო, სერგეი სტაროსტენკო, ალექსი ნიკონოროვი, ლეონტი ზოლოტარევი, ნიკიფორე სემენოვი) და სომხებიც (გიორგი ყარაჯიანცი, ოვანეს უნანიანცი).

რსდმპ თბილისის კომიტეტმა დაიქვემდებარა ქალაქში არალეგალურად მოქმედი სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფები და წრეები. იმ პერიოდისათვის თბილისელ მუშებში ყველაზე პოპულარული იყო გაზეთი „კვალი“. გაზეთ „ბრძოლის“ გამოცემით „კვალის“ მონოპოლია სერიოზულად შეირყა. „მესამე დასი“ იზოლირებული აღმოჩნდა თბილისელი მუშებისაგან. ეს იოსებ ჯულაშვილის დიდი გამარჯვება იყო.

ყველაზე დიდი დარტყმა „მესამე დასისათვის“ მაინც გაზეთ „ბრძოლის“ გამოცემა იყო. გაზეთ „ბრძოლის“ პირველ ნომერს (1901 წლის სექტემბერი) სახელწოდების ქვეშ აქვს წარწერა: „პერიოდული გამოცემა რევოლუციონერ სოციალ-დემოკრატთა დასისა“.¹ როგორც ვხედავთ, ქართულ სინამდვილეში არსებულ უკვე ერთ დასს – „მესამე დასს“ – იოსებ ჯულაშვილმა დაუპირისპირა ახალი – „რევოლუციონერ სოციალ-დემოკრატთა დასი“. ე. ი. იოსებ ჯულაშვილი „მესამე დასს“ არც სოციალ-დემოკრატიულად თვლიდა და არც რევოლუციურად. გაზეთ „ბრძოლის“ მეორე და მესამე ნომერი (1901 წლის ნოემბერ-დეკემბერი) ერთად გამოვიდა. გაზეთის სახელწოდების ქვეშ არსებული წარწერა არ შეცვლილა.² მალე გამოვიდა გაზეთ „ბრძოლის“ ცალკე დამატება. იგი დათარიღებულია 1901 წლის ნოემბერ-დეკემ-

¹ იხ. გაზეთი „ბრძოლა“, 1901, №1, სექტემბერი, გვ. 1.

² იხ. გაზეთი „ბრძოლა“, 1901, №2-3, ნოემბერი-დეკემბერი, გვ. 1.

ბრით. გაზეთის სახელწოდებას წინ უძღვის წარწერა: „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია“.¹ ე. ი. „ბრძოლა“ უკვე რსდმპ გაზეთი ყოფილა. გაზეთ „ბრძოლის“ მეოთხე ნომერს, რომელიც 1902 წლის დეკემბერში გამოვიდა, ისევ აქვს წარწერა: „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია“. სახელწოდების ქვემოთ დამატებული აქვს: „ორგანო ქართულ სოციალ-დემოკრატთა დასისა“.²

მაშ, რაღას წარმოადგენდა „მესამე დასი“? იდეურად და ორგანიზაციულად იგი საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობას ვეღარ ხელმძღვანელობდა. ეს იყო „მესამე დასის“ ფაქტობრივი ლიკვიდაცია. იურიდიულად „მესამე დასის“ ლიკვიდაცია მოხდა 1903 წლის მარტში, როცა მან მონაწილეობა მიიღო პლენარულ-ლენინის გეგმით გათვალისწინებული რსდმპ კავკასიის კავშირის შექმნაში. მიუხედავად იდეური და ორგანიზაციული ლიკვიდაციისა, სახელწოდება „მესამე დასი“, ისევე, როგორც „მესამედასელები“, ქართულ სინამდვილეში დიდხანს შემორჩა, როგორც ქართულ სოციალ-დემოკრატთა სინონიმი.³

საერთო-ქართული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის, „მესამე დასის“ იდეური და ორგანიზაციული განადგურება და საქართველოში რუსული სოციალ-დემოკრატიის (პლენარულ-ლენინის) გეგმის განხორციელება იყო პირველი დიდი გამარჯვება იოსებ ჯულაშვილის პოლიტიკურ ბიოგრაფიაში.

ქართული სოციალ-დემოკრატია იდეურად ძალზე ძლიერი იყო. გაზეთ „ბრძოლის“ გამოცემა სწორედ ქართული სოციალ-დემოკრატიის იდეურ განადგურებას ისახავდა მიზნად. იოსებ ჯულაშვილის მიზანს იმდენად ნოე ჟორდა-

¹ იხ. გაზეთი „ბრძოლა“, 1901, №2-3, ცალკე დამატება, გვ. 1.

² იხ. გაზეთი „ბრძოლა“, 1902, №4, დეკემბერი, გვ. 1.

³ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 33.

ნიას შეხედულებათა კრიტიკა კი არ წარმოადგენდა, არამედ ის, რომ ქართველი მუშებისათვის დაემტკიცებინა ნოე ჟორდანიას შეხედულებათა დამლუპველობა. ამისათვის კი ღრმა და სერიოზული კრიტიკა არ იყო საჭირო. მუშათა აუდიტორიას არც აინტერესებდა და ძალიანაც რომ მოენდომებინა, ვერც გაერკვეოდა, ვის მხარეს იყო სიმართლე ნოე ჟორდანიასა და იოსებ ჯულაშვილის პოლემიკაში. ამ შემთხვევაში მეცნიერულ არგუმენტაციაზე უფრო მომგებიანი დემაგოგია იყო. მთელი სოციალისტური მოძღვრება, მათ შორის სოციალ-დემოკრატიული იდეოლოგია, დემაგოგიის დიდი დოზით არის გაჯერებული. ევროპელი თუ რუსი სოციალისტები გულმხურვალე რევოლუციონერებად რომ ასაღებდნენ თავს, სინამდვილეში ძალზე იაფფასიანი დემაგოგები იყვნენ. ამ თვალსაზრისით იოსებ ჯულაშვილი მათი მოწაფე არ ყოფილა. იგი მასწავლებლებს ბევრად აღემატებოდა. იოსებ ჯულაშვილთან შედარებით ევროპელი და რუსი დემაგოგი სოციალისტები მეტად საცოდავად გამოიყურებოდნენ.¹

გაზეთ „ბრძოლის“ პირველ ნომერში (1901 წლის სექტემბერი) დაბეჭდილი მოწინავე – „რედაქციისაგან“ იოსებ ჯულაშვილის მიერ იყო დაწერილი. ამ პატარა წერილში იოსებ ჯულაშვილმა თავდაყირა დააყენა „მესამე დასისა“ და მისი ლიდერების, განსაკუთრებით ნოე ჟორდანიას, ნააზრევი. რასაც გაზეთი „კვალი“ წლების მანძილზე ჩასჩიჩინებდა ქართველ მუშებს, იოსებ ჯულაშვილმა ერთი ხელის მოსმით გაატანა წყალს. „რედაქციისაგან“ დაწერილი იყო ისეთი გამართული, კარგი ქართულით, რომლის მსგავსიც არ მოიპოვება XX საუკუნის ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეთა ნაწერებში.

წერილის დასაწყისშივე იოსებ ჯულაშვილი სავსებით უგულებელყოფს „მესამე დასის“ როლს საქართველოში სოციალ-დემოკრატიული იდეების გავრცელების საქმეში.

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 33.

ყველასათვის კარგად იყო ცნობილი, რომ ქართული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის პირველი ყრილობა (კონფერენცია) გაიმართა 1892 წელს, ხოლო ორგანიზაციის პროგრამა მიიღეს მეორე ყრილობაზე, 1893 წელს. 1893-1895 წლებში „მესამე დასის“ წევრებს ნოე ჟორდანიას, სილიბისტრო ჯიბლაძეს და სხვებს საყურადღებო წერილები ჰქონდათ გამოქვეყნებული ჟურნალ „მოამბესა“ და გაზეთ „კვალში“. მიუხედავად ამისა, იოსებ ჯულაშვილი სრულიად გარკვევით წერს: „საქართველოში სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობა ხნიერი არ არის, სულ რამდენიმე წელიწადია, რაც ის წარმოიშვა. დანამდვილებით რომ ითქვას, საძირკველი ამ მოძრაობისა მხოლოდ 1896 წელს ჩაეყარა“.¹ 1896 წელს იოსებ ჯულაშვილი იმიტომ უთითებდა, რომ „მესამე დასის“ მოღვაწეობას (საპროგრამო და პუბლიცისტურ წერილებს) არავითარ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა.

„მესამე დასი“, მისი ლიდერი ნოე ჟორდანია, ასევე სილიბისტრო ჯიბლაძე, პეტრე გელეიშვილი, ვლადიმერ დარჩიაშვილი და სხვები სოციალ-დემოკრატიულ იდეებს ლეგალური გამოცემებით, პირველ ყოვლისა, გაზეთ „კვალით“ ავრცელებდნენ. იოსებ ჯულაშვილი სოციალ-დემოკრატიული იდეების გავრცელებას მხოლოდ არალეგალურ ჯგუფებსა და წრეებში მუშაობით (აგიტაციითა და პროპაგანდით) თვლიდა შესაძლებლად. სოციალ-დემოკრატთა ლეგალურ მუშაობას იგი აგდებით, ირონიით იხსენიებს: „ზოგიერთი გულუბრყვილო მკითხველის საყურადღებოდ საჭიროდ მიგვაჩნია ორიოდ სიტყვა ვთქვათ ლეგალურ გაზეთზე. ჩვენ დიდ შეცდომად ჩავთვლით, თუ რომელიმე მუშა ლეგალურ გაზეთს, რა პირობებითაც არ უნდა იყოს იგი გარემოცული, რა მიმართულებასაც არ უნდა ადგეს იგი, ჩასთვლის თავისი, მუშის,

¹ იოსებ სტალინი, რედაქციისაგან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტომი 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 3-4.

ინტერესების გამომხატველად".¹ ცხადია, იოსებ ჯუღაშვილს, პირველ ყოვლისა, გაზეთი „კვალი“ ჰქონდა მხედველობაში. ისევ „კვალის“ წინააღმდეგაა მიმართული იოსებ ჯუღაშვილის შემდეგი სიტყვები: „ამ პირობებში, რა თქმა უნდა, გაზეთი ვერ მოეწყობა სასურველად, და მუშა ტყუილად დაუწყებს ძებნას მასში, თუნდაც სტრიქონთა შუა, მისი საქმის შესახებ ცნობებს და სწორ შეხედულებას“.²

ნოე ჟორდანიას მიიჩნევდა, რომ „მესამე დასი“ უნდა ყოფილიყო დამოუკიდებელი საერთო-ქართული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია, დამოუკიდებელი პროგრამით და ორგანიზაციით, ანუ მას არ უნდა ელიარებინა რსდმპ პროგრამა და წესდება და არ უნდა ქცეულიყო რსდმპ ადგილობრივ (რეგიონალურ) ორგანიზაციად. იოსებ ჯუღაშვილი სწორედ ამ უმთავრესს ებრძოდა „მესამე დასში“. გაზეთ „ბრძოლის“ მონინავეში ვკითხულობთ: „ქართული სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობა არ წარმოადგენს კერძო, მარტო ქართველ მუშათა მოძრაობას საკუთარი პროგრამით. ის ხელიხელგადახვეულია მთელი რუსეთის მოძრაობასთან და, მაშასადამე, ექვემდებარება რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას“.³ იოსებ ჯუღაშვილისათვის კარგად იყო ცნობილი ქართული სოციალ-დემოკრატიის („მესამე დასის“) და პირადად ნოე ჟორდანიას ევროპული ორიენტაცია. სწორედ ამიტომ იყო, რომ იგი ხაზგასმით აღნიშნავს: ქართული სოციალ-დემოკრატია „ხელიხელგადახვეულია მთელი რუსეთის მოძრაობასთან და, მაშასადამე, ექვემდებარება რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას“.⁴

¹ იოსებ სტალინი, რედაქციისაგან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტომი 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 5.

² იოსებ სტალინი, რედაქციისაგან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტომი 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 5-6.

³ იოსებ სტალინი, რედაქციისაგან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტომი 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 6.

⁴ იოსებ სტალინი, რედაქციისაგან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1.

და ბოლოს, ნოე ჟორდანიას, წინააღმდეგი იყო რევოლუციისა და სისხლის ღვრისა. დასავლეთ ევროპის სოციალ-დემოკრატიის მსგავსად იგი სოციალიზმის დამყარებას მშვიდობიან დემოკრატიულ პროცესებს უკავშირებდა, ხაზს არ უსვამდა მუშათა კლასის განსაკუთრებულ მისიას. სწორედ ასეთი შეხედულების გაქარწყლებას ისახავდა მიზნად იოსებ ჯულაშვილი: „მეტად მიგვაჩნია იმაზე ლაპარაკი, რომ რუსეთშიც, და საზოგადოდ ყველგან, მხოლოდ რევოლუციური პროლეტარიატი არის ისტორიისაგან ამორჩეული როგორც განმათავისუფლებელი კაცობრიობისა და ქვეყნად ბედნიერების დამამკვიდრებელი“. ¹ იოსებ ჯულაშვილი ისევ და ისევ ნოე ჟორდანიას მიერ ბურჟუაზიის პროგრესული როლის შესახებ ადრე გამოთქმული შეხედულების საწინააღმდეგოდ აღნიშნავს, რომ სოციალ-დემოკრატია ვერ დაუშვებს „ბურჟუაზიასთან კავშირ-კომპრომისებს“. „ბრძოლაში“ მოწინავე მუშებს იგი ასე აფრთხილებდა: „არ უნდა დავივიწყოთ სოციალ-დემოკრატიული პრინციპები და რევოლუციური საშუალება ბრძოლისა“. ² მოწინავეში აღნიშნულია, რომ „ბრძოლა“ თავის მისიად მიიჩნევს: „თავის დროზე მოუწოდოს ქართველ მუშას ბრძოლის ველზე“. ³

ნოე ჟორდანია მიხვდა, რომ იგი კვლავ დინების საწინააღმდეგოდ მოძრაობდა – „მესამე დასი“ განწირული ჩანდა. იოსებ ჯულაშვილი წალეკვით ემუქრებოდა ყველაფერს, რასაც ნოე ჟორდანია და მისი თანამოაზრეები ქართულ სინამდვილეში ნერგავდნენ. უპირატესობა აშკარად იოსებ ჯულაშვილის მხარეზე იყო. ნოე ჟორდანია იმასაც გრძნობდა, რომ

1901-1907. თბ., 1947, გვ. 6.

¹ იოსებ სტალინი, რედაქციისაგან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 7.

² იოსებ სტალინი, რედაქციისაგან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 8.

³ იოსებ სტალინი, რედაქციისაგან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 9.

გაზეთ „ბრძოლის“ შემდეგი ნომრები მას ახალ სიურპრიზებს შესთავაზებდა, იოსებ ჯულაშვილი დიდ თამაშს იწყებდა და მიღწეულით არ დაკმაყოფილდებოდა. ნოე ჟორდანია მიხვდა, რომ მას ორი გზა რჩებოდა: **პირველი**. „მესამე დასის“ იდეური და ორგანიზაციული პრინციპების დაცვა და მოახლოებული აღსასრულის ღირსეულად დახვედრა, რაც ქართულ სოციალ-დემოკრატიაში იოსებ ჯულაშვილის უპირობო გაპირველკაცებას ნიშნავდა. **მეორე**. „მესამე დასი“ რეალობას უნდა შეგუებოდა და პლენხანოვ-ლენინის გეგმის თანახმად, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ნაწილი (რეგიონალური ორგანიზაცია) გამხდარიყო. თუ რუსული სოციალ-დემოკრატიის ლიდერები (გიორგი პლენხანოვი, ვლადიმერ ლენინი) ნოე ჟორდანიას ასეთ გადაწყვეტილებას დაუფასებდნენ, მაშინ ამ უკანასკნელს კიდევ რჩებოდა შანსი, არ დაეშვა ქართულ სოციალ-დემოკრატიაში იოსებ ჯულაშვილის გაპირველკაცება. ნოე ჟორდანიამ მეორე გზა აირჩია. ასე დაიწყო იოსებ ჯულაშვილისა და ნოე ჟორდანიას დაპირისპირების ახალი ეტაპი, რომელიც 1917 წლამდე გაგრძელდა. ეს დაპირისპირება ცვალებადი წარმატებით მიმდინარეობდა და საბოლოოდ იოსებ ჯულაშვილის გამარჯვებით დასრულდა.

გაზეთ „ბრძოლის“ მორიგმა ნომერმა (მე-2 და მე-3 ნომრები ერთად გამოვიდა), რომელსაც გამოსვლის თარიღად 1901 წლის ნოემბერ-დეკემბერი უზის, კიდევ ერთი ძლიერი დარტყმა მიაყენა „მესამე დასს“. ამ ნომერში დაიბეჭდა იოსებ ჯულაშვილის წერილი „**რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია და მისი უახლოესი ამოცანები**“. წერილში იოსებ ჯულაშვილმა მთლიანად უარყო „მესამე დასის“, კერძოდ, მისი ლიდერების (ნოე ჟორდანია, სილიბისტრო ჯიბლაძე და სხვ.) შეხედულება ისეთ უმნიშვნელოვანეს საკითხებზე, როგორებიც იყო: სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის მიზანი, მიზნის მიღწევის სტრატეგია და ტაქტიკა, პოლიტი-

კური პარტიის ორგანიზაციული სტრუქტურა, პოლიტიკური პარტიის მიზანი, მუშათა კლასის მისია, კლასობრივი (სოციალური) ბრძოლის შინაარსი და ფორმები.¹

იოსებ ჯულაშვილის შეხედულებები მოკლედ შეიძლება ასე ჩამოვაყალიბოთ:

პირველი. სოციალ-დემოკრატიის საბოლოო მიზანია რევოლუციის გზით მოსპოს ბურჟუაზიული წყობილება და დაამყაროს სოციალიზმი.

მეორე. რევოლუციის გზით ბურჟუაზიული წყობილების მოსპობა უნდა განახორციელოს მუშათა კლასმა (პროლეტარიატმა).

მესამე. მუშათა კლასი რევოლუციისათვის იდეურად და ორგანიზაციულად უნდა მოამზადოს სოციალ-დემოკრატიამ.

მეოთხე. რევოლუციის განსახორციელებლად აუცილებელია ღრმად კონსპირირებული, იატაკქვეშა, საიდუმლო სექტის პრინციპზე აგებული პოლიტიკური პარტია.

მეხუთე. მუშათა კლასი უნდა აწარმოებდეს ბრძოლას პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობისა და რეფორმების გზით ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის. სანამ მუშათა კლასი პოლიტიკური პარტიის წინამძღოლობით არ დაამხობს ბურჟუაზიულ წყობილებას და არ დაიპყრობს პოლიტიკურ ძალაუფლებას, იგი ადამიანურ ცხოვრებას ვერ ეღირსება.

მეექვსე. პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობისათვის რევოლუციურ ბრძოლაში მუშათა კლასის მოკავშირეა გლეხობა, წვრილი ბურჟუაზია, ასევე რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები ჩაგრული ერები.

მეშვიდე. რუსეთის მუშათა კლასის და მისი პოლიტიკური პარტიის უახლოესი ამოცანაა მონარქიული წყობილების (თვით-

¹ იხ.: იოსებ სტალინი, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია და მისი უახლოესი ამოცანები, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 11-31.

მპყრობელობის) დამხობა და დემოკრატიული წყობილების დამყარება, ესაა გზა სოციალისტური წყობილებისაკენ.

იოსებ ჯუღაშვილის ნაშრომის „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია და მისი უახლოესი ამოცანები“ მნიშვნელობა ამით არ ამოიწურება. ამ ნაშრომს იმაზე გაცილებით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ვიდრე „მესამე დასის“ და მისი ლიდერის ნოე ჟორდანიას დასამარება. იმხანად რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერები (გიორგი პლехანოვი, ვლადიმერ ლენინი, იული მარტოვი და სხვ.) ცდილობდნენ განესაზღვრათ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის მიზნები და ამოცანები, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის როლი და ადგილი სოციალიზმისათვის ბრძოლაში, სოციალიზმისათვის ბრძოლის ეტაპები, მუშათა კლასის ბრძოლის ფორმები, პოლიტიკური პარტიის იდეური პლატფორმა და ორგანიზაციული სტრუქტურა და ა. შ. მიმდინარეობდა გაუთავებელი, უაზრო და არაფრის მომტანი პოლემიკა. სულ უფრო ცხადი ხდებოდა, რომ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერები შორს იყვნენ მიზნისაგან. ასეთ ვითარებაში იბეჭდება იოსებ ჯუღაშვილის ნაშრომი, რომელშიც ავტორმა არა მუშათა კლასს, არამედ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერებს გასაგები ენით, ლოგიკური თანმიმდევრობით და მარტივად აუხსნა მათთვის ძალზე რთული საკითხები. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერები იმდენად უსუსურები იყვნენ, რომ ერთ-ერთმა მათგანმა – ვლადიმერ ლენინმა – 1902 წელს დაწერილ ნაშრომში „რა ვაკეთოთ?“ ყველაფერი ისევ თავდაყირა დააყენა. ის, რაც იოსებ ჯუღაშვილმა ლოგიკური თანმიმდევრობით და მარტივად ახსნა, ვლადიმერ ლენინმა ისე არივ-დარია, რომ თავისა და ბოლოს გარჩევა ჭირდა.

ნოე ჟორდანიას ცხადად უნდა ეგრძნო (და ალბათ იგრძნო კიდეც), რომ ნაშრომით „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია და მისი უახლოესი ამოცანები“ იოსებ ჯუღაშვილი არა მარტო საქართველოს სოციალ-დემოკრატიაში გაპირ-

ველკაცდა, არამედ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერთა შორისაც დაიკავა ადგილი. ამან დააჩქარა ნოე ჟორდანიას გადაწყვეტილება პლехანოვ-ლენინთან შეთანხმების შესახებ. ნოე ჟორდანია ჩქარობდა: რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერთა შორის იოსებ ჯულაშვილის დამკვიდრება საკუთარი პოლიტიკური კარიერის დასასრულს ნიშნავდა. ჯერ კიდევ რჩებოდა შანსი. საქმე იმაში იყო, რომ 1901-1903 წლებში რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერები სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის შექმნისათვის დიდ მუშაობას აწარმოებდნენ. რსდმპ II ყრილობას უნდა მიეღო პარტიის წესდება და პროგრამა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ უნდა გადაწყვეტილიყო „მესამე დასის“ ბედიც. იოსებ ჯულაშვილის აქტიური მხარდაჭერით დაიმედებული გიორგი პლехანოვი და ვლადიმერ ლენინი არ დაუშვებდნენ ქართული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის – „მესამე დასის“ – რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიაში ავტონომიური უფლებებით შესვლას. ნოე ჟორდანია დასთანხმდა, რომ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიაში ადგილობრივი (რეგიონალური) ორგანიზაციის უფლებით შევიდოდნენ რსდმპ თბილისისა და რსდმპ ბათუმის კომიტეტები. თავისი პოზიცია ნოე ჟორდანიამ ოფიციალურად დაადასტურა რსდმპ კავკასიის კავშირის I ყრილობაზე (1903 წლის მარტი). ამიერიდან „მესამე დასი“ და გაზეთი „კვალი“ აღარ განსაზღვრავდნენ ქართული სოციალ-დემოკრატიის სახეს. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერთათვის ქართულ სოციალ-დემოკრატიას იოსებ ჯულაშვილი და გაზეთ „ბრძოლის“ ბანაკი წარმოადგენდა.¹

ნოე ჟორდანიას იდეური კაპიტულაცია საკმარისი არ აღმოჩნდა რსდმპ II ყრილობის დელეგატის მანდატის მისაღებად. რსდმპ კავკასიის კავშირმა იოსებ ჯულაშვილის წყალობით ნოე ჟორდანია ყრილობის დელეგატად არ აირჩია.

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 39.

ყრილობის დელეგატი ვერც იოსებ ჯულაშვილი გახდა. იგი დელეგატთა არჩევნების დროს საპყრობილეში იმყოფებოდა. შემთხვევის წყალობით ემიგრაციაში მყოფი ნოე ჟორდანია 1903 წელს რსდმპ II ყრილობის მუშაობას მაინც დაესწრო სათათბირო ხმით.

თავი VI. ქართული ეროვნული მოძრაობის შეფასება

იოსებ ჯულაშვილს გარკვეულ უხერხულობას უქმნიდა ის, რომ ნოე ჟორდანია რსდმპ II ყრილობის დელეგატი იყო. კიდევ უფრო დიდ უხერხულობას უქმნიდა ის, რომ ნოე ჟორდანია ყრილობაზე ქართული სოციალ-დემოკრატიის ლიდერად წარმოჩნდა. ასეთ წარუმატებლობებს იოსებ ჯულაშვილი არ უშინდებოდა. 1904 წლის 5 იანვარს იოსებ ჯულაშვილი აღმოსავლეთ ციმბირის გადასახლებიდან გამოიქცა და იმავე წლის გაზაფხულზე ბაქოს გავლით თბილისში დაბრუნდა. ვითარება თბილისში იოსებ ჯულაშვილის საზიანოდ შეცვლილიყო.

რსდმპ II ყრილობაზე (1903 წლის ივლის-აგვისტო) რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია კი შეიქმნა (წესდება და პროგრამა მიიღეს, ხელმძღვანელი ორგანოები აირჩიეს), მაგრამ იმთავითვე პარტია ორ ფრაქციად – **მენშევიკებად (უმცირესობად)** და **ბოლშევიკებად (უმრავლესობად)** აღმოჩნდა გათიშული. ეს გათიშვა განსაკუთრებით გაძლიერდა ყრილობის შემდეგ. მენშევიკების ლიდერი გიორგი პლეხანოვი იყო, ბოლშევიკებისა – ვლადიმერ ლენინი. დაიწყო მწვავე ფრაქციული ბრძოლები. ქართული სოციალ-დემოკრატიის პრინციპებს, რომლებიც ნოე ჟორდანიამ და მისმა თანამოაზრეებმა 1822-1893 წლებში „მესამე დასის“ პროგრამაში ჩამოაყალიბეს და 1894-1897 წლებში განავითარეს, მთლიანად უარყოფდა ბოლშევიზმი. მენშევიზმი ეროვნულ საკითხში და ეროვნულ სოციალ-დე-

მოკრატიასთან დამოკიდებულებაში არაფრით განსხვავდება ბოლშევიზმიდან, მაგრამ ზოგიერთ სტრატეგიულ და ტაქტიკურ საკითხში თანხვედრა ჰქონდა ქართულ სოციალ-დემოკრატიასთან. ამის გამო ნოე ჟორდანიამ რსდმპ II ყრილობაზე მენშევიკებს დაუჭირა მხარი და ყრილობის შემდეგ მენშევიზმის ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ თეორეტიკოსად მოგვევლინა. რსდმპ II ყრილობაზე ცხადი გახდა, რომ ბოლშევიზმი იმ სტრატეგიასა და ტაქტიკას იზიარებდა, რომელიც იოსებ ჯულაშვილმა ჯერ კიდევ 1901 წელს ჩამოაყალიბა თავის ნაშრომში „რუსეთის სოციალ-დემოკრატია და მისი უახლოესი ამოცანები“. ცხადია, იოსებ ჯულაშვილი ბოლშევიკებს მიემხრო და ყრილობის შემდეგ ბოლშევიზმის ერთ-ერთ ყველაზე გამოჩენილ თეორეტიკოსად მოგვევლინა. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ნოე ჟორდანია და იოსებ ჯულაშვილი ისევ ბარიკადის სხვადასხვა მხარეს აღმოჩნდნენ.

1904 წლის გაზაფხულზე, თბილისში დაბრუნების შემდეგ, გაირკვა, რომ თბილისში და საერთოდ, მთელ საქართველოში მენშევიზმს გაცილებით ბევრი მომხრე ჰყავდა, ვიდრე ბოლშევიზმს. იოსებ ჯულაშვილს თბილისში აღარ დახვედრია ორი ყველაზე ცნობილი მოწინააღმდეგე ნოე ჟორდანია (ემიგრაციაში დარჩა) და სილიბისტრო ჯიბლაძე (ციმბირში გადასახლებაში იმყოფებოდა). 1904 წლის მეხუთე ნომრიდან ხელისუფლებას დაეხურა გაზეთი „კვალი“. იოსებ ჯულაშვილს თბილისში აღარ დახვდა მისი უახლოესი თანამებრძოლი, გაზეთ „ბრძოლის“ გამომცემის ერთ-ერთი ორგანიზატორი ვლადიმერ (ლადო) კეცხოველი. იგი 1903 წელს მეტეხის საპყრობილეში მოკლეს. ქართველ მენშევიკთაგან საქართველოში იოსებ ჯულაშვილის ყველაზე სერიოზული ოპონენტები იყვნენ ნოე ჟორდანიას უახლოესი თანამოაზრეები – ისიდორე რამიშვილი და ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე, ასევე შედარებით ახალგაზრდა ირაკლი წერეთელი

(გიორგი წერეთლის ვაჟი), რომელიც „კვალის“ ბოლო რედაქტორი იყო.

ემიგრაციაში მყოფი ნოე ჟორდანიას ძალზე დაუახლოვდა გიორგი პლეხანოვს და მალე მენშევიკთა ელიტაში მოხვდა. ქართულ სოციალ-დემოკრატიაში გაპირველკაცება იოსებ ჯულაშვილისათვის უკვე აღარაფერს ნიშნავდა. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ფრაქციების (ბოლშევიზმისა და მენშევიზმის) გაერთიანებისათვის დაწყებული მოძრაობა რომ წარმატებით დასრულებულიყო, გიორგი პლეხანოვი მთელი ძალებით ეცდებოდა ნოე ჟორდანიას პარტიის ხელმძღვანელობაში დატოვებას. ეს იოსებ ჯულაშვილისათვის კატასტროფის ტოლფასი იქნებოდა. შექმნილი ვითარების ანალიზის შედეგად იოსებ ჯულაშვილს შემდეგი დასკვნები უნდა გაეკეთებინა:

პირველი. საქართველოში მენშევიკებსა და ბოლშევიკებს შორის მიმდინარე ფრაქციულ ბრძოლებში მონაწილეობა იოსებ ჯულაშვილს არაფერს მოუტანდა. საბოლოოდ, ვითარება ქართულ სოციალ-დემოკრატიაში იმაზე იქნებოდა დამოკიდებული, თუ როგორ დასრულდებოდა ფრაქციული ბრძოლა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ხელმძღვანელობაში, როგორ მორიგდებოდნენ, ან თუ მორიგდებოდნენ საერთოდ მენშევიკები და ბოლშევიკები. საქართველოში მყოფი იოსებ ჯულაშვილი ამ შემთხვევაში მოვლენათა განვითარებაზე გავლენას ვერ მოახდენდა.

მეორე. იოსებ ჯულაშვილს აუცილებლად უნდა დაეკავებინა ადგილი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ბოლშევიკური ფრაქციის ხელმძღვანელობაში და აქედან ემართა ვითარება საქართველოში, არ დაეშვა ნოე ჟორდანიას თანამოაზრეთა გაბატონება საქართველოს სოციალ-დემოკრატიაში.

მესამე. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ფრაქციების გაერთიანების შემთხვევაში სტალინს არ

უნდა დაეშვა ნოე ჟორდანიას დარჩენა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ხელმძღვანელობაში.

ყოველივე ეს ადვილი მისაღწევი არ იყო. საჭირო იყო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ბოლშევიკური ფრაქციის ლიდერის, ვლადიმერ ლენინის ყურადღების მიპყრობა.

იოსებ ჯუღაშვილთან შედარებით პრივილეგირებულ მდგომარეობაში მყოფი ნოე ჟორდანიაც ვერ იქნებოდა დამშვიდებული. მისი სიმპათიები ეროვნული სოციალ-დემოკრატიის მიმართ და მისი შეხედულებანი ეროვნულ საკითხზე კარგად იყო ცნობილი. მართალია, ნოე ჟორდანიამ 1903 წელს რსდმპ კავკასიის კავშირის I ყრილობაზე (1903 წლის მარტი) და რსდმპ II ყრილობაზე (1903 წლის ივლის-აგვისტო) რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის შექმნის საკითხში პლეხანოვ-ლენინის გეგმის სასარგებლოდ უკან დაიხია, მაგრამ ეს არ იყო საკმარისი. „ძველი ცოდებები“ მისთვის შეიძლებოდა ყოველ წუთს გაეხსენებინათ. საჭირო იყო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მენშევიკური ფრაქციის ლიდერის, გიორგი პლეხანოვის ნდობის მოპოვება.

იოსებ ჯუღაშვილი და ნოე ჟორდანია ერთსა და იმავე სირთულის წინაშე აღმოჩნდნენ. დაუძინებელმა იდეურმა მტრებმა გადაწყვეტილება ერთნაირი მიიღეს: **ქართული ეროვნული მოძრაობა, მისი პროგრამა და გამოჩენილი მოღვაწეები უნდა დაეგმოთ.**¹

ნოე ჟორდანია წერს ნაშრომს „ქართველი ნაციონალისტები“, ხოლო იოსებ ჯუღაშვილი – „როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი“. ნოე ჟორდანიას ნაშრომი ჟენევაში 1904 წელს ლეგალურად დაიბეჭდა ბროშურის სახით, იოსებ ჯუღაშვილისა – თბილისში არალეგალურად

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯუღაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 42.

გამომავალ „პროლეტარიატის ბრძოლის“ მეშვიდე ნომერში (1904 წლის სექტემბერი). ამ ნაშრომების წაკითხვისას თვალში საცემი ხდება თითქოსდა მოულოდნელი რამ: ქართული ეროვნული მოძრაობისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულებით, კოსმოპოლიტიზმის ძლიერი გავლენით ორი მსოფლმხედველობრივად შეურიგებელი მონინალმდეგის ნაშრომი, ერთი ჟენევაში დაწერილი, მეორე – თბილისში, როგორც საერთო იდეური მიმართულებით, ისე ზოგიერთი კონკრეტული მოვლენის შეფასებით, ორი წვეთი წყალივით ჰგავს ერთმანეთს.¹ მოვიტანთ დასკვნებს ნოე ჟორდანიასა და იოსებ ჯულაშვილის ნაშრომებიდან. ნოე ჟორდანია წერდა: „ქართველ სოციალ-დემოკრატიას, ქართველ მუშათა მოძრაობას თავიდანვე ერთი მტერი ყავდა და ახლაც ყავს – ეს არიან ქართველი ნაციონალისტები“.² იოსებ ჯულაშვილი თვლიდა, რომ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის პროგრამა ეროვნულ საკითხში იმით იყო შესანიშნავი, რომ მან „დაგვანახა, როგორ უნდა გადავჭრათ „ნაციონალური საკითხი“ სოციალ-დემოკრატიამი, რომ „ძირიანად დავანგრიოთ ნაციონალური კედლები..“.³

ორივე ნაშრომი უხვადაა შეზავებული კოსმოპოლიტიზმით, ორივე ნაშრომში ქართული ეროვნული მოძრაობა სოციალიზმისათვის ბრძოლის შემაფერხებელ მოვლენად არის წარმოდგენილი, ორივე ნაშრომში გატარებულია აზრი იმის შესახებ, რომ სოციალიზმის დამყარების შემდეგ რუსეთის იმპერიაში ეროვნული საკითხი თავისთავად გადაიჭრებოდა.

¹ შეადარე: ნოე ჟორდანია, ქართველი ნაციონალისტები, ნოე ჟორდანია, რჩეული ნაწერები. თბ., 1990, გვ. 1-38; იოსებ სტალინი, როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 32-54.

² ნოე ჟორდანია, ქართველი ნაციონალისტები, ნოე ჟორდანია, რჩეული ნაწერები. თბ., 1990, გვ. 33.

³ იოსებ სტალინი, როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი? ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. თბ., 1947, გვ. 53.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტაში დამკვიდრების სურვილი იოსებ ჯულაშვილსა და ნოე ჟორდანიას ერთნაირად ძლიერ აწვალებდა. მიუხედავად ამისა, ნოე ჟორდანია უფრო თავშეკავებული ჩანდა (რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტაში მას ადგილი უკვე მოპოვებული ჰქონდა), იოსებ ჯულაშვილი გაცილებით დაუნდობელი იყო ქართული ეროვნული მოძრაობის შეფასებისას (რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტაში ადგილი მას მოსაპოვებელი ჰქონდა). იოსებ ჯულაშვილი არავის და არაფერს არ ინდობდა. ერთადერთი, ვინც დაინდო და ნაშრომში არც კარგად და არც ცუდად არ მოიხსენია, ილია ჭავჭავაძე იყო. თუმცა ყველასათვის ცხადი იყო: კრიტიკა, პირველ ყოვლისა, ილია ჭავჭავაძეს ეხებოდა. იოსებ ჯულაშვილმა სიცოცხლის ბოლომდე შეინარჩუნა ერთი თვისება: იყო სინმინდეები (შეიძლება ძალიან ცოტა), რომელსაც იოსებ ჯულაშვილი არ წაბილწავდა, თუნდაც მისთვის სინმინდის წაბილწვა პოლიტიკურად მომგებიანი ყოფილიყო. ილია ერთ-ერთი ასეთი სინმინდე იყო.

იოსებ ჯულაშვილმა მისთვის დამახასიათებელი დაუნდობლობით პირდაპირ მიწასთან გაასწორა ქართული ეროვნული მოძრაობა დაწყებული XIX საუკუნის დამდეგიდან XX საუკუნის დამდეგამდე. მისი აზრით, ქართულმა ეროვნულმა მოძრაობამ ერთი საუკუნის მანძილზე სამი ეტაპი განვლო:

პირველი. თავადაზნაურული, ანუ ფეოდალურ-მონარქიული, ანუ ბატონყმურ-მონარქიული ნაციონალური (აქ თავსდება ნოე ჯორდანი: XIX საუკუნის დამდეგის ეროვნული აჯანყებანი, 1832 წლის შეთქმულება და XIX საუკუნის 60-90-იანი წლების ეროვნული მოძრაობა);

მეორე. ბურჟუაზიულ-ნაციონალური საკითხი (აქ თავსდება არჩილ ჯორჯაძის მიერ 1903 წელს პარიზში გამოცემულ გაზეთ „საქართველოს“ გარშემო შემოკრებილი ეროვნულ მოღვაწეთა დასი, რომელთაც შემდგომში (1904 წ.)

საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია დააარსეს. ამ დასში შედიოდნენ მომავალი ეროვნულ-დემოკრატიებიც).

მესამე. პროლეტარული ნაციონალური საკითხი (აქ იგულისხმებოდა ნაციონალური საკითხის ისეთი გაგება, როგორსაც რუსეთის სოციალ-დემოკრატია და პირადად იოსებ ჯულაშვილი ამკვიდრებდა საქართველოში).¹

მაინც რას წარმოადგენდა პროლეტარული ნაციონალური საკითხი? იოსებ ჯულაშვილი მიიჩნევდა, რომ პროლეტარული ნაციონალური საკითხი გულისხმობს შემდეგ პრინციპულ დებულებებს:

1. „მიზანი ყოველივე ბრძოლისა – გამარჯვებაა. პროლეტარიატის გამარჯვებისათვის კი საჭიროა ყველა მუშის შეერთება, განურჩევლად ეროვნებისა. ცხადია, ნაციონალური კედლების დანგრევა და მჭიდროდ შეკავშირება რუსი, ქართველი, სომეხი, პოლონელი, ებრაელი და სხვა პროლეტარებისა – რუსეთის პროლეტარიატის გამარჯვების აუცილებელი პირობაა“.

2. „თავისთავად აღებულს ეგრეთ წოდებულ „ნაციონალურ ინტერესებს“ და „ნაციონალურ მოთხოვნებს“ განსაკუთრებული ფასი არა აქვს, რომ ეს „ინტერესები“ და „მოთხოვნები“ ყურადღების ღირსია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ისინი წინ სწევენ, ან შეუძლიათ წინ წასწიონ პროლეტარიატის კლასობრივი თვითშეგნება, მისი კლასობრივი განვითარება“.

3. „ერებს ეძლევათ უფლება თავიანთი სურვილების თანახმად მოაწყონ თავიანთი ნაციონალური საქმეები. ჩვენ (ე. ი. სოცალ-დემოკრატები – ვ. გ.) ვალდებული ვართ შევეცადოთ, რომ ერთა სურვილები ნამდვილად სოციალ-

¹ იხ. იოსებ სტალინი, როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი? ი. ბ. სტალინი. თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 32-35.

დემოკრატიული იყოს, რომ ეს სურვილები პროლეტარიატის კლასობრივი ინტერესებიდან გამომდინარეობდეს“.

4. „არავითარი „ნაციონალური სული“ არ არსებობს და არც შეიძლება არსებობდეს. და თუ ეს ასეა, თუ არავითარი „ნაციონალური სული“ არ არსებობს, თავისთავად ცხადია, რომ ყოველივე დაცვა იმისი, რაც არ არსებობს, ლოგიკური სისულელეა“.¹

იოსებ ჯულაშვილს იმედი არც ჰქონია, რომ ან ეროვნული მოძრაობის ძველი თაობის წარმომადგენლებს, ან სოციალისტ-ფედერალისტებს, ან მომავალ ეროვნულ დემოკრატებს, ან პირადად არჩილ ჯორჯაძეს რაიმეში დაითანხმებდა. სამაგიეროდ, მან კარგად იცოდა, რომ მის წერილს „როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი“ ეროვნული ძალების დიდი პროტესტი მოჰყვებოდა. ატეხილი ხმაური კი იოსებ ჯულაშვილის წისქვილზე ასხამდა წყალს. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ორივე ფრაქციის (ბოლშევიკებისა და მენშევიკების) ლიდერებს საქართველოში აგენტურის კარგად ორგანიზებული ქსელი ჰქონდათ და დანვრილებით ინფორმაციას იღებდნენ აქ მიმდინარე ამბების თაობაზე.²

¹ იოსებ სტალინი, როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი? ი. ბ. სტალინი. თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 35, 42, 51-52.

² ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 44.

თავი VII. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტაში დამკვიდრების ცდა

იოსებ ჯულაშვილი ვლადიმერ ლენინთან აგენტურის მიერ მიტანილი ცნობების იმედად ვერ იქნებოდა. მას სწრაფად უნდა ემოქმედა. 1904 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში იოსებ ჯულაშვილი, რომელიც მაშინ ქუთაისში ცხოვრობდა, გერმანიაში მოქმედ ბოლშევიკურ ცენტრს უგზავნის წერილს. წერილი ისეთი შინაარსისა იყო, რომ იგი აუცილებლად უნდა მოხვედრილიყო ემიგრაციაში მყოფ ბოლშევიკთა ლიდერ ვლადიმერ ლენინთან. ამ წერილით იოსებ ჯულაშვილმა დაიწყო დიდი პოლიტიკური თამაში, რომლის მიზანი იყო ვლადიმერ ლენინის გულის მოგება, მასთან დაახლოება. ამ პერიოდისათვის გიორგი პლეხანოვისა და ვლადიმერ ლენინის ურთიერთობა უკიდურესად იყო გამწვავებული. ეს კარგად იცოდა იოსებ ჯულაშვილმა. დახასიათება, რომელსაც თავის წერილში იოსებ ჯულაშვილი გიორგი პლეხანოვს აძლევდა, აუცილებლად მოეწონებოდა ვლადიმერ ლენინს: „წავიკითხე პლეხანოვის სტატიები, რომლებშიც იგი არჩევს წიგნს (ვ. ლენინის წიგნს – ვ. გ.) „რა ვაკეთოთ?“ ეს კაცი ან მთლად შეშლილია, ან მას სიძულვილი და მტრობა ალაპარაკებს. ვფიქრობ, აქ ერთიცაა და მეორეც“.¹ შემდეგ იოსებ ჯულაშვილი საქებარ სიტყვებს არ იშურებს სოციალიზმის თეორიაში ვლადიმერ ლენინის მიერ შეტანილი წვლილის დასახასიათებლად. წერილში ვხვდებით ასეთ გამონათქვამებს:

¹ იოსებ სტალინი, წერილი ქუთაისიდან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 56.

„ლენინი ნამდვილი მთის არწივია“ „ლენინმა შექმნა თეორიული ბაზისი“ „ამაშია ლენინური იდეის მნიშვნელობა“, „ისე ნათლად, როგორც ლენინს“...¹

პირველ წერილს 1904 წლის ოქტომბერში იოსებ ჯულაშვილმა მეორე მიაყოლა. ეს წერილიც ქუთაისშია დაწერილი. წერილის მიზანი იგივე იყო, შინაარსიც დაახლოებით იგივე – გიორგი პლეხანოვის დამცირება და ვლადიმერ ლენინის განდიდება: „პლეხანოვის თეორიული ომი ლენინის წინააღმდეგ წმინდა წყლის დონკიხოტობაა, ქარის წისკვილებთან ომია, ვინაიდან ლენინი თავის წიგნში (იგულისხმება ვ. ლენინის წიგნი „რა ვაკეთოთ?“ – ვ. გ.) უაღრესად თანამიმდევრულად იცავს კ. მარქსის დებულებას შეგნების წარმოშობის შესახებ. ხოლო პლეხანოვის ომი ტაქტიკის საკითხებზე მთლად აბდაუბდაა“.² მეორე წერილში იოსებ ჯულაშვილი უკვე ნოე ჟორდანიას შეხედულებებსაც შეეხო და ოსტატურად ჩააყენა საქმის კურსში ვლადიმერ ლენინი: „კოსტროვმა (ნოე ჟორდანიას პარტიული ფსევდონიმი იყო – ვ. გ.) გამოგვიგზავნა კიდევ ერთი წერილი, სადაც ლაპარაკობს სულსა და მატერიაზე (მგონია, ლაპარაკობს ჩითვის მატერიაზე). ამ ვირს კიდევ არ ესმის, რომ მის წინაშე გაზეთ „კვალის“ აუდიტორია არაა“.³

ბოლშევიზმისა და მენშევიზმის ლიდერთა შორის მეტად მწვავე პოლემიკა მიმდინარეობდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წესდების პირველი პარაგრაფის ირგვლივ. ეს პარაგრაფი არკვევდა უმნიშვნელოვანეს საკითხს – ვინ შეიძლებოდა ყოფილიყო პარტიის წევრი. რსდმპ II ყრილობაზე (1903 წ.) ბოლშევიკებმა ამ საკითხის განხილვისას მარცხი იწვნირს – წესდების პირველი პარაგრაფი მენშე-

¹ იოსებ სტალინი, წერილი ქუთაისიდან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 57.

² იოსებ სტალინი, წერილი ქუთაისიდან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 59.

³ იოსებ სტალინი, წერილი ქუთაისიდან, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 60.

ვიკური ფორმულირებით მიიღეს. გაცოფებული ვლადიმერ ლენინი ყრილობის შემდეგაც არ წყვეტდა ბრძოლას. იოსებ ჯულაშვილი დამარცხებულ ვლადიმერ ლენინს თანამოაზრედ მოეწვინა. 1905 წლის 1 იანვარს გამოვიდა გაზეთ „პროლეტარის ბრძოლის“ მერვე ნომერი, რომელშიც დაბეჭდილი იყო იოსებ ჯულაშვილის წერილი „პროლეტართა კლასი და პროლეტართა პარტია (პარტიის წესდების პირველი მუხლის გამო)“. იოსებ ჯულაშვილმა მენშევიკებთან პოლემიკაში ვლადიმერ ლენინის მიერ გამოთქმული აზრები უცილობელ ჭეშმარიტებად გამოაცხადა.¹

იოსებ ჯულაშვილის „გაკვრით პარტიულ უთანხმოებაზე“ სხვა მხრივაც არის საინტერესო. ვლადიმერ ლენინისა და გიორგი პლესხანოვის პოლემიკაში ლენინის უპირობო გამართლების გარდა, იოსებ ჯულაშვილმა მიწასთან გაასწორა ნოე ჟორდანიას სტატია „რა არის პარტია“, რომელიც ფსევდონიმით „ან“ ჟურნალ „მოგზაურის“ 1905 წლის მეექვსე ნომერში დაიბეჭდა. ნოე ჟორდანია სტატიაში არგუმენტირებულად აკრიტიკებდა ვლადიმერ ლენინის ნაშრომში „რა ვაკეთოთ?“ პოლიტიკური პარტიის შესახებ გამოთქმულ შეხედულებებს. ნოე ჟორდანიას კრიტიკას წმინდა თეორიული მნიშვნელობის გარდა იოსებ ჯულაშვილისათვის სხვა მნიშვნელობაც ჰქონდა. ვლადიმერ ლენინი უნდა დარწმუნებულიყო იმაში, რომ ნოე ჟორდანია მისი შეურიგებელი მოწინააღმდეგე იყო.² იოსებ ჯულაშვილმა მიზანს მიაღწია. ნოე ჟორდანიას შეხედულებები ვლადიმერ ლენინმა ისე აღიქვა, როგორც ეს იოსებ ჯულაშვილს სურდა.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ელიტაში დამკვიდრებისაკენ იოსებ ჯულაშვილის სწრაფვას

¹ იოსებ სტალინი, პროლეტართა კლასი და პროლეტართა პარტია, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. 1901-1907. თბ., 1947, გვ. 61-72.

² იხ.: იოსებ სტალინი, გაკვრით პარტიულ უთანხმოებაზე, ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. თბ., 1947, გვ. 102-105.

1905 წლის იანვარში დაწყებულმა რევოლუციამ სხვა მიმართულება მისცა.

1904 წლის გაზაფხულზე საქართველოში დაბრუნებულ იოსებ ჯულაშვილს მეტად არახელსაყრელი მდგომარეობა დახვდა – ყველგან განუყოფლად ბატონობდნენ მენშევიკები. იოსებ ჯულაშვილი მარცხს მარცხზე განიცდიდა. მან მენშევიკებთან დისკუსიები წააგო თბილისში, ბათუმში, ქუთაისში, ამიტომაც 1905 წლის იანვარში დაწყებული რევოლუცია იოსებ ჯულაშვილს კარგს არაფერს უქადდა – მას კიდევ უფრო შეავიწროვებდნენ. იოსებ ჯულაშვილი ბევრს მუშაობს, წერს პროკლამაციებს, მონოდებებს, წერილებს, ბროშურას. მისი ყველა ნაშრომი ეძღვნებოდა ბოლშევიზმის სტრატეგიისა და ტაქტიკის დაცვას, მენშევიზმის კრიტიკას. იოსებ ჯულაშვილის ნაშრომები „გაკვერთ პარტიულ უთანხმოებაზე“ (თბილისი, 1905) „შეიარაღებული აჯანყება და ჩვენი ტაქტიკა“,¹ „დროებითი რევოლუციური მთავრობა და სოციალ-დემოკრატია“,² „პასუხად „სოციალ-დემოკრატს“,³ და სხვები საქმეს ვერ შველიდა – რევოლუციის სათავეში მენშევიკები მოექცნენ. ალღუმი ნოე ჟორდანიას, ისიდორე რამიშვილს, ნოე რამიშვილს და სხვებს მიჰყავდათ. მწარე მარცხი იწვნია იოსებ ჯულაშვილმა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის III ყრილობის დელეგატების არჩევნებისას. მენშევიკებმა ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობა არ მიიღეს. ლონდონში ყრილობაზე 1905 წლის აპრილში 23 ბოლშევიკი დელეგატი ჩავიდა. იოსებ ჯულაშვილი მათ შორის ვერ მოხვდა. ქართველებიდან დელეგატებად არჩეული იქნენ მიხა ცხაკაია (დელეგატი რსდმპ ცენტრალური კომიტეტიდან) და პროკოფი ჯაფარიძე (დელეგატი რსდმპ კავკასიის კავშირის დელეგაციიდან).

¹ გაზეთი „პროლეტარიატის ბრძოლა“, 1905, №10, 15 ივლისი.

² გაზეთი „პროლეტარიატის ბრძოლა“, 1905, №11, 15 აგვისტო.

³ გაზეთი „პროლეტარიატის ბრძოლა“, 1905, №11, 15 აგვისტო.

ცხადად დაადასტურა, რომ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის სტრატეგია და ტაქტიკა ძალზე არაპოპულარული იყო ხალხში, განსაკუთრებით მიუღებელი აღმოჩნდა მასისათვის ბოლშევიკების საპროგრამო მოთხოვნები.

იოსებ ჯულაშვილს ფარ-ხმალი არ დაუყრია. 1905 წლის დეკემბერში იგი ტამერფოსში (ფინეთი) ჩავიდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ბოლშევიკური ფრაქციის კონფერენციაზე. აქ იოსებ ჯულაშვილი ვლადიმერ ლენინს ხვდება. ამ პერიოდისათვის ვლადიმერ ლენინი გიორგი პლехანოვთან უმწვავეს პოლემიკაშია ჩაბმული. მზადდებოდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის IV ყრილობა, რომელსაც ბოლშევიკური და მენშევიკური ფრაქციები უნდა გაეერთიანებინა. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტისაგან გარიყულ ვლადიმერ ლენინს იოსებ ჯულაშვილი სჭირდებოდა...

ტამერფოსიდან დაბრუნებიდან რსდმპ IV (გამაერთიანებულ) ყრილობამდე თბილისში მყოფმა იოსებ ჯულაშვილმა რვა ნაშრომი გამოაქვეყნა და რვავე, ნაწილობრივ ან მთლიანად, მენშევიკთა კრიტიკას მიუძღვნა.

ამჯერად, იოსებ ჯულაშვილმა თითქმის შეუძლებელს მიაღწია. საქართველოდან რსდმპ IV (გამაერთიანებელი) ყრილობის, რომელიც 1906 წლის აპრილში გაიმართა სტოკჰოლმში, დელეგატად 18 სოციალ-დემოკრატი აირჩიეს, მათ შორის 17 მენშევიკი და ერთი ბოლშევიკი. ეს ერთადერთი ბოლშევიკი იოსებ ჯულაშვილი იყო, რომელიც ყრილობაზე „ივანოვიჩის“ ფსევდონიმით გამოდიოდა.¹ ყრილობაზე იოსებ ჯულაშვილი რამდენჯერმე გამოვიდა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი გამოსვლები: „აგრარული პროგრამის გადასინჯვის გამო“ (მეშვიდე სხდომა) „მიმდინარე მომენტის

¹ Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 537-542.

შესახებ“ (მეთხუთმეტე სხდომა) და კიდევ ერთი გამოსვლა მეთვრამეტე სხდომაზე.¹

რსდმპ IV (გამაერთიანებელ) ყრილობაზე მენშევიკებმა პირდაპირ გააცამტვერეს ბოლშევიკები. რაც შეეხება იოსებ ჯულაშვილს, იგი მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდეს ქართველმა დელეგატებმა. განსაკუთრებით მწვავედ გააკრიტიკა იოსებ ჯულაშვილი ბიკენტი (ჭოლა) ლომთათიძემ. ჭოლა ლომთათიძე გურიაში მიმდინარე გლეხთა მოძრაობის შესახებ საუბრისას შეეხო ბოლშევიკების მიერ გურიაში მიმდინარე მოვლენების წინასწარგანზრახვით არასწორად გაშუქების ფაქტს და აღნიშნა: „ამტკიცებდა რა მისი პროექტის განხორციელების შესაძლებლობას, ამხ. ჯონმა (მენშევიკმა პ. მასლოვმა – ვ. გ.), როგორც მაგალითი, მოიყვანა გურია. ამ დამონებამ ამხ. ივანოვიჩს (იოსებ ჯულაშვილს – ვ. გ.) მისცა საბაბი, გურიის შესახებ გაეკეთებინა რამდენიმე შენიშვნა. „გურიის შესახებ – თქვა მან – ავრცელებენ უამრავ ზღაპარს“. ერთი ასეთი ზღაპარი, ჩანს, დაიბეჭდა „ნოვიაი ჟიზნი“², ხოლო მეორე ზღაპარს გურიის შესახებ თვითონ ივანოვიჩი ჰყვება. პირველ შემთხვევაში დამნაშავეა ბოლშევიკური გაზეთი, მეორეში – ამხანაგი ბოლშევიკი“.³ იოსებ ჯულაშვილმა ჭოლა ლომთათიძეს რეპლიკა ესროლა: „მე გიპასუხებთ თქვენ თავის დროზე“.³

ბიკენტი (ჭოლა) ლომთათიძემ „თავის დროზე“ პასუხი ვერ მიიღო, იგი 1915 წელს გარდაიცვალა. ყრილობაზე მყოფ დანარჩენ ქართველ სოციალ-დემოკრატებს კი ასე უპასუხეს: სამშობლოდან დევნილი ნოე ჟორდანია ემიგრაციაში

¹ Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр 78-79.

² Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 116.

³ Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 116.

აღესრულა, გრიგოლ ურატაძეც ემიგრაციაში გარდაიცვალა, ისიდორე რამიშვილი დახვრიტეს...

ყრილობის მეოცე სხდომაზე თავმჯდომარემ დელეგატებს გააცნო წერილი თბილისიდან, რომელსაც ხელს აწერდა რსდმპ 200 წევრი.¹ ეს წერილი იოსებ ჯულაშვილის თანამოაზრეთა მიერ იყო შედგენილი და თბილისში მენშევიკების მიერ ყრილობის დელეგატთა არჩევნების დროს ჩადენილ დარღვევებს ამხელდა. ყრილობის უმრავლესობამ მოითხოვა, მოესმინათ ნოე ჟორდანიასათვის, რომელმაც არგუმენტირებულად გააქარწყლა წერილში მოტანილი ფაქტები.² ნოე ჟორდანიას შემდეგ სიტყვა ითხოვა იოსებ ჯულაშვილმა. დელეგატთა უმრავლესობის მოთხოვნით დებატები შეწყდა – იოსებ ჯულაშვილს სიტყვა არ მისცეს.³

რსდმპ IV (გამაერთიანებელ) ყრილობაზე უმრავლესობაში მენშევიკები იყვნენ. ბოლშევიკები ყველა პრინციპულ საკითხში დამარცხდნენ, დამარცხდა ვლადიმერ ლენინი, დამარცხდა იოსებ ჯულაშვილიც.

რსდმპ IV (გამაერთიანებელი) ყრილობიდან დაბრუნებულ იოსებ ჯულაშვილს საქართველოში აღარ ედგომებოდა. მან კიდევ რამდენიმე დისკუსია წააგო მენშევიკებთან. იოსებ ჯულაშვილი შედარებით მშვიდად გრძნობდა თავს ბაქოში, სადაც ბოლშევიკებს უფრო ძლიერი პოზიცია ჰქონდათ. მიუხედავად მარცხისა, იოსებ ჯულაშვილი დანებებას არ აპირებდა.

რსდმპ IV (გამაერთიანებელი) ყრილობიდან (1906 წლის აპრილი) რსდმპ V ყრილობამდე (1907 წლის აპრილი-მაისი) იოსებ ჯულაშვილმა მენშევიზმის სტრატეგიისა და ტაქტიკის

¹ Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 336.

² Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 338-339.

³ Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 339.

კრიტიკისადმი მიძღვნილი ოცზე მეტი ნაშრომი გამოაქვეყნა. მენშევიკების წინააღმდეგ აქტიურმა ბრძოლამ მას რსდმპ V ყრილობის მანდატი არგუნა.¹ მართალია, იოსებ ჯულაშვილმა რსდმპ თბილისის ორგანიზაციიდან რსდმპ V ყრილობის (1907 წლის აპრილ-მაისი) დელეგატის მანდატი მიიღო, მაგრამ ყრილობის სამანდატო კომისიამ მას მხოლოდ სათათბირო ხმის უფლება დაუმტკიცა² და ეს მაშინ, როცა ქართველი მენშევიკები: ნ. ჟორდანია, ვ. ჯიბუტი, ა. წითლიძე, რ. ჩიხლაძე, ბ. ლომთათიძე, ს. პაიჭაძე, თ. კიკვიძე, მ. ნინიძე, გრ. ლორთქიფანიძე, კ. ჩაჩავა, გრ. ურატაძე, ვ. მგელაძე, ს. ბარკოსაძე, პ. წულაია, ნ. რამიშვილი, გ. ერაძე, ა. ჭიაბრიშვილი ყრილობას გადამწყვეტი ხმის უფლებით ესწრებოდნენ.³ არჩევნები, საერთოდ, იოსებ ჯულაშვილისათვის დიდი მარცხით დასრულდა: ნოე ჟორდანია რსდმპ ცენტრალური კომიტეტის წევრად აირჩიეს. არჩევნებში მონაწილე დელეგატებს სულ 293 ხმა ჰქონდათ. ხმების მაქსიმუმი (150 ხმა) მიიღო მხოლოდ ორმა კანდიდატმა ა. მარტინოვმა და ნოე ჟორდანიამ, დანარჩენებმა – შედარებით ნაკლები.⁴ ვლადიმერ ლენინი ცენტრალური კომიტეტის წევრად არ აირჩიეს. ეს კიდევ უფრო ამძიმებდა იოსებ ჯულაშვილის მდგომარეობას.

¹ Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 630.

² Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 121, 630.

³ Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 621-627.

⁴ Четвертый (Объединительный съезд РСДРП. Апрель (Апрель-Май) 1906 год. Протоколы. М., 1959, стр. 600-602.

თავი VIII. სიმაართლე გახმაურებული ექსპროპრიაციის შესახებ

ნოე ჟორდანიამ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტაში მდგომარეობა განიმტკიცა. დამარცხებული იოსებ ჯულაშვილი რსდმპ V ყრილობის მუშაობის დამთავრების შემდეგ (1907 წლის 19 მაისი) თბილისში დაბრუნდა. თბილისში მას აღარ ედგომებოდა და მალე ბაქოში გადავიდა. 1907 წლის 20 ივნისს ბაქოში გამომავალი არალეგალური გაზეთის „ბაკინსკი პროლეტარის“ პირველ ნომერში დაიბეჭდა იოსებ ჯულაშვილის წერილი „სათათბიროს გარეკვა და პროლეტარიატის ამოცანები“. წერილი 1907 წლის 3 ივნისს იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის მიერ რუსეთის მეორე სახელმწიფოს დათხოვნას ეძღვნებოდა. გაზეთის იმავე ნომერში დაიწყო და მეორე ნომერში (გამოვიდა 1907 წლის 10 ივლისს) დასრულდა იოსებ ჯულაშვილის ვრცელი წერილის ბეჭდვა „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ლონდონის ყრილობა (დელეგატის წერილები)“. მანამდე კი თბილისში მოხდა ამბავი, რომელსაც დიდი რეზონანსი მოჰყვა როგორც რუსეთის იმპერიაში, ისე მთელ მსოფლიოში.

1907 წლის 13 ივნისს თბილისში ერევანსკის (დღევანდელი თავისუფლების) მოედნიდან ტერორისტებმა გაიტაცეს რუსეთის იმპერიის ხაზინის კუთვნილი ფული – 250 ათასი მანეთი (ფულის ნიშნები და ბანკის საკრედიტო ბარათები). საყოველთაოდ გავრცელებული შეხედულების მიხედვით, ერევანსკის მოედანზე ექსპროპრიაცია განახორციელეს სოციალ-დემოკრატებმა (რსდმპ თბილისის კომიტეტმა). ოპე-

რაციის საერთო ხელმძღვანელი იყო იოსებ ჯულაშვილი, ხოლო უშუალო შემსრულებელი სიმონ ტერ-პეტროსიანი (კამო). საარქივო მასალების შესწავლის შედეგად დადგინდა, რომ იოსებ ჯულაშვილს 1907 წლის 13 ივნისს თბილისში განხორციელებულ ექსპროპრიაციასთან არავითარი კავშირი არ ჰქონია.

1907 წლის 13 ივნისს ერევანსკის მოედანზე განხორციელებული ექსპროპრიაციის შესახებ თბილისის გუბერნიის უანდარმერიის სამმართველოს ინფორმაცია მიაწოდა ორმა აგენტმა. აგენტი „Н“ 1907 წლის 15 ივლისს წერდა: „Нападение на почту 13 сего июня было произведено 32 человеками, из коих 10 человек были с бомбами, 12 человек с револьверами, а остальные разбирали деньги во время смятения. Какой партии принадлежат грабители мне пока неизвестно. План был составлен одним студентом, живущим где-то на Вере, по фамилии мне неизвестным, но лично его знаю (приметы его: высокого роста, черный, бороду стрижет коротко, в сером костюме и черной шляпе); другой участник ограбления низкого роста, черный, по видимому армянин, носит пенснэ, на левую ногу прихрамивает, ступня коей смотрит влево, говорит медленно, недавно бежал из ссылки и скрывается в Тифлисе, он хочет 16 или 17 сего июня выехать в г. Елисаветополь к какому-то своему товарищу, где намеревается пробыть неделю две, а затем возвратиться обратно в Тифлис; его родственники проживают якобы в д. №55 по Гоголевской ул.“¹ აგენტ „Большая“-ს 1907 წლის 2 ივლისით დათარიღებული ინფორმაცია ასეთი შინაარსისაა: «Деньги, ограбленные 13-го июня еще не разделены, находятся в комитете на Авлабарах, их предполагают распределить следующим образом: часть на революционные цели, часть в виде вознаграждения (по 2 тысячи руб.) участникам нападения.»

¹ სცსსა, ფონდი 95, აღწერა 1, საქმე 82, ფურცელი 15.

Руководитель группы грабителей – «Старшина» – бывший кондуктор Саркис Отаров, ¹⁾ живет на Молоканской ул., в доме, что рядом с парком Авчальской конки, ближе к Вокзалу, квартира во втором этаже, третий балкон от угла по Молоканской ул. Сам Отаров маленький, толстый, с большой бородой.

Собрания «черноблужников» бывают ежедневно вечерами часов до 12 ночи. Все происходящее видно с полотна железной дороги и со двора дома занятого железнодорожными служащими.

Разъезженной почтово-телеграфий чиновник Василий Васильевич Пилецкий ²⁾ втянут в партию, тяготится этим, находится под влиянием Отарова, где проводит свободное от службы время. При поездках по ж. д. его всегда сопровождают несколько шикарно одетых молодых людей, размещающихся в вагонах первого класса. Все они вместе с Пилецким, вытянувшим жребий, собираются ограбить почту; сердятся на Пилецкого, что он до сих пор не представил случая привести план в исполнение. 30-го июня с вечерним поездом выехал (В. В. Пилецкий – ж. г.) в Баку (молодые люди тоже), это уже пятая поездка, вернется 2-го июля в 12.30 дня с почтовым.¹ აგენტმა „Большая“-მ 1907 წლის 3 ივლისს კიდეც უფრო ვრცელი ინფორმაცია მიანოდა თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის სამმართველოს: Ограбление денег на Эриванской площади произведено с помощью прибывших в Тифлис Гурийцев, Имеретин и Мингрельцев. Всеми действиями руководил Отаров, который принадлежит к партии С.-Р. (социалист-революционеров – ж. г.), и играет в ней видную роль. Он в настоящее время ничем не занимается и нигде на службе не состоит, жена его иногда принимает кой какую работу и ту больше для видимости. Средства для жизни Отаров получает из своей партии. Проживает он по Молоканской ул., адрес его я указала в прошлый раз. Вам мною переданного я лично не видала, но знаю от лица,

¹ სცხსა, ფონდი 95, აღწერა 1, საქმე 82, ფურცელი 21.

которому безусловно верю. На сколько мне известно чиновник Пилецкий состоит в организации чуть ли не с шестнадцати лет (теперь ему 22-й год); он сильно тяготится своим участием в партии. Служит Пилецкий на вокзале разъездным почтовым чиновником, почти все его товарищи состоять в партии С.-Р. (социалист-революционеров – з. з.), тоже можно сказать и про чиновников почтамта. Вне службы он ходит не в форменной одежде, а в черной блузе и шляпе. Отаров и другие главари заблаговременно знали, что в Тифлис должен прибыть из Петербурга денежный транспорт в сумме 250.000. Они, кажется, знали об этом задолго до ограбления. Сначала эта шайка предполагала сделать нападение на транспорт в дороге и для сопровождения этой почты из Баку в Тифлис предполагали устроить Пилецкого, но последний под благовидным предлогом в глазах начальства уклонился от этого. Последнее обстоятельство можно проверить у почтового начальства. Партией решено произвести еще нападение, но местом операции избран не Тифлис, а участок железной дороги, кажется Тифлис-Батум, где, по сведениям партии, идут большие транспорты денег. Всеми делами и действиями партии руководит Отаров. Как-то в разговоре Пилецкий заявил, что ему выпал жребий участвовать в каком-то крупном предприятии, после совершения которого должен во избежание арестования или провала куда-то скрыться, недели на три, на четыре. Скрыться же он должен для того, чтобы никто не мог-бы напасть на его след, захватить его и других ни в чем не повинных лиц. Развивая свое предположение Пилецкий указал, что свое исчезновение он должен представить в глазах начальству более или менее благовидно, во избежание возбуждения подозрения. Его подлинная фраза по этому поводу была следующая: «Если меня не убьют и я останусь жив, то мне нужно будет пропасть на целый месяц». На сколько мне удалось дознать, партия, после совершения какого-то действия, хочет спрятать всех

исполнителей, а в том числе и Пилецкого, на которого выпал жребий участвовать в последнем, в помещении комитета, находящегося где-то на Авлабаре. Пилецкий настолько тяготеет своей ролью в партии и своей деятельностью, что готов какой угодно ценой развязаться с ней и бежать оттуда; его убеждения и мнения настолько сильно пошатнулись в последнее время, что он, как я думаю, готов изменить им. Комитет партии С.-Р. (социалист-революционеров – 3. 3.) помещается где то на Авлабаре, где как говорят хранятся деньги захваченные на Эриванской площади, в кассе партии. Отаров, как хитрый и ловкий человек, зная или догадываясь, что творится в душе Пилецкого, постоянно следить за ним и не выпускает его из наблюдения, тем более что еще должен принять участие в каком-то партийном предприятии. В последнее время Отаров все время старается держать Пилецкого при себе. Деньги предполагают пока оставить в кассе общества, а часть выдать в виде награды исполнителям экспроприации. Дальнейшие сведения мне удастся дознаться только исподволь".¹

*) Отаров Саркис Александрович, мещ., 48 лет, армяно-григорианского вероисповедания, агент страхового О-ва Заказ. Округа, проживает в д.№50 по Молоканской ул., совместно с женою Ниной Мартиновой, 36 лет.

**) Пилецкий Василий Васильевич, дворянин, 22 лет, помощник разъездного чиновника VIII отдела перевозки почти по Заказ. ж. д., проживает в д. №12 по Вокзальной ул.

ამრიგად, სანდო მასალით მტკიცდება, რომ ერევანსკის მოედნიდან ფული გაიტაცეს არა სოციალ-დემოკრატებმა, არამედ სოციალისტ-რევოლუციონერებმა (ესერებმა). ოპერაციას ხელმძღვანელობდნენ ესერთა პარტიის წევრები: 1) სარქის ალექსანდრეს ძე ოთაროვი – მეშჩანი, 48 წლის, სომხურ-გრიგორიანული აღმსარებლობისა, ამიერკავკასიის

¹ სცხსა, ფონდი 95, აღწერა 1, საქმე 82, ფურცელი 23.

ოლქის სადაზღვევო საზოგადოების აგენტი, მცხოვრები თბილისში, მაღაკნების ქუჩაზე, №50 სახლში; 2) **ვასილ ვასილის ძე პილუცკი** – მემამულე, 22 წლის, ამიერკავკასიის რკინიგზაზე ფოსტის გადაზიდვის მერვე განყოფილების თანამშრომელი, მცხოვრები თბილისში სადგურის ქუჩაზე №12 სახლში.¹ უფრო დაწვრილებით, საარქივო მასალების მიხედვით, საქმის ვითარება შემდეგნაირად წარმოგვიდგება.

1. ერევანსკის მოედნიდან გატაცებული ფულის საქმის ძიების პროცესში 1907 წლის 13 ივნისიდან 9 ნოემბრამდე ძიებას ეჭვიც კი არ აღძვრია ექსპროპრიაციაში სიმონ ტერ-პეტროსიანის (კამოს) მონაწილეობის თაობაზე. კამოს შესახებ ძიების მასალებში ცნობები ჩნდება 1907 წლის 9 ნოემბრიდან, მას შემდეგ, რაც იგი ბერლინში დააპატიმრეს. გერმანიის პოლიციამ კამოს ორი ბრალდება წაუყენა: ავსტრია-უნგრეთის მოქალაქის დიმიტრი მირსკის პასპორტით ცხოვრება (ეს პასპორტი კამომ თბილისში აბანოში მოპარა ავსტრია-უნგრეთის დიპლომატ დიმიტრი მირსკის) და ასაფეთქებელი ნივთიერების შენახვა. რაც შეეხება ერევანსკის მოედნიდან ფულის გატაცებას, კამოსათვის ეს ბრალდება არ წაუყენებიათ. 1908 წლის მარტში, ერევანსკის მოედანზე განხორციელებული ექსპროპრიაციიდან ცხრა თვის შემდეგ, ქუთაისის ციხეში მყოფმა პატიმარმა ტეროროსტმა **არსენ ქარსიძემ** ქუთაისის დროებით გენერალ-გუბერნატორს წერილობით აცნობა, რომ ერევანსკის მოედნიდან ფული გაიტაცა სიმონ ტერ-პეტროსიანმა, იმავე კამომ.² ძიებამ არსენ ქარსიძის ჩვენება მაშინვე ჭეშმარიტებად მიიღო და 1908 წლის 20 მარტისათვის კამოს მონაწილეობა ექსპროპრიაციაში დამტკიცებულად მიიჩნია. ამავე დროს კამო ოპერაციის ხელმძღვანელადაც იქნა მიჩ-

¹ სცსსა, ფონდი 95, აღწერა 1, საქმე 82, ფურცელი 21; **ვახტანგ გურული**, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 50-51.

² სცსსა, ფონდი 94, აღწერა 1, საქმე 82, ფურცლები 149-150; **ვახტანგ გურული**, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 51.

ნეული.¹ საიდან უნდა სცოდნოდა არსენ ქარსიძეს ერევანს-
კის მოედანზე განხორციელებულ ექსპროპრიაციაში კამოს
მონაწილეობის შესახებ? საარქივო მასალების შესწავლამ
დაგვარწმუნა იმაში, რომ არსენ ქარსიძე ან პროვოკატორი
იყო, ან, უბრალოდ, რაღაცას ურევდა. თავის ჩვენებაში არ-
სენ ქარსიძე აღნიშნავდა, რომ კამო გენერალ ალიხან-ავარ-
სკის მკვლელობაში მონაწილეობდა.² ცნობილია, რომ კამოს
ამ მკვლელობასთან არავითარი კავშირი არ ჰქონია.

2. ძიების მასალებში თბილისში, ერევანსკის მოედანზე,
განხორციელებულ ექსპროპრიაციასთან დაკავშირებით იოს-
ებ ჯულაშვილის ხსენებაც კი არ არის – მასზე ეჭვიც არავის
მიუტანია.

3. სოციალ-დემოკრატების (ბოლშევიკების) დაკავშირება
1907 წლის 13 ივნისს თბილისში ერევანსკის მოედანზე გან-
ხორციელებულ ექსპროპრიაციასთან შემდეგ ვითარებაში
მოხდა: 1908 წელს ვლადიმერ ლენინის უახლოესი თანამებ-
რძოლი მეერ ვალახი (იგივე მაქსიმ ლიტვინოვი, შემდეგში
საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი)
შვეიცარიაში დააპატიმრეს თბილისიდან გატაცებული ბან-
კის საკრედიტო ბარათების გადახურდავებისას. ეს ფაქტი
გახმაურდა მთელ ევროპაში. მაინც ვინ გაიტაცა ფული?
– ამ კითხვას პასუხი თავისთავად გაეცა, როცა ნადავლი
ბოლშევიკების ლიდერ ვლადიმერ ლენინთან აღმოჩნდა. სო-
ციალ-დემოკრატების მიერ ოპერაციის განხორციელების
იდეა კიდევ უფრო განმტკიცდა მას შემდეგ, რაც თბილისი-
დან გატაცებული ბანკის საკრედიტო ბარათების გადახურ-
დავებისას კვლავ დააპატიმრეს ვლადიმერ ლენინთან დაახ-
ლოებული პირები: ნიკოლაი სემაშკო (შემდეგში საბჭოთა

¹ სცსსა, ფონდი 94, აღწერა 1, საქმე 82, ფურცლები 25-26; ვახტანგ გუ-
რული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 51.

² სცსსა, ფონდი 94, აღწერა 1, საქმე 82, ფურცლები 149-150; ვახტანგ გუ-
რული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 51.

რუსეთის ჯანმრთელობის დაცვის სახალხო კომისარი), სარა რავიჩი (ბოლშევიკ გრიგოლ ზინოვიევის მეუღლე) და სხვები,¹ თუმცა ძიებას 1912 წელსაც კი არ ჰქონდა იმისი დამამტკიცებელი მასალა, რომ ექსპროპრიაცია თბილისში სოციალ-დემოკრატებმა – იოსებ ჯულაშვილმა და სიმონ ტერ-პეტროსიანმა – განახორციელეს.

4. 1907 წლის 13 ივნისს თბილისში მომხდარ ექსპროპრიაციასთან კამოს არავითარი კავშირი არ ჰქონია, თუმცა გატაცებულ ფულთან მას კავშირი მართლაც ჰქონდა. ესერებმა ერევანსკის მოედნიდან გატაცებული ფული ქალაქიდან ვერ გაიტანეს და ავლაბარში გადამალეს. ჟანდარმერიამ ფულის ადგილსამყოფელი იცოდა, მაგრამ სისხლისღვრის თავიდან აცილების მიზნით ტერორისტებს თავს არ ესხმოდა. სამაგიეროდ, თბილისიდან გამავალი ყველა გზა შეკრული იყო, ავლაბარიც ალყაში იყო მოქცეული. რამდენიმე დღის ლოდინის შემდეგ ესერები მიხვდნენ, რომ ფულს ქალაქიდან ვერ გაიტანდნენ და დახმარებისათვის ყველაზე შესაფერის კაცს – კამოს – მიმართეს. თუმცა საარქივო მასალებიდან არა ჩანს, მაგრამ გამორიცხული არ არის, რომ კამომ საქმის კურსში ჩააყენა იოსებ ჯულაშვილი, რომელიც იმხანად ბაქოდან თბილისში დაბრუნდა.

კამომ თბილისიდან საზღვარგარეთ ფულის გატანის ოპერაცია უნაკლოდ განახორციელა, მაგრამ ესერები მოატყუა და ფული ვლადიმერ ლენინს მიუტანა. ცხადია, დამოუკიდებლად კამო ასეთ ნაბიჯს არ გადადგამდა, მას ვილაც მართავდა. ვისი დავალებით მოქმედებდა კამო, საარქივო მასალებიდან არ დგინდება.

ამრიგად, 1907 წლის 13 ივნისს თბილისში ერევანსკის მოედანზე განხორციელებულ ექსპროპრიაციაში იოსებ ჯულაშვილს მონაწილეობა არ მიუღია.

¹ სცხაა, ფონდი 94, აღწერა 1, საქმე 176, ფურცელი 56; ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 52.

იოსებ ჯულაშვილს თბილისში განხორციელებული ექსპროპრიაცია მოგვიანებით, 1918 წელს, გაუხსენა **ლევ ტროცკიმ (ბრონშტეინმა)**. მან იოსებ ჯულაშვილს საჯაროდ დასდო ბრალი ტერორისტებთან კავშირში. ვლადიმერ ლენინმა საქმე განსახილველად პარტიულ სასამართლოს გადასცა. ბოლშევიკური პარტიისა და საბჭოთა რუსეთის ლიდერმა თავი დაიზღვია და ობიექტურობის დაცვის მიზნით პარტიული სასამართლოს თავმჯდომარედ იმხანად ემიგრაციიდან დაბრუნებული მენშევიზმის ერთ-ერთი აღიარებული ლიდერი **იული მარტოვი (ცედერბაუმი)** დაასახელა. იული მარტოვის სასამართლოს თავმჯდომარედ დანიშვნას კმაყოფილებით შეხვდა ლევ ტროცკი. პარტიულმა სასამართლომ გულმოდგინედ იმუშავა, მოუსმინა ლევ ტროცკისაც და იოსებ ჯულაშვილსაც. განაჩენი ასეთი იყო: **იოსებ ჯულაშვილს 1907 წლის 13 ივნისს თბილისში განხორციელებულ ექსპროპრიაციასთან კავშირი არ ჰქონია.**¹

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნულისა, 1907 წელს თბილისში განხორციელებულ ექსპროპრიაციას დღემდე იოსებ ჯულაშვილს მიაწერენ. მემუარული ლიტერატურიდან, პუბლიცისტიკიდან და ისტორიოგრაფიიდან ეს თემა მხატვრულ ფილმსა და მხატვრულ პროზაში გადავიდა. ადამიანთა ნაწილისათვის ის ჭეშმარიტებაა, ნაწილისათვის – სიცრუე.

* * *

ქართველ სოციალ-დემოკრატებთან (მენშევიკებთან) იდეურ ბრძოლაში დამარცხებულმა იოსებ ჯულაშვილმა 1907 წელს საქართველო დატოვა. ხშირად ისმის კითხვა: რა მოხდებოდა, რომ იოსებ ჯულაშვილს სამშობლო არ დაეტოვებინა და იდეურ მონინალმდეგეებთან ისეთივე შეუპოვრობით გაეგრძელებინა ბრძოლა, როგორითაც იბრძოდა 1899-1907

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 51.

ნლებში? ამ კითხვაზე პასუხი სცილდება ისტორიკოსის კომპეტენციის საზღვრებს. ჩვენ შეიძლება ვუპასუხოთ კითხვას: რატომ დატოვა იოსებ ჯულაშვილმა საქართველო და რატომ მიაშურა რუსეთს? რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერების (გიორგი პლესანოვის, ვლადიმერ ლენინის, იული მარტოვის და სხვ.) ნაშრომების გაცნობამ, რსდმპ IV (გამაერთიანებელ) და რსდმპ V ყრილობაზე ბოლშევიკებსა და მენშევიკებს შორის მიმდინარე პოლემიკამ იოსებ ჯულაშვილი დაარწმუნა თავის უპირატესობაში. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტა მასშტაბური აზროვნების დიდ დეფიციტს განიცდიდა. მის ლიდერებს წარმოდგენაც კი არ ჰქონდათ, საით მიექანებოდა რუსეთი, ის სახელმწიფო, რომლის ბატონ-პატრონად გახდომას ისინი აპირებდნენ. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიაში კლასობრივმა (პარტიულმა), უფრო მეტიც, ფრაქციულ-კლანურ-სექტანტურმა აზროვნებამ იმძლავრა სახელმწიფოებრივ აზროვნებაზე. სწორედ ამის შედეგი იყო ის, რომ გიორგი პლესანოვი და ვლადიმერ ლენინი დიდი ხნის შემდეგაც კი ვერ მიხვდნენ იმას, რაც კარგად უწყოდა იოსებ ჯულაშვილმა უკვე XX საუკუნის დამდეგს: ველიკორუსებს, რუსეთის სახელმწიფოს გააჩნდა ღირებულებები, რომელთა უარყოფა ადამიანის ძალებს აღემატებოდა და ის, რასაც ჭეშმარიტებად ასალებდნენ მენშევიკები და ბოლშევიკები, საერთოდ მიუღებელი იყო რუსეთისათვის.¹

იოსებ ჯულაშვილს უკვე განსაზღვრული ჰქონდა თავისი ადგილი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტაში. თავდაპირველად მას სწამდა, რომ გზა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტისაკენ საქართველოზე, მის სამშობლოზე, გადიოდა. მოგვიანებით იგი დარწმუნდა, რომ ამ გზით კიდევ ერთი ქართველი (ალბათ, სხვაც) აპირებდა რუსეთის

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 54.

სოციალ-დემოკრატიის ზედა ფენაში შეღწევას. იოსებ ჯულაშვილი მიხვდა, რომ ქართველები მას არაფერს დაუთობდნენ. უნაყოფო ბრძოლაში გაივლიდა წლები. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტაში შეღწევა რუსეთიდან უფრო ადვილი იყო, იქ იოსებ ჯულაშვილი უფრო ადვილად და უფრო სწრაფად შეძლებდა თავისი უპირატესობის რეალიზებას. იოსებ ჯულაშვილმა საქართველო დატოვა.¹

¹ ვახტანგ გურული, იოსებ ჯულაშვილის არჩევანი. 1878-1907. თბ., 2007, გვ. 56.

თავი IX. რუსეთში

უცნაური ფაქტია, რომ იოსებ სტალინი რუსეთს მოევლინა მას შემდეგ, რაც ქართულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობაში ფეხი ვერ მოიკიდა. უფრო მეტიც, მან თავის იდეურ მონინააღმდეგეებთან ყველა ბრძოლა წააგო და საქართველო რომ არ მიეტოვებინა, ვინ იცის, საერთოდ თუ მოიხსენიებდნენ მას მეისტორიენი... იოსებ ჯუღაშვილისათვის რუსეთი სამშობლო არ იყო, რუსეთი იყო ქვეყანა, სადაც მის ზებუნებრივ ნიჭსა და ენერგიას გასაქანი უნდა ეპოვა. ამ პარადოქსმა განაპირობა საქართველოსა და რუსეთის უახლესი ისტორიის ტრაგედია...

1905-1907 წლების რევოლუციიდან სათავესოდ იოსებ სტალინმა შემდეგი დასკვნა გააკეთა: საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა მთლიანად მისი მსოფლმხედველობის სანინააღმდეგოდ ვითარდებოდა. როგორც 1901-1904 წლებში, ისე 1905-1907 წლებშიც იოსებ სტალინმა ვერავითარი გავლენა ქართულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობაზე ვერ მოახდინა. იგი ვერც პერსპექტივას ხედავდა. პირიქით, ი. სტალინს სოციალ-დემოკრატებისა და სოციალისტ-ფედერალისტების კრიტიკა არც კი დაემთავრებინა, რომ სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოჩნდა ეროვნულ საკითხში ძალზე რადიკალური ეროვნულ-დემოკრატიული მიმდინარეობა. ამკარა იყო, თუ იოსებ სტალინი საქართველოში დარჩებოდა, იგი რიგითი პოლიტიკური მოღვაწის სტატუსს უნდა დასჯერებოდა და დარჩენილი ცხოვრება იდეურ მონი-

ნააღმდეგეებთან უაზრო, უშედეგო და დაუსრულებელ პოლემიკაში გაეტარებინა.

ამავე დროს იოსებ სტალინი კარგად ხედავდა, რომ რუსულ სოციალ-დემოკრატიაში მას დიდი პერსპექტივა ელოდა. რსდმპ ტამერფორსის კონფერენციაზე, რსდმპ IV და V ყრილობებზე იოსებ სტალინი დარწმუნდა, რომ რუსული სოციალ-დემოკრატიის გრანდები მას ვერაფრით აღემატებოდნენ, პირიქით, იქ ისეთ საკითხებზე დავობდნენ, სტალინისათვის კარგა ხანია ნათელი და გარკვეული რომ იყო. ერთი სიტყვით, იოსებ სტალინი დარწმუნდა: საქართველოს იგი არ სჭირდებოდა, რუსეთი კი მას ელოდა. იმხანად, რა თქმა უნდა, იოსებ ჯულაშვილმა არ იცოდა, რომ ამ დასკვნამ განაპირობა იოსებ სტალინის, საქართველოსა და რუსეთის დიდი ტრაგედია...

1907 წლის ივნისში იოსებ სტალინი ტოვებს თბილისს. მის მოღვაწეობაში იწყება ახალი პერიოდი. იგი თავდაპირველად ბაქოშია, შემდეგ რუსეთსა და ბოლოს – ემიგრაციაში. 1907-1913 წლებში იოსებ სტალინი კვლავინდებურად ბევრს წერს, თუმცა პერიოდი 1907 წლის ივნისიდან (საქართველოს დატოვებიდან) 1913 წლის თებერვლამდე (დაპატიმრებამდე) ყველაზე უნაყოფოა მის მოღვაწეობაში. ამ პერიოდში იოსებ სტალინს ღირებული არაფერი შეუქმნია. ახლა ძნელი დასადგენია, იგი თვითონ არ შესჭიდებია გლობალურ პრობლემებს და ცხოვრების მიმდინარე საკითხებმა შთანთქა მისი დრო და ენერგია, თუ იყო კიდევ სხვა რაიმე მიზეზი.

ცნობილია, რომ ეს პერიოდი ძალზე რთული იყო არა მარტო იმიტ, რომ ძლიერ დაიძაბა ურთიერთობა მენშევიკებსა და ბოლშევიკებს შორის, არამედ იმიტაც, რომ თვით ბოლშევიკთა შორის ფრაქციულობამ იჩინა თავი. შეიძლება ი. სტალინი კიდევ ფრთხილობდა და დრომდე უკანა რიგებში დგომას არჩევდა. ერთადერთი ნაშრომი, რომელზეც მან ბევრი და სერიოზულად იმუშავა, იყო „მარქსიზმი და ნა-

ციონალური საკითხი“ (1913). ამ ნაშრომის ღირსების შესახებ კამათი მისი გამოსვლის დღიდან დაიწყო და დღესაც გრძელდება. ჩვენ ამ საკითხს ქვემოთ დავუბრუნდებით.

იოსებ სტალინს რუსულ სოციალ-დემოკრატიაში ადაპტაციის პერიოდი ძალზე გაუხანგრძლივდა. მოკლედ რომ ვთქვათ, მოსალოდნელი აღიარება ვერ მოიპოვა. ეს მაშინ, როცა მისი თანამემამულეები, მასზე გაცილებით ნაკლები ინტელექტუალური შესაძლებლობის მქონე მოღვაწეები : ნოე ჟორდანია, ისიდორე რამიშვილი, ირაკლი წერეთელი, კარლო ჩხეიძე – რუსული სოციალ-დემოკრატიის ანგარიშგასაწევი ფიგურები გახდნენ, მათზე ალაპარაკდა მთელი იმპერია, ხოლო არჩილ ჯორჯაძის პოპულარობა საქართველოში მოსალოდნელ ზღვარს გადასცდა.

იოსებ სტალინს თითქოს ბედი სდევნიდა. იდეურ მონი-ნააღმდეგეებთან ბრძოლაში დამარცხებულმა სამშობლო დატოვა, რუსეთს მიაშურა. ისინი კი თითქოს კვალდაკვალ მისდევდნენ და იქაც არ ასვენებდნენ. ნუთუ, ი. სტალინი რუსეთშიაც ვერ მოიკიდებდა ფეხს? ნუთუ, ისევ თანამემამულეები უნდა გადასდგომოდნენ წინ? ამ ძნელბედობიდან ი. სტალინი თითქოს მისმა ბოლო დაპატიმრებამ იხსნა. 1913 წლის თებერვლიდან 1917 წლის მარტამდე იგი საერთოდ ქრება პოლიტიკური ასპარეზიდან.

1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციამ რუსეთის ყველა პოლიტიკურ პარტიას თავს ზემოთ გადაუარა – რუს-მა ხალხმა რევოლუცია პოლიტიკოსთა გეგმების გვერდის ავლით განახორციელა. ფაქტის წინაშე მდგომი პოლიტიკურ პარტიათა ლიდერები გამალებით ცდილობდნენ სამოქმედო გეგმის შემუშავებას და პოლიტიკური სიტუაციის მართვას. ასეთ ვითარებაში 1917 წლის 12 მარტს იოსებ სტალინი პეტერბურგში ბრუნდება. მას უკვე მოფიქრებული ჰქონდა რუსი ბოლშევიკების მოქმედების პროგრამა. პროგრამა შემდეგ დასკვნებს ემყარებოდა: 1) 1917 წლის თებერვალ-

მარტის რევოლუცია ბუნებრივი გზით არ მომწიფებულა, იგი მეტწილად ომის შედეგი იყო. რუს ხალხს რევოლუციის მიზნები არ ესმოდა, უახლოესი მომავალი ვერ განეჭვრიტა. ეს კი აუცილებლად განაპირობებდა კონტრრევოლუციას; 2) 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის იდეებს გამოდევნებული მასა აუცილებლად გადააბიჯებდა იმ ზღვარს, რომლის გადალახვის საშუალებასაც არ იძლეოდა რუსეთის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დონე. ესეც კონტრრევოლუციის მიზეზად იქცეოდა; 3) რევოლუციური პროცესის სწრაფმა აღმავლობამ პოლიტიკოსებს დაავინყა რუსეთში იმპერიის უკვდავობის იდეა. იმპერიის უკვდავობის იდეა ადრე თუ გვიან ისევ წამოტივტივდებოდა და ყველაფერი კვლავ კონტრრევოლუციით დამთავრდებოდა; 4) ევროპის კარიბჭეში თითქოს გასული რუსეთი რევოლუციური აღტყინების დაცხრომის შემდეგ კვლავ რუსულ თვითმყოფად სამყაროში შებრუნდებოდა და კონტრრევოლუცია ამ შემთხვევაშიც გარდაუვალი იქნებოდა; 5) რევოლუციასა და კონტრრევოლუციას შორის მერყეობა რუსეთისათვის მეტად საშიშ პერიოდში – მსოფლიო ომის პირობებში – მიმდინარეობდა და ამდენად, მთელი სახელმწიფოსათვის შეიძლებოდა ძალზე სერიოზული, კატასტროფული შედეგები მოჰყოლოდა.

ყოველივე ზემოთ თქმულის საფუძველზე იოსებ სტალინი აკეთებს დასკვნას: აუცილებელია 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შედეგების ლიკვიდაცია და რუსეთის სახელმწიფოს მოსალოდნელი კატასტროფისაგან ხსნა, რუსული „სმუტის“ თავიდან აცილება. ამრიგად, იოსებ სტალინი კონტრრევოლუციის აუცილებლობის აღიარებამდე მივიდა არა იმიტომ, რომ კონსერვატორი იყო, არამედ იმიტომ, რომ რუსეთი ობიექტურად, კანონზომიერად მიდიოდა კონტრრევოლუციისაკენ. იოსებ სტალინი კი რეალურს არასოდეს გაცვლიდა იდეალურში.

მოვლენათა ზემოთ მოცემული შეფასების დაცვას ისახავდა მიზნად იოსებ სტალინის ოთხმოცზე მეტი ნაშრომი (სტატიები, წერილები, გამოსვლები), დაწერილი 1917 წლის 14 მარტიდან 24 ოქტომბრამდე. იოსებ სტალინი მოვლენათა მისეული ანალიზით, პერსპექტივის ხედვით ყველა პოლიტიკური პარტიის ლიდერზე მალლა დადგა. რუსეთის პოლიტიკური მოღვაწეები თვლიდნენ, რომ მოვლენები რევოლუციის გაღრმავების პრინციპით განვითარდებოდა და აქედან გამომდინარე ადგენდნენ სამოქმედო გეგმებს.

რუსი ბოლშევიკების ლიდერი ვლადიმერ ლენინი პეტროგრადში 1917 წლის 3 აპრილს დაბრუნდა. 7 აპრილს „პრავდაში“ მან გამოაქვეყნა ცნობილი „აპრილის თეზისები“, რომელშიც მოცემული იყო მომხდარი ისტორიული ფაქტის შეფასება და ბოლშევიკთა სამოქმედო პროგრამა. ვლადიმერ ლენინის „აპრილის თეზისების“ ძირითადი დებულებები აღებულია 1917 წლის მარტში გამოქვეყნებული იოსებ სტალინის შემდეგი ნაშრომებიდან: „მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოების შესახებ“ (14 მარტი), „ომის შესახებ“ (16 მარტი), „რუსეთის რევოლუციის გამარჯვების პირობების შესახებ“ (18 მარტი), „ნაციონალურ შეზღუდვათა გაუქმების შესახებ“ (25 მარტი).¹

ამრიგად, 1917 წლის 25 მარტისათვის იოსებ სტალინს უკვე ჩამოყალიბებული ჰქონდა 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შედეგების ლიკვიდაციის გეგმა, რომლის ყველა ძირითადი დებულება უცვლელად აიღო ვლადიმერ ლენინმა. აშკარა პლაგიატის ფაქტი დოკუმენტურადაა დადასტურებული. აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი მეტად საყურადღებო მოვლენის შესახებ. იოსებ სტალინისა და ვლადიმერ ლენინის ასეთი დამოკიდებულება გრძელდებოდა 1917 წლის 24 ოქტომბრამდე – გადატრიალების წინა დღემდე. იოსებ სტალინი, მისთვის დამახასიათებელი სიმარტივითა და აზ-

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 3. თბ., 1948, გვ. 1-21.

რის სინატიფით წამოაყენებდა რაიმე დებულებას, იმავე დებულებას, მისთვის დამახასიათებელი რთული, გაუგებარი, სიცხადეს მოკლებული ენით რამდენიმე დღის შემდეგ მითვისებდა ვლადიმერ ლენინი. ყოველ შემთხვევაში, პლაგიატის ფაქტის დადგენას დიდი ტვინის ჭყლეტა არ უნდა, თუმცა პლაგიატის ფაქტებს იქით გარკვევით ჩანს ერთი ჭეშმარიტება: იოსებ სტალინიცა და ვლადიმერ ლენინიც ერთი გეგმით მოქმედებდნენ, – კონტრრევოლუციური გადატრიალება მათ ერთობლივ მიზანს შეადგენდა.

თითქოს გაუგებარია, იოსებ სტალინისა და ვლადიმერ ლენინის შეხედულებებს რუსეთის პოლიტიკურ მოღვაწეთაგან ისევ და ისევ სოციალ-დემოკრატებში აღმოუჩნდნენ სერიოზული ოპონენტები. მენშევიკების მხრიდან დასაბუთებული კრიტიკით გამოვიდნენ გიორგი პლეხანოვი, ნოე ჟორდანია, ირაკლი წერეთელი, კარლო ჩხეიძე. ერთიანობა არ იგრძნობოდა თვით ბოლშევიკებშიც. იოსებ სტალინისა და ვლადიმერ ლენინის პლატფორმას დაუპირისპირდნენ ლევ ტროცკი, ლევ კამენევი, გრიგორი ზინოვიევი, ნიკოლაი ბუხარინი და სხვ. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ მენშევიკთა და ბოლშევიკთა ლიდერები რუსეთის მომავალს რევოლუციის გაღრმავებას უკავშირებდნენ, ვერ აცნობიერებდნენ, რომ რუსეთს რევოლუცია კი არა კონტრრევოლუცია იხსნიდა. იოსებ სტალინი და ვლადიმერ ლენინი, ფაქტობრივად, მარტონი დარჩნენ.

რა თქმა უნდა, დაუჯერებელია, რომ იოსებ სტალინმა და ვლადიმერ ლენინმა 1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუციური სახელმწიფო გადატრიალება მარტო განახორციელეს. მათ მხოლოდ ის უპირატესობა ჰქონდათ, რომ ზუსტად განსაზღვრეს, საით მიექანებოდა რუსეთი. 1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუცია 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის კანონზომიერი შედეგი იყო. იოსებ სტალინისა და ვლადიმერ ლენინის გასაოცარი აღმოჩენა სწორედ ამაში მდგომარეობდა.

თავი X. ლენინიზმი თუ სტალინიზმი?

ათწლეულების განმავლობაში არავინ დაეჭვებულა საყოველთაოდ მიღებული ლოზუნგის – „სტალინი – ლენინის მოწაფე და მისი საქმის გამგრძელებელი“ – ჭეშმარიტებაში, თუმცა იგი ისტორიის დიდ ცოდვას მალავდა.

მაინც როდის და რა მიზეზით შეიქმნა მითი იმის შესახებ, რომ იოსებ ჯულაშვილი (სტალინი) ვლადიმერ ულიანოვის (ლენინის) მოწაფე და მისი საქმის გამგრძელებელი იყო? დოკუმენტურადაა დადასტურებული, რომ 1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუციურ სახელმწიფო გადატრიალებამდე საჯაროდ სტალინისათვის ლენინის მოწაფე არავის უწოდებია, მაშინაც კი, როცა 1922 წლის 3 აპრილს იოსებ სტალინი რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის გენერალურ მდივნად აირჩიეს. თვით იოსებ სტალინიც არ თვლიდა თავს ვლადიმერ ლენინის „მოწაფედ“. ყოველ შემთხვევაში, ამის შესახებ მას არაფერი უთქვამს ვლადიმერ ლენინის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილ წერილში „ლენინი როგორც რკპ ორგანიზატორი და ბელადი“, რომელიც 1920 წლის 23 აპრილს დაიბეჭდა „პრავდაში“.¹ 23 აპრილს იოსებ სტალინი სიტყვითაც გამოვიდა რკპ(ბ) მოსკოვის კომიტეტის კრებაზე, რომელიც ასევე მიეძღვნა ვ. ლენინის დაბადებიდან 50 წლისთავს. „მოწაფეობაზე“ რაიმე არც აქ ყოფილა ნათქვამი.²

„სტალინი – ლენინის მოწაფე“ – ასეთ უაზრობას მაშინ არც არავინ დაიჯერებდა. ყველა ცნობილმა სოციალ-დე-

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 4. თბ., 1948, გვ. 335-345.

² ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 4. თბ., 1948, გვ. 346-348.

მოკრატმა (ბოლშევიკმაც და მენშევიკმაც) კარგად იცოდა, ვინ ვინ იყო. ტყუილის თქმა იმხანად გაცილებით ძნელი იყო და არც თვალში ნაცრის შეყრას აპატიებდნენ ერთმანეთს. ამბობენ, მეხსიერება ცენზურას არ ემორჩილებაო. ჰოდა, ძველ პარტიელებს კარგად ახსოვდათ, რომ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ამოცანები იოსებ სტალინმა შესანიშნავად ჩამოაყალიბა 1901 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „რუსეთის სოციალ-დემოკრატია და მისი უახლოესი ამოცანები“.¹ იგივე პრობლემები ვლადიმერ ლენინმა ძალზე ბუნდოვნად გააშუქა 1902 წელს გამოქვეყნებულ წიგნში „რა ვაკეთოთ?“ ვლადიმერ ლენინს ერთი სერიოზული სტატიაც კი არ ჰქონდა დაწერილი ეროვნული საკითხის შესახებ, როცა 1904 წელს გამოქვეყნდა იოსებ სტალინის ცნობილი ნაშრომი „როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატს ნაციონალური საკითხი“.²

მაშ, საიდან გაჩნდა მითი, იოსებ სტალინს ვლადიმერ ლენინის მოწაფედ რომ წარმოადგენდა? ეს რთული საკითხია და მისი გარკვევა ვლადიმერ ლენინის ან იოსებ სტალინის თეორიული ან პრაქტიკული ნაღვანის შეფასებით შეუძლებელია. პრობლემა გაცილებით ღრმაა. მოვლენები, რომლებმაც შეიძლება საკითხს ნათელი მოჰფინოს, ასე განვითარდა.

სოციალისტური დოქტრინა, სოციალისტური იდეოლოგია ერთიანი არასოდეს ყოფილა. სოციალისტური მოძღვრება კაცობრიობის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე კონკრეტული მიმდინარეობის სახით მოეწვლინებოდა ხოლმე საზოგადოებას: უტოპიური სოციალიზმი, ანარქიზმი, მარქსიზმი, ლენინიზმი, ნაციონალ-სოციალიზმი და სხვ., რაც სწორედ ერთიანი სოციალისტური დოქტრინის არარსებობის დამადასტურებელია. უფრო მეტიც, ყველა ცნობილმა სოციალისტმა: ლუი-ოგიუსტენ ბლანკმა (1805-1881), ალექსანდრე გერცენმა (1811-1870), მიხეილ ბაკუნინმა

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. თბ., 1947, გვ. 11-31.

² ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. თბ., 1947, გვ. 32-54.

(1814-1876), ფერდინანდ ლასალმა (1825-1864), ვილჰელმ ლიბკნეხტმა (1826-1900), ავგუსტ ბებელმა (1840-1913), ჟიულ გედმა (1845-1922), ედუარდ ბერნშტეინმა (1850-1932), კარლ კაუცკიმ (1854-1938), გიორგი პლехანოვმა (1856-1918), ემილ ვანდერველდემ (1866-1938), ლევ ტროცკიმ (1879-1940) და სხვ. ერთმანეთისგან განსხვავებულ სოციალისტურ მიმდინარეობებს დაუდეს სათავე.

სოციალისტ მოაზროვნეთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს იოსებ ჯულაშვილს (სტალინს). იოსებ სტალინის როლისა და ადგილის განსაზღვრა სოციალური სამართლიანობისათვის ბრძოლის ისტორიაში არ არის ადვილი საქმე. ეს, პირველ ყოვლისა, ტრადიციულ შეხედულებათა უსაფუძვლობის დამტკიცებას მოითხოვს. წინასწარვე შევნიშნავთ, რომ ჩვენს სინამდვილეში ცნებები „სოციალისტური მოძღვრება“, „სოციალისტური დოქტრინა“, „სოციალიზმი“, „სოციალ-დემოკრატია“, „მარქსიზმი“, „ლენინიზმი“, „ბოლშევიზმი“ ყოველთვის არ იხმარებოდა მათი ნამდვილი მნიშვნელობით. პოლიტიკური მიზნით დროდადრო ისინი სხვადასხვა შინაარსით ივსებოდა.

იოსებ სტალინი, როგორც მოაზროვნე, ცხადია, კონკრეტულ ისტორიულ პირობებში ყალიბდებოდა. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ი. სტალინის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე გავლენას ახდენდა ქართული ეროვნული მოძრაობა, რუსული ნაროდნიკული სოციალიზმი, ანარქიზმი, სოციალ-დემოკრატიული მოძღვრება... ქართული ეროვნული მოძრაობა, რუსული ნაროდნიკული სოციალიზმი და ანარქიზმი, შეიძლება ითქვას, სტალინმა უშუალოდ პირველწყაროებიდან შეითვისა... რაც შეეხება სოციალ-დემოკრატიულ მოძღვრებას, სტალინი მას შეიმეცნებდა როგორც პირველწყაროებიდან (კ. მარქსის, ფ. ენგელსის, ე. ბერშტეინისა და კ. კაუცკის ნაშრომებიდან), ისე გ. პლехანოვის ნაწერების საშუალებით.

რუსეთში სოციალ-დემოკრატიული მოძღვრება ორ ეტაპად გავრცელდა. პირველი ეტაპი XIX საუკუნის 70-80-იან წლებს მოიცავს და იგი გიორგი პლехანოვის სახელთანაა დაკავშირებული, მეორე კი XIX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგიდან იწყება და ვლადიმერ ლენინის სახელს უკავშირდება. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ პლехანოვს სოციალიზმი და მარქსიზმი არ გაუიგივებია, ხოლო ლენინმა, ფაქტობრივად, სოციალიზმსა და მარქსიზმს შორის ტოლობის ნიშანი დასვა. ეს ორი მოაზროვნე სხვა ბევრითაც განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან.

გიორგი პლехანოვი სოციალისტი იყო ამ სიტყვის ფართო გაგებით. მას სოციალ-დემოკრატიული იდეები იტაცებდა საერთო სოციალური პროგრესის მიღწევის თვალსაზრისით და არა როგორც საშუალება პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობისა. ეს სულაც არ ეწინააღმდეგება პლехანოვის დასკვნას, რომ სოციალიზმი და პოლიტიკური ბრძოლა განუყოფელია. ნაროდნიკული იდეების უარყოფის შემდეგ თუ რატომ დადგა პლехანოვი მარქსიზმის პოზიციაზე, ძნელი ასახსნელია. საბოლოოდ, დიდი მცდელობის მიუხედავად, რუსეთი და მარქსიზმი პლехანოვმა ვერ დააკავშირა – გასაგებად ვერ ახსნა, რაში სჭირდებოდა სოციალ-დემოკრატიული მოძღვრება რუსეთს. ნუთუ, გ. პლехანოვი ვერ მიხვდა, რომ რუსეთში სახელმწიფო იყო „ისტორიის შემოქმედი“, ხოლო კარლ მარქსი „ისტორიას გაიაზრებდა სახელმწიფოს გარეშე?“ ნუთუ, გიორგი პლехანოვი ვერ მიხვდა, რომ „მარქსი – ეს ლიტერატურაა. ლიტერატურა კი ძველდება, მას სინამდვილე ამარცხებს ან კვდება“.¹ ნუთუ, პლехანოვი ვერ მიხვდა, რომ მარქსიზმი რუსეთის განახლების იდეოლოგიად ვერ გამოდგებოდა? ნუთუ, ძნელი მისაგნები იყო ის ჭეშმარიტება, რომელიც ცოტა მოგვიანებით ასე ჩამოაყალიბა ოსვალდ შპენგლერმა: «Гражданство мира (Weltbürger-

¹ Освальд Шпенглер. Прусачество и социализм. Петербург, 1922, с. 68-69.

tum) это жалкая фраза. Мы люди определенного столетия, наций, круга, типа. Это необходимые условия, при которых мы можем придать смысл и глубину нашему существованию, можем быть деятелями, также посредством слова. Чем более мы заполняем эти данные границы, тем далее простирается наша действительность. Платон был афинянин, Цезарь – римлянин, Гете – немец: что таковы они были всецело и прежде всего, этим обусловлено всемирно-историческое влияние».¹ სწორედ ამ ელემენტარული ჭეშმარიტების უგულებელყოფის შედეგი იყო ის, რომ XIX საუკუნის 70-80-იან წლებში და მომდევნო პერიოდშიც გიორგი პლехანოვი დინების სანინააღმდეგოდ მოძრაობდა – რუსეთში სახელმწიფოებრიობის განვითარების საყოველთაოდ ცნობილ კანონზომიერებას შუბლით ეჯახებოდა. საბოლოოდ კი პლехანოვმა საკუთარ მოძღვრებას სისტემის სახე ვერ მისცა.²

ვლადიმერ ლენინი ჩანდა გიორგი პლехანოვის შეცდომა-თა არსს. ლენინმა აღიარა, რომ მარქსიზმი რუსეთში სოციალური განახლების იდეოლოგიად არ გამოდგებოდა. მით უმეტეს, მარქსიზმი პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობას ვერ უზრუნველყოფდა. სოციალისტურ მიმდინარეობათაგან ლენინი **ლუი-ოგიუსტენ ბლანკის** მოძღვრებაზე შეჩერდა. ეს შემთხვევითი არ იყო. ბლანკიზმი ლენინმა პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობის რეალურ გზად დასახა. ლენინმა ისიც განჭვრიტა, რომ ბლანკიზმის მარცხი რუსეთთან შედარებით პოლიტიკურად, ეკონომიკურად და სოციალურად დაწინაურებულ ევროპაში სულაც არ ნიშნავდა, რომ ეს მოძღვრება წარმატებას ვერ მიაღწევდა რუსეთში. პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობის მიზნით გლახთა საყოველთაო აჯანყების წაროდნიკული იდეის კრახი ლენინისათვის სულ ახლო წარსული იყო. ამ გზით ლენინი, ცხადია, აღარ წავი-

¹ Освальд Шпенглер. Прусачество и социализм. Петербург, 1922, с. 69.

² ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 28-29.

დოდა. ძალაუფლების სწრაფი დაპყრობის თვალსაზრისით არც მარქსიზმი გამოდგებოდა. რჩებოდა ბლანკიზმი – შეთქმულების, გადატრიალების გზით, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პირობების გათვალისწინების გარეშე, ძალაუფლების დაპყრობა. ირწმუნა თუ არა ლენინმა საბოლოოდ ბლანკიზმის პერსპექტივა რუსეთში, ახლა ძნელი დასადგენია, მაგრამ, ცხადია, რომ უკვე XIX საუკუნის 90-იან წლების დამდეგს იგი ბლანკიზმის პოზიციაზე იდგა. ბლანკიზმს ლენინი აშკარად მხარს ვერ დაუჭერდა. ამ იდეოლოგიამ ევროპაში მარცხი განიცადა, რის გამოც ლენინისათვის პოლიტიკურად წამგებიანი იყო ბლანკისტის სახელით გამოსულიყო პოლიტიკურ სარბიელზე. სწორედ ამიტომ ლენინი ამოეფარა იმხანად ძალზე პოპულარულ იდეოლოგიას – მარქსიზმს.¹

ვლადიმერ ლენინი მარქსისტი არასდროს ყოფილა, არც XIX საუკუნის 90-იან წლებში და არც 1917 წელს. ლენინმა საკუთარი მოძღვრება – ლენინიზმი – ბლანკიზმზე დააფუძნა, თუმცა უფრო სამართლიანი იქნებოდა გვეთქვა, რომ ლენინმა ბლანკიზმიდან აიღო მხოლოდ ცუდი, ისევე როგორც მხოლოდ ცუდი აიღო ანარქიზმიდან, რუსული ნაროდნიკული სოციალიზმიდან, მარქსიზმიდან (საზოგადოების განვითარების კანონზომიერების უგულებელყოფა, ისტორიული პროცესის ფორსირების იდეა, ევოლუციური განვითარების უარყოფა და პროგრესის ერთადერთ გზად რევოლუციის აღიარება, მასებზე პოლიტიკური ელიტის ბატონობის იდეა, სოციალური დემაგოგია). უნდა აღინიშნოს, რომ გიორგი პლესხანოვისაგან განსხვავებით, ვლადიმერ ლენინმა თავის მოძღვრებას სისტემის სახე მაინც მისცა.

ვლადიმერ ლენინი ბლანკისტი არ იყო იმიტომ, რომ მან ბლანკიზმში უარყო მთავარი – გადატრიალების განხორციელება დიდი სისხლისღვრის გაშერე; ლენინი ანარქის-

¹ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 29-30.

ტი არ იყო იმიტომ, რომ მას არ ჰქონია მასების რწმენა; ლენინი ნაროდნიკი არ იყო იმიტომ, რომ სოციალურად თანასწორთა საზოგადოების შექმნა მას აზრად არ მოსვლია; ლენინი მარქსისტი არ იყო იმიტომ, რომ მან მარქსიზმში უარყო მთავარი – საზოგადოების პროგრესის საფუძვლად ეკონომიკური განვითარების აღიარება.¹

მაინც რა იყო ყველაზე მეტად მიუღებელი ლენინიზმში? – ისტორიული კანონზომიერების უარყოფა, საზოგადოების პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური განვითარების კანონების უგულებელყოფა. სწორედ ამით იყო განპირობებული ყველა სხვა უარყოფითი მოვლენა ლენინიზმში (სექტანტიზმი, ექსტრემიზმი, დიქტატურა და ა. შ.).

ლუი-ოგიუსტენ ბლანკმა ვლადიმერ ლენინს კარგი სამსახური გაუწია, ხოლო ლენინმა ბლანკს – მხოლოდ ცუდი. იდეალისტი ბლანკი ისტორიაში გულმხურვალე რევოლუციონერად დარჩებოდა, რომ არ ყოფილიყო პრაგმატისტი ლენინი.

ვლადიმერ ლენინის ილუზია პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობის შესახებ სავესებით გაფანტა 1905-1907 წლების რევოლუციამ. რუსეთი ის ქვეყანა იყო, სადაც მეჯინიბე ან გაკრეჭილი ბერი შეიძლებოდა მეფის ტახტზე დამჯდარიყო, მაგრამ რუსეთი ის ქვეყანაც იყო, სადაც მეფე-მამის მისიის აღსრულება ყველას არ შეეძლო. რევოლუციამ, მისმა მსვლელობამ და მარცხმა ლენინი, როგორც მოაზროვნე და პოლიტიკური მოღვაწე, გააკოტრა. იგი ახალს ველარაფერს ქმნიდა: თავს ისევ მარქსისტად ასალებდა, კვლავ ერთ ადგილს ტკეპნიდა. ასეთ ვითარებაში რუსეთში განგებისაგან განსაზღვრული მისიის აღსრულებას იწყებს იოსებ ჯუღაშვილი (სტალინი).

იოსებ სტალინს, რუსი სოციალისტებისაგან განსხვავებით, ის დიდი უპირატესობა ჰქონდა, რომ, ერთი მხრივ,

¹ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 30.

მან ღრმად და საფუძვლიანად იცოდა რუსეთის ისტორია, კარგად ერკვეოდა რუსული სამყაროს ეკონომიკურ და სოციალურ ურთიერთობებში, მის თვითმყოფადობასა და თავისებურებებში. მეორე მხრივ, სტალინმა საფუძვლიანად შეისწავლა სოციალისტური მოძღვრების თითქმის ყველა მიმდინარეობა, კარგად იცნობდა იგი პლეხანოვისა და ლენინის ნაშრომებს. უკვე XX საუკუნის დამდეგს იოსებ სტალინმა გააკეთა უაღრესად საინტერესო დასკვნები: 1) სოციალისტური მოძღვრება, სოციალიზმის ნებისმიერი მიმდინარეობა მიუღებელი იყო რუსეთისათვის. რუსეთის თვითმყოფადობა გამორიცხავდა იქ სოციალისტური იდეების ხორცშესხმას; 2) ვერც ერთი პოლიტიკური პარტია თუ მიმდინარეობა რუსეთში უახლოეს ხანებში ძალაუფლებას ვერ დაიპყრობდა – თვითმპყრობელობის სოციალური ბაზა საკმაოდ ძლიერი იყო და ჯერჯერობით უზრუნველყოფდა პოლიტიკური სისტემის სიმტკიცეს (ორივე დასკვნის აბსოლუტური ჭეშმარიტება დაადასტურა 1905-1907 წლების რევოლუციამ); 3) პოლიტიკური პარტიების მიერ ძალაუფლების დაპყრობის საკითხი მხოლოდ მაშინ დადგებოდა, როცა რუსეთი 1905 წლის მსგავსად ახალ დიდ სოციალურ აფეთქებად მივიდოდა, როცა თვითმპყრობელობას სოციალური ბაზა გამოეცლებოდა. ამ პროცესის დაჩქარება კი რუსეთში არსებულ პოლიტიკურ პარტიებს არ შეეძლოთ, იგი თავისი კანონზომიერებით უნდა მომნიჭებულიყო (ამ დასკვნის სისწორე დაადასტურა 1907-1917 წლების მოვლენებმა); 4) რუსეთში 1905-1907 წლების რევოლუციის დამარცხების შემდეგ შექმნილი ვითარება სავსებით ცხადად ადასტურებდა, რომ ახალი დიდი სოციალური აფეთქება ახლო მომავალში არ იყო მოსალოდნელი (ამ დასკვნაში კორექტივი შეიტანა პირველმა მსოფლიო ომმა, რომელმაც ძალზე დააჩქარა რევოლუცია); 5) ახალი დიდი სოციალური აფეთქების შემთხვევაში რუსეთში ხელისუფლებისათვის მებრძოლ პოლიტიკურ პარტიათა

შორის ყველაზე სერიოზული ძალა სოციალ-დემოკრატია იქნებოდა.¹

რა ჰქონდა საერთო იოსებ სტალინის ამ დასკვნებს უკვე ცნობილ სოციალისტურ მიმდინარეობებთან, უფრო კონკრეტულად კი მარქსიზმთან ან ლენინიზმთან? – ძალიან ცოტა, თითქმის უმნიშვნელო. იოსებ სტალინი ახალ სოციალისტურ მიმდინარეობას, ახალ სოციალისტურ მოძღვრებას – სტალინიზმს – უყრიდა საფუძველს.

იოსებ სტალინის წინასწარმეტყველება ახდა. 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციამ რუსეთის იმპერია დაანგრია, პოლიტიკური პარტიებისათვის ფართო სამოქმედო ასპარეზი გადაიშალა. იოსებ სტალინის ზებუნებრივმა ნიჭმა და ენერგიამ გასაქანი ჰპოვა და სტალინი თავისი მისიის აღსრულებას შეუდგა. სტალინს ამ მისიის აღსრულება მარქსისტის მანტიამოსხმულს მოუხდა. იმხანად რომ სტალინს მის მიერ ახალი მოძღვრების შექმნაზე დაენყო ლაპარაკი, იგი უნდა დაპირისპირებოდა ლენინს და მთელ ბოლშევიკურ პარტიას. ეს ძალზე გააძნელებდა პოლიტიკური მიზნის განხორციელებისათვის ბრძოლას. მარქსისტის სამოსელი კი სტალინს სულაც არ უშლიდა ხელს ჩანაფიქრის აღსრულებაში.

1917 წლის 14 მარტიდან დაწყებული იოსებ სტალინი აქვეყნებს ნაშრომებს: „მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოების შესახებ“ (14 მარტი), „ომის შესახებ“ (16 მარტი), „რუსეთის რევოლუციის გამარჯვების პირობების შესახებ“ (18 მარტი), „ნაციონალურ შეზღუდვათა გაუქმების შესახებ“ (25 მარტი), „ან – ან“ (26 მარტი), „ფედერალიზმის წინააღმდეგ“ (28 მარტი).² ეს ის ნაშრომებია, რომელთა საფუძველზე ვლადიმერ ლენინმა შეადგინა თავისი ცნობილი „აპრილის თეზისები“ (1917 წლის აპრი-

¹ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 31-32.

² ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 3. თბ., 1948 გვ. 1-34.

ლის დამდეგი). ლენინის „აპრილის თეზისებს“ რუსეთში სოციალისტური რევოლუციის განხორციელების გეგმა ეწოდა. სტალინმა ამჯერად ჩრდილში დარჩენა არჩია.

იოსებ სტალინი ძალაუფლების ხელში ჩაგდების გეგმას ხვეწდა, პოლიტიკური სიტუაციის ცვლილებებს ითვალისწინებდა. ამ მხრივ მეტად საყურადღებოა 1917 წლის მარტიდან ოქტომბრამდე გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნებული მისი უამრავი ნაშრომი. ლენინმა აშკარად იგრძნო სტალინის უპირატესობა. რადგან სტალინი ჯერჯერობით ლენინს არ ებრძოდა, მის ლიდერობას საფრთხეს არ უქმნიდა, ლენინი სტალინის ნააზრევს აედევნა. მდევრის როლში იყო ლენინი 1917 წლის 25 ოქტომბრის ჩათვლით. ფარულმა ალიანსმა გაამართლა: იოსებ სტალინმა თავისი მისია აღასრულა, ვლადიმერ ლენინმა ბოლშევიკური პარტიის ლიდერობა შეინარჩუნა, ხოლო ორივემ ერთად ბრწყინვალედ მოიგო 25 ოქტომბერი – მათ რუსეთის დროებითი მთავრობა ისტორიის სანაგვეზე მოისროლეს, პოლიტიკური პარტიები პირში ჩალაგამოვლებულები დატოვეს.¹

1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუციური სახელმწიფო გადატრიალება ტაქტიკური თვალსაზრისით ბრწყინვალედ იყო გააზრებული. დროებით მთავრობას საკმაოდ სერიოზული ძალა (მუშები, ჯარისკაცები, მატროსები) უჭერდა მხარს. მაგრამ იმ დღეს, იმ მომენტში, იმ წუთში დროებითი მთავრობა მაინც მარტო დარჩა. დროებითი მთავრობის „სიმარტოვე“ დიდხანს არ გაგრძელდებოდა. საათები, შეიძლება წუთები წყვეტდა ყველაფერს. სწორედ ეს „წუთები“ არ გამოეპარა იოსებ სტალინს. სხვა გზით ბოლშევიკები ძალაუფლებას ვერ დაეუფლებოდნენ.

ამრიგად, ბოლშევიკური პარტიის დიდი გამარჯვება 1917 წლის 25 ოქტომბერს სულაც არ იყო განპირობებული მარქსიზმის ყოვლისშემძლეობით, იგი არც ლენინიზმის

¹ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 33.

ტრიუმფს ნიშნავდა. 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციამდე რუსეთი ისტორიული პროცესის განვითარების კანონზომიერებამ მიიყვანა. პოლიტიკურ პარტიებს რევოლუციის მომზადებასა და განხორციელებაში გადამწყვეტი როლი არ უთამაშიათ. პოლიტიკურ პარტიათათვის ფართო სამოღვაწეო ასპარეზი შეეძნა 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციამ. ხელისუფლებისათვის მებრძოლ პოლიტიკურ პარტიათა შორის ყველაზე ორგანიზებული აღმოჩნდა ბოლშევიკების პარტია, რომლის სტრატეგია და ტაქტიკა ეფუძნებოდა არა მარქსიზმს, არა ლენინიზმს, არამედ სოციალისტური მოძღვრების ახალ მიმდინარეობას – სტალინიზმს.

მაშ, საიდან გაჩნდა მითი სტალინი ლენინის მოწაფედ რომ წარმოგვიდგინა? ეს მითი თვით იოსებ სტალინმა შექმნა. მოვლენები კი ასე განვითარდა: იოსებ სტალინმა სწორად განჭვრიტა, რომ ძალაუფლების ხელში ჩაგდებისათვის ბრძოლა ვლადიმერ ლენინის სიკვდილის შემდეგ კიდევ უფრო გამწვავდებოდა, სტალინს ამ ბრძოლაში გამარჯვების იმედი არ უნდა ჰქონოდა. არაოფიციალური რეიტინგით, იგი რკპ(ბ) ხელმძღვანელ ბირთვში ლევ ტროცკის, ლევ კამენევისა და გრიგორი ზინოვიევის შემდეგ იდგა. სტალინს მეოთხე ადგილიც კი მყარად არ ეკავა. აქ მას შეიძლებოდა შესცილებოდნენ ნიკოლაი ბუხარინი და გიორგი პიატაკოვი.

ლევ ტროცკის სამოქალაქო ომმა წარმოუდგენლად დიდი ავტორიტეტი მოუხვეჭა და იგი რუსი გლეხის, მუშისა და ჯარისკაცის თვალში ლენინის გვერდით დააყენა. ლევ ტროცკის დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა საერთაშორისო მუშათა და კომუნისტურ მოძრაობაში, კერძოდ, მესამე კომუნისტურ ინტერნაციონალში. თუ ლენინის სიკვდილის შემდეგ ტროცკი აიღებდა ძალაუფლებას, სტალინი მესამე ან მეოთხე კაცადაც კი ვეღარ დარჩებოდა ბოლშევიკური პარტიის ხელმძღვანელობაში და საერთოდ გაქრებოდა პოლიტიკური ასპარეზიდან.

ლევ ტროცკისა და იოსებ სტალინის შერიგება უკვე აღარ შეიძლებოდა – სამოქალაქო ომის წლებში (1918-1920) ისინი სამკედრო-სასიცოცხლოდ დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს. ასე რომ, 1921 წელს სტალინი იწყებს ბრძოლას ტროცკის დასამხობად. ეს იყო ძალზე სარისკო, შეიძლება ითქვას, უიმედო წამოწყება. თუმცა, როგორც შემდეგ გაირკვა, ი. სტალინს ყველაფერი კარგად ჰქონდა გათვლილი. ლ. ტროცკი შეტევას არ ელოდა, თვლიდა, რომ მისთვის გაცილებით საშიში ლ. კამენევი და გ. ზინოვიევი იყვნენ. ის კამენევი, რომელიც ლენინს რსფსრ სახკომსაბჭოში პირველ მოადგილედ ჰყავდა, ის ზინოვიევი, რომელსაც ლენინთან ერთად ეძინა რაზლივის კარავში. ლევ ტროცკი ვარაუდობდა: თუ სტალინი ძალაუფლებისათვის ბრძოლას დაიწყებდა, მას ჯერ რეიტინგით მასზე წინ მდგომი კამენევი და ზინოვიევი უნდა ჩამოეცილებინა, ზურგის გამაგრების მიზნით ბუხარინის მოცილებაზე ფიქრიც არ იქნებოდა ზედმეტი... ამ ბრძოლაში სტალინს იმდენი დრო დასჭირდებოდა, რამდენიც ტროცკის ძალაუფლების აღებისათვის სავსებით ეყოფოდა.

იოსებ სტალინმა ზედმინევნით ზუსტად ამოიცნო ლევ ტროცკის ვარაუდი და სამოქმედო გეგმაც მის შესაბამისად ააგო. იოსებ სტალინმა გადაწყვიტა: არ ჩაბმულიყო ლევ კამენევთან, გრიგორი ზინოვიევსა და ნიკოლაი ბუხარინთან ხანგრძლივ ბრძოლაში, პირდაპირ ლევ ტროცკისათვის შეეტია. თუ სტალინი ტროცკის დაამარცხებდა, კამენევი და ზინოვიევი ავტომატურად მისი მონა-მორჩილნი გახდებოდნენ, მაგრამ თუ სტალინი კამენევსა და ზინოვიევს დაამარცხებდა, ეს სულაც არ ნიშნავდა, რომ ლ. ტროცკისაც ადვილად ჩამოიცილებდა გზიდან. ასე რომ, იოსებ სტალინის გადაწყვეტილება, პირდაპირ ტროცკისათვის შეეტია, ერთი შეხედვით ავანტურისტული და უპერსპექტივო, სინამდვილეში რეალური და მომგებიანი ჩანდა. ცხადია, არსებობდა იმის შანსიც, რომ სტალინს ყველაფერი წაეგო. ამ ადამიანურ

შიშს იოსებ სტალინი არ გრძნობდა. სიკვდილის შიში მას უკვე კარგა ხანია დაკარგული ჰქონდა.¹ ლევ ტროცკის წინააღმდეგ ბრძოლის პირველი ეტაპი ითვალისწინებდა ლენინსა და ტროცკის შორის არსებული წინააღმდეგობის გამომზეურებას, მძაფრად წარმოიჩენას. პარალელურად ყველაფერი უნდა გაკეთებულიყო იმისათვის, რომ სტალინი წარმოდგენილიყო როგორც ლენინის მტკიცე მიმდევარი, მისი ხაზის დამცველი. „მონაფეობისაგან“ ჯერჯერობით სტალინი თავს იკავებდა. 1921 წლის 19 იანვარს „პრავდაში“ იგი აქვეყნებს წერილს „ჩვენი უთანხმოებანი“.² მისთვის დამახასიათებელი გაბედულებით სტალინმა ტროცკის ბრალი დასდო ლენინთან დაპირისპირებაში, სახელმწიფო, პარტიული და პროფკავშირული მშენებლობის ანბანის უცოდინრობაში. ეს ძალზე სერიოზული ბრალდება იყო. რკპ(ბ) X ყრილობაზე (1921 წ. მარტი) სტალინი ტროცკის არ შესჯახებია, მისი საკეთებელი საქმე ლენინმა გააკეთა. ტროცკიმ ყრილობაზე ბრძოლა წააგო, თუმცა რკპ(ბ) ხელმძღვანელობაში ლენინის შემდეგ იგი კვლავ პირველ კაცად ითვლებოდა.

1921 წლის ივლისში იოსებ სტალინი წერს ნაშრომს „რუსი კომუნისტების პოლიტიკური სტრატეგიისა და ტაქტიკის შესახებ“, რომელშიც ძირფესვიანად ანადგურებს ლ. ტროცკისა და სხვა გამოჩენილი ბოლშევიკების პოზიციებს.³ ნაშრომი იმდენად მწვავედ იყო დაწერილი, რომ მისი გამოქვეყნებისაგან სტალინმა თავი შეიკავა – ყველას ერთად გადამტერება არ ღირდა. მან ეს ნაშრომი ცოტა მოგვიანებით ძალზე ეფექტურად გამოიყენა. მანამდე კი, 1921 წლის 18 დეკემბერს „პრავდაში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში „პერსპექტივები“ კვლავ მოხერხებულად დაუპირისპირა ლენინს

¹ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 35-36.

² ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 5. თბ., 1949 გვ. 4-15.

³ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 5. თბ., 1949 გვ. 67-95.

ტროცკი.¹ ეს უკანასკნელი თითქოს კვლავ ურყევად იდგა, თუმცა სტალინი იმედს არ კარგავდა.

1922 წელი იოსებ სტალინმა და ლევ ტროცკიმ ერთ ბანაკში გაატარეს. საბჭოთა კავშირის შექმნის პროცესში ისინი ერთმანეთს არ დაპირისპირებიან, თუმცა ეს დაზავება დროებითი იყო. საბჭოთა კავშირის შექმნის შემდეგ სტალინი კვლავ აგრძელებს ბრძოლას ტროცკის წინააღმდეგ. 1923 წლის 14 მარტს „პრაედა“ ბეჭდავს იოსებ სტალინის სტატიას „რუსი კომუნისტების სტრატეგიისა და ტაქტიკის საკითხისათვის“.² ამ ნაშრომის შემდეგ ლევ ტროცკის ეჭვიც კი აღარ უნდა შეჰპარვოდა იმაში, რომ ავტორი მას სრულიად შეგნებულად უპირისპირებდა ვლადიმერ ლენინსა და მთლიანად ბოლშევიკურ პარტიას.

იოსებ სტალინი წელა და ოსტატურად გადავიდა „ოპოზიციონერი ტროცკიდან“ „მოღალატე ტროცკიზე“. იოსებ სტალინი წერდა წარმოდგენილი ლოგიკით, ნათლად, გასაგებად, უბრალოდ. წვრილ-წვრილ ფაქტებს არ ეძიებდა, გლობალურ, სტრატეგიულ საკითხებს მიჰყევებოდა. მიუხედავად ამისა, ლევ ტროცკის მოღალატეობა მაინც დაუფერებელი ჩანდა. ალბათ ამიტაც იყო გამოწვეული, რომ რკპ(ბ) XII ყრილობამ (1923 წ. აპრილი) ძალაში დატოვა ძველი რეიტინგი: ტროცკი – კამენევი – ზინოვიევი – სტალინი. ვლადიმერ ლენინი ავადაა, ყრილობას ლევ კამენევი ხსნის. ცენტრალური კომიტეტის მოხსენება ორ ნაწილად გაიყო: პოლიტიკური ანგარიში (უფრო მნიშვნელოვანი) გრიგორი ზინოვიევმა გააკეთა, საორგანიზაციო მუშაობის ანგარიში (შედარებით უმნიშვნელო) იოსებ სტალინმა წარმოადგინა.³ ლიდერის როლი ლევ ტროცკის ერგო. ძალზე თავდაჯერებული ჩანდა ლევ

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 5. თბ., 1949 გვ. 128-139.

² ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 5. თბ., 1949 გვ. 176-198.

³ Двенадцатый съезд РКП(б). 17-25 апреля 1923 года. Стенографический отчет. М., 1968, стр. 8-53, 55-69, 198-206, 207-230.

ტროცკი. მოვლენები ისე ვითარდებოდა, თითქოს ბოლშევიკური პარტიის ლიდერად ტროცკის გახდომას მხოლოდ ლენინის მიმქრალი სიცოცხლეა აფერხებდა. ეს კი დროებითი შეფერხება იყო: ლენინი რომ დიდხანს ველარ იცოცხლებდა, ამაში ეჭვი აღარავის ეპარებოდა.

იოსებ სტალინი არ შეუშინებია რკპ(ბ) XII ყრილობის იმ შედეგებს, რომლებიც გარეგნულად ჩანდა. მან ყრილობაზე სხვა რამ დაინახა: ლევ ტროცკის დაუცხრომელი ლტოლვა პარტიის ლიდერობისაკენ ძალზე აღელვებდა ლევ კამენევს, გრიგორი ზინოვიევსა და ნიკოლაი ბუხარინს, ამას კი დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სტალინისათვის. აუცილებელი იყო კამენევისა და ზინოვიევის განწყობილების გამოყენება.

1923 წლის 15 დეკემბერს „პრავდაში“ ქვეყნდება იოსებ სტალინის წერილი მეტად ორიგინალური სათაურით: „დისკუსიისა, რაფაილისა, პრეობრაჟენსკის და საპრონოვის სტატიებისა და ტროცკის წერილის შესახებ“.¹ ყველას გაჰკრა კბილი სტალინმა, კამენევი და ზინოვიევი კი აშკარად დაინდო. ეს უკანასკნელნი მადლიერნი უნდა ყოფილიყვნენ. წერილში ყველაზე მწვავედ ლევ ტროცკი იყო გაკრიტიკებული, ნაჩვენები იყო ლენინისა და ტროცკის შეხედულებათა სრული პოლარულობა.

ლევ ტროცკი იოსებ სტალინის ნაწერებზე გაცილებით მეტ ყურადღებას ლენინის ავადმყოფობას აქცევდა. ჩანს, ის კვლავ ფიქრობდა, რომ ლენინის სიკვდილით ისპობოდა ის უკანასკნელი ბარიერი, რომელიც აფერხებდა მის მიერ ბოლშევიკური პარტიის ლიდერის სავარძლის დაკავებას. ამაში კი ტროცკი მწარედ ცდებოდა... მან აშკარად ვერ შეაფასა იოსებ სტალინის შესაძლებლობანი.

ვლადიმერ ლენინის გარდაცვალება მოულოდნელი არ ყოფილა, მაგრამ მან მაინც დიდი დაბნეულობა შეიტანა რკპ(ბ) უმაღლეს ეშელონებში. არ დაიბნა მხოლოდ იოსებ

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 5. თბ., 1949, გვ. 408-426.

სტალინი. ცხადი იყო, რომ ბოლშევიკური პარტიის ლიდერი იგი ჯერ კიდევ ვერ გახდებოდა, ამიტომ გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენდა ლევ ტროცკის აღმასვლის შეჩერება, თუნდაც დროებით.

ლევ ტროცკის წინააღმდეგ ბრძოლის მეორე ეტაპს იოსებ სტალინმა ვლადიმერ ლენინის სიკვდილისთანავე დაუდო სათავე. ბრძოლის ძველი მეთოდებით სტალინი მიზანს ველარ მიაღწევდა. ამიტომ მან მკვეთრად შეცვალა ბრძოლის ტაქტიკა: ყველასათვის მოულოდნელად იოსებ სტალინი შეუდგა ლენინის გაფეტიშებას. პირველად და შესანიშნავად მან ეს ხერხი გამოიყენა საბჭოების სრულიად საკავშირო II ყრილობაზე 1924 წლის 26 იანვარს თავის ცნობილ ნაშრომში „ლენინის გარდაცვალების გამო“.¹ ყველა დაიბნა: რაში სჭირდებოდა ლენინის გაღმერთება იოსებ სტალინს? რა მიზანს ემსახურებოდა საჯაროდ წარმოთქმული სიცრუე? სულ ცოტა ხნის წინ, 1920 წელს, სტალინი საერთოდ არაფერს ამბობდა ლენინის ზეადამიანურ თვისებებზე, პირიქით, მის შეცდომებზეც თავისუფლად ლაპარაკობდა. იმხანად ლენინი სტალინისათვის პარტიის ჩვეულებრივი ლიდერი იყო და არა ღმერთკაცი. სტალინის ორივე ნაშრომი („ლენინი როგორც რკპ ორგანიზატორი და ბელადი“; „სიტყვა რკპ(ბ) მოსკოვის კომიტეტის კრებაზე ვ. ი. ლენინის 50 წლისთავის გამო“), მიძღვნილი ვ. ლენინის იუბილესადმი, ძალზე თავდაჭერილად არის დანერგილი, უფრო ზუსტად – ობიექტურად წარმოადგენს საქმის ვითარებას.²

იოსებ სტალინის ვარაუდი ძალზე მარტივი იყო. მთელი ბოლშევიკური პარტია, მთელი ხალხი უნდა დარწმუნებულიყო: ზეკაც ვლადიმერ ლენინს უბრალო მოკვდავი ლევ ტროცკი ვერ შეცვლიდა. სტალინს აშინებდა ის, რომ ტროცკი დაუყოვნებლივ არ გამხდარიყო ბოლშევიკური პარტიისა და

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 5. თბ., 1949, გვ. 55-61.

² ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 4. თბ., 1948, გვ. 335-348.

საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ლიდერი. ამ შემთხვევაში მისი თავიდან მოცილება ძალზე ძნელი იქნებოდა. მაშ, ვინ უნდა ყოფილიყო ახალი ლიდერი? სტალინს პასუხი უკვე მოფიქრებული ჰქონდა: არავინ. ლენინის ადგილი არავის უნდა დაეკავებინა. სტალინს აუცილებლად სჭირდებოდა შუალედური პერიოდი („უმეფობის ხანა“). თუ სტალინი ამას მიაღწევდა, იგი, სულ მცირე, ორ რამეს მაინც მოიგებდა: პირველი. ლევ ტროცკის პოლიტიკური დივიდენდები დაიწვედა, მას ყველა დამარცხებულ პოლიტიკურ მოღვაწედ ჩათვლიდა; მეორე. ლევ ტროცკის საბოლოოდ გასანადგურებლად სტალინს კიდევ რჩებოდა დრო. ძალთა ასეთი განლაგებით კმაყოფილი დარჩებოდნენ ლევ კამენევი, გრიგორი ზინოვიევი და ნიკოლაი ბუხარინი – პარტიისა და სახელმწიფოს ლიდერის ცარიელი სავარძელი მათაც გარკვეულ იმედებს უტოვებდა. იოსებ სტალინმა მიზანს მიაღწია. რკპ(ბ) XIII ყრილობამ (1924 წ. მაისი) პარტიული რეიტინგი უცვლელად დატოვა. ლიდერის ადგილი ვაკანტური იყო, შემდეგ მოდიოდნენ: ლევ ტროცკი, ლევ კამენევი, გრიგორი ზინოვიევი, იოსებ სტალინი, ნიკოლაი ბუხარინი. ეს იყო იოსებ სტალინის დიდი გამარჯვება.¹ 1924 წლის 26 იანვარს, როგორც აღვნიშნეთ, იოსებ სტალინმა ვლადიმერ ლენინი ღმერთკაცად გამოაცხადა. ორი დღის შემდეგ კი ნათელი გახდა იოსებ სტალინის კიდევ ერთი ჩანაფიქრი. 1924 წლის 28 იანვარს კრემლის კურსანტთა საღამოზე წარმოთქმულ სიტყვაში (მოგონებაში) „ლენინის შესახებ“ (გამოქვეყნდა „პრავდაში“ 1924 წლის 12 თებერვალს) იოსებ სტალინმა თავი ლენინის „მოწაფედ“ წარმოადგინა.² აქამდე სტალინი ლენინის თანამებრძოლი იყო, ამიერიდან კი – „მოწაფეც“. კიდევ ვის შეიძლებოდა ჰქონოდა ლენინის „მოწაფეობის“ პრეტენზია? ლევ ტროცკი ამას არასგზით არ იკადრებდა.

¹ Тринадцатый съезд РКП(б). Май 1924 года. Стенографический отчет. М., 1963.

² ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 6. თბ., 1949, გვ. 62-75.

ლევ კამენევი, გრიგორი ზინოვიევი და ნიკოლაი ბუხარინიც ლენინის თანამებრძოლებად თვლიდნენ თავს. იქნებ მათ „მონაფეობაზეც“ არ ეთქვათ უარი? მაგრამ უკვე გვიან იყო. იოსებ სტალინმა სხვებს დაასწრო და დიდი უპირატესობაც მოიპოვა.

„მონაფე“ „მასწავლებლის“ განდიდების გზით მიდიოდა. იოსებ სტალინის კონკურენტები უკვე მომხდარის გააზრება-საც ვერ ასწრებდნენ, „მონაფე“ მათ მორიგ სიურპრიზს ისე სთავაზობდა. 1924 წლის აპრილის დამდეგს იოსებ სტალინმა სვერდლოვის უნივერსიტეტში წაიკითხა ლექციები საერთო სათაურით „ლენინიზმის საფუძვლების შესახებ“. ¹ კურსი ეყრდნობოდა ადრე დაწერილ, მაგრამ გამოუქვეყნებელ ნაშრომს „რუსი კომუნისტების პოლიტიკური სტრატეგიისა და ტაქტიკის შესახებ“. 1924 წლის მაისში იოსებ სტალინმა გამოსცა ბროშურა „ლენინისა და ლენინიზმის შესახებ“, რომელშიც შევიდა „მოგონება ლენინის შესახებ“ (კრემლის კურსანტთა საღამოზე წარმოთქმული) და „ლენინიზმის საფუძვლების შესახებ“ (სვერდლოვის უნივერსიტეტში წაკითხული ლექციები).

ლევ ტროცკიმ იგრძნო, რომ იოსებ სტალინი მას ბოლშევიკური პარტიის ისტორიაში მოღალატედ წარმოაჩენდა, პარტიის მომავალში კი ადგილს აღარ უტოვებდა. გამწარებულმა და გაბოროტებულმა ლევ ტროცკიმ სცადა შელახული ავტორიტეტის აღდგენა ნაშრომით „ოქტომბრის გაკვეთილები“. ტროცკიმ ერთი დარტყმით მოინდომა სტალინისათვის სამაგიეროს გადახდა. რევანში არ შედგა. 1924 წლის 19 ნოემბერს სტალინი ვრცელი სიტყვით გამოვიდა პროფკავშირთა სრულიად რუსეთის ცენტრალური საბჭოს კომუნისტური ფრაქციის პლენუმზე. 26 ნოემბერს სტალინის სიტყვა სათაურით „ტროცკიზმი თუ ლენინიზმი?“ გაზეთ „პრავდა-

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 6. თბ., 1949, გვ. 81-216.

ში“ გამოქვეყნდა.¹ ეს ნაშრომი წარმოადგენს ლ. ტროცკის საბრალდებო დასკვნას. ლევ ტროცკის ლიდერობაზე უკვე ლაპარაკიც კი აღარ შეიძლებოდა.

იოსებ სტალინის ნაშრომი „ლენინიზმის საფუძვლების შესახებ“ შეაფასეს, როგორც „მონაფის“ მოკრძალებული ცდა, შექმნილი „მასწავლებლის“ მოძღვრების სისტემაში მოყვანის მიზნით. სინამდვილეში, მსგავსი რამ სტალინს ფიქრადაც არ მოსვლია, „მონაფეს“ „მასწავლებლის“ ნაწერებში ქექვა არ სჭირდებოდა. იოსებ სტალინს უკვე მოფიქრებული ჰქონდა სსრ კავშირში პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემის მშენებლობის საკუთარი გეგმა, რომელსაც ლენინის ნააზრევთან საერთო ძალიან ცოტა, თითქმის არაფერი ჰქონდა. ეს იყო უნიკალური გეგმა, რომლის განხორციელებისათვის ბრძოლა სტალინმა მალე დაიწყო. სტალინის ნაშრომს „ლენინიზმის საფუძვლების შესახებ“ შემდეგ წლებში სხვა პუბლიკაციებიც დაემატა და 1926 წელს გამოვიდა იოსებ სტალინის ნაშრომების კრებული „ლენინიზმის საკითხები“. სტალინს მუშაობა არ შეუწყვეტია, კრებული „ლენინიზმის საკითხები“ მისი ახალი ნაშრომებით ივსებოდა. 1952 წლამდე ხსენებული კრებული სულ თერთმეტჯერ გამოიცა.

ზემოთაც აღვნიშნეთ და კვლავ ვიმეორებთ: იმას, რასაც იოსებ სტალინი ლენინიზმს უწოდებდა, სინამდვილეში ბევრი არაფერი ჰქონდა საერთო ლენინთან, მით უმეტეს, არც მარქსსა და ენგელსთან. სტალინი აზროვნებდა სრულიად დამოუკიდებლად, არაორდინალურად. ის, რასაც სტალინი ლენინიზმს უწოდებდა, სინამდვილეში წარმოადგენდა სტალინიზმს, – სრულიად ახალ მოძღვრებას. მსგავსება ლენინიზმთან მხოლოდ გარეგნული, მოჩვენებითი იყო.

ცხადია, იოსებ სტალინი ლევ ტროცკისაც სტალინიზმით ებრძოდა, ლენინი ამ შემთხვევაში იმ დროშის როლს თა-

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 6. თბ., 1949, გვ. 369-407.

მაშობდა, რომლის გარშემო შეიძლებოდა ძველი ბოლშევიკების დარაზმვა. დროშა კი ხელთ სტალინს ეპყრა... ტროცკი სტალინმა სტალინიზმით დაამარცხა, სტალინიზმით იქნენ დამარცხებულნი სხვა ოპონენტებიც: ლევ კამენევი, გრიგორი ზინოვიევი, ნიკოლაი ბუხარინი.

ბუნებრივია, ისმის კითხვა: რაში დასჭირდა იოსებ სტალინს მის მიერ ჩამოყალიბებული მოძღვრების ვლადიმერ ლენინისათვის მიწერა? ეს განპირობებული იყო 1924 წლის დამდეგს შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციით. ამ პერიოდისათვის სტალინის მდგომარეობა არ იყო მტკიცე. ბოლშევიკური პარტიის ლიდერის პოსტისათვის გამართულ მწვავე ბრძოლაში იგი მარტო თავისი თავის იმედად ვერ იქნებოდა.

სანამ იოსებ სტალინი ბოლშევიკური პარტიის ლიდერი და უზარმაზარი ქვეყნის ერთპიროვნული მმართველი არ გახდებოდა, მოკრძალებულად უნდა დარჩენილიყო. 1924 წლის დამდეგს იოსებ სტალინს საჯაროდ რომ განეცხადებინა სტალინიზმის, ახალი მოძღვრების, არსებობის შესახებ, მას აუცილებლად მოსპობდნენ. სტალინი ყველაფერს ერთად დაკარგავდა. მის მიერ ჩამოყალიბებული მოძღვრებაც დავიწყებას მიეცემოდა. თუ სტალინი ლენინს ამოეფარებოდა, გაცილებით დიდი შანსი ჰქონდა, კონკურენტებიც ჩამოეცილებინა, ბოლშევიკური პარტიისა და საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ლიდერობაც ხელთ ეგდო და საკუთარი მოძღვრებაც გადაერჩინა. იოსებ სტალინმა მეორე გზა აირჩია. იოსებ სტალინს იმდენად დიდი მიზნები ჰქონდა, რომ იგი გადამწყვეტ მნიშვნელობას არც კი ანიჭებდა, ამ მიზნამდე „ლენინიზმით“ მივიდოდა, თუ „სტალინიზმით“. ასეთ შემთხვევაზე იტყვიან: მიზანი ამართლებს საშუალებას. ასე ფიქრობდა იოსებ სტალინიც.

1924 წელს იოსებ სტალინს რომ მის მიერ ჩამოყალიბებული მოძღვრება – სტალინიზმი – საცნაური გაეხადა,

მთელი თავისი სისრულით წარმოეჩინა, ნაკუნ-ნაკუნ დაგ-
ლეჯდნენ, ზარბაზნის ლულაში ჩადებდნენ და სამხრეთი-
საკენ გამოისროდნენ.

ეს არ იქნებოდა იოსებ სტალინის ტრაგედია, ეს რუსე-
თის ტრაგედია იქნებოდა.

თუმცა მოგვიანებით იოსებ სტალინის ნეშტს მაინც არ
ასცდა შეურაცხყოფა, მაგრამ ამას გადამწყვეტი მნიშვნე-
ლობა აღარ ჰქონდა. იოსებ სტალინი უკვე მსოფლიო ის-
ტორიის განუყოფელი ნაწილი იყო და მისი გასამართლება
ჩვეულებრივ მოკვდავებს აღარ ხელენიფებოდათ.

თავი XI. სოციალური და ეკონომიკური სისტემა

XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დამდეგისათვის, ბატონყმობის გაუქმებისა და 60-70-იანი წლების რეფორმების წყალობით, რუსეთში ჩამოყალიბდა სოციალური სისტემა, რომელიც თითქოს იძლეოდა ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა უმტკივნეულოდ დამკვიდრების გარანტიას. მიუხედავად კრიზისებისა, უზარმაზარი სახელმწიფო ეკონომიკური თვალსაზრისით სწრაფად ვითარდებოდა, იხვეწებოდა სოციალური ურთიერთობანი. ახალ ეკონომიკურ და სოციალურ გარდაქმნებს ფეხს ვეღარ უწყობდა, მათ განვითარებას აფერხებდა პოლიტიკური სისტემა – თვითმპყრობელობა (მონარქია), რომელსაც პეტრე დიდის ეპოქის შემდეგ თითქმის არავითარი სერიოზული ცვლილება არ განუცდია. XIX საუკუნის დამდეგის რეფორმებს მხოლოდ კოსმეტიკური ხასიათი ჰქონდა, მისი შედეგები XX საუკუნის დასაწყისში უკვე აღარ იგრძნობოდა. ახალ რეფორმებზე უკანასკნელი მონარქი, ნიკოლოზ II, სამწუხაროდ, არ ფიქრობდა. ალბათ ბედისწერაც იყო. პოლიტიკური სისტემისათვის დამლუპველ ნაბიჯს წარმოადგენდა მხოლოდ სხვა სახელმწიფოთა ინტერესებით ნაკარნახევი ომის დაწყება იაპონიასთან.

რუსეთ-იაპონიის ომმა (1904-1905 წწ.) ძლიერი დარტყმა მიაყენა ქვეყნის ჯერ კიდევ საბოლოოდ ჩამოუყალიბებელ ეკონომიკურ და სოციალურ სისტემას. ომის დაწყებისთანავე სოციალური და ეკონომიკური ვითარება სწრაფად დაიძაბა. ლავირების უნარმოკლებული პოლიტიკური რეჟიმი, რომლის სათავეში განათლებული, მაგრამ უნებისყოფო მონარქი

იდგა, ბოლომდე ერთგულად ასრულებდა მოკავშირე სახელმწიფოს დაკვეთას – ამკარად ნაგებულ ომს არ წყვეტდა. სადღაც, წყნარი ოკეანის სანაპიროზე, წარმოებული ომი სულ უფრო ძაბავდა ვითარებას. შედეგმაც არ დააყოვნა – 1905 წლის იანვარში რუსეთში რევოლუცია დაიწყო. ივანე ბოლოტნიკოვის, სტეფანე რაზინისა და ემელიანე პუგაჩოვის შემდეგ რუსეთს კვლავ გადაუარა დიდმა სოციალურმა ბუნტმა. ეკონომიკური და სოციალურმა სისტემამ ამჯერად პოლიტიკური სისტემის უუსარიობას გაუძლო. 1905 წლის მღელვარე მოვლენების შემდეგ რუსეთი კვლავ აღმავლობის გზაზე დადგა. ეს მეტწილად დიდი პოლიტიკური მოღვაწის, პეტრე სტოლიპინის დამსახურება იყო. თუმცა, პეტრე სტოლიპინის რეფორმები, ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო, დიდ წინააღმდეგობას წააწყდა, ხოლო თავად რეფორმატორის მკვლელობის შემდეგ კიდევ უფრო შეფერხდა. მიუხედავად ამისა, უდავოა, რომ 1907-1914 წლებში რუსეთის იმპერია აღმავლობას განიცდიდა.

1914 წელს მონარქიამ მეორე, ამჟამად უკვე გამოუსწორებელი, შეცდომა დაუშვა – რუსეთი პირველ მსოფლიო ომში ჩაება. ამ ომს შეენირა კიდევ რომანოვების იმპერია – 1917 წლის თებერვალ-მარტში რუსეთში რევოლუცია მოხდა. ომისაგან უკიდურესად გამწვავებულმა ეკონომიკურმა და სოციალურმა კრიზისმა ააფეთქა პოლიტიკური სისტემა – თვითმპყრობელობა (მონარქია).

1905-1907 წლების რევოლუციის შემდეგ რუსეთში სოციალური ნონასწორობის აღდგენა მაინც შესაძლებელი გახდა, 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ კი იგი წარმოუდგენლად გაძნელდა. რევოლუციის ტალღაზე ჭეცხნის პოლიტიკური ცხოვრების სათავეში მოსული მოღვაწეები: ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე, ირაკლი წერეთელი, მატევი სკობელევი, პავლე მილიუკოვი, ალექსანდრე გორჩაკოვი, ალექსანდრე კერენსკი, დროებითი მთავ-

რობის მთელი შემადგენლობა მისი თავმჯდომარეებით და მინისტრებით განწირულნი აღმოჩნდნენ იმიტომ, რომ ქვეყანაში პოლიტიკური კრიზისსა და მოახლოებული სამხედრო კატასტროფის თავიდან აცილებას გონივრულად გააზრებული ეკონომიკური და სოციალური სისტემის გარეშე ცდილობდნენ. რუსეთის დროებითმა მთავრობამ მთელი თავისი არსებობის მანძილზე (1917 წლის მარტი-ოქტომბერი) დაახლოებითაც ვერ მოხაზა ქვეყნის სოციალური სისტემის მოდელი. კრაზი გარდაუვალი იყო. 1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუციური სახელმწიფო გადატრიალება სწორედ რუსეთის დროებითი მთავრობის უგუნური სოციალური პოლიტიკის შედეგი იყო. ფაქტობრივად, არ არსებობდა არავითარი სოციალური პოლიტიკა, ორიენტირებული და მისაღები თუნდაც ერთი ძლიერი სოციალური ფენისათვის. აღარაფერს ვამბობთ ყველა სოციალური ფენისათვის მეტ-ნაკლებად მისაღებ პოლიტიკაზე. სახელმწიფოში სოციალური პოლიტიკის არარსებობა ყველა სოციალურ ფენას უკარნახებდა, თვითონ ეზრუნა თავისი ინტერესების დაცვაზე. ეს კი ბადებდა ანარქიას, ქაოსს, ძალადობას, ამკვიდრებდა „უკანონო კანონიერებას“. მოძრაობაში მოდიოდა უზარმაზარი მასა, რომელიც ცდილობდა, ეკონომიკური და სოციალური პრობლემები საკუთარი ინტუიციის კარნახით გადაეჭრა. სულ უფრო და უფრო ცხადი ხდებოდა, რომ ეს მასა მალე პოლიტიკაშიც ჩაერეოდა.

რუსეთის იმპერიის სოციალური სისტემა პოლიტიკური რეჟიმის უგუნურებამ შეინირა, ახალი პოლიტიკური სისტემა სოციალური სისტემის შექმნის უუნარობამ იმსხვერპლა. საერთო შედეგი კი ის იყო, რაც უკვე მოგახსენეთ: რუსეთში არ არსებობდა არანაირი ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკა.

რუსეთის სახელმწიფო დიდი განსაცდელის წინაშე იდგა. ბრძოლის უნარდაკარგული არმია ძლივს აკავებდა გერმანი-

ის, ავსტრია-უნგრეთისა და ოსმალეთის ჯარების შემოტევას. მსოფლიო ომის წლებში და 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შედეგად მოძრაობაში მოსული უზარმაზარი მასა – წარმოუდგენელი დამანგრეველი ძალის მქონე სხვადასხვა სოციალური ფენის ნაკრები, – პოლიტიკური სისტემის სისუსტისა და უუნარობის ჟამს თავისი ძალა რომ იგრძნო, ქუჩაში იდგა, იდგა ფუნქციადაკარგული, რწმენადაკარგული, უიდეოდ და უწინამძღოლოდ. თუ რუსეთს პეტრე დიდის მსგავსი პოლიტიკური მოღვაწე არ გამოუჩნდებოდა, მაშინ აუცილებლად გამოჩნდებოდნენ ახალი დროის ბოლოტნიკოვები, რაზინები, პუგაჩოვები. მესამე გზა არ არსებობდა. ასეთ უმძიმეს პირობებში ჩაიბარეს რუსეთის სახელმწიფო ბოლშევიკებმა.

ბოლშევიკების ლიდერი ვლადიმერ ლენინი არც პეტრე დიდის და არც ემელიანე პუგაჩოვის როლში არ გამოდგა: პეტრე დიდობა ვერ შეძლო, ემელიანე პუგაჩოვის როლში გამოსვლისა აშკარად შეეშინდა. 1917-1920 წლებში ნგრევა რუსეთში ინტენსიურად, კიდევ უფრო დიდი მასშტაბით გრძელდებოდა. განუხრელად ქვეითდებოდა მოსახლეობის ცხოვრების დონე. არ ჩანდა სოციალური სისტემის მონახაზიც კი. ლენინის სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ მან მაინც შეძლო უზარმაზარი უმართავი სოციალური ძალა (გლეხობა, მუშები, არმია) 1918-1920 წლებში ხან სამოქალაქო ომში დაესაქმებინა – ძველი პოლიტიკური სისტემის რესტავრაციის მომხრეთა წინააღმდეგ გამოეყენებინა, ხან უცხო სახელმწიფოთა ინტერვენციის მოსაგერიებლად დაერაზმა. მაგრამ ეს იყო დროებითი ღონისძიება, არ იყო გააზრებული ახალი ეკონომიკური და სოციალური სისტემის მოდელი. სულ უფრო და უფრო ცხადი ხდებოდა, რომ უზარმაზარი სახელმწიფოს მართვა ასე არ შეიძლებოდა. ბოლშევიკების ხელისუფლება განწირული ჩანდა...

ვლადიმერ ლენინის ავადმყოფობის პერიოდში რუსეთის ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწეები: ლევ ტროცკი (ბრონ-შტეინი), ლევ კამენევი (როზენფელდი), გრიგორი ზინო-ვიევი (რადომისლსკი), ნიკოლაი ბუხარინი და სხვები, – ახალი სოციალური და ეკონომიკური სისტემის შექმნაზე კი არ ფიქრობდნენ, არამედ სულ იმის ცდაში იყვნენ, როგორმე ხელში ჩაეგდოთ ძალაუფლება. ერთადერთი პოლიტიკური მოღვაწე, რომელსაც ლენინის სიკვდილის მომენტიცათვის (1924 წ.) რუსეთის ხსნის გეგმა აღმოაჩნდა, იოსებ ჯუღაშ-ვილი (სტალინი) იყო.

იოსებ სტალინის სოციალური სისტემის მოდელი, რომე-ლიც სრულიად უსამართლოდ ბოლშევიკური (კომუნის-ტური), ან, კიდევ უფრო უარესი, ლენინური სოციალური სისტემის მოდელის სახელწოდებითაა ცნობილი, იქცა რუ-სეთის ხნის ღუზად. ამ სისტემაზე სტალინი, ცხადია, დიდი ხნიდან ფიქრობდა, დასრულებული სახე კი მან 1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუციური სახელმწიფო გადატრი-ალების შემდგომ პერიოდში მიიღო. ეს სისტემა თავიდან ბოლომდე იოსებ ჯუღაშვილის მიერ იყო გააზრებული, მას არაფერი აქვს საერთო კარლ მარქსის, ფრიდრიხ ენგელსისა და ვლადიმერ ლენინის იდეებთან და ამდენად, მთელი თა-ვისი სიდიადითა და ნაკლით მხოლოდ იოსებ სტალინის კუთ-ვნილებაა.

რუსეთში შექმნილი ვითარება ზოგადად ზემოთ დავახა-სიათეთ. ახლა განვიხილოთ, თუ რას წარმოადგენდა რუსეთი სოციალურ ძალთა განლაგების თვალსაზრისით 1917-1924 წლებისათვის.

რუსეთის სოფლის ძველი სოციალური სისტემა მთლი-ანად მოშლილი იყო, აღარ ფუნქციონირებდა. საბჭოთა ხე-ლისუფლება სოფლად მხოლოდ ადმინისტრაციულ ძალა-უფლებას ინარჩუნებდა, რადგან ემყარებოდა სამხედრო ძალას. რუსი გლეხობა უკვე კარგა ხანია დაშლილი იყო შემ-

დეგ ფენებად: ა) უღარიბესი გლეხობა, ბ) საშუალო გლეხობა, გ) კულაკობა. უღარიბეს გლეხობას ეკონომიკური სახსარი, არსებობისათვის სტაბილური საშუალება არ გააჩნდა. საშუალო გლეხობისათვის შიმშილის პრობლემა არ იდგა, იგი ეკონომიკურად წელში გამართული იყო და მშვიდობიანი განვითარების შემთხვევაში პერსპექტივაც კარგი ჰქონდა. კულაკობა (მოსახლეობის 7-8 %) ეკონომიკური თვალსაზრისით ძლიერი სოციალური ფენა იყო და პერსპექტივაც შესანიშნავი გააჩნდა.

რუსეთის გლეხობის სამივე ფენა ერთმანეთთან მკვეთრად იყო დაპირისპირებული. ჩვეულებრივ თვლიან, რომ ერთმანეთს მხოლოდ უღარიბესი გლეხობა და კულაკობა ებრძოდა. ეს მცდარი შეხედულებაა: რუსეთის გლეხობის სამივე ფენა ერთმანეთს ებრძოდა და მათი მორიგება და სოფლად სოციალური ზავის ჩამოგდება შეუძლებელი იყო. ევროპის ქვეყნებში ამ სოციალურ ფენათა შერიგება შესაძლებელი იქნებოდა (განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებში სოფლის მოსახლეობის სოციალურ ფენათა შორის დაპირისპირება XIX საუკუნეში, ფაქტობრივად, უკვე გადაჭრილ პრობლემად ითვლებოდა). რუსეთში სოციალური განვითარების თავისებურებანი, რუსული ცხოვრების თვითმყოფადობა შეუძლებელს ხდიდა სოფლად სოციალური ზავის ჩამოგდებას. ეს იყო იოსებ სტალინის პირველი და დიდი აღმოჩენა ახალი სოციალური სისტემის მოდელის შექმნის გზაზე. რაც სტალინმა აღმოაჩინა, მას თავის დროზე ვერ მიხვდა პეტრე სტოლიპინი, ვერ მიხვდნენ ვერც ვლადიმერ ლენინი და ვერც ლევ ტროცკი. ამ აღმოჩენის შემდეგ სტალინს უნდა ეფიქრა სოფლად სოციალური კონფლიქტის მოსპობის (და არა მოგვარების) გეგმაზე. სოფლად სოციალური კონფლიქტის მოსპობის ერთადერთ შესაძლებელ გზად იოსებ სტალინმა რუსი გლეხობის ეკონომიკური გათანაბრება დასახა, რასაც

შედეგად სოციალური თანასწორობის დამყარება უნდა მოჰყოლოდა. ეს იყო სტალინის მეორე დიდი აღმოჩენა.

იოსებ სტალინმა კარგად იცოდა, რომ ევროპის ქვეყნები ფერმერული მეურნეობის შექმნის გზით წავიდნენ. ფერმერული მეურნეობა აყვავდა ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც. მაგრამ ამ გზით იოსებ სტალინი ვერ წავიდოდა. ამ გზით წავიდა პეტრე სტოლიპინი და დამარცხდა კიდეც. სტოლიპინი ძველი რუსული სამყაროს (სასოფლო თემის) ნგრევის გზას დაადგა, ძველი პატრიარქალური სოციალური ურთიერთობანი მოსპო, გლეხობას სოციალური და ეკონომიკური დამოუკიდებლობა მიანიჭა. სტოლიპინის რეფორმას ჩაფიქრებული ფერმერული მეურნეობის ბუმი არ მოჰყოლია. კულაკობის ფენა რაოდენობრივად, მართალია, საკმაოდ დიდი იყო, მაგრამ პროცენტულად, მთელი გლეხობის რაოდენობაზე გადაანგარიშებით, ძალიან ცოტა – 7-8%. ეს კი სტოლიპინის იდეის მარცხს მოასწავებდა. კულაკობის (ფერმერების) ფენა რუსეთში სტოლიპინის რეფორმიდან 10 წლის შემდეგ მთელი გლეხობის 70-80% რომ გამხდარიყო, რუსეთში სულ სხვა სოციალური სურათი გვექნებოდა.

მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, რუსეთში ფერმერული მეურნეობის ბუმი არ შედგა. გლეხობამ ძველი, მამა პაპური წესებით არჩია ცხოვრება და „უარი თქვა“ გამდიდრებაზე. ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა დამკვიდრების ნაცვლად სტოლიპინმა ასეთი შედეგი მიიღო: ძველი სოციალური სისტემა დაინგრა, ძველი სოციალური უჯრედი – სასოფლო თემი – მოიშალა, ახალმა სოციალურმა სისტემამ, ახალმა სოციალურმა უჯრედმა – ფერმერულმა მეურნეობამ – საყოველთაო ხასიათი ვერ მიიღო, ვერ გაბატონდა.

პატრიარქალური სამყაროდან გამოსული რუსი გლეხი შუა გზაზე შეჩერდა. შუა გზაზე შეჩერდა რუსეთიც. სლავური ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი პრიმიტიული სოციალური თანასწორობის იდეა, მთელი რუსული თვით-

მყოფადი სამყარო წინ გადაეღობა სტოლიპინისეულ ახალ სოციალურ ურთიერთობათა დამკვიდრებას. თუმცა პეტრე სტოლიპინის რეფორმების შემდეგ ძველი სოციალური ურთიერთობების აღდგენაც წარმოუდგენელი იყო. ყოველივე ეს ნათლად დაინახა იოსებ სტალინმა. დრო არ ითმენდა: სოფლად ან დიდი სოციალური აფეთქება, რუსული ბუნტი დაიწყებოდა, ან შუა გზაზე შეჩერებულ რუსულ სოფელს და მთლიანად რუსეთს რაღაც გზა უნდა გამოენახა.

მაშ, ასე: სოფლად დიდი სოციალური აფეთქების თავიდან აცილების გზად იოსებ სტალინი გლეხობის ეკონომიკურ გათანაბრებას და ამის საფუძველზე სოციალური თანასწორობის მიღწევას სახავდა. მაინც როგორ უნდა მომხდარიყო ყოველივე ეს? სტალინი ასე ფიქრობდა: სოფლად მემამულეებისათვის ჩამორთმეული მიწის ფონდისათვის მიემატებინა კულაკებისათვის ჩამორთმეული მიწები და იგი უსასყიდლოდ გადაეცა უღარიბესი გლეხობისათვის, რაც უღარიბეს გლეხობას საშუალო გლეხობის რანგში აიყვანდა. მიწის ჩამორთმევის შემდეგ კულაკიც ეკონომიკურად საშუალო გლეხობას გაუთანაბრდებოდა. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ სოფლად დარჩებოდა ერთადერთი სოციალური ფენა ეკონომიკურად წელში გამართული და სოციალურად სახელმწიფოსაგან დაცული გლეხობისა. ყოველივე ეს ადვილად განსახორციელებელ ღონისძიებას არ წარმოადგენდა, მას უამრავი დაბრკოლება ელოებოდა წინ. მემამულეთა კლასი უკვე წელში გატეხილი იყო, უფრო ზუსტად, აღარც არსებობდა, მაგრამ კულაკობა მიწას ადვილად არ დათმობდა. მემამულეთა კუთვნილი მიწები, ისევე როგორც სახაზინო, საეკლესიო და საკაბინეტო მიწები 1917 წლის 26 ოქტომბრის „მიწის შესახებ“ დეკრეტით გადაეცა სახელმწიფოს. კულაკობის მიწებს ხსენებული დეკრეტი არ შეჰხებია, რადგან კულაკი გლეხთა კლასს მიეკუთვნებოდა. დეკრეტი იმავე მიზეზით არც საშუალო გლეხის კუთვნილ მიწას ეხე-

ბოდა, აღარაფერს ვამბობთ უღარიბესი გლეხობის მინაზე. ასე რომ, კულაკისათვის მინის ჩამორთმევის ფორმაც უნდა გამოძებნილიყო და, რაც მთავარია, უნდა განსაზღვრულიყო მინით სარგებლობის წესი.

იოსებ სტალინს გლეხობის ეკონომიკური და სოციალური გათანაბრებისათვის კიდევ რომ მიეღწია, სად იყო იმისი გარანტია, რომ ეს ერთიანი სოციალური ფენა ისევ არ დაიშლებოდა ორ ან რამდენიმე ფენად, ისევ არ გამოიყოფოდა გაღატაკებული გლეხობის ფენა, რაც კვლავ შექმნიდა სოციალური აფეთქების საშიშროებას. სტალინმა ეს პრობლემა ბრწყინვალედ გადაჭრა. თუ მინა სახელმწიფოს ხელში დარჩებოდა და იგი მკაცრად განსაზღვრული რაოდენობით დროებით სარგებლობაში მიეცემოდა გლეხობას, კანონით აიკრძალებოდა მინის ყიდვა-გაყიდვა და გაჩუქება. სოფლად ეკონომიკური დიფერენციაცია შეუძლებელი იქნებოდა, ე. ი. შეუძლებელი იქნებოდა სოციალური დიფერენციაციაც და გაღატაკებული გლეხობის ფენის წარმოქმნაც. სწორედ ამის გამო იყო, რომ სტალინმა მინა ფაქტობრივად სახელმწიფოს განუყოფელ საკუთრებად აქცია.

ხშირად აღნიშნავენ: იოსებ სტალინმა კოლექტიური მეურნეობის შექმნით ძველი რუსული სასოფლო თემი აღადგინაო, რაც მთლად ზუსტად არ ასახავს სინამდვილეს. სასოფლო თემი მთელი თავისი არსებობის მანძილზე მინას (სათემო მინას) რეალურად ფლობდა, მის უდავო საკუთრებას შეადგენდა. რაც შეეხება კოლექტიურ მეურნეობას, მას მინა რეალურ საკუთრებაში არასდროს ჰქონია, მინა ფაქტობრივად სახელმწიფოს განუყოფელ საკუთრებას წარმოადგენდა.

იოსებ სტალინს იმთავითვე გამოუჩნდნენ ოპონენტები. ლევ ტროცკი და ნიკოლაი ბუხარინი ორი სხვადასხვა მიმართულებიდან უტყევდნენ სტალინის გეგმას. ტროცკი ამტკიცებდა: გლეხოზა სოციალიზმის მტერია, იგი სოციალიზმის მშენებლობაში მონაწილეობას არ მიიღებს, ამიტომაც

საბჭოთა ხელისუფლებამ გლეხობა წელში უნდა გატეხოს სამხედრო-ადმინისტრაციული და ეკონომიკური ღონისძიებებით. ცხადი იყო, რომ ტროცკი სამოქალაქო ომისა და ე. წ. „სამხედრო კომუნიზმის“ ეპოქის გავლენიდან ვერ გამოსულიყო და რუსული სოფლის დასჯის საშინელ გეგმებს სახავდა. ეს კი ქვეყანას ახალ სამოქალაქო ომს უქადდა, რაც შექმნილ საშინაო და საგარეო ვითარებაში აუცილებლად დამთავრდებოდა საბჭოთა ხელისუფლების მოსპობით. ეს საფრთხე დროზე იგრძნო სტალინმა და გადაჭრით აღუდგა წინ ტროცკის ავანტიურისტული იდეის განხორციელებას.

ნიკოლაი ბუხარინი, პირიქით, ამტკიცებდა, სოფლად ფერმერული მეურნეობის განვითარებას უნდა შევეწყოთ ხელით. მართალია, ფერმერული (კულაკური) მეურნეობა კერძო საკუთრებაზე იყო დამყარებული, მაგრამ ბუხარინი თვლიდა, რომ კულაკობა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის დიდ საფრთხეს არ წარმოადგენდა, შესაძლებელი იყო კულაკობის შეზრდა საბჭოთა წყობილებასთან. ცხადი იყო, რომ ბუხარინს სტოლიპინის მარცხის მიზეზი არ ესმოდა, ვერ გრძნობდა, რომ რუსული სოფლის დიდხანს ამ მდგომარეობაში დატოვება აღარ შეიძლებოდა – იქ დაწყებული სოციალური აფეთქება მთელ პოლიტიკურ სისტემას დალუპავდა. სოფელს დროზე უნდოდა შველა: აუცილებელი იყო სოციალურ ძალთა დაბალანსება საბჭოთა წყობილების სასარგებლოდ, ბუხარინის გეგმა კი ხანგრძლივ გარდამავალ პერიოდს ითვალისწინებდა. სტალინისა და ბუხარინის პოლემიკა დიდხანს გაგრძელდა. ბუხარინი სოციალისტად თვლიდა თავს და ამიტომ კერძო საკუთრების (კულაკური მეურნეობის) მომხრედ აშკარად ვერ გამოვიდოდა, ამიტომაც ამტკიცებდა: კულაკი საბჭოთა წყობილებას შეეზრდებო. ნიკოლაი ბუხარინთან პოლემიკაში იოსებ სტალინმა გარკვევით აღნიშნა: საბჭოთა სისტემაში, რომელიც საზოგადოებრივ (სახელმწიფო) საკუთრებას ემყარებოდა და ამდენად,

უარყოფდა კერძო საკუთრებას, კულაკური (ფერმერული) მეურნეობა, როგორც კერძო საკუთრების სახეობა, მუდამ უცხო სხეულად დარჩებოდა. კულაკობა ეკონომიკურად გაძლიერდებოდა, მიიმხრობდა საშუალო გლეხობას და, ნაცვლად იმისა, რომ შეზრდოდა საბჭოთა წყობილებას, სასტიკ ბრძოლას გამოუცხადებდა მას. მსხვილი და წვრილი ფერმერების, ანუ კულაკობისა და საშუალო გლეხობის, ბლოკი სოფლად საბჭოთა ხელისუფლების მოსპობას ნიშნავდა. მაგრამ მოვლენათა განვითარება ამით არ დასრულდებოდა. ერთმანეთს მკვეთრად დაუპირისპირდებოდა კერძო საკუთრების განვითარების გზით მიმავალი სოფელი და საზოგადოებრივ (სახელმწიფო) საკუთრებაზე მდგარი ქალაქი. დაპირისპირების მომენტი სათვლის, ცხადია, უფრო სუსტი ქალაქი იქნებოდა, რომელსაც ახალი ეკონომიკური სისტემის შექმნისა და მართვის არავითარი გამოცდილება არ ჰქონდა. გაცილებით ძლიერი იქნებოდა სოფელი, რომელიც უკვე აპრობირებულ ეკონომიკურ სისტემას ეყრდნობოდა. ქალაქში მრეწველობა ჩამკვედარი იყო, ამიტომაც ქალაქს სოფელზე ეკონომიკური ზემოქმედების საშუალება არ ჰქონდა. სამაგიეროდ, სოფელს ქალაქზე ეკონომიკური ზემოქმედების ძლიერი და ეფექტური საშუალება გააჩნდა – მხოლოდ მას ხელეწიფებოდა ხორბლითა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციით ქალაქის მომარაგება.

საბჭოთა ხელისუფლებას შეეძლო სოფლის წინააღმდეგ სამხედრო ძალის (არმიის) გამოყენება, მაგრამ ამ შემთხვევაში კონფრონტაცია სამოქალაქო ომში გადაიზრდებოდა, რაც შეინირავდა კიდევ პოლიტიკურ სისტემას. იოსებ სტალინის ოპონენტები აღნიშნავდნენ: დაე, დაწყებულიყო სამოქალაქო ომი, სოციალური ამბოხი, რომელიც მოსპობდა საბჭოთა სისტემას, რის შემდეგაც დამყარდებოდა ბურჟუაზიული ურთიერთობანი და ქვეყანაც პროგრესის გზით წავიდოდა. დღეს ყველასათვის ცხადია: რუსეთში არავი-

თარი ბურჟუაზიული ურთიერთობა არ დამყარდებოდა, დაიწყებოდა, ეკონომიკის არნახული დაქვეითება, სოციალური სისტემის მოშლა, პოლიტიკური კრიზისების უწყვეტი ჯაჭვი. და თუ ეს ასე არ მოხდა, ამას რუსეთი მხოლოდ და მხოლოდ იოსებ სტალინს უნდა უმადლოდეს. სტალინმა რუსეთი იხსნა არნახული სოციალური ბუნტისაგან, იმ ბუნტისაგან, რომლის შესახებაც ალექსანდრ პუშკინი წერდა: „Не приведи бог видит русский бунт – бессмысленный и беспощадный“. ყოველივე ზემოთ თქმულიდან ცხადი უნდა იყოს, რომ ლევ ტროცკისა და ნიკოლაი ბუხარინის სოციალური პოლიტიკის მარცხი და სტალინის გამარჯვება უმნიშვნელოვანესი, განსაკუთრებული მოვლენა იყო რუსეთის სახელმწიფოებრიობის ისტორიაში.

სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციით (1927-1933 წწ.) და ახალი სოციალური უჯრედის – კოლექტიური მეურნეობის – შექმნით იოსებ სტალინმა თავისი სოციალური სისტემის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი აქცია რეალობად. რა მოიგო სტალინმა სოფლის კოლექტივიზაციით? 1) ეკონომიკურად და სოციალურად გათანაბრებულ სოფელში სოციალური აფეთქების საფრთხე მოიხსნა, რუსული სოფელი დაწყნარდა და მისთვის დამახასიათებელ მშვიდ ცხოვრებას შეუდგა; 2) მოისპო ეკონომიკური საფუძველი ახალი სოციალური დიფერენციაციისათვის, ე. ი. მოისპო სოფლად ახალი სოციალური კონფრონტაციის საფუძველი; 3) შიმშილობისათვის განწირულმა გლეხობის მრავალმილიონიანმა მასამ მიიღო მყარი სოციალური გარანტია: სამუშაო ადგილი და არსებობისათვის აუცილებელი ეკონომიკური სახსარი, ასევე სხვა სოციალური გარანტიები; 4) სახელმწიფოს გააჩნდა მყარი გარანტია ხორბლისა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის დამზადებაზე, რამაც საშუალება მისცა მთავრობას, გამოეყვება ქალაქის მოსახლეობა და არმია; ხორბლის ექსპორტით შეეცაო ოქროს მარაგი, ან მის

სანაცვლოდ მიეღო აუცილებელი სამრეწველო პროდუქცია და სხვ.; 5) სოფლის ახალი სოციალური ფენა – კოლმეურნე გლეხობა – საბჭოთა ხელისუფლების მტკიცე დასაყრდენად იქცა.

XX საუკუნის 20-იანი წლების შუა ხანებისათვის რუსული ქალაქი ასეთ სურათს იძლეოდა: წარმოების ძირითადი საშუალებანი საბჭოთა ხელისუფლების მიერ იყო ექსპროპირებული და სახელმწიფოს განუყოფელ საკუთრებას წარმოადგენდა. მსხვილ ბურჟუაზიას უკვე დაკარგული ჰქონდა ეკონომიკური პოზიციები და სოციალური ფუნქცია. ჯერ-ჯერობით ეკონომიკურ პოზიციებს (ე. ი. სოციალურ ფუნქციასაც) ინარჩუნებდა წვრილი ბურჟუაზია. საბჭოთა ხელისუფლება წვრილი ბურჟუაზიის აქტიურობის ხარჯზე ცდილობდა, გამოესწორებინა მრეწველობისა და ვაჭრობის სფეროში არსებული დიდი ჩავარდნა. მუშათა კლასი რაოდენობრივად შემცირდა. მისი ნაწილი პირველ მსოფლიო ომსა და სამოქალაქო ომში დაიღუპა, ნაწილმა სამოქალაქო ომის შემდეგ შიმშილის საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით სოფელს მიაშურა, ე. ი. ძველი სოციალური ფუნქცია დაკარგა. სწორედ ამიტომ 1921 წლის დამდეგისათვის რუსეთში პროფესიონალ მუშათა რაოდენობა სულ 1 მილიონ 700 ათასი კაცით განისაზღვრებოდა, თუმცა სამუშაო ადგილები არც მათთვის კმაროდა. ომმა მთლიანად მოშალა რკინიგზის ტრანსპორტი, მნიშვნელოვნად შემცირდა ორთქლმავლებისა და ვაგონების პარკი. მძიმე ინდუსტრია ღრმა კრიზისში იყო ჩაფლული. ფაბრიკა-ქარხნების დიდი ნაწილი არ მუშაობდა, ნაწილი სამხედრო პროდუქციას უშვებდა. არ მუშაობდა შახტების უმეტესი ნაწილიც. უმძიმესი მდგომარეობა იყო მსუბუქ მრეწველობაში. რუსეთი მოსწყდა ტრადიციულ ნედლეულის ბაზებს შუა აზიაში, ამიერკავკასიაში, ირანში. ყოველივე ამას ზედ ერთვოდა სურსათისა და, პირველ ყოვლისა, პურის ნაკლებობა. მიუხედავად ამისა, სოციალური

აფეთქების საფრთხე ქალაქად გაცილებით ნაკლები იყო, ვიდრე სოფლად. საბჭოთა ხელისუფლება ქალაქში ძლიერ სოციალურ ძალას ეყრდნობოდა. აქ იგი პოზიციებს ადვილად არ დათმობდა. თუმცა ეს იმას არ ნიშნავდა, რომ ქალაქის სოციალური პრობლემები დაუყოვნებლივ რეაგირებას არ საჭიროებდა.

იოსებ სტალინი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ქალაქად მისი სოციალური სისტემის მოდელის განსახორციელებლად აუცილებელი იყო შემდეგი ამოცანების გადაჭრა: ა) პურითა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციით ქალაქის მომარაგებაში სტაბილური მდგომარეობის შექმნა; ბ) მუშათა კლასის უზრუნველყოფა სამუშაო ადგილებით; გ) წვრილი ბურჟუაზიის გამოდევნა ქალაქის სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრებიდან. პირველი პრობლემა სტალინმა იმით გადაჭრა, რომ კულაკობას დიდი რაოდენობით პური ჩამოართვა, შედარებით მსუბუქად დაბეგრა სამუშაო გლეხობა და შექმნილი მარაგით შეძლო ქალაქის მოსახლეობის გამოკვება. ასეთი პოლიტიკა გრძელდებოდა კოლექტივიზაციის გატარებამდე. პურითა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციით ქალაქის ორგანიზებულმა (სახელმწიფო) მომარაგებამ შეასუსტა წვრილი ბურჟუაზიის პოზიციები, იკლო სპეკულაციამ. საბჭოთა ხელისუფლების დასაყრდენი ქალაქად მნიშვნელოვნად გაძლიერდა. წვრილ ბურჟუაზიას სტალინმა ფუნქცია საბოლოოდ მაშინ დაუკარგა, როცა დააკმაყოფილა ქალაქის მოთხოვნილება მსუბუქი მრეწველობის პროდუქციაზე.

1925 წლის დეკემბერში საკავშირო კპ(ბ) XV ყრილობამ ინდუსტრიალიზაციის კურსი დასახა.¹ იოსებ სტალინისათვის ცხადი იყო, რომ იმხანად ინდუსტრიალიზაციის დაწყება ძალზე ძნელი იქნებოდა. შეუძლებელი იყო იმიტომ, რომ

¹ Четырнадцатый съезд Российской Коммунистической партии (большевиков). М., 1925.

ახალი ფაბრიკა-ქარხნების აგება კი არა, მეფის დროინდელი სამრეწველო სიმძლავრეებიც არ მუშაობდა. ფაქტობრივად, სამრეწველო პროდუქციის წარმოების ვერც ერთი მონაცემით საბჭოთა რუსეთი (სსრ კავშირი) 1925 წლისათვის 1913 წლის დონეს ვერ უტოლდებოდა.

ინდუსტრიალიზაცია ითხოვდა დიდი რაოდენობით უცხოურ ვალუტას, რაც სახელმწიფოს არ გააჩნდა. ვალუტის მიღება მხოლოდ პურის ექსპორტით შეიძლებოდა, ხოლო პურის ექსპორტისათვის გეგმური ხასიათი შეიძლებოდა მიეცათ მხოლოდ სოფლად ახალი სოციალ-ეკონომიკური სისტემის შექმნის, ე. ი. კოლექტივიზაციის გატარების შედეგად. პური კიდევ უფრო მეტი რაოდენობით დასჭირდებოდა ქალაქს, რადგან ახალი სამრეწველო სიმძლავრეების ამოქმედება გაზრდიდა სამუშაო ადგილების რაოდენობას, ე. ი. გაიზრდებოდა ქალაქის მოსახლეობა. მართალია, ინდუსტრიალიზაციის კურსი (1925 წ. დეკემბერში)¹ წინ უსწრებდა კოლექტივიზაციის კურსს (1927 წ. დეკემბერი)², მაგრამ ინდუსტრიალიზაცია რეალურად დაიწყო გაცილებით გვიან, 1930-1931 წლებში, მას შემდეგ, რაც სოფლად სტალინის სოციალურმა სისტემამ პირველი დადებითი შედეგები გამოიღო. ხშირად აღნიშნავენ, რომ ინდუსტრიალიზაცია საბჭოთა კავშირში საგარეო სესხების გარეშე გატარდა, რაც სრული სიმართლეა. მაგრამ აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კაპიტალდაბანდებანი ინდუსტრიალიზაციისათვის სტალინმა სოფლად მოიპოვა. მხედველობაში გვაქვს პურის ექსპორტით მიღებული შემოსავალი. სავალუტო მარაგის შექმნას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ნედლეულის ექსპორტმა (ნავთობი, ქვანახშირი, ხე-ტყე და სხვ.).

¹ Четырнадцатый съезд Российской Коммунистической партии (большевиков). М., 1925.

² XV съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). стенографический отчет. М., 1928.

ამრიგად, კოლექტივიზაციის გატარებით სოფლად შეიქმნა კოლმეურნე გლეხობის მრავალმილიონიანი, ეკონომიკურად წელში გამართული და სახელმწიფოსაგან სოციალურად დაცული ფენა (კლასი). ამ ფენამ სტალინს სოფლად საბჭოთა ხელისუფლების შენარჩუნების გარანტია მისცა, პურითა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციით უზრუნველყო როგორც საშინაო, ისე საგარეო ბაზარი. კოლექტივიზაცია, როგორც საბჭოთა წყობილების გადარჩენის საშუალება, შესანიშნავად იყო გააზრებული, თუმცა მან ძალზე შეაფერხა საერთო ეკონომიკური პროგრესი. კოლექტივიზაციის შედეგებს დაემყარა შემდგომ წლებში საბჭოთა ტოტალიტარული სისტემა. ინდუსტრიალიზაციის მთავარი სოციალური შედეგი ის იყო, რომ შეიქმნა ეკონომიკურად უზრუნველყოფილი და სახელმწიფოსაგან მყარი სოციალური გარანტიებით დაცული პროფესიონალ მუშათა ფენა (კლასი), პოლიტიკური სისტემის ძლიერი საყრდენი. ინდუსტრიალიზაციის ბაზაზე შეიქმნა უზარმაზარი სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსი, შესაძლებელი გახდა მსოფლიო მნიშვნელობის მეცნიერული აღმოჩენების პრაქტიკულად განხორციელება. ინდუსტრიალიზაციას, როგორც ეკონომიკურ მოვლენას, ჰქონდა თავისი „აქილევსის ქუსლი“ – იგი მთლიანად სახელმწიფო საკუთრებას ეფუძნებოდა და, ამდენად, ისევ ტოტალიტარული რეჟიმის დასაყრდენს წარმოადგენდა.

XX საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანებისათვის იოსებ სტალინის ზეადამიანური ნიჭისა და ენერგიის წყალობით რუსებს უკვე ჰქონდათ „Великая держава“. რუსეთი (საბჭოთა კავშირი) უკვე გამოსულიყო „დიდებისა და კეთილდღეობის გზაზე“.

სოფელსა და ქალაქში ახალი სოციალური სისტემის დამკვიდრებით იოსებ სტალინს უკვე შეეძლო სხვა სოციალური პრობლემების გადაჭრა. უაღრესად დიდ მნიშვნელობას იძენ-

და ინტელიგენციის სოციალურად დაცვის საკითხი. ცხადია, ძველი ინტელიგენციის საბოტაჟის მიზეზი მარტო იდეურ შეურიგებლობაში არ უნდა ვეძიოთ. ინტელიგენცია რუსეთის იმპერიაში ეკონომიკურად კარგად უზრუნველყოფილი სოციალური ფენა იყო, გააჩნდა შესაბამისი მყარი სოციალური გარანტიები. 1917 წლიდან ინტელიგენცია მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა (მხედველობაში არა გვაქვს გამოჩენილი მეცნიერების, მწერლების, მხატვრების, მუსიკოსების და ა. შ. მცირე რაოდენობა) – თავისი შრომით მინიმალურადაც ვერ იკმაყოფილებდა ყოველდღიურ მოთხოვნილებებს. ეს ეხება როგორც ძველი, ისე ახალი თაობის ინტელიგენციას. ტრანსპორტისა და მრეწველობის მოშლამ ფაქტობრივად ულუკმაპუროდ დატოვა პედაგოგიური კადრები, პროფესორა, ექიმები, მწერლები, ხელოვნების მუშაკები. სოციალური დაცვის ძველი სისტემა აღარ ფუნქციონირებდა, საბჭოთა სახელმწიფო კი ვერავითარ სოციალურ გარანტიას ვერ იძლეოდა – ვერც ახალ სამუშაო ადგილებს ქმნიდა და ვერც უკვე დასაქმებულთ უზრუნველყოფდა განეული შრომის რეალური ანაზღაურებით.

ახალ ინტელიგენციას, ე. წ. „წითელ ინტელიგენციას“, პოლიტიკური მოსაზრებებიდან გამომდინარე, შეეძლო დრომდე აეტანა ეკონომიკური სიდუხჭირე, მაგრამ გონებრივ მუშაკთა ძველი ნაწილი ამას არ თანხმდებოდა. არადა, „წითელ ინტელიგენციას“ ძველი ინტელიგენციის თანადგომის გარეშე არ შეეძლო იმ მძიმე და საპასუხისმგებლო ტვირთის ზიდვა, რომელიც მას არგუნა ბედმა. ყოველივე ეს შესანიშნავად იცოდა იოსებ სტალინმა. კოლექტივიზაციისა და ინდუსტრიალიზაციის პირველმა წარმატებებმა შესაძლებელი გახადა ინტელიგენციისათვის მინიმალური სოციალური გარანტიების შექმნა, რაც, ფაქტობრივად, სამუშაო ადგილით, შრომის რეალური ანაზღაურებითა და ბინით უზრუნველყოფას ითვალისწინებდა. ეს ნყალობა

„ნითელმა ინტელიგენციამ“ დიდი აღფრთოვანებით მიიღო, რაც შეეხება ძველ ინტელიგენციას, მას ეს აღტაცება დიდად არ გაუზიარებია. საბჭოთა წყობილებას არავითარი საშუალება არ ჰქონდა, ინტელიგენციისათვის ისეთი პირობები შეექმნა, როგორც თუნდაც რუსეთის იმპერიაში არსებობდა. თუმცა, ძველი თაობის შეურიგებლობა უკვე თანდათან კარგავდა მნიშვნელობას. 10-15 წლის განმავლობაში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა ინტელიგენციის ახალი თაობა, რომლის მოქალაქეობრივი მრწამსი საბჭოთა სინამდვილეში ჩამოყალიბდა. ამ ადამიანებს სწამდათ „დიადი გარდაქმნებისა“, მათი უმრავლესობა ერთგულად ემსახურებოდა მინდობილ საქმეს.

ინტელიგენციის ახალმა თაობამ შეავსო ის დანაკლისი, რომელიც ძველი ინტელიგენციის ოპოზიციური განწყობილებით შეიქმნა. იოსებ სტალინს სწორედ ამ ინტელიგენციის იმედი ჰქონდა და სათანადოდ აფასებდა კიდევ მათ დამსახურებას. ეს რაც შეეხება ინტელიგენციას ზოგადად. უკვე XX საუკუნის 30-იანი წლების დამდეგიდან საბჭოთა კავშირში მოღვაწე დიდ მეცნიერს, მწერალს, მუსიკოსს, მხატვარს, არქიტექტორს, მსახიობს და სხვ. გააჩნდა მყარი სოციალური გარანტიები. ისინი მატერიალურად მაქსიმალურად იყვნენ უზრუნველყოფილნი, მათთვის ყოველდღიური საყოფაცხოვრებო პრობლემები, შეიძლება ითქვას, აღარ არსებობდა. ეს პირადად იოსებ სტალინის ნება იყო. ამით იმის თქმა სულაც არ გვინდა, რომ თითქოს სტალინმა ინტელიგენციის ელიტარული ფენა შექმნა. არა, ეს ბუნებრივი მოვლენა იყო. სტალინი გონებრივი და ფიზიკური შრომის შეფასებაში გათანაბრებას ვერ დაუშვებდა. აქ სხვაგვარი მიდგომა იყო საჭირო.

სოფლად და ქალაქად მიღწეულმა წარმატებებმა იოსებ სტალინს საშუალება მისცა გადაეჭრა სოციალური პრობლემები არმიაში. არმია რუსეთის ცხოვრებაში ტრადიცი-

ულად დიდ როლს თამაშობდა. სწორედ ამიტომ არმიის სოციალური დაცვის საკითხი მუდამ აქტუალური იყო. ეს კარგად ესმოდა სტალინს. ბოლშევიკებს უარი არ უთქვამთ იმ სამხედრო-სტრატეგიულ ინტერესებზე, რომლებიც რუსეთის იმპერიას გააჩნდა ევროპასა და აზიაში. უფრო მეტიც, სტალინი ცდილობდა პოლიტიკური და სამხედრო გავლენის სფეროების გაფართოებას. სტალინისათვის იმთავითვე ნათელი იყო, რომ დღეს თუ არა ხვალ რუსეთს (საბჭოთა კავშირს) შეჯახება მოუხდებოდა ევროპისა და აზიის დიდ სახელმწიფოებთან. ეს შეჯახება განპირობებული იქნებოდა არა მარტო იმით, რომ სტალინმა საქვეყნოდ გამოაცხადა სოციალიზმის მშენებლობის კურსის აღება, არამედ უპირველესად იმით, რომ პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ შექმნილი საერთაშორისო მდგომარეობა, ომისშემდგომი ძალთა განლაგება ევროპასა და აზიაში აუცილებლად გამოიწვევდა ახალ კონფრონტაციას დიდ სახელმწიფოთა შორის. ცხადია, საბჭოთა კავშირი ახალ საერთაშორისო ურთიერთობებში მეორეხარისხოვან როლს არ დასჯერდებოდა. ძლიერი არმიისა და სამხედრო ფლოტის შექმნა გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენდა.

არმიის შექმნა ურთულესი საქმეა. ჩვენ ამჯერად ეს პრობლემა არ გვაინტერესებს, გვინდა შევჩერდეთ მხოლოდ არმიაში სოციალური საკითხის გადაჭრის ისტორიაზე. იოსებ სტალინის მიერ არმიის სოციალური ფუნქციის სწორად განსაზღვრა, სამხედრო მოსამსახურეთა სოციალური დაცვის მექანიზმის შემუშავება გახდა ერთ-ერთი უმთავრესი პირობა მსოფლიოში უძლიერესი არმიისა და ფლოტის შექმნისა. არმიის შექმნა ძალზე ძვირი უჯდებოდა სახელმწიფოს. ახალი შეიარაღების წარმოებას რომ თავი დავანებოთ, რა ხარჯებთან იყო დაკავშირებული პირადი შემადგენლობის უზრუნველყოფა სურსათით, ტანსაცმლით, ბინით და ა. შ.! სწორედ ამიტომ სამოქალაქო ომის შემდეგ

რუსეთში დაიწყო არმიის რაოდენობრივი შემცირება. სხვა გამოსავალი იმხანად არ არსებობდა. სოციალურად ცუდად დაცული და მშვიერი არმიის შენახვას აზრი არ ჰქონდა.

სამხედრო ძალებში უკმაყოფილების წარმოშობა XX საუკუნის 20-იანი წლების შუა ხანებში ყოველად დაუშვებელი იყო. დიდი სოციალური აფეთქების შემთხვევაში არმია იოსებ სტალინს ერთადერთ იმედად მიაჩნდა, თუმცა აქამდე საქმე არ მისულა. ცალკეულ შემთხვევებში ჯარს მაინც მოუხდა წესრიგის დამცველის ფუნქციის შესრულება – დამსჯელი ექსპედიციის როლში გამოსვლა. სტალინი იმთავითვე მიხვდა, რომ ასე დიდხანს არ შეიძლებოდა გაგრძელებულიყო. დამსჯელ ექსპედიციებში არმიის გამოყენება ძალზე უტეხდა ამ უკანასკნელს სახელს მოსახლეობის ყველა ფენაში. მოსალოდნელი იყო უკმაყოფილების დაწყება არმიაში. სამხედრო ნაწილს არ სურდა დამსჯელ ექსპედიციებში მონაწილეობა. იოსებ სტალინმა გადაწყვიტა, არმიისათვის ერთხელ და სამუდამოდ ჩამოეცილებინა ქვეყნის შიგნით წესრიგის დამცველის ფუნქცია. ეს ფუნქცია შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის სპეციალურ სამსახურს გადაეცა. არმია გაემიჯნა რთულ შიდაპოლიტიკურ პროცესებს. მას დარჩა ერთადერთი ფუნქცია – სახელმწიფოს დაცვა გარეშე ძალის ხელყოფისაგან. მართალია, ფუნქციათა ასეთ გადანაწილებას შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის შესანახი ხარჯების გაზრდა მოჰყვა, მაგრამ ამ შემთხვევაში სტალინმა პოლიტიკური თვალსაზრისით მოიგო. პროფესიონალი სამხედროები სტალინის გადაწყვეტილებას დიდი მონონებით შეხვდნენ.

XX საუკუნის 30-იანი წლების დამდეგისათვის უკვე მოქმედებდა არმიის სოციალური დაცვის მექანიზმი. სხვადასხვა დონის სამხედრო სასწავლებლების კურსანტები და სამხედრო აკადემიების მსმენელები გაცილებით უკეთ იყვნენ მატერიალურად უზრუნველყოფილნი, ვიდრე სამოქალაქო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტები და ასპირანტები.

სამხედრო სპეციალისტებისათვის არ არსებობდა სამუშაო ადგილის პრობლემა, ხოლო სამხედრო პირის რეალური ხელფასი, იმ შეღავათების გათვალისწინებით, რომლებსაც სახელმწიფო სამხედრო მოსამსახურეებს აძლევდა, საშუალოზე ბევრად მაღალი იყო, გენერალიტეტისა კი – კიდევ უფრო მეტი. თითქმის გადაიჭრა დაბალი და საშუალო რანგის ოფიცერთა ბინით უზრუნველყოფის პრობლემა, უფროსი ოფიცრებისა და გენერალიტეტისათვის კი ეს საკითხი უკვე აღარც იდგა. საზოგადოებაში სამხედრო მოსამსახურის პრესტიჟსა და ავტორიტეტს მარტო სახელმწიფოს უსაფრთხოების დამცველის ფუნქცია არ განსაზღვრავდა, იგი სამხედრო მოსამსახურეთა სოციალური დაცვის სწორი პოლიტიკის შედეგი იყო.

მეტად საინტერესოა იოსებ სტალინის სოციალური პოლიტიკა პარტიული, საბჭოთა და სამეურნეო კადრების მიმართ. პარტიული კადრებით სტალინი გაცილებით ადრე დაინტერესდა, იმაზე ადრე, ვიდრე იგი უზარმაზარი ქვეყნის ერთპიროვნული მბრძანებელი გახდებოდა. სამოქალაქო ომის წლებში (1918-1920 წწ.) სტალინი რკპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტში მოღვაწეობას ნაკლებ დროს უთმობდა. იგი ძირითადად დაკავებული იყო რსფსრ ეროვნებათა საქმეების სახალხო კომისარიატითა და სამოქალაქო ომის ფრონტებით. იმხანად რკპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტში პირველი ან გენერალური მდივნის თანამდებობა არ არსებობდა. ცენტრალური კომიტეტი მცირერიცხოვანი და ამდენად, მობილური ორგანო იყო – მთელ პარტიულ და სახელმწიფოებრივ საქმეებს ის უძღვებოდა. მუდმივად ფუნქციონირებდა და ყოველდღიურ საქმიანობას წარმართავდა რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიურო. იმხანად, მართალია, არსებობდა რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მდივნების თანამდებობები (მდივნებად მუშაობდნენ: იოსებ სტალინი, გრიგორი ზინოვიევი,

ვიაჩესლავ მოლოტოვი და სხვ.), მაგრამ მათ გავლენას და სამოღვაწეო ასპარეზზე მათ როლს ძალზე ზღუდავდა რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და მისი პოლიტბიუროს ყოველდღიური საქმიანობა. ცენტრალური კომიტეტის მდივანი მხოლოდ უმნიშვნელო საკითხებს თუ წყვეტდა. ცენტრალური კომიტეტისა და პოლიტბიუროს სხდომებს ლენინი თავმჯდომარეობდა.

სამოქალაქო ომის შემდეგ იოსებ სტალინი აქტიურად მონაწილეობს ცენტრალური კომიტეტის მუშაობაში. რიგით მდივნად მუშაობა უკვე ხელს აღარ აძლევდა სტალინს. მალე მან მიაღწია იმას, რომ 1922 წლის 3 აპრილს რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა იოსებ სტალინი ვლადიმერ ლენინის რეკომენდაციით ცენტრალური კომიტეტის გენერალურ მდივნად აირჩია. ამდენად, სტალინი ცენტრალური კომიტეტის სხვა მდივნებზე წინ უნდა დამდგარიყო. მაგრამ ლენინის სიცოცხლეში და ცენტრალურ კომიტეტში ლევ ტროცკის მოღვაწეობის პერიოდში გენერალური მდივნის პოსტი ვერ გახდა მნიშვნელოვანი – რაიმე უპირატესობა სტალინმა ვერ მიიღო.

კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს მართვის სადავეების ხელში ჩასაგდებად იოსებ სტალინს სხვა რაიმე უნდა ეღონა. არ არის გამორიცხული, რომ გენერალური მდივნის პოსტი ი. სტალინს მხოლოდ პოლიტიკურ მონინააღმდეგეთა (ლევ ტროცკი, ლევ კამენევი, გრიგორი ზინოვიევი, ნიკოლაი ბუხარინი და სხვ.) თვალის ასახვევად სჭირდებოდა. ჯერ კიდევ 1921 წლიდან სტალინი დიდ ყურადღებას უთმობს რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის საორგანიზაციო ბიუროში (ორგბიუროში) მუშაობას. რას წარმოადგენდა ორგბიურო? საშინაო და საგარეო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს საკითხებს რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტი და მისი პოლიტბიურო წყვეტდა. ორგბიუროს ევალეზობდა შედარებით უმნიშვნელო საკითხების გადაჭრა, რათა

ცენტრალური კომიტეტისა და პოლიტბიუროს სხდომები არ გადატვირთულიყო.

როცა იოსებ სტალინმა ვლადიმერ ლენინისაგან მიიღო თანხმობა, გასძღოლოდა ორგბიუროს მუშაობას, მისმა პოლიტიკურმა მოწინააღმდეგეებმა ამაში ვერავითარი საშიშროება ვერ დაინახეს. პირიქით, რაკი გენერალური მდივანი სტალინი დროის უმეტეს ნაწილს ორგბიუროში ატარებდა, ისინი კმაყოფილნიც კი უნდა დარჩენილიყვნენ.

რადგან იოსებ სტალინი ძირითადად ორგბიუროში მოღვაწეობდა, ვლადიმერ ლენინის ავადმყოფობის პერიოდში მასვე დაევალა ცენტრალურ კომიტეტში საორგანიზაციო საქმეთა გაძღოლა. იმავდროულად ცენტრალურ კომიტეტში პოლიტიკურ საქმეთა ხელმძღვანელობა გრიგორი ზინოვიევის დაეკისრა. გარეგნულად ისე ჩანდა, რომ ზინოვიევმა სტალინთან შედარებით უპირატესობა მიიღო. ასე ფიქრობდა ყველა, გარდა თვით სტალინისა. იოსებ სტალინს უმიზეზო დათმობა არ უყვარდა. არც ამჯერად წასულა კომპრომისზე წინდაუხედავად. ორგბიუროში სტალინი თავდაპირველად არაფერ მნიშვნელოვანს არ აკეთებდა, ჩვეულებრივი, მიმდინარე ორგანიზაციული საკითხებით იყო დაკავებული. ორგბიუროს კომპეტენცია ძალიან ზოგადად იყო განსაზღვრული. ამით ისარგებლა სტალინმა და ნელ-ნელა ხელში ჩაიგდო პარტიული, ხოლო შემდეგ საბჭოთა და სამეურნეო კადრების დანიშვნის უფლება.

რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ცენტრალური კომიტეტი და ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიურო კადრების საკითხს სათანადოდ ვერ აფასებდა. კადრების შერჩევა, დანიშვნა და გადაადგილება, განსაკუთრებით კი წმენდა, დიდ დროსა და ენერგიას ითხოვდა. ამით ისარგებლა იოსებ სტალინმა და სულ მალე ეს ძნელი და არცთუ პრესტიჟული საქმე თითქმის საერთოდ ჩამოაშორა ცენტრალური კომიტეტისა და პოლიტბიუროს კონტროლს. იოსებ

სტალინის ხელში მოექცა პარტიული კადრების შერჩევის, დანიშვნისა და გადაადგილების საქმე მაზრებში (რაიონებში), ქალაქებში, ოლქებსა და მხარეებში. ადგილებზე პარტიული კადრების დანიშვნის უფლების მოპოვებით სტალინმა კონტროლი დააწესა საბჭოთა და სამეურნეო ხელმძღვანელთა დანიშვნაზე მთელი ქვეყნის მასშტაბით. ყოველივე ამან იოსებ სტალინს საშუალება მისცა, კონტროლი დაენესებინა რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების), ხოლო შემდეგ საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ყრილობებისა და კონფერენციების დელეგატთა არჩევაზე, რაც თავისთავად ნიშნავდა, რომ სტალინი აკონტროლებდა ყრილობებისა და კონფერენციების მუშაობასაც. ამის აშკარა ნიშნები გამოჩნდა უკვე რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) XII (1923 წ.) და რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) XIII (1924 წ.) ყრილობებზე. იოსებ სტალინის პოლიტიკური ხაზის ტრიუმფი საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) XIV (1925 წ.) და საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) XV (1927 წ.) ყრილობებზე მეტწილად იმით იყო გამოწვეული, რომ ყრილობების დელეგატთა უმრავლესობას დელეგატის მანდატი ფაქტობრივად იოსებ სტალინისაგან ჰქონდა ნაბოძები, ყოველი დელეგატი ასგზის იყო შემონმბული.

იმავე მეთოდით იოსებ სტალინმა კონტროლი დააწესა სრულიად რუსეთის (შემდეგში სრულიად საკავშირო) საბჭოების ყრილობების დელეგატთა არჩევნებზე და ყრილობის მუშაობაზე, რითაც თავისთავად აკონტროლებდა მთელ საკანონმდებლო საქმიანობას.

ვლადიმერ ლენინის სიკვდილამდე იოსებ სტალინს გაუჭირდა საკადრო პოლიტიკაში პრიორიტეტის მოპოვება როგორც რკპ(ბ) ცენტრალურ აპარატში, ისე რსფსრ სახალხო კომისართა საბჭოში – მთავრობაში. მაგრამ ეს მხოლოდ დროებითი შეფერხება იყო.

ლენინის გარდაცვალების მომენტი სათვით იოსებ სტალინს უკვე მზად ჰყავდა თავის მიერვე შერჩეული პარტიული, საბჭოთა და სამეურნეო კადრები. ეს სტალინის დიდი გამარჯვება იყო. მისი პოლიტიკის მომხრე კადრებს სტალინმა თავი მოუყარა იდეური და პირადი ერთგულების პრინციპით. იმხანად სტალინს არავითარი საშუალება არ ჰქონდა სოციალურად დაეცვა, მატერიალურად დაეინტერესებინა პარტიული, საბჭოთა და სამეურნეო მუშაკების უზარმაზარი არმია. სტალინმა კარგად იცოდა, რომ, თუ მის მიერ თავმოყრილ კადრებს სოციალურად დაუცველს დატოვებდა, ეს გამოიწვევდა მათ ან მორალურ და იდეურ გადაგვარებას, ან უბრალოდ სტალინის პოლიტიკურ მონინალმდეგეთა ბანაკში გადასვლას. თუ ეს მოვლენა სტალინის მარცხს არ გამოიწვევდა, მის პოზიციებს სერიოზულად შეარყევდა, რასაც, ცხადია, სტალინი ვერ დაუშვებდა.

პარტიული, საბჭოთა და სამეურნეო კადრების მორალური და იდეური სახის შენარჩუნების აუცილებელ პირობად იოსებ სტალინი მატერიალურ უზრუნველყოფას თვლიდა. ცდებოდა, ვინც თვლის, რომ სტალინი მხოლოდ რევოლუციური ფანატიზმით ალტყინებულ ადამიანებს ეყრდნობოდა. ყველა ნომენკლატურული პარტიული, საბჭოთა თუ სამეურნეო მუშაკი სტალინის ხელისუფლების დროს კარგად იყო უზრუნველყოფილი. ქვეყნის ეკონომიკური წინსვლის პარალელურად განუხრელად უმჯობესდებოდა კადრების ცხოვრების დონე. სტალინმა ისიც კარგად იცოდა, რომ მატერიალური უზრუნველყოფა ყოველთვის ვერ დაიცავდა კადრებს გადაგვარებისაგან. ყოფითი პრობლემა მოგვარებული პარტიული მუშაკიც შეიძლებოდა კორუფციის ქაობში ჩაფლულიყო. ამ საშიშროებას სტალინი გამუდმებით ებრძოდა. ერთ-ერთ ეფექტურ საშუალებად ითვლებოდა კადრების ხშირი გადაადგილება. ეს მეთოდი შეძლებისდაგვარად გამორიცხავდა ხელმძღვანელი მუშაკის გარშემო ოჯახური,

მეგობრული ატმოსფეროს შექმნას და სახელმწიფო ინტერესების უგულვებელყოფას. ვიდრე უცხო გარემოში დანიშნული ხელმძღვანელი მუშაკი „შინაურ კაცად“ იქცეოდა, მას უკვე სხვა ადგილზე უნევდა მუშაობის გაგრძელება, ისევ უცხო გარემოში.

იოსებ სტალინი პარტიული, საბჭოთა და სამეურნეო მუშაკების მოსყიდვას არ დაუშვებდა. ყოველი მუშაკის შრომის ანაზღაურება ზუსტად შეესაბამებოდა მის მიერ გაწეულ შრომას, იმ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ თუ სოციალურ ფუნქციას, რომელსაც იგი ასრულებდა.

სოციალურად კარგად დაცული პარტიული, საბჭოთა და სამეურნეო მუშაკი თავის მხრივ არავის ანებებდა შელახუ-ლიყო მუშის, გლეხის, ინტელიგენციის სოციალური გარანტიები.

იოსებ სტალინის მიღწევები სოციალურ ურთიერთობათა სფეროში, როგორც გააზრების, ისე პრაქტიკულად განხორციელების თვალსაზრისით, უნიკალურ მოვლენას წარმოადგენდა სოციალური თანასწორობისათვის ბრძოლის ისტორიაში. სტალინმა რეალობად აქცია ის, რისაც თითქმის არავის არ სჯეროდა, რაც უტოპია ეგონათ – შექმნა თანასწორობა საზოგადოება. ცხადია, იგულისხმება ისეთი თანასწორობა, რომლის განხორციელებასაც შესაძლებელს ხდიდა რუსეთის განვითარების საერთო დონე, ისტორიული ტრადიციები და თავისებურებანი.

* * *

იოსებ სტალინის მიერ შექმნილმა პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა და სოციალურმა სისტემამ რუსეთი გამოიყვანა უმძიმესი კრიზისიდან, იმ კრიზისიდან, რომლის იქითაც უკვე იწყებოდა საშინელი კატასტროფა: სახელმწიფოებრიობის ნგრევა, საყოველთაო ქაოსი და ანარქია. ნაცვლად ამისა, უმოკლეს დროში ლამის გაპარტახებულ-

მა ქვეყანამ სახალხო მეურნეობის განვითარების საერთო დონით, მეცნიერებისა და კულტურის მიღწევებით ნამდვილად გააყვირვა ცივილიზებული მსოფლიო – მოყვარეც და მტერიც. ამ წარმატებებში, მის მოპოვებასა და განმტკიცებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა სტალინის მიერ შექმნილ სოციალურ სისტემას.

სახელმწიფო სისტემა, რომელიც იოსებ სტალინის ხელმძღვანელობით აშენდა XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, ისეთ ურთულეს საშინაო და საგარეო პირობებში იქნა გააზრებული და პრაქტიკულად განხორციელებული, რომ ვერ გამორიცხავდა ძალის, იძულების მომენტს. იძულების ფაქტორს ვერ გამორიცხავდა არა მარტო თვით სახელმწიფო სისტემის მშენებლობა, არამედ სისტემის შენარჩუნება და სრულყოფაც კი. იძულებითი მომენტის გარეშე, მხოლოდ დემოკრატიულ პრინციპებზე დაყრდნობით ყოვლად წარმოუდგენელი იყო ნებისმიერი სისტემის მშენებლობა XX საუკუნის 20-30-იანი წლების რუსეთში (საბჭოთა კავშირში). ამას ადასტურებს რუსეთის დროებითი მთავრობის მოღვაწეობა (1917 წლის მარტი-ოქტომბერი), მისი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის სრული კრაზი. უფრო მეტიც, პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ევროპის დიდი და პატარა ქვეყნები, რომელთაც დემოკრატიზმის ტრადიციები ჰქონდათ, დიქტატორული რეჟიმების შექმნისა და განმტკიცების გზით წავიდნენ (იტალია, გერმანია, ესპანეთი, პოლონეთი და სხვ.). დემოკრატიული წყობილებით განთქმულ ქვეყნებშიც კი (ინგლისი, საფრანგეთი) აღინიშნა პოლიტიკური რეჟიმის გამკაცრება. უამისოდ, როგორც ჩანს, შეუძლებელი იყო პირველი მსოფლიო ომის შედეგების დაძლევა.

ასეთ ვითარებაში სულაც არ უნდა იყოს საკვირველი, რომ რუსეთში, ქვეყანაში, რომელშიც სახელმწიფოებრიობა წარმოუდგენელ კრიზისს განიცდიდა, კარზე იყო მომდგარი დიდი სოციალური ამბოხი, გამორიცხული არ იყო ფართო-

მასშტაბიანი ომი მეზობელ სახელმწიფოებთან, იოსებ სტალინის მიერ გააზრებული სახელმწიფო სისტემა ძალის გამოყენების გარეშე ვერ აშენდებოდა. უფრო მეტიც, მოვლენათა განვითარება რუსეთს მიიყვანდა სრულ სახელმწიფოებრივ და ეროვნულ კატასტროფამდე.

იოსებ სტალინმა შეუძლებელი შეძლო. ეკონომიკურად გაჩანაგებული, დიდი სოციალური აფეთქების ზღვარზე მისული ქვეყანა არამარტო „დიდებისა და კეთილდღეობის გზაზე“ გამოიყვანა, არამედ შექმნა საზოგადოება, რომელშიც ყოველი სოციალური ფენა პატივს სცემდა დანარჩენთა ინტერესებს, ხოლო ყველანი ერთად ქედს იხრიდნენ სახელმწიფოს ინტერესების წინაშე.

იოსებ სტალინის მიერ შექმნილი სახელმწიფო სისტემის ნგრევა უპირატესად სოციალურ ურთიერთობათა ნგრევით დაიწყო. სტალინის სოციალურმა სისტემამ ძალიან ბევრს გაუძლო. როცა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური სისტემის გადაგვარება და ღრმა ეკონომიკური კრიზისი აშკარა გახდა, სოციალური სისტემა დარჩა იმ დედაბოძად, რომელსაც ემყარებოდა უზარმაზარი ქვეყანა. თუმცა ასე დიდხანს ვეღარ გაგრძელდებოდა. მოიშალა პოლიტიკური სისტემა, მოიშალა ეკონომიკა და სოციალურმა სისტემამაც თანდათან ფუნქციონირება შეწყვიტა.

თავი XII. პოლიტიკური სისტემა

პოლიტიკურ სისტემას, რომელიც რუსეთში (საბჭოთა კავშირში) იოსებ სტალინის ჩანაფიქრის მიხედვით შეიქმნა, ჯერჯერობით ზუსტი სახელი არა აქვს. „მუჟიკური სოციალიზმი“, „რუსული სოციალიზმი“, „კომუნისტური სისტემა“, „საბჭოთა სისტემა“ და ა. შ. მხოლოდ მიგვანიშნებენ იმ ნყობილებაზე, რომელიც სტალინის ხელმძღვანელობით აშენდა XX საუკუნის 20-30-იან წლებში და რომელმაც სულ სხვა კუთხით წარმოაჩინა რუსი ხალხი მსოფლიო ისტორიაში, თვით მსოფლიოს კი უამრავი თავსატეხი გაუჩინა...

იოსებ სტალინი შეგნებულად არ წავიდა არც ივანე მრისხანის, არც პეტრე დიდის გზით. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მის გეგმებს ადვილად ამოიცნობდნენ, ადვილად დაამარცხებდნენ. სტალინმა კარგად იცოდა, რომ მეფე-მამის ბრმადმორწმუნე რუს მუჟიკს ერთი ნაბიჯი აშორებდა მეფის მგმობელი მემამოხისაგან. მისთვის ასევე კარგად იყო ცნობილი „რუსული სმუტის“ კლასიკური სცენარი. სწორედ ამიტომ სტალინი ორიგინალური გზით უნდა წასულიყო. მას მეფე-მამის მესამე ტიპი უნდა შეექმნა რუსეთის ისტორიაში.

1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუციური სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ ვლადიმერ ლენინს რომ არსებითად არაფერი გაუკეთებია ახალი პოლიტიკური სისტემის განსაზღვრისათვის, ეს დოკუმენტურადაა დადასტურებული. ლენინი სიკვდილამდე მხოლოდ ხელისუფლების შენარჩუნებაზე ზრუნავდა, გლობალურ პერსპექ-

ტიულ პრობლემებს იგი არც კი შესწიდა. „სოციალიზმის მშენებლობის ლენინური გეგმა“ მხოლოდ მითია, რომელიც პოლიტიკური მოსაზრებით იოსებ სტალინმა შექმნა და რომელიც შემდეგში აიტაცა სტალინის ნააზრევს ადევნებულმა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ. ასე რომ, სტალინი აზროვნებდა და ქმნიდა სრულიად დამოუკიდებლად არა მარტო ლენინისაგან, არამედ მისი თანამებრძოლებისაგანაც. სტალინის თანამედროვე პოლიტიკური მოღვაწეები ახალი პოლიტიკური სისტემის თეორიული საფუძვლების შემუშავებაში იმაზე გაცილებით ნაკლებ როლს თამაშობდნენ, ვიდრე ივანე მრისხანისა და პეტრე დიდის კარისკაცები თავის დროზე. სტალინის ხელქვეითები გაცილებით უნიათოები იყვნენ, ვიდრე ზემოთ ხსენებული მეფე-მამებისა. ახლა ძნელია დადგენა, ისინი ასეთნი დაიბადნენ, თუ სტალინმა აქცია ასეთებად.

იოსებ სტალინი მაინც მაღლიერი უნდა ყოფილიყო ვლადიმერ ლენინისა. მართალია, მან სტალინს დაუტოვა დანგრეული და გაუბედურებული ქვეყანა, მაგრამ სამაგიეროდ, საბჭოთა ხელისუფლების ოპოზიცია სამოქალაქო ომმა (1917-1922 წწ.) წელში გატეხა, ანტისაბჭოთა ძალების წინააღმდეგ გამართულად მოქმედებდა უზარმაზარი რეპრესიული აპარატი. ვლადიმერ ლენინისა და ლევ ტროცკის ინიციატივით შექმნილ საკონცენტრაციო ბანაკებში უკვე იტანჯებოდნენ რუსეთის იმპერიის ოფიცრობის, ინტელიგენციის, რუსული სამღვდელოების წარმომადგენლები.

თუმცა იოსებ სტალინს დამშვიდების საფუძველი არ ჰქონდა: წელში გატეხილი თავადაზნაურთა კლასის ნაცვლად საბჭოთა ხელისუფლებას დაუპირისპირდა კულაკობის უზარმაზარი მასა. ექსპროპრირებულ მსხვილ ბურჟუაზიაზე არანაკლები საფრთხე შექმნა საშუალო და წვრილმა ბურჟუაზიამ. ბოლშევიკური დიდმპყრობლური ეროვნული პოლიტიკა წელ-წელა აგროვებდა „ფიცხ მასალას“ უზარმაზარ იმპერიაში. ლენინის სიკვდილის შემდეგ

უკიდურესად გამწვავდა შინაპარტიული ბრძოლა ბოლშე-
ვიკური პარტიის უმაღლეს ხელმძღვანელობაში.

გამორიცხული არ იყო საგარეო კონფლიქტები, ფართო-
მასშტაბიანი ომიც კი. ვითარება XX საუკუნის 20-იანი წლების
შუა ხანების რუსეთში ძალზე წააგავდა XVI საუკუნის 30-40-
იანი წლების მდგომარეობას, როცა მოღვაწეობას იწყებდა
ივანე მრისხანე. კიდევ უფრო მეტი მსგავსება შეინიშნებოდა
XVII საუკუნის დასასრულის რუსეთში შექმნილ სიტუაციას-
თან, როცა არენაზე გამოსასვლელად ემზადებოდა პეტრე
დიდი. ივანე მრისხანესა და პეტრე დიდის წყალობით რუსეთი
ორჯერ გადაურჩა წარმოუდგენელ „სმუტას“ – უზარმაზარი
ენერგია სხვა მიმართულებით გაედინა, რუსეთი ორგზის
იშვა ხელახალა და ამით მესამე რომი რეალობად იქცა. XX
საუკუნის 20-იან წლებში რუსეთი იმავე პრობლემის წინაშე
იდგა: ან „სმუტა“, ნგრევა, ქაოსი და დაკნინება ან... ან
ის, რაც უკვე კარგად ჰქონდა მოფიქრებული ახალ მეფე-
მამას – იოსებ ჯულაშვილს, ის, რისთვისაც ჩვენ ჯერჯე-
რობით სახელიც ვერ დავვირქმევია...

უმთავრეს პრობლემას იოსებ სტალინისათვის რუსი
გლეხობა წარმოადგენდა. საბჭოთა წყობილება სწორედ ამ
სოციალური ფენის ინტერესებს შეეხო. კულაკობა და სა-
შუალო გლეხობა ვერ შეეგუებოდა საბჭოთა წყობილებას.
რუსეთი ივანე ბოლოტნიკოვის, სტეფანე რაზინისა და ემე-
ლიანე პუგაჩოვის სამშობლო იყო. ეს კიდევ ერთხელ ნათ-
ლად დადასტურდა 1905-1907 წლების რევოლუციის დროს –
გლეხური ბუნტის ყველაზე ორგანიზებული გამოვლინებით.
დიდმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ პეტრე სტოლიპინმა გლეხ-
ური ბუნტისაგან რუსეთის სახელმწიფოს ხნის გზა, როგორც
უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, უხსოვარი დროიდან შემორჩენილი
ძველი რუსული თემის დაშლაში დაინახა. პეტრე სტოლიპი-
ნის გეგმით, რუსეთი მიწისმფლობელი (ფერმერი) გლეხობის
ქვეყნად უნდა გადაქცეულიყო. ეს გეგმა თითქმის იდეალუ-

რი, მაგრამ განუხორციელებელი აღმოჩნდა. ძნელი შეიქნა ძველი რუსული თემური წყობილების დარღვევა.

პეტრე სტოლიპინს სურდა, გლეხობისათვის მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემით გამოენვია სოფლის მეურნეობის განვითარების ბუმი. რუსეთი უნდა გადაქცეულიყო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებელ უდიდეს ქვეყნად, რაც მოსპობდა კიდეც პატრიარქალურ ურთიერთობას. ფერმერთა ახალი სოციალური ფენა კი პოლიტიკური სისტემის საყრდენი უნდა გამხდარიყო. მაგრამ რუსი გლეხობის უდიდესმა ნაწილმა „უარი თქვა“ გამდიდრებაზე და ძველი წესებით არჩია ცხოვრება.

გლეხური ბუნტის მიზეზი რუსეთში პეტრე სტოლიპინმა ვერ მოსპო. მისმა მარცხმა მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა იოსებ სტალინის გეგმა. სტალინს უნდა მოეფიქრებინა ისეთი რამ, რასაც უმტკივნეულოდ მიიღებდა რუსი გლეხობა. გამოსავალი სტალინმა ძველი რუსული თემის პრინციპების ნაწილობრივ აღდგენაში დაინახა. ეს, უპირველეს ყოვლისა, პასუხობდა რუსი გლეხობის წარმოდგენას სოციალურ თანასწორობაზე, ამავე დროს, არსებობისათვის აუცილებელი მინიმალური სახსრის გარანტიასაც აძლევდა.

იოსებ სტალინმა ისიც სწორად განსაზღვრა, რომ, თუ რუსული თემი მიწას რეალურად, სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლად ფლობდა, ახლა ეს დაუშვებელი იყო, დაუშვებელი იყო იმიტომ, რომ უკვე ვერავინ შეაჩერებდა გლეხობის ფენებად დაშლას და გაღატაკებული გლეხობის მისწრაფება რუსული ბუნტისაკენ გაძლიერდებოდა. სწორედ ამიტომ იოსებ სტალინმა ძველი რუსული თემი აღადგინა, მას კოლექტიური მეურნეობა (კოლექტივი) უწოდა, ოღონდ ამ უკანასკნელს, თემისაგან განსხვავებით, მიწა რეალურ მფლობელობაში არასოდეს ჰქონია. მიწა სახელმწიფოს განუყოფელ საკუთრებაში აღმოჩნდა. გამოირიცხა მიწის ყიდვა-გაყიდვის, გარუქების და ა. შ. შესაძლებლობა.

გლეხობა სოციალურად გათანაბრდა, კულაკობა წელში გატყდა, საშუალო გლეხობა მატერიალურად დაკნინდა, მდიდარი გლეხის პრობლემა კი მოიხსნა.

მინაზე კერძო საკუთრების მოსპობით რუსი გლეხი სახელმწიფოს მონა-მორჩილი გახდა, ძველ რუსულ სამყაროში შებრუნდა. ბევრი რამ დაკარგა რუსმა გლეხმა, მაგრამ მისი მოთხოვნილება პრიმიტიული სოციალური გათანაბრებისა დაკმაყოფილებულ იქნა. გლეხური ბუნტის საშიშროება იოსებ სტალინმა ბრწყინვალედ გადაჭრა. მართალია, კოლექტივიზაციის გატარების შედეგად 1932-1933 წლებშიც კი რუსეთის (სსრ კავშირის) სოფლის მეურნეობის პროდუქციის საერთო რაოდენობა ვერ უტოლდებოდა რუსეთის იმპერიის დონეს (1914 წ.), მაგრამ ცხადი იყო სხვა შედეგი: იოსებ სტალინის მიერ ჩაფიქრებულ პოლიტიკურ სისტემას სოფლიდან საფრთხე აღარ ემუქრებოდა.

ქალაქის (მრეწველობის) პრობლემა იოსებ სტალინისათვის მეორეხარისხოვანი იყო, თუმცა თავად საპირისპიროს ამტკიცებდა. ქრონოლოგიურად ინდუსტრიალიზაციის კურსი (1925 წ.) წინ უსწრებდა კოლექტივიზაციის კურსს (1927 წ.). ეს მხოლოდ ტაქტიკური მოსაზრებით იყო გამოწვეული. ქალაქად კაპიტალდაბანდებათა გადაქაჩვა (რაც, ფაქტობრივად, ამოწურავდა პირველ ხანებში ინდუსტრიალიზაციის კურსის არსს) სოფლის ეკონომიკურ დაუძლურებას ისახავდა მიზნად.

დაუძლურებულ სოფელში გაცილებით ადვილი იქნებოდა იოსებ სტალინის გეგმის განხორციელება, თორემ 1925 წელს რა ინდუსტრიალიზაციაზე შეიძლებოდა ლაპარაკი, როცა რუსეთის იმპერიის სამრეწველო სიმძლავრეთა ნახევარიც კი არ მოქმედებდა?!

იოსებ სტალინისათვის ქალაქის პრობლემა მეორეხარისხოვანი იყო იმიტომ, რომ 1917-1922 წლებში მსხვილი ბურჟუაზიის პოლიტიკური და ეკონომიკური დათრგუნვით

უმთავრესი საკითხი გადაიჭრა. საბჭოთა წყობილების შეურიგებელი მოწინააღმდეგე – ინტელიგენცია – სამოქალაქო ომის დასასრულისათვის ან ფიზიკურად იყო განადგურებული, ან ემიგრაციაში იმყოფებოდა. ქალაქი სოციალურად თითქმის ერთფეროვანი – პროლეტარული – გახდა, თუ არ ჩავთვლით ე. წ. საბჭოთა ინტელიგენციას, რომელიც ასევე პროლეტარული იყო. ისევე, როგორც რუსულ სოფელში, ქალაქშიც პრიმიტიული სოციალური გათანაბრება განხორციელდა, სოციალური კონფლიქტის წყარო მოიშალა. ქალაქი სტალინის ნებას დაემორჩილა.

კოლექტივიზაციითა და ინდუსტრიალიზაციით იოსებ სტალინმა მოიგო პოლიტიკურად. თუმცა ქვეყანამ ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული თვალსაზრისით დიდად იზარალა – ეკონომიკა დაქვეითდა, სოციალური პროგრესი შეჩერდა, საზოგადოებრივი აზრი ჩაკვდა. ნოე ჟორდანიამ შენიშნა: საბჭოთა კავშირში ყველაფრის ნაციონალიზაციით, ყველაფრის გასახელმწიფოებრიობით აღმოსავლური დესპოტიის დამყარებისათვის წინაპირობები მომზადდა.

ნოე ჟორდანიას გარდა, იოსებ სტალინს ოპონენტი სხვაც ბევრი ჰყავდა. ოპონენტი ბევრი ჰყავდა ივანე მრისხანესაც და პეტრე დიდსაც, თუმცა სამთაგან ვერც ერთს ოპონენტებმა ალტერნატიული გზა ვერ შესთავაზეს. დღეს ალბათ გარკვევით შეიძლება ითქვას: ალტერნატივა არც არსებობდა.

ივანე მრისხანე, პეტრე დიდი და იოსებ სტალინი ერთადერთსა და სწორ გზას ადგენენ. ცნობილია, რომ იოსებ სტალინის ოპონენტებმა – ლევ ტროცკიმ, გრიგორი ზინოვიევმა, ლევ კამენევმა, ნიკოლაი ბუხარინმა და სხვებმა ვერავითარი განსხვავებული სისტემა ვერ შექმნეს. ყოველ მათგანში „პატარა სტალინი“ იჯდა და „დიდ სტალინობაზე“ ოცნებობდა. თუ სტალინური კურსის საწინააღმდეგო გზის მსგავსი

რამ მართლაც ჩაისახებოდა, იგი საფუძველშივე ანგრევდა რუსული სახელმწიფოს არსებობის პრინციპებს, რუსეთს უბიძგებდა „სმუტისაკენ“, ხოლო თუ რა მოჰყვებოდა ამ უკანასკნელს, ამის წინასწარ განჭვრეტა შეუძლებელი იყო.

რუსეთი არც საფრანგეთი იყო და არც ინგლისი, აქ დაწყებული შფოთი და ჯანყი შეიძლებოდა საბედისწერო გამხდარიყო ქვეყნისათვის, იმ სახელმწიფოსათვის, რომელსაც საუკუნეების განმავლობაში უფრთხილდებოდნენ ჯერ რიურიკები, ხოლო შემდეგ – რომანოვები, ამჯერად კი მისი ბედი იოსებ ჯულაშვილს ებარა...

ვერც შრომის ნაყოფიერებით, ვერც ერთ სულ მოსახლეზე წარმოებული პროდუქციით XX საუკუნის 20-30-იან წლებში საბჭოთა რუსეთი (სსრ კავშირი) ვერ უტოლდებოდა რუსეთის იმპერიის დონეს. მაშ, რაში მდგომარეობდა იოსებ სტალინის პოლიტიკური სისტემის უპირატესობა? სტალინის მიერ შექმნილ პოლიტიკურ სისტემაში საზოგადოების ყველა წევრი (მუშა; გლეხი, ინტელიგენტი), ყველა ფაბრიკა, ქარხანა, კოლექტიური მეურნეობა ქმნიდა ზემოდან დაგეგმილ რაღაც აუცილებელს, მინიმუმს, რომელიც საკმარისი იყო სოციალური თანასწორობის შესანარჩუნებლად, სოციალურ რყევათა თავიდან ასაცილებლად. ეს „რაღაც აუცილებელი“, მინიმუმი კი რუსეთში სახელმწიფოს სიძლიერის საფუძველს, უფრო მეტიც, არსებობის პირობას წარმოადგენა. სტალინმა მასების ინიციატივა, მასების შემოქმედება შეცვალა სახელმწიფოს (ფაქტობრივად, სტალინის) ინიციატივითა და შემოქმედებით.

იოსებ სტალინმა კარგად იცოდა, პიროვნების ინიციატივა და მაძიებლობა ყოველგვარი პროგრესის საფუძველი რომ იყო. ეს კარგად იცოდა პეტრე სტოლიპინმაც. ამ უკანასკნელს სურდა, სახელმწიფოს ინიციატივა და შემოქმედება პიროვნების ინიციატივითა და შემოქმედებით შეეცვალა, მაგრამ იგი დამარცხდა. მისი მარცხი ისტორიული

აუცილებლობით იყო გამოწვეული. თუ პეტრე სტლიპინის მარცხი პატრიარქალური რუსული თვითმყოფადი სამყაროს არსებობის წესის უგულებელყოფით იყო განპირობებული, იოსებ სტალინის წარმატება ამ სამყაროს ამოცნობამ უზრუნველყო.

იოსებ სტალინმა შეძლო პრაქტიკულად განეხორციელებინა პრინციპი: ყოველ პიროვნებას სახელმწიფოსათვის უნდა მიეცა აუცილებლის, მინიმუმის შესრულების გარანტია, სახელმწიფოს ყოველი პიროვნებისათვის უნდა გაენაღდებინა არსებობისათვის აუცილებელი მინიმალური სოციალური გარანტიები. ეს იყო რუსეთში სახელმწიფოს არსებობის უმთავრესი პირობა. ამით განსხვავდებოდა რუსეთი ევროპისაგანაც და აზიისაგანაც. ყოველივე ამის აღმოჩენა თუ მაინც ადამიანური შესაძლებლობების ფარგლებში მოიაზრება, XX საუკუნის 20-30-იან წლებში მისი განხორციელება ადამიანურ ძალმოსილებას ნამდვილად აღემატებოდა.

იოსებ სტალინის მიერ შექმნილ პოლიტიკურ სისტემაში სახელმწიფო ხელისუფლებაც ორიგინალურად იყო მოწყობილი. 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციამ წარმოშვა ხელისუფლების ორგანო – მუშათა, ჯარისკაცთა, მატროსთა და გლეხთა დეპუტატთა საბჭოები. საბჭოების სისტემა, როგორც ხელისუფლების ახალი ორგანო, სულ სხვაგვარად ესმოდათ კარლო (ნიკოლოზ) ჩხეიძეს, მეტვეი სკობელევს, ირაკლი წერეთელს, ალექსანდრე კერენსკისა და სხვა გამოჩენილ პოლიტიკურ მოღვაწეებს, ვიდრე ვლადიმერ ლენინსა და იოსებ სტალინს. 1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუციური სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ ლენინმა განახორციელა ბრწყინვალე ტაქტიკური მანევრი – საბჭოებზე დაყრდნობით სახელმწიფო ხელისუფლება წაართვა დამფუძნებელ კრებას. დამფუძნებელი კრების ბედს საბ-

ჭოები ვერ გაიზიარებდნენ, სახელმწიფო ხელისუფლებას ფორმალურად ხომ მაინც უნდა ეარსება.

იოსებ სტალინის ჩანაფიქრის მიხედვით, ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო – საბჭოების ყრილობა – უმაღლესი საბჭოთი შეიცვალა. საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭო სტაბილურად მორჩილ საკანონმდებლო ორგანოდ იქცა. მისი მართვა გაცილებით ადვილი იყო. საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო – უმაღლესი საბჭო – იყო კლასიკური ნიმუში საკანონმდებლო ორგანოს სრული ატროფიისა. იგი ქვეყნის მართვა-გამგეობაში იმაზე გაცილებით ნაკლებ როლს თამაშობდა, ვიდრე რუსეთის იმპერიაში სახელმწიფო სათათბიროები, რომლებსაც საკანონმდებლო ორგანოს ფუნქცია არც კი ჰქონიათ დაკისრებული.

იოსებ სტალინის მიერ შექმნილმა პოლიტიკურმა სისტემამ რუსეთს მისცა სტაბილურობის აბსოლუტური გარანტია, ქვეყანას თავიდან ააცილა პერმანენტული ქაოსი და ნგრევა, რომელსაც საბედისწერო შედეგები ექნებოდა არა მარტო რუსეთისათვის, არამედ მეზობელი ხალხებისათვის, აზიისა და ევროპის ბევრი სახელმწიფოსათვის.

ხშირად იოსებ სტალინის ეპოქის სტაბილურობას განიხილავდნენ როგორც დიდი მასშტაბის რეპრესიების შედეგს, რაც, ცხადია, სიცრუეა. მარტო რეპრესიებზე დაყრდნობით რუსეთის მართვა, სოციალურ რყევათა, ქაოსისა და ნგრევის თავიდან აცილება რომ ილუზიაა, ამაში ეჭვი დღეს აღარავის ეპარება. რეპრესიები იოსებ სტალინისათვის სტაბილურობის მიღწევის საშუალება კი არ იყო, არამედ მისი კონტროლის, დესტრუქციული ძალების, სოციალური კონფრონტაციის ხელოვნურად გამომწვევთა დათრგუნვის საშუალებას წარმოადგენდა. პოლიტიკური კონფრონტაცია და კონფლიქტები კი ქვეყანას გაცილებით დიდ ზიანს მიაყენებდა, ვიდრე იოსებ სტალინის მიერ განხორციელებულმა რეპრესიებმა მიაყენა...

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რომ იოსებ სტალინის პერიოდის რეპრესიები ლამის იმ ეპოქის ყველა დიდი წარმატების საფუძვლად გამოაცხადონ. ეს სინამდვილეს არ შეეფერება. ი. სტალინმა ყოველგვარი რეპრესიების გარეშე მოიგო ფარული ბრძოლა რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) XII (1923 წ.) და XIII (1924 წ.) ყრილობებზე.¹ აშკარად მოუგო ოპოზიციას საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) XIV (1925 წ.) და XV (1927 წ.) ყრილობებზე.² 1922-1927 წლებში ი. სტალინს ოფიციალურად არსებული რეპრესიული აპარატი არ ემორჩილებოდა, ხოლო მითქმა-მოთქმა სახელმწიფოსაგან ფარულად არსებული რეპრესიული აპარატის შესახებ მტკნარი სიცრუეა. იოსებ სტალინი პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელობის სათავეში მოექცა ყოველგვარი ტერორისა და სისხლიანი რეპრესიების გარეშე. ეს უდავოა ისევე, როგორც უდავოა ის, რომ XX საუკუნის 30-იანი წლების დამდეგიდან, განსაკუთრებით კი 30-იანი წლების შუა ხანებში სტალინს მის მიერ შექმნილი სახელმწიფო სისტემის გადასარჩენად მართლაც მოუხდა წარმოუდგენელი მასშტაბის რეპრესიების გატარება. თუმცა რუსეთი (სსრ კავშირი) დიდ სისხლიან რეპრესიებს იმ შემთხვევაშიც ვერ აიცილებდა თავიდან, სტალინი საერთოდ რომ ჩამოეცილებინათ ხელისუფლებისათვის. განსხვავება მხოლოდ იმაში იქნებოდა, რომ რეპრესიებს მაშინ გამარჯვებული ოპოზიცია გაატარებდა. რეპრესიები ყოფილ ოპოზიციონერებს დასჭირდებოდათ ი. სტალინის მიერ შექმნილი სახელმწიფო სისტემის მსხვრევის შემთხვევაშიც და იმ შემთხვევაშიც,

¹ იხ.: Двенадцатый съезд РКП(б). 17-25 Апреля 1923 года. стенографический отчет. М., 1963; Тринадцатый съезд РКП(б). Май 1924 года. стенографический отчет. М., 1963.

² იხ.: Четырнадцатый съезд Российской Коммунистической Партии (большевиков). М., 1925; XV съезд Всесоюзной Коммунистической партии(б). Стенографический отчет. М., 1928.

თუ სისტემის ფასადის შელამაზების გზით ნავიდოდნენ, ხოლო თვით შენობას კი უცვლელად დატოვებდნენ. ჰქონდა კი რაიმე მნიშვნელობა, ვინ გაატარებდა რეპრესიებს – იოსებ სტალინი (ჯუღაშვილი), ლევ ტროცკი (ბრონშტეინი), ლევ კამენევი (როზენფელდი), გრიგორი ზინოვიევი (რადომისლსკი) თუ კიდევ სხვა ვინმე?

იოსებ სტალინის მიერ შექმნილი პოლიტიკური სისტემა თავიდან ბოლომდე ერთი კაცის – იოსებ ჯუღაშვილის – მიერ იყო მოფიქრებული და, როგორც შემდეგ გაირკვა, მისი მართვაც ერთ კაცს – იოსებ სტალინს – შეეძლო. რა თქმა უნდა, ძნელი იყო იმ ქვეყნის მართვა, სადაც ყველაფერი ფიქცია იყო: ბოლშევიკური (კომუნისტური) პარტიის ყრილობაც, პარტიის ცენტრალური კომიტეტიც და თვით ბოლშევიკური (კომუნისტური) პარტია მთლიანად, უზენაესი საბჭოც და მთავრობაც, ფიქცია იყო კონსტიტუციაც. რუსი ხალხისათვის გაუგებარი ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოების ზემოთ იდგა მისთვის კარგად ნაცნობი მეფე-მამა, რომელშიც ხალხი ხედავდა ყველაფერს, რაც ცოდვილ დედამიწასა და ღმერთს შორის არსებობდა, რაც მაღლა დგას ყოველგვარ ადამიანურზე და თითქმის უახლოვდება ღმერთს.

თავი XIII. მკვლევარი თუ პოლიტიკოსი?

იოსებ სტალინი არ ყოფილა მკვლევარი, მეცნიერების არც ერთი დარგი მისთვის კვლევის საგნად არ ქცეულა. თუმცა მას შეეძლო გამხდარიყო დიდი ენათმეცნიერი, დიდი ისტორიკოსი, დიდი ეკონომისტი, დიდი ფილოსოფოსი... სტალინმა სხვა გზა აირჩია. მიუხედავად ამისა, მას მოუხდა თავისი აზრი გამოეთქვა ენათმეცნიერების, ისტორიის, ეკონომიკისა და ფილოსოფიის უმნიშვნელოვანეს საკითხებზე. მისი შეხედულებები დღესაც პოლემიკის საგანია, მაშასადამე, ანგარიშგასაწევია.

ჩვენ ამჯერად შევეცდებით წარმოვაჩინოთ იოსებ სტალინი ისტორიკოსის როლში: **სტალინი – ეროვნული საკითხის მკვლევარი.**

იოსებ ჯულაშვილი ეროვნული საკითხის დიდ მცოდნედ ითვლებოდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიაში. უფრო დიდი ავტორიტეტი სოციალ-დემოკრატთა შორის არ ყოფილა რსდმპ შექმნიდან ვიდრე 1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუციურ სახელმწიფო გადატრიალებამდე. შემდგომ ხანებში კი იოსებ ჯულაშვილის ავტორიტეტი კიდევ უფრო გაიზარდა: **უზარმაზარი, მრავალეროვანი ქვეყნის ეროვნული პრობლემა (თეორიაც და პრაქტიკაც) მხოლოდ მას ეკითხებოდა.** ეს დიდი აღიარება იოსებ სტალინმა სავსებით დამსახურებულად მოიპოვა.

ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“ ფეხადგმული იოსებ ჯულაშვილი ეროვნული საკითხით უკვე ყმანვილობის პერიოდშივე უნდა დაინტერესებულყო. ცხადია, იგი არა მარტო ლექსებს

აქვეყნებდა „ივერიაში“, არამედ ეცნობოდა იმ უნიკალურ მასალას, რომელსაც ერისა და ეროვნული მოძრაობის შესახებ გაზეთი აქვეყნებდა. მარტო ილია ჭავჭავაძის ნაწერები რად ღირდა! „ივერიის“ შემდეგ იოსებ ჯულაშვილი „კვალში“ გადადის, სადაც ერი და ეროვნული მოძრაობა ერთ-ერთი წამყვანი თემა იყო. ასე რომ, ფართო პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსვლის მომენტისათვის (1899-1901 წწ.) მას უკვე საკუთარი კონცეფცია უნდა ჰქონოდა ამ მტკივნეულ თემაზე. შემდეგ წლებში (1901-1904 წწ.) იოსებ ჯულაშვილი ეროვნულ საკითხზე პოლემიკას მართავს ნოე ჟორდანიასთან, ირაკლი წერეთელთან, არჩილ ჯორჯაძესთან. ცოტა მოგვიანებით იოსებ ჯულაშვილი მიხაკო (მიხეილ) წერეთლის ნაწერებსაც გაეცნო. ამრიგად, იოსებ სტალინს ეროვნული საკითხის ღრმად და საფუძვლიანად შესწავლა თუ სურდა, მასწავლებელიც კარგი ჰყავდა (ილია ჭავჭავაძე) და ოპონენტებიც (ნოე ჟორდანია, ირაკლი წერეთელი, არჩილ ჯორჯაძე, აკაკი ჩხენკელი, მიხაკო წერეთელი). რა პოზიციაზე იდგა იგი ეროვნულ საკითხში 1900-1901 წლებამდე, ძნელი დასადგენია. მის მიერ „ივერიაში“ გამოქვეყნებული ლექსებით თუ ვიმსჯელებთ, იოსებ ჯულაშვილი იმ პატრიოტ ახალგაზრდათა რიცხვს უნდა მივაკუთვნოთ, რომლებიც ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, იაკობ გოგებაშვილისა და სხვათა ტრადიციებზე იზრდებოდნენ და „ივერიის“ მეშვეობით გამოდიოდნენ ლიტერატურულ თუ პოლიტიკურ ასპარეზზე.¹ 1901-1904 წლებში იოსებ ჯულაშვილის პოზიცია ეროვნულ საკითხში სოციალ-დემოკრატიულია.

რსდმპ ეროვნული პროგრამა რომ შეზღუდული იყო და ველიკორუსული აზროვნების ნაყოფს წარმოადგენდა, ეს რსდმპ II ყრილობაზევე გახადა ნათელი ნოე ჟორდანიამ,² მაგ-

¹ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 83-84.

² იხ.: Второй съезд РСДРП. Июль-август 1903 года. Протоколы. М., 1959, стр. 138-282.

რამ ყრილობის უმრავლესობამ ქართველ დელეგატს მხარი არ დაუჭირა. ამ შემთხვევაში მომავალი მენშევიკები და ბოლშევიკები ერთსულოვანნი იყვნენ. ცოტა მოგვიანებით რსდმპ ეროვნული პროგრამა გააკრიტიკა არჩილ ჯორჯაძემ,¹ ხოლო 1908 წელს – ლადო დარჩიაშვილმა.² რსდმპ ეროვნული პროგრამის კრიტიკა წარმოადგინა აკაკი ჩხენკელმა.³ ამიტომ წარმოუდგენელია, რსდმპ II ყრილობაზე მიღებული ეროვნული პროგრამა იდეალურად ჩაეთვალა იოსებ სტალინს. და თუ ი. სტალინი პრესაში საჯაროდ არ გამოხატავდა რსდმპ ეროვნულ პროგრამას, ეს სულ სხვა მიზეზით იყო გაპირობებული. რუსეთის განმათავისუფლებელმა (სოციალურმა) მოძრაობამ ალექსანდრე რადიშჩევიდან დაწყებული ვერ შეიმუშავა სწორი ეროვნული პროგრამა – არად ჩააგდო დაპყრობილ ხალხთა ბედ-ილბალი. ეს ეხებათ დეკაბრისტებს (პავლე პესტელს, ნიკოლა მურავიოვს), რევოლუციურ-დემოკრატებს (ბესარიონ ბელინსკის, ნიკოლოზ დობროლიუბოვს, ალექსანდრე გერცენს, ნიკოლოზ ჩერნიშევსკის) და ნაროდნიკებს (მიხეილ ბაკუნინს, პეტრე ლავროვს, პეტრე ტკაჩოვს, ლევ ტიხომიროვს, გიორგი პლეხანოვს).

რუსეთის განმათავისუფლებელი (სოციალური) მოძრაობის ლიდერები ეროვნულ მოძრაობას არ განიხილავდნენ მოკავშირედ. ამ საკითხშიც თვით გიორგი პლეხანოვიც კი ველიკოდერჟავულ პოზიციაზე იდგა. ასეთი მემკვიდრეობა თითქმის უცვლელად მიიღეს რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ცნობილმა წარმომადგენლებმა ვლადიმერ ლენინმა (ულიანოვმა), ლევ ტროცკიმ (ბრონშტეინმა), ლევ დეიჩმა, ვერა ზასულიჩმა და სხვებმა. ეროვნულ მოძრაობას სოციალური რევოლუციის მოკავშირედ არც ისინი განიხი-

¹ იხ.: არჩილ ჯორჯაძე, თხზულებანი. წიგნი პირველი. ეროვნული პრობლემის გარშემო. ტფ., 1911.

² იხ.: გაზეთი „ალიონი“, 1908, №1.

³ იხ.: გაზეთი „ხომლი“, 1908, №16.

ლავდნენ, პირიქით, მას რეაქციულ ძალადაც კი მიიჩნევდნენ. ბუნდისა და მისი ლიდერების მ. ლიბერისა (გოლდმანი) და სხვების დამსახურება იყო ის, რომ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის მედროშეებმა საერთოდ მიაქციეს ყურადღება ეროვნულ საკითხს.

ყოველივე ეს კარგად უწყოდა იოსებ სტალინმა, მან ისიც კარგად იცოდა, რომ რსდმპ ეროვნული პროგრამის კრიტიკას მას არავინ აპატიებდა. ველიკოდერჟავულ პოზიციაზე მდგომი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერები იმასაც ნანობდნენ, რაც ეროვნული პროგრამის მიღების დროს დათმეს. სწორედ ამიტომ სტალინმა გაჩუმება არჩია. უფრო მეტიც, 1904 წელს რსდმპ ხელმძღვანელობას მან უაღრესად საჭირო ნაშრომი – „როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი“ – მიაშველა, მათი პოზიციები გაამაგრა. მაგრამ ეს სულაც არ არის მთავარი სტალინის ნაშრომში. მთავარი აქ ისაა, რომ სტალინმა რსდმპ მესაჭეები ოსტატურად ჩაახედა უმნიშვნელოვანეს სტრატეგიულ (და არა ტაქტიკურ) საკითხში: დაპყრობილი ხალხების ეროვნული მოძრაობა რსდმპ უნდა განეხილა, როგორც რუსეთის იმპერიის მოსპობით სისხლხორცეულად დაინტერესებული ძალა. ყოველივე ეს სტალინმა გააკეთა ძალზე ფრთხილად, ტაქტიკიანად, რათა ბუნდის პოზიციით გაღიზიანებული პარტიული თანამებრძოლები კიდევ უფრო არ გაეღიზიანებინა. ამრიგად, 1904 წელს იოსებ სტალინმა ორმაგი შუამავლის როლი ითამაშა: ქართულ ეროვნულ მოძრაობას (ე. ი. დაპყრობილი ხალხების ეროვნულ მოძრაობას) მიანიშნა იმპერიის დამანგრეველ რეალურ ძალაზე – რუსეთის სოციალ-დემოკრატიაზე, ხოლო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიას მიანიშნა რეალურ მოკავშირეზე – ქართულ ეროვნულ მოძრაობაზე (ე. ი. დაპყრობილი ხალხების ეროვნულ მოძრაობაზე).¹ ვინც თვლის, რომ ამ შემთხვევაში

¹ იხ.: ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 1. თბ., 1947, გვ. 32-54.

სტალინი ქართულ საქმეს დაღატობდა და ველიკორუსული პოზიციიდან მსჯელობდა, ჩვენი აზრით, აშკარად ცდება. პირიქით, იოსებ სტალინი ველიკოდერჟავულ პოზიციაზე მდგარ რსდმპ ლიდერებს მიანიშნებდა იმაზე, რომ ანგარიში გაენიათ დაპყრობილი ხალხების ეროვნული სულისკვეთებისათვის.¹

იოსებ სტალინი ძალზე შორეულ მომავალს ჭვრეტდა. 1904 წელს მას შეუძლებელია არ სცოდნოდა, რომ თუ სოციალ-დემოკრატები მიაღწევდნენ დიდი სოციალური მოძრაობის აზვირთებას, თუ რუს გლეხს, მუშასა და ჯარისკაცს ააჯანყებდნენ პოლიტიკური რეჟიმის წინააღმდეგ, ისინი ეროვნულ მოძრაობასთან კავშირის გარეშეც გაიმარჯვებდნენ. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ გამარჯვებული სოციალ-დემოკრატია შემდეგში საერთოდ არაფრად ჩააგდება დაპყრობილი ხალხების ეროვნულ მოძრაობას და არ იყო გამორიცხული, რომ საერთოდ მტრულ ძალად განეხილა იგი. დაპყრობილი ერებისათვის ეს იქნებოდა დიდი ტრაგედია, რადგან მათი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა ძალზე გაძნელებოდა. სწორედ ამიტომ უკვე 1904 წელს იოსებ სტალინი ძალზე ფრთხილად ცდილობს რსდმპ ლიდერები დაარწმუნოს დაპყრობილი ხალხების ეროვნულ მოძრაობასთან კავშირის აუცილებლობაში, ველიკოდერჟავული ეროვნული პროგრამის შეცვლის გარდუვალობაში. ეს იყო იოსებ სტალინის დიდი მისია, რომლის განხორციელებისათვის ბრძოლას იგი შემდეგ წლებშიაც მონდომებით ცდილობდა.²

რა ბედი ენია იოსებ სტალინის ორმაგ შუამდგომლობას? სტალინმა რსდმპ ლიდერებს თითქმის შეასმინა თავისი აზრი. მართალია, რსდმპ ეროვნული პროგრამა არ შეუცვლი-

¹ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 86-88.

² ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 88-89.

ათ, მაგრამ პარტიის მოღვაწეობაში ეროვნულ საკითხს მეტი ყურადღება დაეთმო. ეს იყო იოსებ სტალინის დიდი გამარჯვება. სამაგიეროდ, სტალინის შუამდგომლობა არ მიიღო ქართულმა ეროვნულმა მოძრაობამ – იგი კვლავ ძველი გზით მიდიოდა. XIX საუკუნეში მიღებული ინერციით აგრძელებდა სვლას რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები თითქმის ყველა დაპყრობილი ხალხის ეროვნული მოძრაობა. ეს არც იყო მოულოდნელი: რასაც სრულიად გარკვევით ხედავდა განგებისაგან რჩეული იოსებ სტალინი, სულაც ვერ ხედავდნენ ჩვეულებრივი მოკვდავები – დაპყრობილი ხალხების ეროვნული მოძრაობის ლიდერები, მათ შორის, ქართველებიც.

რსდმპ შექმნიდან თითქმის ათი წელი გავიდა. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიას, არც ბოლშევიკებს და არც მენშევიკებს, ეროვნულ საკითხში იოსებ სტალინზე დიდი ავტორიტეტი არ გამოსჩენიათ. სწორედ ამიტომ მოულოდნელი არ იყო, რომ რსდმპ სახელით ეროვნულ საკითხზე საპროგრამო ნაშრომის დაწერა იოსებ სტალინს დაევალა. მცდარია აზრი იმის შესახებ, რომ ეროვნულ საკითხზე საპროგრამო ნაშრომის დაწერა სტალინს ლენინმა დაავალა. სტალინი ნაშრომს წერდა მთელი პარტიის სახელით, იგი უნდა განხილულიყო როგორც საერთო პარტიული დოკუმენტი და მონონების შემთხვევაში საფუძვლად დასდებოდა რსდმპ ახალ ეროვნულ პროგრამას. მაგრამ 1912 წლის ამბების შემდეგ (რსდმპ პრალის კონფერენცია, ე. წ. 1912 წლის აგვისტოს ანტიპარტიული ბლოკი) მენშევიკები და ბოლშევიკები სულ უფრო დასცილდნენ ერთმანეთს. სწორედ ამიტომ იყო, რომ იოსებ სტალინის საპროგრამო ნაშრომი ბოლშევიკების კუთვნილებად დარჩა.

იოსებ სტალინი 1912 წლის ბოლოს მიემგზავრება ავსტრია-უნგრეთში. აქ იგი ეცნობა საჭირო მასალას და 1913 წლის იანვარში ვენაში ასრულებს ნაშრომს „ეროვნული საკითხი

და სოციალ-დემოკრატია“. ნაშრომი ვლადიმერ ლენინის ძალიან მოეწონა. მისივე რეკომენდაციით იოსებ სტალინმა ნაშრომი ლევ ტროცკის მიუტანა და გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნება ითხოვა. ტროცკიმ სტალინი ავტორიტეტად არ მიიჩნია და დაბეჭდვაზე უარი უთხრა. ეს იყო სტალინისა და ტროცკის პირველი სერიოზული შეჯახება. შემდეგში ტროცკის ალბათ აღარც ახსოვდა მასთან რედაქციაში მისული ქართველი სოციალ-დემოკრატის სამაგიეროდ, იოსებ სტალინმა ეს შეხვედრა არ დაივიწყა. მართალია, ტროცკიმ სტალინს ცივი უარი უთხრა, მაგრამ ერთი კეთილი საქმე მაინც გაუკეთა: ნიკოლაი ბუხარინთან მისცა რეკომენდაცია, რომლის დახმარებითაც 1913 წელს იოსებ სტალინის ნაშრომი „ნაციონალური საკითხი და სოციალ-დემოკრატია“ ჟურნალ „პროსვეშჩენიეში“ დაიბეჭდა.¹ სტალინმა ბუხარინს დიდხანს არ დაუვინყა ეს კეთილშობილური საქციელი. 1914 წელს სტალინის ნაშრომი პეტერბურგში გამოიცა ცალკე ბროშურის სახით შეცვლილი სათაურით „ნაციონალური საკითხი და მარქსიზმი“. საბოლოოდ კი იგი ისტორიაში დარჩა სათაურით „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“.²

იოსებ სტალინის „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“ მეცნიერული გამოკვლევა არ არის. მეცნიერული გამოკვლევის დასაწერად სტალინს იმხანად არ ეცალა. იგი წერდა ნაშრომს, რომელიც საფუძვლად უნდა დასდებოდა რსდმპ ახალ ეროვნულ პროგრამას. ე. ი. სტალინი პოლიტიკურ დოკუმენტს ქმნიდა, რაც გარკვეულწილად ზღუდავდა ავტორს, ხოლო თვით ნაშრომს თავისებურ დაღს ასვამდა.³

იოსებ სტალინის ნაშრომის პირველი ნაწილი ერისა და ეროვნული მოძრაობის რაობის გარკვევას ეძღვნება. სტალინი ერის ცნებას ასე აყალიბებს: «Нация есть исторически

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 2. თბ., 1947, გვ. 312-395.

² იხ.: ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 2. თბ., 1947, გვ. 312-395.

³ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 91.

სложившаяся устойчивая общность людей, возникшая на базе общности языка, территории, экономической жизни и психического склада, проявляющегося в общности культуры.»¹ ქართულ თარგმანში: „ერი არის ადამიანთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა, წარმოშობილი ენის, ტერიტორიის, ეკონომიკური ცხოვრებისა და იმ ფსიქიკური წყობის ერთობის ბაზაზე, რომლის გამოხატულებაა კულტურის ერთობა“.²

იოსებ სტალინის მიერ ერის ცნების განსაზღვრისას გამოყენებული ოთხივე ნიშანი ცნობილი და მიღებული იყო ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მიწურულსა და XX საუკუნის დამდეგს, ე. ი. კარგა ხნით ადრე, ვიდრე სტალინი თავისი ნაშრომის წერას შეუდგებოდა. მივუთითებთ მხოლოდ საყოველთაოდ ცნობილი ავტორების რამდენიმე ნაშრომს, კერძოდ, რუდოლფ შპრინგერის „სახელმწიფო და ნაცია“, „ეროვნებათა ბრძოლა ავსტრიაში“; ოტო ბაუერის „ეროვნული საკითხი და სოციალ-დემოკრატია“, „ნაციონალური ავტონომია“, „სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ეროვნული პროგრამა“; ენგელბერტ პერნერსტორფერის „სოციალ-დემოკრატია და ნაციონალური საკითხი ავსტრიაში“; კარლ კაუცკის „ერთა განთავისუფლება“; ვ. მედემის „სოციალ-დემოკრატია და ეროვნული საკითხი“ და სხვ. ერის შესახებ კონცეპტუალური შეხედულება მოცემული იყო ავსტრიის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბრიუნის ყრილობის (1899) მასალებში.

უცხოელი თეორეტიკოსებიც რომ არა, იოსებ სტალინს ქართულ სინამდვილეში, ქართულ ენაზე დაწერილ ნაშრომებშიც შეეძლო მოენახა ერის ოთხი ნიშნის ვრცელი დახასიათება. ამ პრობლემაზე ბევრს წერდა ილია ჭავჭავაძე, რაც, უეჭველია, სტალინს კარგად მოეხსენებოდა. ნოე ჟორ-

¹ И. В. Сталин, Сочинения. Том 2., 1947, стр. 296.

² ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 2, თბ., 1947, გვ. 319.

დანიასა და არჩილ ჯორჯაძის შრომების ცოდნა კი სტალინის მათთან პოლემიკაში ხომ აუცილებლად ესაჭიროებოდა. რომელი ერთი უნდა დავასახელოთ. 1907 წელს ჟურნალ „ისარში“ იბეჭდებოდა არჩილ ჯორჯაძის წერილების სერია საერთო სათაურით „ადათი და კანონი, საკუთრება და სახელმწიფო“, რომელშიც ეროვნულ საკითხს დიდი ადგილი ეთმობა. სწორედ ამიტომ წერილების ეს სერია მოგვიანებით, ახალი გამოცემისას (1911 წ.), ავტორმა ასე დაასათაურა: „მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად“. 1908 წელს ჟურნალ „ამირანში“ გამოქვეყნდა არჩილ ჯორჯაძის მეორე სერიული სათაურით „სამშობლო და მამულიშვილობა“. 1908 წელსვე „ამირანში“ დაიბეჭდა არჩილ ჯორჯაძის კიდევ ერთი წერილების სერია სათაურით „კიდევ წარსული და მისი ანდერძი“.¹ ამ ნაშრომებში იოსებ სტალინისათვის საინტერესო ბევრი მასალა იყო. ერისათვის დამახასიათებელ ნიშნებზე ვრცლად მსჯელობდა ნოე ჟორდანია ადრეული პერიოდის ნაშრომებში: „ეკონომიკური წარმატება და ეროვნება“ (1894) და „გაზ. ივერია“ და ეროვნება“ (1897),² ასევე, შემდგომ პერიოდში გამოქვეყნებულ ნაშრომებში: „ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი“ (1908), „სადაო კითხვები“ (1908), „კიდევ სადაო კითხვები“ (1908), „ძველი და ახალი“ (1912).³ ბოლოს და ბოლოს იოსებ სტალინს ხელთ ექნებოდა 1910 წელს „ბატონის“ ფსევდონიმით ცალკე წიგნად გამოცემული მიხაკო (მიხეილ) წერეთლის გამოკვლევა „ერი და კაცობრიობა“.⁴ ამდენად, იოსებ

¹ იხ.: არჩილ ჯორჯაძე, თხზულებანი. წიგნი პირველი: ეროვნული პრობლემის გარშემო. ტფ., 1911, გვ. 2-194; იხ.: ასევე ახალი გამოცემა: არჩილ ჯორჯაძე, სამშობლო და მამულიშვილობა. თბ., 1990.

² იხ.: ნოე ჟორდანია, რჩეული ნაწერები. ტფ., 1911; იხ.: ასევე ახალი გამოცემა: ნოე ჟორდანია, თხზულებანი. ტომი I. ტფ., 1920, გვ. 1-144.

³ იხ.: ნოე ჟორდანია, მისი ნაწერების კრებული ეროვნული კითხვების შესახებ. ტფ., 1922.

⁴ იხ.: ახალი გამოცემა: მიხეილ წერეთელი, ერი და კაცობრიობა. თბ., 1990.

სტალინის მიერ ერის ცნების დადგენისას გამოყენებული ნიშნები სულაც არ იყო მისი აღმოჩენილი. მეცნიერებაშიც და პუბლიცისტიკაშიც ამ ნიშნებზე მსჯელობა კარგა ხნის დაწყებული იყო.

იოსებ სტალინისეული ერის ცნების განსაზღვრაში მთავარი ოთხი ნიშანი კი არ არის, არამედ იმის ხაზგასმა, რომ **ერი არსებობს მხოლოდ მაშინ, თუ ოთხივე ნიშანი გააჩნია**. ეს კი თავისთავად ნიშნავდა იმას, რომ ერი, როგორც ასეთი, შეიძლებოდა ჩამოყალიბებულიყო მხოლოდ კაპიტალიზმის ეპოქაში, რადგან ეკონომიკური ერთობა მხოლოდ კაპიტალიზმის ეპოქაში გახდა შესაძლებელი. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ არც ეს დებულებაა მთლიანად სტალინისეული. მსგავსი მინიშნება შეიძლება სხვა ავტორებთანაც დავადასტუროთ. განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ სტალინამდელი ავტორები უკან დასახევე გზას იტოვებდნენ, ფრთხილობდნენ – ერის ცნებას ოთხი ნიშნით არ განსაზღვრავდნენ, მხოლოდ მინიშნებით კმაყოფილდებოდნენ. **იოსებ სტალინმა კი პრობლემა მთელი კატეგორიულობით დააყენა და ერის განსაზღვრებასაც ნების, კანონის სახე მისცა**. ამიტომ სავსებით სამართლიანია, რომ ერის ცნების განსაზღვრა თავისი „სიდიადითა“ და „ნაკლით“ მხოლოდ იოსებ სტალინს მიეწერება. იოსებ სტალინის მიერ მოცემული ერის განსაზღვრების მეცნიერული დასაბუთების შეფასება ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს. ჩვენ მხოლოდ სტალინის პოზიციის ახსნას ვეცდებით, რადგან საკითხის მხოლოდ პოლიტიკური მხარე გვაინტერესებს.¹

მაშ, ასე: იოსებ სტალინი ამტკიცებს, რომ **ერი და ეროვნული მოძრაობა მხოლოდ კაპიტალისტური ეპოქის ნაყოფია და ეროვნული მოძრაობა მხოლოდ კაპიტალისტური ეპოქის მოვლენაა, ერი და ეროვნული მოძრაობა წინაკაპიტალისტურ ხანაში არ შეიძლებოდა არსებულიყო**. სტალი-

¹ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 93.

ნის ასეთ მტკიცებას ძალზე მტკივნეულად განვიცდით ქართველები და ალბათ იგივე გრძნობა ეუფლება ყველა ერის წარმომადგენელს, რომელთა სახელმწიფოებრიობა მრავალ საუკუნეს მოითვლის და უცხოელ დამპყრობლებთან ბრძოლის ხანგრძლივი ისტორია აქვთ, რომ არაფერი ვთქვათ უძველეს კულტურაზე. თუმცა სავსებით ცხადია, რომ სტალინის ამ შემთხვევაში დიდი და მცირერიცხოვანი ერი, დამპყრობელი და დაპყრობილი ერთმანეთისაგან არ გაურჩევიან.

მაინც რა პოლიტიკური მოსაზრებებით იყო განპირობებული იოსებ სტალინის მიერ ამ აშკარად სადავო დებულების წამოყენება? ყოველ შემთხვევაში, აქ სოციალ-დემოკრატიის დაკვეთის კვალი არ ჩანს, რაიმე დაფარული მიზნის მიღწევას იოსებ სტალინი არ ცდილობს. რსდმპ ლიდერებისათვის არავითარი პოლიტიკური მნიშვნელობა არ ჰქონდა, როდის წარმოიშვა ერი და ეროვნული მოძრაობა: კაპიტალიზმის თუ წინააკაპიტალისტურ ეპოქაში.

სხვა საკითხია, მეცნიერული თვალსაზრისით სწორია თუ არა იოსებ სტალინის დებულება. ეს ურთულესი საკითხია და მისი გადაჭრა მეცნიერების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენელთა ერთობლივ კვლევას მოითხოვს. XX საუკუნის 60-იან წლებში, იოსებ სტალინის უარყოფის პერიოდში, იყო სერიოზული ცდა, გადაესინჯათ ერის ის განსაზღვრება, რომელიც სტალინმა ჩამოაყალიბა 1913 წელს. უფრო მეცნიერული, უფრო დასაბუთებული და არანინააღმდეგობრივი ვერავინ ვერაფერი მოიაზრა. პოლემიკა შემდეგ წლებშიც გაგრძელდა, რომლის შედეგი მოკლედ ასეთია: დღეს საერთოდ არა გვაქვს ერის მეტ-ნაკლებად მისაღები განსაზღვრება, თუ რაიმე რაციონალური შეიქმნა, ყველაფერი აშკარად ან ფარულად ისევ სტალინისეული განმარტების გადამღერებაა.

ძალიან ძნელი გამოდგა იოსებ სტალინის უარყოფა საერთოდ და კონკრეტულად ერისა და ეროვნული მოძრაობის საკითხში.

და ბოლოს, იოსებ სტალინი ამტკიცებს, რომ კაპიტალიზმამდე არ არსებობდა ერი, არ იყო ეროვნული მოძრაობა, არ იყო ეროვნული ერთიანობის (განუყოფლობის) გრძნობა (შეგნება). მეტი სიცხადისათვის სტალინს ქართველების მაგალითი მოჰყავს: „რეფორმამდე ზანაში ქართველები საერთო ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ და ერთ ენაზე ლაპარაკობდნენ, მიუხედავად ამისა, ისინი, არსებითად, ერთ ერს არ შეადგენდნენ, ვინაიდან დანაწილებული იყვნენ მთელ რიგ ერთმანეთისგან მოწყვეტილ სამთავროებად, არ შეეძლოთ საერთო ეკონომიკური ცხოვრებით ეცხოვრათ, საუკუნეთა განმავლობაში ეომებოდნენ და ანადგურებდნენ ერთმანეთს, ერთიმეორეს უსისინებდნენ სპარსელებსა და თურქებს. სამთავროთა ფეფმერული და შემთხვევითი გაერთიანება, რასაც ზოგჯერ ესა თუ ის ილბლიანი მეფე ახერხებდა, უკეთეს შემთხვევაში მხოლოდ ზედაპირულადმინისტრაციულ სფეროს ეხებოდა და მალე ირღვეოდა მთავრების ჟინიანობითა და გლეხების გულგრილობით. სხვაგვარად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო საქართველოს ეკონომიკური დაქუცმაცების პირობებში... საქართველო, როგორც ერი, მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გაჩნდა, როცა ბატონყმობის გაუქმებამ და ქვეყნის ეკონომიკის მომძლავრებამ, გზების განვითარებამ და კაპიტალიზმის წარმოშობამ დაამყარა შრომის განაწილება საქართველოს ოლქებს შორის, საბოლოოდ შეარყია სამთავროთა სამეურნეო კარჩაკეტილობა და ერთ მთელად შეაკავშირა ისინი.¹

¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტ. 2. გვ. 317-318.

იოსებ სტალინმა საქართველოს ისტორია კარგად იცოდა. მაგრამ რატომ მოიყვანა მაგალითები საქართველოში გვიანი ფეოდალიზმის ეპოქიდან – ქართული სახელმწიფოებრიობის დაკნინების ხანიდან და არა XI-XII საუკუნეებიდან? ამას შემთხვევითობას ვერ მივანერთ. ისიც დაუჯერებელია, რომ სტალინი ვერ ჩასწვდებოდა გიორგი მერჩულეს (X ს.) მოსაზრების შინაარსს: „ქართლად ფრიადი ქვეყანაი აღირაცხების, რომელსაც შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეინირვის და ლოცვაი ყოველი აღესრულების“. ყოველივე ეს ეჭვის ქვეშ აყენებდა სტალინის მტკიცებას იმის შესახებ, რომ ერი და ეროვნული გრძნობა, ასევე „მყარი ერთობა“ წინაკაპიტალისტურ ხანაში არ არსებობდაო. სტალინს კარგად უნდა სცოდნოდა, რომ ქართველი ერის „მყარი ერთობა“ თანდათან ყალიბდებოდა ერთიანი ქართული მონარქიის წარმოქმნის წინა პერიოდში (IX-X სს.). ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნა ჯერ იდეურად მომზადდა (რისი შესანიშნავი დადასტურება გიორგი მერჩულეს ზემოთ მოხმობილი დებულებაა) და პრაქტიკულად მხოლოდ ამის შემდეგ განხორციელდა (X-XII სს.). ქართველი ერის „მყარი ერთობა“ მოიშალა არა შინაგანი განვითარების კანონზომიერებით, არამედ გარეშე ძალის ზემოქმედებით ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლის პირობებში. ქართული სამეფო-სამთავროების ერთმანეთისაგან გაუცხოება სწორედ ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ დაიწყო. ეს გაუცხოება გრძელდებოდა რამდენიმე საუკუნე (XV-XVIII სს.). XIX საუკუნეში სწორედ ამ გაუცხოების დაძლევა მოხდა და თანდათან აღდგა „მყარი ერთობაც“.

ზემოთ მოტანილ აზრს იოსებ სტალინი 1913 წელს იცავდა. 1876 წელს გამოქვეყნდა ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტური წერილი „ზოგიერთი რამ“, რომლის წერაც ავტორს 1866 წელს დაუწყია. ილია ჭავჭავაძე მეტად მნიშვნელოვან აზრს ავითარებს ქართველი ერის ერთიანობის, საერთო-ქა-

რთული ეროვნული გრძნობის შესახებ XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების მაგალითზე. მოვიტანთ რამდენიმე ფრაგმენტს ილიას ამ დიდებული წერილიდან: „ქართველები არ არიან, მაშ რა არიანო? არიან თავადნი, აზნაურნი, მღვდელნი, ვაჭარნი, გლეხნი, ჩინიანნი და უჩინონი – ყველანი არიან, და ქართველი კი არსად არის. თავადს აზნაური სძულს, აზნაურსა – თავადი, გლეხსა – ორივე, ნუთუ ესენი ქართველნი არიან, ერთის დედის საქართველოს ოჯახის შვილნი? თავადის აზრი – სათავადოა, აზნაურის – სააზნაურო, გლეხის – საგლეხო, ვაჭრისა – სავაჭრო, ნუთუ ესენი ქართველნი არიან, ერთისა და იგივე ხორცისა და სულისა ნაყოფნი და ერთის დედის საქართველოს ძუძუთი გაზრდილნი?“¹ ცოტა ქვემოთ ილია ჭავჭავაძე წერს: „აბა დაიძახე: ქართველი-თქო, თუ შავის ზღვიდამ მოყოლებული კასპიის ზღვამდე მარტო ღიბ-გადმოგდებულის ქართლელის მეტმა (ე. ი. გორის მაზრაში მცხოვრებელმა) შემოგხედოს ვინმემ, და თუ გაჭირდა, იქნება კახელმაც თავისი სხვილი კისერი შენკენ მოიღრიჯოს, სხვანი კი ყურსაც არ გათხოვებენ, თითქო ამათ არ ეძახიო, თითქო ისინი კი ქართველები არ არიანო“.² ილია ჭავჭავაძე საკითხს ასე აყენებს: „თქვენ მე მიჩვენეთ ის ადგილი, საცა მათ თვითეულის გზები ერთად იყრება საყოველთაო საქართველოს სიკეთისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი აგერ იქ არის-მეთქი. ის საერთო ნიშანი მიჩვენეთ, საითკენაც თვითეულის ჩვენგანის ჭკვა, გონება, ფიქრი, გრძნობა, სურვილი ერთად, ხალისიანად და შეუპოვრად მიიწევდეს საყოველთაო საქართველოს კეთილდღეობისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი აგერ არის-მეთქი. საერთო ლხი-

¹ ილია ჭავჭავაძე, ზოგიერთი რამ, ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი. სრული კრებული ხუთ ტომად. ტომი 2, თბ., 1941, გვ. 52.

² ილია ჭავჭავაძე, ზოგიერთი რამ, ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი. სრული კრებული ხუთ ტომად. ტომი 2, თბ., 1941, გვ. 53.

ნი მიჩვენეთ, საერთო ჭირი მაინცა, მაგრამ სად არის: ჩემი ლხინი შენი ლხინი არ არის, შენი ჭირი ჩემი ჭირი არ არის. ქართველი საყოველთაო სახელია და კიდევ ამას გკითხავ: საყოველთაო რა გვაქვს? ჩვენში არის: მე თუ შენ, შენ თუ მე, და ორივენი ერთად კი არაო“.¹

როგორც ვხედავთ, იოსებ სტალინი 1913 წელს ამტკიცებდა, რომ ქართველი ერი ყალიბდება XIX საუკუნის მეორე ნახევარში – რეფორმების შემდგომ პერიოდში, ე. ი. 60-70-იანი წლებიდან. სტალინის მიხედვით, საერთო-ქართული ეროვნული შეგნებაც ამ პერიოდიდან უნდა გაჩენილიყო. ილია ჭავჭავაძე კი აღნიშნავს, რომ XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში საერთო-ქართული ეროვნული გრძნობა ჯერ კიდევ არ არსებობდა. ძნელი მისახვედრი არ უნდა იყოს, რომ ილია ჭავჭავაძე და იოსებ სტალინი ერთსა და იმავეს ამტკიცებენ. იქნებ ეს ძალიან თამამად ნათქვამიც იყოს, მაგრამ საკითხი დაფიქრებად ღირს. ისე არ მოგვივიდეს, რომ იოსებ სტალინისათვის მოქმედი, ჩვენდა უნებურად, ილია ჭავჭავაძეს მოხვდეს.²

იოსებ სტალინმა ნაშრომებში „როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი“ (1904) და „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“ (1913) აშკარად მიაჩნია სამ უმთავრეს ტენდენციას, რომელსაც საბედისწერო მნიშვნელობა ჰქონდა რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები დაპყრობილი ერებისათვის. აი, ეს ტენდენციები: 1) რუსეთის იმპერიას, მის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ სისტემას იმპერიაში მცხოვრები დაპყრობილი ხალხების ეროვნული მოძრაობა ვერ დაანგრევდა, თუნდაც ყველა ჩაგრული ერი ერთდროულად რომ აჯანყებოდა მეტროპოლიას; 2) შორეულ მომავალშიც კი წარმოუდგენელი იყო რუსეთის სახელმწი-

¹ ილია ჭავჭავაძე, ზოგიერთი რამ, ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი. სრული კრებული ხუთ ტომად. ტომი 2, თბ., 1941, გვ. 52-53.

² ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 97.

ფოს ისეთი დემოკრატიზაცია, რომ ქვეყნის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას დაპყრობილი ერებისათვის ავტონომიები და ფედერაციები ებოძებინა. პირიქით, მოსალოდნელი იყო ველიკორუსული შოვინიზმის მკვეთრი გაძლიერება, პატარა ერების ასიმილაციის პოლიტიკის დაჩქარება; 3) რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები დაპყრობილი ხალხების ეროვნული მოძრაობა არსად არ ცნობდა სოციალური მოძრაობის პრიმატს და არ აპირებდა დამორჩილებოდა მას. „სოციალიზმის სამოთხის“ დაპირებით ეროვნული მოძრაობის „მოთვინიერება“ შეუძლებელი იყო. ამ წინასწარმეტყველური დასკვნებით იოსებ სტალინი ერთბაშად რამდენიმე თავით მაღლა დადგამის თანამედროვე გამოჩენილ პოლიტიკურ მოღვაწეებზე.¹

ვინც ეს დასკვნები გააკეთა, მისთვის ცხადი იყო რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები დაპყრობილი ერების უიმედო მდგომარეობა. იმპერიის აღსასრულის გარეშე დღის წესრიგიდან არ მოიხსნებოდა პატარა ერების გადაგვარებისა და სრული ასიმილაციის საფრთხე.

აგერ უკვე ოთხმოც წელზე მეტია, გრძელდება პოლემიკა ეროვნულ საკითხში იოსებ სტალინის კონცეფციის ირგვლივ. ამ პოლემიკაში დიდი ენთუზიაზმით მონაწილეობდნენ ვლადიმერ ლენინი, ლევ ტროცკი, ნიკოლაი ბუხარინი, ნოე ჟორდანი, შემდეგი თაობის პოლიტიკური მოღვაწეები, მეცნიერები, მწერლები – იოსებ სტალინის დამცველნი და მისი უარყოფელნი. ყველა ცხადად გრძნობდა: პრობლემის გადაჭრის ნაცვლად მოჟადოებულ წრეში ბრუნავდნენ...

მოჟადოებულ წრეში ვბრუნავთ დღესაც.

1938 წელს მოსკოვში სახელმწიფო გამომცემლობამ რუსულ ენაზე დაბეჭდა ნიგნი „საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ისტორია. მოკლე კურსი“. ნიგნს

¹ ვახტანგ გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. თბ., 2000, გვ. 98.

ყდასა და ტიტულზე სათაურის ქვეშ ასეთი წარწერა ჰქონდა: „საკ. კპ(ბ) ცკ-ის კომისიის რედაქციით. მოწონებულია საკ. კპ(ბ) ცკ-ის მიერ. 1938 წელი“. არც გარეკანსა და არც ტიტულზე წიგნის ავტორის (ავტორების) თაობაზე არაფერი იყო ნათქვამი. წიგნის გამოცემისთანავე გავრცელდა ხმა, რომ მისი ავტორი იოსებ სტალინი იყო. 1938 წლის შემდეგ „მოკლე კურსი“ მრავალჯერ გამოიცა და ისევ ავტორის მითითების გარეშე. წიგნი მალევე ითარგმნა ქართულ ენაზე. 1952 წელს ქართულ ენაზე გამოვიდა „მოკლე კურსის“ მორიგი გამოცემა.¹ ავტორის (ავტორთა) თაობაზე მკითხველმა ამჯერადაც ვერაფერი შეიტყო, თუმცა მანამდე მოხდა საინტერესო რამ. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაიწყო იოსებ სტალინის ნაწერების (თხზულებათა) მრავალტომეულის გამოცემა. 1946 წელს მოსკოვში რუსულ ენაზე გამოვიდა მრავალტომეულის პირველი ტომი.² 1947 წელს პირველი ტომი ქართულადაც ითარგმნა. პირველ ტომს წამძღვარებული აქვს „გამოცემის წინასიტყვაობა“.³ იოსებ სტალინის თხზულებათა მრავალტომეულის გამოცემას ახორციელებდა საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქს-ენგელს-ლენინის ინსტიტუტი (მოსკოვი). „გამოცემის წინასიტყვაობაში“ აღნიშნულია, რომ იოსებ სტალინის თხზულებები თექვსმეტ ტომად გამოვიდოდა. წინასიტყვაობაში ოფიციალურად პირველად დადასტურდა, რომ „მოკლე კურსის“ ავტორი იყო იოსებ სტალინი. „გამოცემის წინასიტყვაობაში“ ვკითხულობთ: „მეთხუთმეტე ტომის შინაარს შეადგენს ი. ბ. სტალინის ნაშრომი: „საკ. კპ(ბ) ისტორია. მოკლე კურსი“, რომელიც

¹ იხ.: საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ისტორია. მოკლე კურსი. საკ. კპ(ბ) ცკ-ის კომისიის რედაქციით. მოწონებულია საკ. კპ(ბ) ცკ-ის მიერ. 1938 წელი. სახელმწიფო გამომცემლობა. თბ., 1952.

² იხ.: И. В. Сталин, Сочинения. Том 1. М., 1946.

³ იხ.: ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტომი 1. 1901-1907. თბ., 1947.

ცალკე ნიგნად გამოიცა 1938 წელს¹. იოსებ სტალინის თხზულებათა თექვსმეტტომეულის გამოცემა მეცამეტე ტომზე შეწყდა. მეცამეტე ტომი 1952 წელს გამოიცა. მასში 1930-1934 წლების ნაწერები შევიდა.² ჩვენ მიერ ზემოთ ხსენებული იოსებ სტალინის თხზულებათა მეთხუთმეტე ტომის მხოლოდ მაკეტი გამოიცა. მაკეტი თბილისში მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკამაც მიიღო. იგი მთლიანად „მოკლე კურსს“ ეთმობოდა. მეთხუთმეტე ტომი მასობრივი ტირაჟით აღარ დაბეჭდილა.

„საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ისტორია. მოკლე კურსი“ ისტორიის გაყალბების ნიმუშად შეიძლება მივიჩნიოთ.

გაყალბების ობიექტი: რუსეთის იმპერიის ისტორია, საბჭოთა რუსეთის ისტორია, საბჭოთა კავშირის ისტორია, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ისტორია, რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ისტორია, საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ისტორია; რუსეთში არსებული პოლიტიკური ორგანიზაციებისა და პარტიების ისტორია, საერთაშორისო მუშათა, სოციალისტური და კომუნისტური მოძრაობის ისტორია.

გაყალბების ქრონოლოგიური ჩარჩო: XIX საუკუნის 60-იანი წლები – XX საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანები.

გაყალბების პოლიტიკური მიზანი: ბოლშევიკური (კომუნისტური) პარტიის ისტორიის იდეალიზაცია, ბოლშევიზმზე დაფუძნებული საბჭოთა პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და იდეოლოგიური სისტემის გამართლება, სოციალიზმის კაცობრიობის მომავლად გამოცხადება.

გაყალბების მეთოდი: ცალკეული ფაქტებისა და მოვლენების, მთელი ისტორიული პროცესის ან საერთოდ მიჩქმალ-

¹ იხ.: ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტომი 1. თბ., 1947, გვ. 10.

² იხ.: ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი. ტომი 13. თბ., 1952.

ვა ან გაყალბება; მოაზროვნეების, პოლიტიკური მოღვაწეების ან „დავინწყება“, ან მათი შეხედულებების დამახინჯება.

ისტორიული პროცესის გააზრების თეორიული საფუძველი: კარლ მარქსის, ფრიდრიხ ენგელსის, ვალდიმერ ლენინის, იოსებ სტალინის ნაწერები, რსდმპ, რკპ(ბ), საკავშირო კპ(ბ) ყრილობებისა და კონფერენციების რეზოლუციები და დადგენილებები. უფრო კონკრეტულად: ყველა მოვლენა ფასდება ვალდიმერ ლენინის ნაწერებიდან ამოკრეფილ, საგანგებოდ შერჩეულ ციტატებზე დაყრდნობით.

„მოკლე კურსში“ ნაწილობრივ ან მთლიანად გაყალბდა:

1. რუსეთის ეკონომიკური და სოციალური განვითარება ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ (XIX საუკუნის 60-იანი წლები – XX საუკუნის დამდეგი);

2. ნაროდნიკობის (ხალხოსნობის) არსი;

3. სოციალ-დემოკრატიული (მარქსისტული) იდეოლოგიის გავრცელება რუსეთში;

4. რსდმპ შექმნა (რსდმპ I და II ყრილობები);

5. 1905-1907 წლების რევოლუციის მიზეზები და მსვლელობა, პოლიტიკური პარტიები რევოლუციაში;

6. ფრაქციული ბრძოლები რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიაში (რსდმპ IV და V ყრილობები);

7. რსდმპ მოღვაწეობა პირველი მსოფლიო ომის წლებში;

8. რუსეთის 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუცია;

9. რუსეთის დროებითი მთავრობის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა;

10. 1917 წლის 25 ოქტომბრის კონტრრევოლუციური სახელმწიფო გადატრიალება (ე. წ. ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუცია);

11. საბჭოთა ხელისუფლების არსი;

12. საბჭოთა რუსეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა (1917-1922 წწ.);

13. სამოქალაქო ომი (1918-1922 წწ.);

14. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური განვითარება XX საუკუნის 20-30-იან წლებში;

15. ფრაქციული ბრძოლები კომუნისტურ (ბოლშევიკურ) პარტიაში XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, ოპოზიციის ლიდერთა შეხედულებანი;

16. XX საუკუნის 20-30-იანი წლების პოლიტიკური რეპრესიების მიზეზები და შედეგები;

17. სოციალისტური სისტემის არსი.

ისტორიის გაყალბება ადვილი საქმე არ არის. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, გაყალბება ადვილი საქმე არ არის, თუ წიგნი იწერება იმის გათვალისწინებით, რომ მკითხველის ნაწილმა მაინც ავტორის პოზიცია ჭეშმარიტებად უნდა მიიჩნიოს. იოსებ სტალინი „მოკლე კურსის“ დაწერას და გამოქვეყნებას XX საუკუნის 20-იან წლებში ვერ გაბედავდა. ბოლშევიკური პარტიის ლიდერები (ლევ ტროცკი, ლევ კამენევი, გრიგორი ზინოვიევი და სხვ.), პროფესიონალ რევოლუციონერთა „ძველი გვარდია“ მას თვალში ნაცრის შეყრას არ აპატიებდა. საეჭვოა, იოსებ ჯუღაშვილს „მოკლე კურსის“ გამოქვეყნება XX საუკუნის 30-იანი წლების დამდეგსაც შესძლებოდა. მართალია, ამ დროისათვის ლევ ტროცკი დამარცხებული, ხოლო ლევ კამენევი, გრიგორი ზინოვიევი, ნიკოლაი ბუხარინი და სხვები განწირულები ჩანდნენ, მაგრამ პროფესიონალ რევოლუციონერთა „ძველი გვარდია“ პოზიციას არ თმობდა. „მოკლე კურსის“ გამოქვეყნება მხოლოდ 1938 წელს, ანუ პოლიტიკური რეპრესიების დასრულების შემდეგ, შეიძლებოდა. 1938 წლის გაზაფხულზე პოლიტიკური რეპრესიების უკანასკნელმა ტალღამაც გადაიარა და სექტემბერში „მოკლე კურსიც“ გამოქვეყნდა. „მოკლე კურსის“ სამზოვზე გამოსვლის შემდეგ შექმნილი ვითარება ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ: მასამ, მუშუხ-გლეხურმა საზოგადოებამ წიგნი ჭეშმარიტებად მიიჩნია. რეპრესიებს გადარჩენილმა, მაგრამ დაშინებულმა და დამორჩილებულმა

პროფესიონალ რევოლუციონერთა „ძველმა გვარდიამ“, ასევე ინტელიგენციამ ნიგნი არ მიიღო, თუმცა პროტესტი საჯაროდ არავის გამოუთქვამს: ხელმწიფე რომ შიშველი იყო, ყველა ხედავდა, მაგრამ ხელმწიფე შიშველიაო, ამის თქმას ვერავინ ბედავდა.

თავი XIV. ილია ჭავჭავაძის უარყოფელთა წინააღმდეგ

და გარდამოჰყვნა იგი
და შეჰმოსა მას არდაგი...
ლუკა, 23, 53.

იოსებ ჯუღაშვილს მონაწილეობა არ მიუღია ილია ჭავჭავაძის წინააღმდეგ მიმართულ არც ერთ ბინძურ კამპანიაში, არც 1897-1907 წლებში და არც 1907-1917 წლებში. იოსებ სტალინი არც 1917-1921 წლებში ილიას ნააზრევისა და ნაღვანის შეფასებაში ჩარეულა.

1921 წელს საქართველო საბჭოთა რუსეთმა დაიპყრო. საბჭოთა საქართველოში პირველკაცობდა ილიას უპირველესი უარყოფელი, ბოლშევიკი ფილიპე მახარაძე. ფილიპე მახარაძე ესწრაფოდა ილიას ნააზრევისა და ნაღვანის, ილიას გზის უარყოფა სახელმწიფო პოლიტიკის რანგში აეყვანა. იოსებ სტალინს, როგორც ვთქვით, ამ პოლიტიკის შემუშავებასა და გატარებაში მონაწილეობა არ მიუღია. პირიქით, იოსებ სტალინმა XX საუკუნის 30-იან წლებში ილიას უარყოფელთა პარპაში აღკვეთა.

იოსებ სტალინს ფილიპე მახარაძე არ უყვარდა და ამას არც მალავდა. დასცინოდა კიდეც ძველ ბოლშევიკს „საშუალო დონის ლიტერატორს“ ეძახდა. იოსებ სტალინის მიერ ფილიპე მახარაძის ათვალწუნებას რამდენიმე მიზეზი ჰქონდა. ამ მიზეზთა შორის გამოვყოფთ რამდენიმეს: პირველი. ფილიპე მახარაძე, ისევე, როგორც ძველ ბოლშევიკთა

თაობა, თელიდა, რომ იოსებ ჯულაშვილს ბოლშევიკური პარტიის წინაშე, რევოლუციის წინაშე მასზე გაცილებით ნაკლები დამსახურება ჰქონდა. წინათ ამას იოსებ სტალინი დიდ ყურადღებას არ აქცევდა. XX საუკუნის 20-იანი წლების შუა ხანებიდან ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში ჩაბმულ იოსებ სტალინს უკვე ხელს აღარ აძლევდა ფილიპე მახარაძის მიერ საკუთარი დამსახურების დემონსტრირება, იოსებ სტალინთან შედარებით საკუთარი უპირატესობის ხაზგასმა. **მეორე.** იოსებ სტალინი ცდილობდა, თავისი რევოლუციური მოღვაწეობის დასაწყისი, რაც შეიძლება, წინ გადაენია და იგი „მესამე დასთან“ (შეიქმნა 1892-1893 წლებში) დაეკავშირებინა. სტალინის მისწრაფებას წლების მანძილზე სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდა ფილიპე მახარაძე. **მესამე.** იოსებ სტალინი ცდილობდა, თავი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თბილისისა და ბათუმის ორგანიზაციების ერთ-ერთ დამფუძნებლად და ხელმძღვანელად წარმოედგინა. ფილიპე მახარაძე ამასაც გააფთრებით ეწინააღმდეგებოდა. **მეოთხე.** იოსებ სტალინი ფილიპე მახარაძეს ილია ჭავჭავაძის მკვლელობაში ადანაშაულებდა და ხშირად არაორაზროვნად შეახსენებდა მას ამ დანაშაულს. **მეხუთე.** საბჭოთა კავშირის შექმნის პერიოდში (1922 წ.) ფილიპე მახარაძე და მისი თანამოაზრეები (ე. წ. „ნაციონალ-უკლონისტები“) ღიად დაუპირისპირდნენ იოსებ სტალინს და ბევრი თავსატეხი გაუჩინეს მას.

1921-1931 წლებში იოსებ სტალინი ფილიპე მახარაძის ქმედებას კონტროლს ვერ უწევდა. ძველი ბოლშევიკი იოსებ სტალინს არ ერიდებოდა და ხშირად განზრახ აღიზიანებდა კიდევ მას. ფილიპე მახარაძის პოზიციები შეირყა საქართველოსა და ამიერკავკასიის ფედერაციის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში **ლავრენტი ბერიას** მოსვლის შემდეგ (1931-1932 წწ.). თავდაპირველად ფილიპე მახარაძე არც ლავრენტი ბერიას უწევდა ანგარიშს. ვეტერანმა

ბოლშევიკმა ვ. ლენინის გარდაცვალების ათ წლისთავთან დაკავშირებით დაწერა ნაშრომი სათაურით – „ათი წელი ულენინოდ“. იოსებ სტალინის ნების თანახმად, ლავრენტი ბერიამ ფილიპე მახარაძე აიძულა, ნაშრომისთვის სათაური შეეცვალა. 1934 წელს იგივე ნაშრომი ასეთი სათაურით გამოვიდა – „ათი წელი ულენინოდ სტალინის წინამძღოლობით“. ფილიპე მახარაძემ დათმო. სრული კაპიტულაცია ძველ ბოლშევიკს ჯერ კიდევ წინ ელოდა. მხედველობაში გვაქვს საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის პირველი ყრილობა (1934 წ.) და ილია ჭავჭავაძის 100 წლის იუბილე (1937 წ.).

XX საუკუნის 20-იანი წლების მეორე ნახევარში იოსებ სტალინმა ხელისუფლებისთვის ბრძოლის ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი მოიგო. 1927 წელს ლევ ტროცკი საკავშირო კომუნისტური (ბოლშევიკური) პარტიის რიგებიდან გარიცხეს, ყველა თანამდებობა დაატოვებინეს და შუა აზიაში გადაასახლეს (1929 წელს ლევ ტროცკი ბასმაჩების დახმარებით საზღვარგარეთ გაიქცა). ეს იოსებ სტალინს დამშვიდების საშუალებას არ აძლევდა. საკავშირო კომუნისტურ (ბოლშევიკურ) პარტიაში, საბჭოთა კავშირის უმაღლეს საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებაში, სამხედრო უწყებაში, დიპლომატიურ კორპუსში იოსებ ჯულაშვილს დიდი ოპოზიცია ჰყავდა. განსაკუთრებით საგანგაშო იყო ის, რომ იოსებ ჯულაშვილს ოპოზიციაში ჩაუდგა ძველ ბოლშევიკთა, რევოლუციონერთა პირველი თაობის დიდი ნაწილი, მოკავშირე რესპუბლიკების პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელობა. და ბოლოს, იოსებ ჯულაშვილის პოლიტიკურ კურსს ეწინააღმდეგებოდა ინტელიგენციის აბსოლუტური უმრავლესობა. XX საუკუნის 30-იანი წლების დამდეგისათვის სრულიად ცხადი გახდა: იოსებ სტალინი ხელისუფლების დაკარგვის რეალური საფრთხის წინაშე იდგა. 20-იანი წლების მეორე ნახევარში გატარებულმა რეპრესიებმა

ოპოზიცია ვერ მოსპო. მიუხედავად ამისა, იოსებ სტალინი პოლიტიკური კურსის შეცვლას არ აპირებდა, ოპოზიციის შენიშვნების გათვალისწინება აზრადაც არ მოსდიოდა. ერთადერთ გამოსავალს იგი რეპრესიებში ხედავდა, იმ რეპრესიებში, რომელთა მასშტაბი იმხანად მხოლოდ იოსებ სტალინს ჰქონდა წარმოდგენილი. პოლიტიკური რეპრესიები დაიწყო 1934 წლის დეკემბერში და მეტ-ნაკლები ინტენსივობით გრძელდებოდა 1938 წლის გაზაფხულამდე. კულმინაციას 1937 წელი წარმოადგენდა. რეპრესიები შეეხო საბჭოთა კავშირის ყველა სოციალურ ფენას (ინტელიგენციას, მუშებს, გლეხებს), ყველა ეროვნების, აღმსარებლობისა და პროფესიის ადამიანს, საკავშირო კომუნისტური (ბოლშევიკური) პარტიის ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებს, მოკავშირე რესპუბლიკების კომუნისტური (ბოლშევიკური) პარტიის ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებს, საბჭოთა კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებას, მმართველობის ადგილობრივ ორგანოებს, სამხედრო უწყებას (წითელ არმიას და სამხედრო-საზღვაო ფლოტს), დიპლომატიურ კორპუსს, თვით რეპრესიების გამტარებელ მთავარ დაწესებულებას – საბჭოთა კავშირის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს (დახვრიტეს ორი სახალხო კომისარი – ჰენრიხ იაგოდა და ნიკოლაი ეჟოვი). და მაინც, შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ ყველაზე მეტად დაზარალდა ინტელიგენცია.

ხელისუფლებისთვის ბრძოლაში ჩაბმულ იოსებ ჯუღაშვილს, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო ასპარეზზე, აუცილებლად სჭირდებოდა იმის დემონსტრირება, რომ იგი დიდი და სახელოვანი ისტორიის, დიდი სულიერი და მატერიალური კულტურის მემკვიდრე ერის შვილი იყო. ყოველივე ეს უნდა წარმოჩენილიყო დიდი ოსტატობით, დამაჯერებლად. ამ შემთხვევაში ერთბაშად მიზნის მიღწევა შეუძლებელი იქნებოდა. საჭირო იყო რამდენიმე კარგად

გააზრებული ღონისძიება, რომელიც ეფექტს მოახდენდა საბჭოთა კავშირშიც და საერთაშორისო ასპარეზზეც. ასე ჩაიფიქრა და განახორციელა იოსებ სტალინმა ოთხი დიდი ღონისძიება:

- საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის პირველი ყრილობა (1934 წ.);

- ქართული კულტურის დეკადა მოსკოვში (1937 წ.);

- შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერიდან 750 წლისთავი (1937 წ.);

- ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 100 წლისთავი (1937 წ.).

ამჯერად ჩვენი ინტერესის საგანს შეადგენს საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის პირველი ყრილობა (1934 წ.) და ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 100 წლისთავი (1937 წ.).

საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის პირველი ყრილობა იმითაც იყო აღსანიშნავი, რომ ყველა რესპუბლიკის მწერალთა კავშირის სახელით გამოსულ მომხსენებელს უნდა მიმოეხილა მწერლობის ისტორია უძველესი დროიდან (ჩასახვიდან) XX საუკუნის 20-30-იანი წლების ჩათვლით. მსგავსი მოხსენებების დაწერა დიდ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული. მოხსენება ღირებული რომ ყოფილიყო, საჭირო იყო ლიტერატურათმცოდნეებისა და ისტორიკოსების ერთობლივი შრომა. მეორე სირთულეს ის წარმოშობდა, რომ მეცნიერული თვალსაზრისით თუნდაც უნაკლოდ შესრულებული მოხსენება შეიძლება მისაღები არ ყოფილიყო პოლიტიკური თვალსაზრისით. მწერალთა კავშირის ყრილობა დაიგეგმა და ჩატარდა როგორც პოლიტიკური ღონისძიება. ყრილობას იოსებ სტალინი დაესწრო.

1934 წლის 20 აგვისტოს საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის ყრილობაზე საქართველოდან მოხსენებით გამოვიდა ცნობილი ბოლშევიკი მალაქია ტოროშელიძე. მალაქია ტოროშელიძემ, რომელსაც, ცხადია, იოსებ სტალინის ჩანაფიქრი არ ეცოდინებოდა, თავისი მოხსენების პირველ

ვარიანტში დიდი ადგილი დაუთმო ქართული პროლეტარული მწერლობის, უახლესი ქართული ლიტერატურის განვითარების გზას, შედარებით ნაკლები – ძველ და ახალ ქართულ მწერლობას. მოხსენების ტექსტს წინასწარ გაეცნო იოსებ სტალინი. ამ უკანასკნელმა ყრილობაზე წასაკითხი ტექსტი დაინუნა. მოხსენების ის ვარიანტი, რომლითაც მალაქია ტოროშელიძე 1934 წლის აგვისტოში საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის ყრილობის წინაშე წარსდგა, როგორც სტრუქტურით, ისე შინაარსობრივი თვალსაზრისით, იოსებ სტალინის კარნახითაა დაწერილი, გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ ყველა დასკვნა იოსებ სტალინს ეკუთვნის.¹

იოსებ სტალინი განსაკუთრებით დაინტერესებულა მალაქია ტოროშელიძის მოხსენების იმ ნაწილით, რომელიც ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების შეფასებას ეხებოდა. ეს შემთხვევითი არ იყო. იმხანად ბელადს უკვე გადანყვებილი ექნებოდა ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 100 წლისთავის ფართოდ აღნიშვნა. ამიტომაც, რომ მალაქია ტოროშელიძის მოხსენების ეს ნაწილი თითქმის მთლიანად იოსებ სტალინის შეხედულებას გამოხატავს.² იგი, მოხსენების დანარჩენ ნაწილებთან შედარებით, მოცულობითაც თვალშისაცემად დიდია. მოვიტანთ რამდენიმე ფრაგმენტს მალაქია ტოროშელიძის მოხსენებიდან:

– „არ შევჩერდებით XIX საუკუნის პირველი ნახევრის სხვა მწერლებზე და გადავალთ პირდაპირ 60-იანი წლების ეპოქაზე, რომელსაც ქართველი ხალხის ცხოვრებასა და ქართულ ლიტერატურაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა

¹ მალაქია ტოროშელიძე, ქართული ლიტერატურა. მოხსენება მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე 20 აგვისტოს, ჟურნალი „მნათობი“, 1934, №7-8, გვ. 221-295.

² მალაქია ტოროშელიძე, ქართული ლიტერატურა. მოხსენება მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე 20 აგვისტოს, ჟურნალი „მნათობი“, 1934, №7-8, გვ. 246-255.

აქვს. ამ ეპოქის მწერლებიდან ყველაზე მეტ ყურადღებას იქცევს ილია ჭავჭავაძე¹.

– „ილია ჭავჭავაძე 60-იანი წლების უდიდესი ფიგურაა, რომელიც თავისი პოეტური და პუბლიცისტური ნაწარმოებებით ძლიერ გავლენას ახდენს ქართულ ლიტერატურაზე თვით უკანასკნელ ხანებამდე“.²

– „ამ ორი მომენტის – ეკონომიურის და ეროვნულის – მჭირდოდ გადაკვანძვა საფუძვლად უდევს ი. ჭავჭავაძის შემოქმედებას. იგი ნაციონალისტია, და როგორც ასეთი, ოპოზიციაში უდგას მთავრობას, რომელიც არ სცნობს არავითარ ნაციონალურს“.³

– „ი. ჭავჭავაძის შემოქმედებამ თავადაზნაურობას კი არ გაუწია სამსახური, არამედ თავადაზნაურობის მონინააღმდეგეებს“.⁴

– „თუმცა ი. ჭავჭავაძე არ წარმოადგენს გლეხობის ინტერესებისთვის მეზრძოლს, მაგრამ ის ღრმა სიმპათიით უყურებს, აიდილებს მას, აწერს მას საუკეთესო თვისებებს და სთვლის მას ყველა სათნოების განსახიერებად“.⁵

– „რათა შევაჯამოთ ი. ჭავჭავაძის მნიშვნელობა ქართული ლიტერატურისთვის, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ლიტერა-

¹ მალაქია ტოროშელიძე, ქართული ლიტერატურა. მოხსენება მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე 20 აგვისტოს, ჟურნალი „მნათობი“, 1934, №7-8, გვ. 246.

² მალაქია ტოროშელიძე, ქართული ლიტერატურა. მოხსენება მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე 20 აგვისტოს, ჟურნალი „მნათობი“, 1934, №7-8, გვ. 246.

³ მალაქია ტოროშელიძე, ქართული ლიტერატურა. მოხსენება მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე 20 აგვისტოს, ჟურნალი „მნათობი“, 1934, №7-8, გვ. 248.

⁴ მალაქია ტოროშელიძე, ქართული ლიტერატურა. მოხსენება მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე 20 აგვისტოს, ჟურნალი „მნათობი“, 1934, №7-8, გვ. 252.

⁵ მალაქია ტოროშელიძე, ქართული ლიტერატურა. მოხსენება მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე 20 აგვისტოს, ჟურნალი „მნათობი“, 1934, №7-8, გვ. 254.

ტურულ მოღვაწეობას იგი კრძალვით უყურებს და მის შესაფერისად მაღალ პრინციპულ სიმაღლეზე აჰყავს ყოველი საკითხი, რომელსაც ეხება. ლიტერატურული ასპარეზი ი. ჭავჭავაძემდე თითქმის არ არსებობდა. წინანდელი ეპოქის მწერლობისთვის ლიტერატურა ან უბრალო თავშესაქცევი იყო (მაგალითად, საქეიფო ლექსები), ან პოეტის პირად განწყობილებათა გამოხატულება, რომელიც უნდა გაეზიარებინა მის რამდენიმე ახლობელ მეგობარს. ი. ჭავჭავაძისთვის კი ლიტერატურა, უწინარეს ყოვლისა, საზოგადოებრივი მოღვაწეობაა და ამ დარგში იგი ფრიად სასტიკია და მომთხოვნი, როგორც თავის, ისე სხვებისადმი”.¹

ილიას მსოფლმხედველობის შეფასებისას მაღაქია ტოროშელიძის მიერ გაკეთებული ყოველი დასკვნა მიმართული იყო ფილიპე მახარაძისეული შეფასებების წინააღმდეგ, აცამტკერებდა ყოველივე იმას, რაც ფილიპე მახარაძემ ილიას წინააღმდეგ დანერა ორმოცი წლის განმავლობაში. უდავოა, ეს კარგად იგრძნო ფილიპე მახარაძემ.

მაღაქია ტოროშელიძემ, ცხადია, მოხსენება რუსულად წაიკითხა. იმავე 1934 წელს მოხსენება ცალკე წიგნად გამოიცა მოსკოვში.² ესეც იოსებ სტალინის გეგმის შემადგენელი ნაწილი იყო.

1937 წელს ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 100 წლისთავი დიდი ზარზეიმით აღინიშნა. ამისთვის ნიადაგი ჯერ კიდევ 1934 წელს მომზადდა.

1937 წლის 9 მაისს გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბეჭდა ოფიციალური მასალა – „ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 100 წლისთავისთვის“. სტატიიდან მკითხველმა შეიტყო, რომ საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭომ (მთავრო-

¹ მაღაქია ტოროშელიძე, ქართული ლიტერატურა. მოხსენება მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე 20 აგვისტოს, ჟურნალი „მნათობი“, 1934, №7-8, გვ. 255.

² М. Торошелидзе, Грузинская литература. Доклад на первом всесоюзном съезде советских писателей. Издательство «Художественная литература», М., 1934.

ბამ) მიიღო დადგენილება ილია ჭავჭავაძის იუბილეს აღსანიშნავად. იქვე ჩამოთვლილი იყო დაგეგმილი ღონისძიებები.

1937 წლის 10 ივნისს გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ გამოქვეყნდა ცნობა თბილისში, მწერალთა სასახლეში, ილია ჭავჭავაძის იუბილესადმი მიძღვნილი საქართველოს მწერალთა კავშირის პლენუმის გამართვის თაობაზე.

გაზეთები „კომუნისტი“ „Заря Востока“ და „ლიტერატურული საქართველო“ სისტემატურად აშუქებდნენ ილიას იუბილესათვის მზადების საკითხებს და საიუბილეო ღონისძიებებს როგორც თბილისში, ისე საქართველოს ქალაქებსა და რაიონებში. 1937 წლის 22 აპრილს გაზეთი „კომუნისტი“ იუწყებოდა, რომ ილია ჭავჭავაძის საღამოები გაიმართა მოსკოვსა და ლენინგრადში. 1937 წლის 31 ივლისს გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“ წერდა, რომ მოსკოვში, ვ. ლენინის სახ. საჯარო ბიბლიოთეკაში, მოეწყო ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილი გამოფენა. 1937 წლის 29 მაისს გაზეთში „Правда“ დაიბეჭდა მასალა სათაურით: „Юбилейная декада И. Чавчавадзе в Грузии“.

1937 წელს საიუბილეოდ გამოიცა ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა სრული კრებულის (ხუთ ტომად) პირველი ტომი (პავლე ინგოროყვასა და ალექსანდრე აბაშელის რედაქციით). „ქართული კლასიკური მწერლობის“ სერიით დაიბეჭდა ილია ჭავჭავაძის ლექსების, პოემებისა და მოთხრობების კრებული (შალვა რადიანისა და ალექსანდრე აბაშელის რედაქციით). 1937 წელს ცალკე გამოცემებად გამოვიდა ილია ჭავჭავაძის ნაწერების კრებულები: „ლექსები და მოთხრობები“, „თხზულებანი“, „მოთხრობები“, „რჩეული ლექსები და პოემები“. რუსულად ითარგმნა და გამოიცა კრებულები: „Избранное“ და „Стихи и поэмы“.

ილიას დაბადებიდან 100 წლისთავს გამოეხმაურა მრავალი მწერალი, კრიტიკოსი, პუბლიცისტი, ლიტერატურათმცოდნე და ისტორიკოსი. განსაკუთრებით, უნდა აღინიშნოს

ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომი „ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ისტორია“.¹ იგივე ნაშრომი გაზეთ „კომუნისტის“ 1937 წლის 6 ივლისის ნომერშიც დაიბეჭდა. დუმის ინარჩუნებდა დამარცხებული ფილიპე მახარაძე. მის თანამოაზრეთაგან ზოგიერთმა ძველ ბელადს უღალატა და ილიას ქებადიდება დაიწყო. ფილიპე მახარაძე მიხვდა, რომ დამარცხდა და დანებდა.

ასე დასრულდა ილიას ნააზრევისა და ნალვანის, ილიას გზის გმობის სამარცხვინო ისტორია. ყოველივე ეს აუცილებლად მოხდებოდა, მაგრამ გაცილებით გვიან. 1934-1937 წლებში, უაღრესად რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში, როცა მოსკოვში ხელისუფლებისათვის დაუნდობელი და სისხლიანი ბრძოლა მიმდინარეობდა, ილიას თავის უფლებებში აღდგენა, ილიას ნააზრევისა და ნალვანის ობიექტურად დაფასება თითქოს აუხსნელ მოვლენას წარმოადგენდა. სინამდვილეში, ყველაფერი ლოგიკური, კარგად გააზრებული გახლდათ. საქართველოს ისტორია, ქართული კულტურა იყო ის დიდი საგანძური, რომელიც იოსებ სტალინს მორალურ უფლებას აძლევდა ზემოდან დაეხედა თავისი იდეური და პოლიტიკური მონინაღმდეგეებისათვის, დიდი და პატარა „ბელადებისთვის“ და ამაყად ეთქვა: „მრავალ არიან ჩინებულნი და მცირედ – რჩეულნი“ (მათე, 22,14).

¹ ივანე ჯავახიშვილი, ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ისტორია, აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე. 1937, II, გვ. 1-14.

თავი XV. დიდი ექსპერიმენტის განახლების მცდელობა

იოსებ სტალინის დიდი ექსპერიმენტის შედეგად ჩამოყალიბებული საბჭოთა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემა შეიცავდა პროგრესის შემაფერხებელ ფაქტორებს. ეს ცხადი გახდა ჯერ კიდევ XX საუკუნის 30-იანი წლების მიწურულს. უარყოფითი ფაქტორები კიდევ უფრო იჩენდა თავს, რომ არა საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ომი (1941-1945 წწ.). ომმა მოსალოდნელი კრიზისი გარკვეული პერიოდით გადადო. ამის მიზეზი იყო შემდეგი: დიქტატორული პოლიტიკური რეჟიმის პირობებში შესაძლებელი გახდა უმოკლეს ვადაში ეკონომიკის სამხედრო ყაიდაზე გარდაქმნა – ზესახელმწიფოს ერთიან სამხედრო ბანაკად გადაქცევა. სამრეწველო საწარმოებში, უპირველეს ყოვლისა სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსში, ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში დამყარდა უსასტიკესი რეჟიმი. იგივე მდგომარეობა იყო სოფლადაც – კოლმეურნეობებში. ასე დიდხანს არ შეიძლებოდა გაგრძელებულიყო. მიუხედავად ამისა, იოსებ სტალინმა ომის დამთავრებამდე შეძლო არსებული აუტანელი რეჟიმის შენარჩუნება ქალაქად და სოფლად.

საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ომის დამთავრების შემდეგ ვითარება კარდინალურად შეიცვალა. ეკონომიკის მართვის ომისდროინდელი ფორმებისა და მეთოდების შეცვლამ იმთავითვე წარმოაჩინა ის სიძნელებები, რომლებიც, როგორც აღვნიშნეთ, ჯერ კიდევ XX საუკუნის 30-იანი წლების მიწურულს შეინიშნებოდა.

საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემა ცვლილებების აუცილებლობის წინაშე დადგა. გრძნობდა თუ არა ამას იოსებ სტალინი? ცხადია, გრძნობდა. სტალინი იმასაც აცნობიერებდა, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ შექმნილ საერთაშორისო ვითარებაში საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ სისტემას, უპირველეს ყოვლისა ეკონომიკურ სისტემას, დიდი გამოცდა ელოდა. „ცივი ომი“ რომ სერიოზული სირთულეების წინაშე დააყენებდა საბჭოთა კავშირის ეკონომიკას, ამაში ეჭვი არავის ეპარებოდა. ორი სამყაროს (ბურჟუაზიულისა და სოციალისტურის) დაპირისპირებაში გადამწყვეტი როლი ეკონომიკას ენიჭებოდა. ომისშემდგომი საბჭოთა კავშირის ეკონომიკა კი დამაიმედებელი პროგნოზების გაკეთების საშუალებას არ იძლეოდა. საბჭოთა კავშირის ეკონომიკის სავალალო მდგომარეობა, ცხადია, ზესახელმწიფოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მსჯელობის საგანი არაერთხელ გამხდარა. იმხანად, რასაკვირველია, ვერავინ გაბედავდა პოლიტიკური და სოციალური სისტემის გარდაქმნაზე საუბარს. ასეთ საუბარს თვით იოსებ სტალინიც ერიდებოდა. ეკონომიკურ რეფორმებზე მსჯელობა კი ნელ-ნელა სულ უფრო აქტუალური ხდებოდა. თუმცა ასეთი საუბრების დროს უცვალებელ ჭეშმარიტებად რჩებოდა სახელმწიფო საკუთრების შეუვალობის აღიარება, ისევე, როგორც კერძო საკუთრების უმკაცრესი რეგულირების დაცვა. პრაქტიკულად, ქვეყნისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის რეფორმებზე მსჯელობა XX საუკუნის 30-იან წლებში ჩამოყალიბებული სტერეოტიპების სრული დაცვით მიმდინარეობდა და ცხადია, შედეგსაც არ იძლეოდა. ნათლად განსაზღვრული, ეპოქის გამოწვევების შესაფერისი, ყოვლისმომცველი და რადიკალური ეკონომიკური რეფორმის პროექტის წამოყენებისაგან იოსებ სტალინიც თავს იკავებდა. იგი არ ჩქარობდა, პოლიტიკოსების, მეცნიერების

და საერთოდ, საზოგადოების აზრის ამოცნობას ცდილობდა. სტალინი იმასაც გრძნობდა, რომ ყოვლისმომცველი და, რადიკალური ეკონომიკური რეფორმის პროექტის წამოყენების შემთხვევაში, მას იმის უარყოფაც მოუხდებოდა, რასაც ცეცხლითა და მახვილით ამკვიდრებდა XX საუკუნის 30-იან წლებში. ძლიერების ზენიტში მყოფ ბელადსაც კი აფიქრებდა ერთი რამ: ოციოდე წლის წინ უცნაურობელ ჭეშმარიტებად გამოცხადებული ეკონომიკური და სოციალური სისტემის რადიკალური ცვლილების აუცილებლობის აღიარებას როგორ გაიგებდნენ საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური და სამხედრო ელიტა, მეცნიერები და საერთოდ ინტელიგენცია, მუშა და გლეხი? ამიტომ იყო, რომ იოსებ სტალინი სხვა გზას დაადგა.

1951 წლის ნოემბერში, ცხადია, იოსებ სტალინის ინიციატივით, გაიმართა საკავშირო დისკუსია ეკონომიკურ პრობლემებზე. დისკუსიაში მონაწილეობდნენ ცნობილი საბჭოთა ეკონომისტები. მიუხედავად ამისა, საბჭოთა კავშირის ეკონომიკური სისტემის რეფორმის გეგმის მონახაზიც კი ვერ შემუშავდა. ეს არც იყო მოსალოდნელი. ვერც ერთი მეცნიერი ვერ გაბედავდა საბჭოთა ეკონომიკური სისტემის რეფორმის აუცილებლობაზე ღიად საუბარს. ყველა თვლიდა, რომ ეს იოსებ სტალინის პრეროგატივა იყო. 1952 წელს გამოქვეყნდა იოსებ სტალინის ნაშრომი – „სოციალიზმის ეკონომიური პრობლემები სსრ კავშირში. შენიშვნები 1951 წლის ნოემბრის დისკუსიასთან დაკავშირებულ ეკონომიურ საკითხებზე“.¹ ამ ნაშრომს იმავე წელს მოჰყვა იოსებ სტალინის სამი წერილი: „სოციალიზმის ეკონომიური პრობლემები სსრ კავშირში. პასუხი ამხ. ნოტკინს, ალექსანდრე ილიას ძეს“,² „სოციალიზმის ეკონომიური

¹ ი. ბ. სტალინი, სოციალიზმის ეკონომიური პრობლემები სსრ კავშირში. შენიშვნები 1951 წლის ნოემბრის დისკუსიასთან დაკავშირებულ ეკონომიურ საკითხებზე. თბ., 1952.

² იხ.: ი. ბ. სტალინი, სოციალიზმის ეკონომიური პრობლემები სსრ კავშირში. თბ., 1952, გვ. 52-62.

პრობლემები სსრ კავშირში. ამხ. ლ. დ. იაროშენკოს შეცდომების შესახებ“,¹ „სოციალიზმის ეკონომიური პრობლემები სსრ კავშირში. პასუხი ამხანაგებს ა. ვ. სანინას და ვ. გ. ვენჟერს“.² ჩვენი მიზანი არ არის, ვრცლად ვისაუბროთ იოსებ სტალინის ნაშრომზე “სოციალიზმის ეკონომიური პრობლემები სსრ კავშირში”. აღვნიშნავთ მხოლოდ შემდეგს: იოსებ სტალინმა, რომელმაც საბჭოთა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემის მოდელი შექმნა და მისი განხორციელება შეძლო თავის დროზე, 1952 წელს ვერც სოციალიზმის ეკონომიკური პრობლემები წარმოაჩინა და ვერც ზესახელმწიფოს ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია დასაბა. ცხადია, იოსებ სტალინს ყოველივე კარგად ესმოდა, მაგრამ გარკვეული მიზეზების გამო თავს იკავებდა და, პრაქტიკულად, XX საუკუნის 30-იან წლებში ჩამოყალიბებული სტერეოტიპებით მსჯელობდა. ამ ნაშრომში ერთმანეთს დაუპირისპირდა მოაზროვნე სტალინი და პოლიტიკოსი სტალინი. უკვე მერამდენედ მოაზროვნე სტალინზე პოლიტიკოსმა სტალინმა გაიმარჯვა.

იოსებ სტალინის ნაშრომის „სოციალიზმის ეკონომიური პრობლემები სსრ კავშირში“, ასევე მისი სამი წერილის შესწავლის შედეგად შეიძლება დავასკვნათ: 1952 წლისათვის იოსებ სტალინმა საბჭოთა ეკონომიკური სისტემის გარდაქმნაზე უარი თქვა. ეს უარი დიდი ხნის ფიქრისა და განსჯის შედეგი იყო. მის შესახებ ჩვენ შეიძლება რამდენიმე მუხლისაგან შემდგარი დასკვნა გამოვიტანოთ:

1. იოსებ სტალინი კარგად აცნობიერებდა, რომ საბჭოთა ეკონომიკური სისტემის რადიკალური რეფორმა მხოლოდ ერთადერთი გზით შეიძლება განხორციელებულიყო: რალაც

¹ იხ.: ი. ბ. სტალინი, სოციალიზმის ეკონომიური პრობლემები სსრ კავშირში. თბილისი, 1952, გვ. 63-90.

² იხ.: ი. ბ. სტალინი, სოციალიზმის ეკონომიური პრობლემები სსრ კავშირში. თბილისი, 1952, გვ. 91-102.

ფორმით უნდა შეზღუდულიყო სახელმწიფო და საკოლმეურნეო საკუთრება და წახალისებულიყო კერძო სექტორი. სხვა შემთხვევაში რეფორმას აზრი არ ექნებოდა. თუ საბჭოთა კავშირის ეკონომიკა კერძო სექტორის თანდათანობითი ზრდის პირობებში განვითარდებოდა, ეს წარმოშობდა პოლიტიკური სისტემის რადიკალური რეფორმის განხორციელების გარდუვალობას – მთელი პოლიტიკური სისტემის დემოკრატიზაციის აუცილებლობას. პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემების რადიკალურ რეფორმას აუცილებლად მოჰყვებოდა საბჭოთა კავშირის დაშლა ეროვნულ სახელმწიფოებად. პროცესი ამით არ დასრულდებოდა „ცივი ომის“ პირობებში საბჭოთა კავშირის დაშლა გამოიწვევდა ე. წ. სოციალისტური ბანაკის ქვეყნებში საბჭოთა კავშირის ძალისხმევით დამყარებული პოლიტიკური რეჟიმების დაცემას – ანუ სოციალისტური ბანაკის დაშლას. მოვლენების ასეთ განვითარებას კი, ცხადია, იოსებ სტალინი ვერ დაუშვებდა.

2. 1951-1952 წლებში გამართულმა მრავალმა დისკუსიამ, პირველ ყოვლისა, ეკონომიკურ პრობლემებზე 1951 წლის ნოემბერში გამართულმა დისკუსიამ, იოსებ სტალინი დაარწმუნა სავალალო ჭეშმარიტებაში: საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ელიტა, უმაღლესი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლება, საბჭოთა მეცნიერები და მთლიანად საზოგადოება მზად არ იყო რადიკალური რეფორმებისათვის. ეს შემთხვევითი არ ყოფილა. პოლიტიკური ელიტა, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ზესახელმწიფოს ბედს განაგებდა, XX საუკუნის 30-იან წლებში გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე. ამ ადამიანების მსოფლმხედველობა ყალიბდებოდა ხელისუფლებისათვის უსასტიკესი ბრძოლის პირობებში. იოსებ სტალინი თანამებრძოლებს არჩევდა არა ნიჭისა და გაქანების მიხედვით, არამედ პირადი ერთგულების ნიშნით. სხვაგვარად სტალინი ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში უეჭველად დამარცხდე-

ბოდა. მართალია, მან ოპოზიცია დაამარცხა, მაგრამ მის თანამოაზრე პოლიტიკურ ელიტას ქვეყნის მართვის უნარი არ აღმოაჩნდა. ამიტომ იყო, რომ მმართველი ბირთვი, როგორც ვმ-იან წლებში, ამჯერადაც იოსებ სტალინს შეჰყურებდა და მხოლოდ მისი ნების აღმსრულებლის როლში შეეძლო გამოსვლა. სურდა თუ არ სურდა, იოსებ სტალინს მის მიერვე შექმნილ პოლიტიკურ ელიტასთან ერთად ყოველგვარი რეფორმის გარეშე უნდა ემართა ზესახელმწიფო. ახალი სახელისუფლო ფენის შექმნას წლები, ათწლეულები სჭირდებოდა. საქმე მარტო დროში არ იყო. იმხანად ქვეყნის სათავეში მყოფი პოლიტიკური ელიტა პოზიციებს არ დათმობდა და ახალგაზრდა პოლიტიკოსების სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლას არ დაუშვებდა. სწორედ ასეთი დამოკიდებულების შედეგი იყო ის, რომ იოსებ სტალინის მიერ შერჩეული რამდენიმე ახალგაზრდა მოღვაწე სხვადასხვა მიზეზით მალევე გაქრა საზოგადოებრივი ასპარეზიდან.

3. საბჭოთა პოლიტიკური ელიტის ტყუპისცალი იყო სამხედრო ელიტა. სამხედრო ხელისუფლებაც არ იყო იმისათვის მზად, რომ მხარი დაეჭირა რადიკალური პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური რეფორმებისათვის. იოსებ სტალინი იმასაც ხედავდა, რომ მეორე მსოფლიო ომში გამარჯვებულ გენერლებსა და მარშლებს ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩარევის ამბიცია ჰქონდათ. ეს კი ზესახელმწიფოსათვის ძალზე საშიში იყო. რეფორმების მხარდაჭერის სანაცვლოდ ქვეყნის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში სამხედროების მოსვლას სტალინი ვერ დაუშვებდა.

შექმნილი ვითარების შეცვლა ზესახელმწიფოს ბელადს არ შეეძლო. იოსებ სტალინი და საბჭოთა პოლიტიკური და სამხედრო ელიტა ყოველგვარი მსჯელობისა და მოლაპარაკების გარეშე უსიტყვოდ შეთანხმდნენ: საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემა,

ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა უცვლელი დარჩებოდა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ სტალინის დიდი ექსპერიმენტი გრძელდებოდა...

იყო კიდევ ერთი მიზეზი, რომელმაც შეუძლებელი გახადა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ საბჭოთა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემის რეფორმა. პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი ეპოქა ძირფესვიანად განსხვავდებოდა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი ეპოქისაგან. 1918-1939 წლებში გამოქვეყნებული იოსებ სტალინის ნაწერების (წიგნები, ბროშურები, სტატიები, წერილები, ინტერვიუები, მოხსენებები და გამოსვლები რკპ (ბ) და საკავშირო კპ (ბ) ყრილობებზე, კონფერენციებსა და ცენტრალური კომიტეტის პლენუმებზე) ანალიზი გვარწმუნებს, რომ იოსებ სტალინი ქვეყნის შიგნით და საერთაშორისო ასპარეზზე შექმნილი ვითარების ზუსტ, შეიძლება ითქვას, მეცნიერულ ანალიზს იძლეოდა. რაგინდ დაუჯერებლადაც უნდა ჩანდეს, ინფორმაციის მოპოვებისა და გავრცელების იმხანად არსებული საშუალებების მიუხედავად, იოსებ სტალინი ფლობდა სრულ ინფორმაციას საბჭოთა კავშირსა და მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებზე, საქმის კურსში იყო ისეთი მოვლენების თაობაზე, რომლებიც მას, როგორც ზესახელმწიფოს ლიდერს, თითქოს არაფერში სჭირდებოდა. ეს განაპირობებდა სწორი საშინაო და საგარეო პოლიტიკური კურსის შემუშავებას. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ გამოქვეყნებული იოსებ სტალინის ნაწერების ანალიზი კი სრულიად საპირისპიროს მეტყველებს: ქვეყნის შიგნით და საერთაშორისო ასპარეზზე შექმნილი ვითარების ანალიზი ზერელე და არაფრისმთქმელია. მეორე მსოფლიო ომამდე და ომის შემდგომ გამოქვეყნებული იოსებ სტალინის ნაწერები მხოლოდ ავტორის სტილით წააგავს ერთმანეთს, შინაარსის მხრივ მსგავსება მინიმალურია. იმაზე აღარაფერს ვამბობთ, რომ 1946-1953 წლებში იოსებ სტალინს

საშინაო და საგარეო პოლიტიკის არც ერთი სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი საკითხის შესახებ არ გამოუქვეყნებია ნაშრომი, საფუძვლიანი მოხსენებით არ გამოსულა საბჭოთა კავშირის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოსა (უზენაეს საბჭოსა) და უმაღლეს აღმასრულებელ ორგანოში (სახალხო კომისართა საბჭოში – მინისტრთა საბჭოში), საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ფორუმებზე, ცენტრალური კომიტეტის პლენუმებზე, ყრილობებზე. თითქოს ბელადი განზე გადგა, ზესახელმწიფოს სტრატეგიული განვითარების კონცეფციის შემუშავება და მისი რეალიზების ტაქტიკის ძიება მას აღარ აინტერესებდა. როგორც არ უნდა ვაფასებდეთ იოსებ სტალინს, ერთ ჭეშმარიტებას გვერდს ვერ ავუვლით: სტალინი ადამიანი იყო და ბიოლოგიური ორგანიზმის განვითარების კანონზომიერებას მისი სხეულიც ექვემდებარებოდა. ამკარაა, რომ საბჭოთა კავშირ-გერმანიის 1941-1945 წლების ომმა, საერთოდ, დაძაბულმა სამუშაო რეჟიმმა მისი ორგანიზმი სერიოზულად დაასუსტა. სტალინს ურთულესი საკითხების გადასაჭრელად აუცილებელი ფიზიკური გამძლეობა აღარ გააჩნდა. გარდაცვალების წინ (1949-1952 წწ.) გადაღებული ფოტოებიდან ამკარა ხდება, რომ იოსებ სტალინი მძიმედ იყო დაავადებული. შემორჩენილი დოკუმენტური კადრებიდან კარგად ჩანს, რომ იგი მოძრაობს ძალიან ნელა, უჭირს გადაადგილება. ასეთ ვითარებაში აუცილებელი იყო ქვეყნის მართვა ხელში აეღო სახელმწიფო მოღვაწეთა ჯგუფს. ასეთი ჯგუფი არსებობდა, მაგრამ მისი წევრებიდან არც ერთი არ გამოირჩეოდა რაიმე განსაკუთრებული ნიჭით. გიორგი მალენკოვი, კლიმენტ ვოროშილოვი, ნიკოლაი ბულგანინი, ლაზარ კაგანოვიჩი, ვიარესლავ მოლოტოვი, ნიკიტა ხრუშჩოვი ის ადამიანები იყვნენ, რომელთაც მხოლოდ მეორეხარისხოვან როლებში შეეძლოთ გამოსვლა, ანუ მხოლოდ იოსებ სტალინის წინამძღოლობით თუ იმუშავებდნენ. უკვე სტალინის სიცოც-

ხლის ბოლო წლებში ნათელი გახდა, რომ საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ელიტის ეს „რჩეულნი“ სტალინის გარეშე უსუსურები აღმოჩნდებოდნენ. ერთადერთი სახელმწიფო მოღვაწე, რომელიც მათგან განსხვავდებოდა, ლავრენტი ბერია იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ლავრენტი ბერია უკვე გამოცდილი სახელმწიფო მოღვაწე გახლდათ, ფლობდა დიდ ძალაუფლებას, იოსებ სტალინის გარდაცვალების შემთხვევაში ისიც განწირული აღმოჩნდებოდა. „პატარა კაცები“, გრძნობდნენ რა ლავრენტი ბერიას დიდ უპირატესობას, მის გაპირველკაცებას არ დაუშვებდნენ. მართალია, ნიკიტა ხრუშჩოვსა და მისტანებს სახელმწიფოს მართვის ნიჭი არ ჰქონდათ, მაგრამ ხელისუფლებისათვის ბრძოლის დიდი გამოცდილება გააჩნდათ. ყოველივე ამას, ცხადია, შესანიშნავად გრძნობდა იოსებ სტალინი, მაგრამ შექმნილი ვითარების შეცვლა მას უკვე აღარ შეეძლო.

სხვა ეპოქა დგებოდა, სხვა აზროვნება მკვიდრდებოდა. თითქოს სიმბოლური იყო, რომ მეორე მსოფლიო ომის წინა და უშუალოდ ომის პერიოდის დიდი პოლიტიკოსები ზედიზედ გავიდნენ სამოღვაწეო ასპარეზიდან: ჯერ კიდევ ომის დამთავრებამდე (1945 წლის აპრილში) გარდაიცვალა ფრანკლინ რუზველტი, ომის მიწურულს (1945 წლის გაზაფხულზე) სიცოცხლე დაასრულა ადოლფ ჰიტლერმა, ომის დამთავრების შემდეგ მალევე (1945 წლის ზაფხულში) საპარლამენტო არჩევნებში დამარცხდა უინსტონ ჩერჩილის პარტია. დიდ პოლიტიკაში რჩებოდა მხოლოდ იოსებ სტალინი, თუმცა იგი გლობალური პოლიტიკის სტრატეგიას და ტაქტიკას უკვე ვეღარ განსაზღვრავდა. 1946-1952 წლებში იოსებ სტალინს არ დაუწერია არც ერთი ნაშრომი, რომელშიც საშინაო და საგარეო მდგომარეობის სერიოზული ანალიზი იქნებოდა წარმოჩენილი და რომელიც ზესახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკას დაედებოდა საფუძვლად. 1952 წელს იოსებ სტალინმა თავი შეიკავა საბჭოთა კავშირის კომუნის-

ტური პარტიის XIX ყრილობაზე ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენებით გამოსვლისაგან. მან 14 ოქტომბერს მხოლოდ მოკლე სიტყვა წარმოთქვა.¹ ეს იყო ზესახელმწიფოს ბელადის უკანასკნელი სიტყვა პოლიტიკაში. ცხადი გახდა, რომ იოსებ სტალინი, როგორც მოაზროვნე, როგორც სახელმწიფო მოღვაწე დიდი პოლიტიკიდან გადიოდა. საით უნდა წასულიყო ზესახელმწიფო, როგორი უნდა ყოფილიყო საბჭოთა კავშირის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, 1952 წლის 14 ოქტომბერს იოსებ სტალინს არ უთქვამს.

სკკპ XIX ყრილობაზე იოსებ სტალინი ფიზიკურადაც იმდენად სუსტად გამოიყურებოდა, რომ ყველა გრძნობდა: დიდი პოლიტიკოსების პლეადიდან უკანასკნელი ტოვებდა ასპარეზს...

არაკანონზომიერი და მოულოდნელი არაფერი მომხდარა. როგორც პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ ძველი თაობის პოლიტიკოსთა პლეადამ (ლოიდ ჯორჯი, ჟორჟ კლემანსო, ვუდრო უილსონი და სხვ.) ასპარეზი დაუთმო ახალი თაობის პოლიტიკოსებს (იოსებ სტალინს, ფრანკლინ რუზველტს, უინსტონ ჩერჩილს), ისე ამ უკანასკნელთა ადგილი დიდ პოლიტიკაში მომდევნო თაობის სახელმწიფო მოღვაწეებმა დაიკავეს. თუმცა იყო ერთი მნიშვნელოვანი სხვაობაც: მთლიანობაში აღებული, „ბებერი ევროპა“ მსოფლიო პოლიტიკაში ადგილს უთმობდა ახალ ლიდერს – ამერიკის შეერთებულ შტატებს.

¹ ი. ბ. სტალინი, სიტყვა პარტიის XIX ყრილობაზე. 1952 წ. 14 ოქტომბერი, გაზეთი „კომუნისტი“, 1952 N 246, 15 ოქტომბერი, გვ. 1.

თავი XVI. დიდი ექსპერიმენტის დასასრული

იოსებ სტალინის დიდი ექსპერიმენტი მისი გარდაცვალებისთანავე (1953 წ.) არ დასრულებულა. მან კიდევ რამდენიმე ათეული წელი გასტანა და ბოლოს შინაური და გარე ძალების ერთიანი და კარგად გააზრებული მოქმედების შედეგად შეწყვიტა არსებობა. დიდმა ექსპერიმენტმა გაუძლო ნიკიტა ხრუშჩოვის – ტიპური მედროვის – მმართველობას (1953-1964 წწ.), კიდევ უფრო ვიგინდარა მედროვის, ლეონიდ ბრეჟნევის მმართველობას (1964-1982 წწ.), შემდგომი ორი მედროვის იური ანდროპოვისა და კონსტანტინე ჩერნენკოს (1982-1985 წწ.) მმართველობას. სტალინის დიდმა ექსპერიმენტმა კიდევ თითქმის ხუთი წელი (1985-1990 წწ.) გაუძლო დასავლურ სამყაროსთან კავშირში მყოფი საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ელიტის ბრძოლას ექსპერიმენტის შეწყვეტისათვის. დიდი ექსპერიმენტის საბოლოო ლიკვიდაცია კი XX საუკუნის მიწურულსა და XXI საუკუნის დამდეგს გახდა შესაძლებელი.

1991 წლის 8 დეკემბერს მსოფლიოს ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი მოვლენა მოხდა: არსებობა შეწყვიტა ზესახელმწიფომ – საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირმა. მსოფლიოს პოლიტიკური რუკიდან საბჭოთა კავშირის გაქრობა თავისთავად ერთმნიშვნელოვან მოვლენას არ წარმოადგენდა. პრაქტიკულად, ორი ერთმანეთთან დაკავშირებული, მაგრამ ამავე დროს განსხვავებული მოვლენა მოხდა: საბჭოთა პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, იდეოლოგიური სისტემის მსხვრევას და საბჭოთა

კავშირის დაშლას დამოუკიდებელ, სუვერენულ სახელმწიფოებად. ორივე მოვლენა დროსა და სივრცეში ერთდროულად განვითარდა. სწორედ ამით იყო განპირობებული ის, რომ უზარმაზარი სამხედრო-ეკონომიკური პოტენციალის მქონე და თავისი ჰეგემონისტური ბუნებით ცნობილი ზესახელმწიფო დიდი სისხლისღვრისა და ომების გარეშე დაიშალა.

დასავლური სამყაროს (დასავლეთ ევროპის ქვეყნების, ამერიკის შეერთებული შტატების) ბრძოლა საბჭოთა სახელმწიფოს (საბჭოთა რუსეთის – საბჭოთა კავშირის) წინააღმდეგ რამდენიმე პერიოდს მოიცავს. 1917-1941 წლებში დასავლური სამყარო ბრძოლის ფორმებად იყენებდა საბჭოთა ხელისუფლების არცნობას, ქვეყნის შიგნით ანტისაბჭოთა ძალების მხარდაჭერასა და სამხედრო ინტერვენციას, ეკონომიკურ ბლოკადას, დანარჩენი მსოფლიოსაგან საბჭოთა კავშირის იზოლაციას. ეს ბრძოლა უშედეგოდ დასრულდა. 1941-1945 წლებში დასავლური სამყარო ორი მიზნის მიღწევას ესწრაფოდა: გერმანიისა და მისი მოკავშირეების დამარცხებასა და საბჭოთა კავშირის მაქსიმალურად დასუსტებას. 1945-1985 წლებში დასავლური სამყაროს, რომლის ლიდერობა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ უპირობოდ იგდო ხელთ ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა, სტრატეგია ასეთი იყო: საბჭოთა კავშირის დაშლა უნდა დაწყებულიყო საბჭოთა პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და იდეოლოგიური სისტემების მსხვრევით. 1985-1991 წლებში დასავლურმა სამყარომ უკვე მოპოვებული წარმატებებით ისარგებლა და საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციის, საბჭოთა კავშირის დაშლის კომპლექსური (სისტემური) პროგრამა აამოქმედა. ასე დაიწყო „გარდაქმნა“ („Перестройка“) – საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაცია და საბჭოთა კავშირის დაშლა.

1985 წელს დაწყებული „გარდაქმნა“ (საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის კომპლექსური პროგრამა), რომლის ფორმალური იდეოლოგია **მიხეილ გორბაჩოვს** ხვდა წილად, არ ყოფილა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში, ქვეყნის პოლიტიკურ ელიტაში მომწიფებული პროექტი. „გარდაქმნა“ საბჭოთა კავშირის ფარგლებს გარეთ (დასავლურ სამყაროში) დაიგეგმა და მის მიმდინარეობაზე კონტროლი ქვეყნის გარედანვე ხორციელდებოდა. საბჭოთა კავშირის როგორც პოლიტიკური, ისე სამხედრო ელიტა, იმდენად უუნარო აღმოჩნდა, რომ „გარდაქმნის“ საბოლოო მიზანი ვერ ამოიცნო. მიხეილ გორბაჩოვის მიერ დეკლარირებული „გარდაქმნა“ ქვეყნის პოლიტიკურმა და სამხედრო ელიტამ ხრუშჩოვ-ბრეჟნევის ეპოქის ცნობილ პოპულისტურ ღონისძიებებს გაუთანაბრა და გარკვეულწილად ირონიითაც კი შესცქეროდა ემოციებით დატვირთულ მიხეილ გორბაჩოვის გაუთავებელ გამოსვლებს. თავდაპირველად ისე ჩანდა, რომ ამ გამოსვლებში საგანგაშოზე ბევრად მეტი საანეკდოტო მასალა იყო. თუმცა ასე მხოლოდ ერთი შეხედვით ჩანდა. „გარდაქმნის“ გეგმა არ ითვალისწინებდა საბოლოო მიზნების (საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის) თავიდანვე გაცხადებას. „გარდაქმნა“ დაიწყო XX საუკუნის 20-30-იან წლებში ჩამოყალიბებული ე. წ. „ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის“ კრიტიკით, პოლიტიკური რეპრესიების დაგმობით (ნიკიტა ხრუშჩოვის საყვარელი თემები), ეკონომიკის განვითარების დაჩქარების, ხარისხობრივი მაჩვენებლის გაუმჯობესების, სოციალური პრობლემების გადაჭრის, განიარაღების მოთხოვნით (ლეონიდ ბრეჟნევის საყვარელი თემები). შემდეგ პოპულარული გახდა ლოზუნგი, რომელიც სოციალიზმისათვის „ადამიანური სახის“ მიცემას მოითხოვდა. ამ ლოზუნგის არსში სერიოზულად გარკვე-

ვა არც არავის უცდია. დაიწყო იმის ოსტატური პროპაგანდა, რომ კერძო სექტორის ნახალისების, მრავალპარტიულობის დამკვიდრების, აღმოსავლეთ ევროპის დათმობის, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის (მაგალითად, ავღანეთის) შინაურ საქმეებში სამხედრო-პოლიტიკური ჩარევის შეწყვეტის სანაცვლოდ შენარჩუნებული იქნებოდა ზესახელმწიფო – საბჭოთა კავშირი. როგორც ზემოთაც ვთქვით, ხრუშჩოვ-ბრეჟნევის ეპოქაში ფორმირებული საბჭოთა პოლიტიკური და სამხედრო ელიტა იმდენად უსუსური აღმოჩნდა, რომ მოსალოდნელი საფრთხე ვერ შენიშნა, ვერ გააცნობიერა ელემენტარული ჭეშმარიტება: საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციის შემთხვევაში თვით საბჭოთა კავშირის არსებობას სერიოზული საფრთხე ემუქრებოდა. „გარდაქმნის“ იდეოლოგიები, ერთი მხრივ, საბჭოთა პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და იდეოლოგიური სისტემის ნგრევით შეშფოთებულ პოლიტიკურ და სამხედრო ელიტას საბჭოთა კავშირის შენარჩუნების გარანტიას აძლევდნენ, ხოლო, მეორე მხრივ, მოკავშირე რესპუბლიკებში სულ უფრო მზარდ ეროვნულ მოძრაობას ფარულად „საბჭოთა იმპერიის“ ნგრევისაკენ მოუწოდებდნენ.

საბჭოთა სისტემის ნგრევისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის ტენდენციებმა თავი იჩინა ჯერ კიდევ იოსებ სტალინის მმართველობის ეპოქაში. ამ ტენდენციების შესახებ იმხანად არავინ საუბრობდა. ასეთი განწყობილება გაგრძელდა იოსებ სტალინის სიკვდილის (1953 წ.) შემდეგაც. იოსებ სტალინის მიერ შექმნილ სისტემას სტაბილურობის რამდენიმე სარტყელი ჰქონდა, რის გამოც მისი ერთი შეტევით, ერთბაშად მოსპობა წარმოუდგენელი იყო. სტაბილურობის თითოეული სარტყელი ცალ-ცალკე უნდა დაძლეულიყო. ეს იმას ნიშნავდა, რომ მთელი სისტემის საბოლოოდ მოსპობას დიდი დრო დასჭირდებოდა. იოსებ სტალინის მიერ შექმნილი სისტემის სტაბილურობის უკანასკნელი სარტყელი მოის-

პო მიწის გაყიდვის დაკანონებით. ეს კი რუსეთში XX და XXI საუკუნეთა მიჯნაზე მოხდა, ასე რომ, სისტემის ნგრევა დაახლოებით 50 წელი გაგრძელდა.

ნიკიტა ხრუშჩოვის მოღვაწეობის არსი გამოიხატებოდა შემდეგში: სხვადასხვა გარემოების წყალობით მოპოვებული ძალაუფლებისა და ზესახელმწიფოს მართვის სადავეების შენარჩუნება. ყოველივე ეს კარგად ჩანს 1953-1956 წლებში განვითარებული მოვლენების შუქზე: ლავრენტი ბერიას მკვლელობა, შინაგან საქმეთა სამინისტროსა და სახელმწიფო უშიშროების სამინისტროს ხელმძღვანელ მუშაკთა (მინისტრები, მოადგილეები, სამმართველოების უფროსები) განადგურება მოსკოვსა და მოკავშირე რესპუბლიკებში; იოსებ სტალინის მომხრეების ე. წ. „ანტიპარტიული ჯგუფის“ განადგურება; მოკავშირე რესპუბლიკების პოლიტიკური ხელმძღვანელობის შეცვლა; საკადრო ცვლილებები არმიასა და ფლოტში და სხვ.

ნიკიტა ხრუშჩოვისეულმა „დათბობამ“ ნიადაგი მოუმზადა მიხეილ გორბაჩოვისეულ „გარდაქმნას“, ნიკიტა ხრუშჩოვმა ჩაატარა ექსპერიმენტი, რომელმაც პასუხი გასცა კითხვებს: 1) რამდენი წელი შეიძლება გასტანოს ზესახელმწიფოში „მმართველობითმა აბსურდმა“; 2) რამდენი წელი შეიძლება ტაკიმასხარამ გაუმართლებელი, გაუაზრებელი ექსპერიმენტებით გეგმაზომიერად ანგრიოს ზესახელმწიფო. დღეს ამ კითხვაზე ჩვენ შეგვიძლია ზუსტი პასუხი გავცეთ: ათი წელი.

„დათბობისა“ და „გარდაქმნის“ პერიოდების შედარებისას ყურადღებას იპყრობს ერთი გარემოება: მიხეილ გორბაჩოვს გვერდში ედგა კარგად ორგანიზებული, უდავოდ ნიჭიერი და განათლებული ადამიანების ჯგუფი, ნიკიტა ხრუშჩოვი კი „მმართველობით აბსურდში“ პრაქტიკულად მარტოდმარტო მოქმედებდა. დღეს ჩვენ ვერ ვუპასუხებთ მეტად მნიშვნელოვან კითხვას: საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციასა და საბჭოთა

კავშირის დაშლაში ვის ეკუთვნის პირველობა – მიხეილ გორბაჩოვს თუ ნიკიტა ხრუშჩოვს? თუმცა ამ კითხვას 1964 წელს გარკვეულწილად უპასუხა ოთხმოცდაათი წლის უინსტონ ჩერჩილმა: „ამჟამად ცოცხალია ადამიანი, რომელმაც საბჭოთა ქვეყანას იმაზე 1000-ჯერ მეტი ზიანი მიაყენა, ვიდრე მე. ესაა ნიკიტა ხრუშჩოვი. მოდით, ტაში დავუკრათ მას!“

ნიკიტა ხრუშჩოვის მოღვაწეობის შეფასებისას აუცილებელია დაისვას კითხვა: XX საუკუნის 50-იანი წლების დამდეგის პოლიტიკურმა და სამხედრო ელიტამ როგორ დაუშვა იოსებ სტალინის შემდეგ ზესახელმწიფოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში ისეთი მედროვის მოსვლა, როგორიც ნიკიტა ხრუშჩოვი იყო? – მთელი პასუხისმგებლობა ეკისრება პოლიტიკურ და სამხედრო ელიტას, იმ პოლიტიკოსებსა და სამხედროებს, რომელთაც 1953 წელს ნიკიტა ხრუშჩოვი იმავე მოტივით გააპირველკაცეს, რა მოტივითაც 1613 წელს რუსეთის საერობო კრებამ მეფედ აირჩია ყველა კანდიდატს შორის უარესი – ახალგაზრდა, მაგრამ უკვე ფიზიკურად დაუძლურებული (გადაადგილება უჭირდა) და გონებასუსტი მიხეილ რომანოვი. იოსებ სტალინი ისე გარდაიცვალა, რომ საბჭოთა კავშირში არ არსებულა სახელმწიფო ხელისუფლების ცვლის მექანიზმი. კონსტიტუცია ფარატივად ქალაქდს წარმოადგენდა; ყველა დონის არჩევნები (მათ შორის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოსიც) სიყალბედ, მასკარადად იყო ქცეული; ზესახელმწიფო კონსტიტუციისა და კანონების გვერდის ავლით იმართებოდა; უმაღლეს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოებზე, ყველა კანონზე და კონსტიტუციაზე მაღლა იდგა ერთი ადამიანის ნება. ყოველივე ამან განაპირობა ის, რომ იოსებ სტალინის გარდაცვალების შემდეგ დაიწყო ხელისუფლებისათვის ბრძოლა, რომელიც არაფრით იყო რეგლამენტირებული. ეს იყო „ბრძოლა წესების გარეშე“.

იოსებ სტალინის გარდაცვალების შემდეგ ხელისუფლებისთვის დაწყებულ „წესების გარეშე ბრძოლაში“ ნიკიტა ხრუშჩოვს შემთხვევით არ გაუმარჯვია. ჯერ კიდევ იოსებ სტალინის სიცოცხლის ბოლო წლებში საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ და სამხედრო ელიტაში, ქვეყნის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში მომნიშვნელოა აზრი, რომელიც შეიძლება შემდეგნაირად გამოიხატოს: „იოსებ სტალინის მმართველობის დასასრული არ უნდა გამხდარიყო ლავრენტი ბერიას მმართველობის დასაწყისი“. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში ორმოცდაცამეტი წლის ლავრენტი ბერიას მოსვლა იმას ნიშნავდა, რომ კრემლში ქართველთა ბატონობა კიდევ დიდხანს გაგრძელდებოდა.

ნიკიტა ხრუშჩოვის „მმართველობითი აბსურდის“ პერიოდის (1953-1964 წწ.) მთავარი უარყოფითი შედეგი მაინც ის იყო, რომ სათავე დაედო საბჭოთა სისტემის, საბჭოთა კავშირის თვითკომპრომეტაციის პროცესს. ამ პროცესის დაწყება უმთავრესად განპირობებული იყო არა დასავლური სამყაროს სპეცსამსახურების მიზანსწრაფული მოქმედებებით, არამედ, პირველ ყოვლისა, პირადად ნიკიტა ხრუშჩოვის, ქვეყნის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის და იმდროინდელი პოლიტიკური და სამხედრო ელიტის უგუნური, ანტისახელმწიფოებრივი მოღვაწეობით. ამ უგუნურების ერთ-ერთ გამოვლინებას წარმოადგენდა ის, რომ ეკონომიკისა და სოციალურ ურთიერთობათა სფეროში, გრძელვადიანი პროგრამების შემუშავების პროცესში უგულვებელყოფილი იყო მეცნიერების როლი.

1964 წლის ოქტომბერში განხორციელებული გადატრიალების შედეგად საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში ლეონიდ ბრეჟნევი მოვიდა. ისევე, როგორც 1953 წელს, 1964 წელსაც „ბრძოლა წესების გარეშე“ წარმართა. ხელისუფლების გადაცემის კონსტიტუციური მექანიზმი კვლავაც არ არსებობდა. ნიკიტა ხრუშჩოვის წინა-

აღმდეგ შეთქმულებაში მონაწილეობა ლეონიდ ბრეჟნევის მხრიდან ძალიან გაბედულ ნაბიჯს წარმოადგენდა. მანამდე იგი არ გამოირჩეოდა განსაკუთრებული აქტიურობით, არ იყო გაბედული, რისკიანი ადამიანი.

სრულიად ბუნებრივად ისმის კითხვა: საერთოდ, რატომ დადგა ლეონიდ ბრეჟნევის გაპირველკაცების საკითხი? ნიკიტა ხრუშჩოვის გადაყენებას საკმაოდ გამოცდილი ადამიანები ამზადებდნენ. მათ კარგად იცოდნენ, თუ რა არარაობას წარმოადგენდა ლეონიდ ბრეჟნევი, თუმცა არჩევანი მაინც მასზე შეაჩერეს. ეს განპირობებული იყო ორი მიზეზით: თუ ნიკიტა ხრუშჩოვის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულება გამჟღავნდებოდა, შეთქმულები ყველაფერს ლეონიდ ბრეჟნევის გადააბრალებდნენ; ხოლო წარმატების შემთხვევაში ლეონიდ ბრეჟნევი კი გაპირველკაცდებოდა, მაგრამ, შეთქმულთა აზრით, გარკვეული პერიოდის შემდეგ მისი თავიდან მოცილება ადვილი იქნებოდა.

მართალია, ლეონიდ ბრეჟნევი არ განეკუთვნებოდა თანამდებობრივი დანიინაურებისათვის, ხელისუფლებისათვის აქტიურად მებრძოლ ადამიანებს, მაგრამ ეს იმას სულაც არ ნიშნავდა, რომ იგი ზედმინევნით კარგად არ ფლობდა ხელისუფლებისათვის ბრძოლის მეთოდებს. ეს ცოდნა ლეონიდ ბრეჟნევა შესანიშნავად გამოიყენა მისივე თანამებრძოლების ქვეყნის პოლიტიკური ხელმძღვანელობიდან განდევნის პროცესში. ლეონიდ ბრეჟნევი ნიჭით, პოლიტიკოსისათვის აუცილებელი ალღოთი, გამოცდილებით, მიზანდასახულობით, გაბედულებით ბევრად ჩამოუვარდებოდა ნიკიტა ხრუშჩოვს. ლეონიდ ბრეჟნევის არ ჰქონდა არც პოლიტიკოსის, არც დიპლომატის, არც მხედართმთავრის ნიჭი. ეს იყო გაუნათლებელი ადამიანი. თუ ყველა მონაცემს გავაანალიზებთ, ცხადი გახდება, რომ ლეონიდ ბრეჟნევი შეიძლებოდა ყოფილიყო სამეურნეო ხაზით – კოლმეურნეობის თავმჯდომარე ან ქარხნის დირექტორი, პარტიული ხა-

ზით – სკკპ საქალაქო ან რაიონული კომიტეტის მდივანი. ამ თანამდებობებზე მუშაობაშიც მას დიდად შეუშლიდა ხელს ორი უარყოფითი თვისება – სიზარმაცე და ლოთობა. თუ იოსებ სტალინის ოცდაათწლიანი მმართველობის შემდგომ შესაძლებელი გახდა ნიკიტა ხრუშჩოვისნაირი უღირსის ზესახელმწიფოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში მოსვლა, ცხადია, არაფერია საკვირველი იმაში, რომ ნიკიტა ხრუშჩოვის ათწლიანი „მმართველობითი აბსურდის“ შემდეგ საბჭოთა კავშირში ხელისუფლების სათავეში აღმოჩნდა კიდევ უფრო უღირსი ლეონიდ ბრეჟნევი. ნიკიტა ხრუშჩოვმა დაამტკიცა, რომ სახელმწიფო შეიძლება სულელმაც მართოს, ლეონიდ ბრეჟნევმა კი დაამტკიცა, რომ სახელმწიფო შეიძლება საერთოდ არ მართო...

ლეონიდ ბრეჟნევის მოსვლა ქვეყნის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში იმას ნიშნავდა, რომ საბჭოთა წყობილების, საბჭოთა კავშირის თვითკომპრომეტაციის პროცესი კიდევ უფრო გაღრმავდებოდა და შეუქცევადი გახდებოდა.

ნიკიტა ხრუშჩოვი გარემოცვისათვის ასე თუ ისე უმართავი პიროვნება იყო, მისი მოქმედების პროგნოზირება ძნელი გახლდათ. პოლიტიკურ და სამხედრო ელიტას, უმნიშვნელოვანეს სახელმწიფო და პარტიულ თანამდებობებზე მყოფ ადამიანებს გარანტირებული არაფერი ჰქონდათ. ლეონიდ ბრეჟნევს კი გარემოცვა, უფრო ზუსტად კლანი, მართავდა. კლანი ქვეყანას ძარცვავდა და მხოლოდ პირად კეთილდღეობაზე ზრუნავდა. საბჭოთა კავშირის უმაღლეს პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში კლანური მმართველობის დამყარებას მოჰყვა კლანური მმართველობის დამყარება მოკავშირე რესპუბლიკების ხელმძღვანელობებსა და უფრო დაბალ რგოლებშიც (ოლქებში, ქალაქებში). კლანების ძალაუფლება შეუზღუდავი იყო როგორც ცენტრში, ისე ადგილებზე (რესპუბლიკებში, ოლქებში, ქალაქებში). ლეონიდ

ბრეჟნევის კლანის ნება კანონზე და თვით კონსტიტუციაზე მაღლა იდგა. რატომ არ გაუწია კლანური მმართველობის დამყარებას წინააღმდეგობა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურმა და სამხედრო ელიტამ? ნიკიტა ხრუშჩოვის „მმართველობითი ქაოსის“ ათწლეულის შემდეგ პოლიტიკური და სამხედრო ელიტა მშვიდ ცხოვრებას ესწრაფოდა, კლანური მმართველობა კი სწორედ მშვიდი ცხოვრების სანინდარი იყო. პოლიტიკურმა და სამხედრო ელიტამ სახელმწიფოს ინტერესები უგულვებელჰყო, უწყებრივ ან რეგიონალურ კლანებში მოკალათდა და მშვიდი ცხოვრება დაიწყო. ნიკიტა ხრუშჩოვისეული „მმართველობითი ქაოსი“ ლეონიდ ბრეჟნევისეულმა „მშვიდმა მმართველობამ“ შეცვალა.

ლეონიდ ბრეჟნევის კლანმა ფულის განსაკუთრებით დიდი როლდენობით მითვისება XX საუკუნის 70-იანი წლების დამდეგიდან დაიწყო. ეკონომიკის ნგრევაც ამ პერიოდიდან განსაკუთრებით ძლიერდება. კლანურმა აზროვნებამ საერთოდ ჩაკლა სახელმწიფოებრივი აზროვნება. საბჭოთა კავშირში ჩამოყალიბება დაიწყო „ჩრდილოვანმა ეკონომიკამ“. ჩრდილოვანი ეკონომიკა ნთქავდა სახელმწიფო ეკონომიკას, ბატონობდა მასზე.

„ჩრდილოვანმა ეკონომიკამ“ და სახელმწიფო ქონების ძარცვამ მოშალა საბჭოთა (სახელმწიფო) ეკონომიკა, ხელისუფლების ყველა რგოლში (განსაკუთრებით – შინაგან საქმეთა სამინისტროს, პროკურატურასა და სასამართლო სისტემაში) კორუფციის დამკვიდრებამ ძირი გამოუთხარა სოციალურ და პოლიტიკურ სისტემას. ლეონიდ ბრეჟნევის მმართველობის დასასრულისათვის (XX საუკუნის 80-იანი წლების დამდეგს) საბჭოთა კავშირში ფუფუნებით ცხოვრობდა დაახლოებით 600 ათასი ოჯახი (2,5-3 მილიონი ადამიანი). ყოველწლიურად ამ ოჯახების მიერ მოხმარებული ფულის საერთო როდენობაში (100%) ოფიციალური შემოსავლით (ხელფასით) მიღებული ფული მხოლოდ 1-3%-ს უდრიდა. ამ

600 ათასი ოჯახიდან უმრავლესობას შეადგენდნენ ე. წ. ნომენკლატურული მუშაკები, რომლებიც „ჩრდილოვანი ეკონომიკიდან“ იღებდნენ უკანონო შემოსავალს, ან ჰქონდათ სხვა უკანონო ფინანსური წყარო.

ცხადია, ლეონიდ ბრეჟნევი უძლური იყო შეექმნა ხელისუფლების შეცვლის საიმედო სისტემა. ეს სისტემა უნდა დამყარებოდა საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციას. ხელისუფლების შეცვლის საიმედო, კონსტიტუციური მექანიზმის არარსებობა ლეონიდ ბრეჟნევის სიცოცხლის ბოლო წლებში ამწვავებდა ხელისუფლებისათვის ბრძოლას. ამის გამო ლეონიდ ბრეჟნევის გარდაცვალებაც საიდუმლოებით მოცული აღმოჩნდა.

ლეონიდ ბრეჟნევის პოლიტიკური მემკვიდრე იური ანდროპოვი (1982-1984 წწ.) გაურკვეველ ვითარებაში მოვიდა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში. 1967 წელს ლეონიდ ბრეჟნევმა, თვით სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს წევრებისათვის მოულოდნელად, სასწრაფოდ, შეთითხნილი ბრალდებით თანამდებობიდან გაათავისუფლა საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოსთან არსებული სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის თავმჯდომარე ვლადიმირ სემიჩასტნი და მის ნაცვლად იური ანდროპოვი დანიშნა. ლეონიდ ბრეჟნევის გარდაცვალების დროისათვის (1982 წ.) იური ანდროპოვს უკვე დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა. მან დაძლია კონკურენტი კონსტანტინე ჩერნენკოსა და მისი მომხრეების წინააღმდეგობა და საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში აღმოჩნდა. იური ანდროპოვი იყო ადამიანი, რომელიც კარგად უთავსებდა ერთმანეთს გარეგნულ ლიბერალიზმსა და შინაგან სისასტიკეს.

1983 წლის ივნისში სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე იური ანდროპოვმა განაცხადა: 1) სათანადოდ არ იყო შესწავლილი საბჭოთა საზოგადოება, კერძოდ, ამ საზოგა-

დოებისათვის დამახასიათებელი კანონზომიერებანი, განსაკუთრებით – ეკონომიკური, 2) ყოველივე ზემოთ თქმული გახდა მიზეზი იმისა, რომ საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა მოქმედებდა ემპირიულად, არარაციონალურად, ცდებითა და შეცდომებით. იური ანდროპოვის ეს სიტყვები მაშინვე სხვადასხვაგვარად იქნა გაგებული, ეძებდნენ ქვეტექსტს. ერთ-ერთი ვერსიით, იური ანდროპოვს უნდოდა ეთქვა: საბჭოთა პოლიტიკური ხელმძღვანელობა, საბჭოთა იდეოლოგია მეცნიერებს არ აძლევდა საშუალებას, რეალურად, ობიექტურად შეეფასებინათ საბჭოთა სისტემა, მისი განვითარების კანონზომიერებანი და მიღწეული შედეგები.

საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში მოსული იური ანდროპოვი თავისი ხანმოკლე მოღვაწეობის მანძილზე ერთადერთ მიზანს ისახავდა: ზესახელმწიფოს მიყვანა სრულ აბსურდამდე. ამ მიზნის მიღწევისათვის ბრძოლას იგი ოსტატურად ნილბავდა, მაგალითად, ისეთი პოპულისტური ღონისძიებით, როგორიც იყო შრომითი დისციპლინის აღდგენა წარმოებებსა და დაწესებულებებში.

იური ანდროპოვის სიკვდილიც ისევე საიდუმლოებითაა მოცული, როგორიც ლეონიდ ბრეჟნევისა. იური ანდროპოვის პოლიტიკური მემკვიდრე კონსტანტინე ჩერნენკო (1984-1985), მართალია, უკვე მძიმედ ავადმყოფი მოვიდა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში, მაგრამ არსებობს ვერსია, რომ მისი გარდაცვალებაც ხელოვნურად დააჩქარეს.

ლეონიდ ბრეჟნევის გარდაცვალების (1982 წ.) შემდეგ ვინც უნდა მოსულიყო საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში, საბჭოთა სისტემის, საბჭოთა კავშირის შენარჩუნება შეუძლებელი იყო. დასავლურ სამყაროს სპეცსამსახურებს იმდენად ძლიერი პოზიცია ჰქონდათ, რომ არასასურველი პოლიტიკური ლიდერის თავიდან

მოცილება მათთვის დიდ სირთულეს არ წარმოადგენდა. დასავლური სამყაროს სპეცსამსახურების დიდ გამარჯვებას წარმოადგენდა ის, რომ საბჭოთა პოლიტიკურ და სამხედრო ელიტას საბჭოთა სისტემის, საბჭოთა კავშირის გადარჩენის გეგმის მონახაზიც კი არ გააჩნდა, ხოლო დასავლურ სამყაროს კი უკვე მზად ჰქონდა საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის კომპლექსური პროგრამა.

იოსებ სტალინის გარდაცვალებით ახალი ეპოქა დაიწყო საბჭოთა სისტემის ისტორიაში – დაიწყო ნგრევა. ნგრევის პერიოდი საკმაოდ დიდხანს გაგრძელდა. იგი მოიცავს ნიკიტა ხრუშჩოვის „მმართველობითი ქაოსის“ პერიოდს (1953-1964 წწ.), ლეონიდ ბრეჟნევის „მშვიდი მმართველობის“ პერიოდს (1964-1982 წწ.), იური ანდროპოვისა და კონსტანტინე ჩერნენკოს მმართველობის პერიოდს ანუ „კატაფალკების რბოლის“ პერიოდს (1982-1985 წწ.). საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაცია და საბჭოთა კავშირის დაშლა დასრულდა მიხეილ გორბაჩოვის მმართველობის პერიოდით ანუ „გარდაქმნის“ პერიოდით (1985-1991 წწ.).

„გარდაქმნის“ პერიოდში (1985-1991 წწ.) საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაცია და საბჭოთა კავშირის დაშლა მეთოდურად ხორციელდებოდა. 1986 წლის 19 ნოემბერს მიიღეს კანონი ინდივიდუალური შრომითი საქმიანობის შესახებ. 1988 წლის 26 მაისს კი – კანონი კოოპერაციის შესახებ. ამ ორი კანონით დაიწყო საბჭოთა სისტემის ეკონომიკური და სოციალური საფუძვლების ნგრევა. 1988 წლის ზაფხულში აზერბაიჯანის შემადგენლობაში შემავალი მთიანი ყარაბაღის ავტონომიური ოლქის საკანონმდებლო ორგანომ მიიღო დადგენილება სომხეთთან შეერთების შესახებ. ამით დაიწყო საბჭოთა კავშირის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული სისტემის ნგრევა. 1989 წელს „გარდაქმნის“ გეგმის თანახმად, საბჭოთა კავშირის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოდ გამოცხადდა „სახალხო

დეპუტატთა ყრილობა“. წინასწარვე იყო ცნობილი, რომ ყრილობაზე ცენტრისკენული და ცენტრიდანული ძალების ბალანსი ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ იქნებოდა – მოკავშირე რესპუბლიკები სუვერენიტეტს მოითხოვდნენ. შემდეგ დაიწყებოდა მოკავშირე რესპუბლიკებში არსებული ავტონომიური წარმონაქმნების მოკავშირე რესპუბლიკებიდან გასვლისათვის მოძრაობა. მოსკოვი ამ პროცესების მართვას ვეღარ შეძლებდა. 1991 წლის აგვისტოში მოსკოვში დაიწყო წინასწარ დაგეგმილი „პუტჩი“. მიხეილ გორბაჩოვმა „პუტჩი“ შესანიშნავად გამოიყენა „გარდაქმნის“ მოწინააღმდეგე ძალების გამოაშკარავებისა და განადგურებისათვის. 1990-1991 წლებში სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის აღდგენა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს საბჭოთა კავშირში შემავალმა მოკავშირე რესპუბლიკებმა. 1991 წლის 8 დეკემბერს რუსეთს, უკრაინასა და ბელორუსიას შორის დადებული ბელოვეჟის შეთანხმების შედეგად საბჭოთა კავშირმა, როგორც სახელმწიფომ, არსებობა შეწყვიტა.

საბჭოთა სისტემის წგრევამ და საბჭოთა კავშირის დაშლის პირველმა ნიშნებმა, როგორც აღვნიშნეთ, ჯერ კიდევ იოსებ სტალინის სიკვდილის (1953 წ.) შემდეგ იჩინათავე. ეს პროცესი შეუქცევადად განვითარდა ნიკიტა ხრუშჩოვისა (1953-1964 წწ.) და ლეონიდ ბრეჟნევის (1964-1982 წწ.) მმართველობის წლებში. საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციამ და საბჭოთა კავშირის დაშლამ სისტემური ხასიათი მიიღო 1985 წლიდან „გარდაქმნის“ დაწყებით.

საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის გეგმაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის (სკკპ), როგორც საბჭოთა სისტემის და ზესახელმწიფოს წარმმართველი პოლიტიკური ძალის, ნეიტრალიზაციას. სკკპ-ის დასუსტება და ნეიტრალიზაცია ადვილი საქმე არ იყო. „გარდაქმნის“ გეგმა ამ შემთხვევაშიც უნაკლო აღმოჩნდა. ამ გეგმის თანახმად, უნდა

მომხდარიყო „გარდაქმნის“ მოწინააღმდეგე სკკპ ელიტის (პოლიტიკური მოღვაწეები, დიპლომატები, სამხედროები და ა. შ.) დარაზმვა და სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობის პროვოცირება. ეს სცენარი შესანიშნავად იქნა გათამაშებული 1991 წლის აგვისტოში. „პუტჩის“ ლიკვიდაციის შემდეგ კომუნისტური ელიტა ერთი ხელის მოსმით იქნა ნეიტრალიზებული – საბჭოთა კავშირის კომუნისტურმა პარტიამ პოლიტიკური ასპარეზი დატოვა.

1991 წლის აგვისტოს „პუტჩის“ დამარცხებით მიხეილ გორბაჩოვმა, მართალია „გარდაქმნის“ (ე. ი. საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის) მოწინააღმდეგე ძალები უმტკივნეულოდ ჩამოაშორა პოლიტიკურ ასპარეზს, მაგრამ დასავლური სამყაროსათვის პირადად მან ფუნქცია დაკარგა. მიხეილ გორბაჩოვმა „გარდაქმნის“ პროგრამის რეალიზებაში, „გარდაქმნის“ მომხრე და მოწინააღმდეგე ძალების დაპირისპირებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. ახალ როლს მას აღარ სთავაზობდნენ. ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულების მიხეილ გორბაჩოვისეული იდეა, როგორც აღვნიშნეთ, „გარდაქმნის“ პროგრამას ეწინააღმდეგებოდა. 1991 წლის აგვისტოს პუტჩის შემდეგ მიხეილ გორბაჩოვი, მართალია, ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის პრეზიდენტად რჩებოდა, მაგრამ თვით ზესახელმწიფოს დღეები დათვლილი იყო. ძველი (საკავშირო) ცენტრი პრაქტიკულად აღარ ფუნქციონირებდა, საბჭოთა კავშირის სივრცეში დამოუკიდებლად ამოქმედდა თხუთმეტი ცენტრი. საბჭოთა კავშირის დაშლა უკვე რეალობა იყო. რჩებოდა მხოლოდ ფორმალური აქტი. ეს დღეც შორს აღარ იყო. 1991 წლის 8 დეკემბერს ბელორუსიაში, ბელოვეჟში, რუსეთის ფედერაციის, უკრაინისა და ბელორუსის შეთანხმებით საბჭოთა კავშირმა არსებობა შეწყვიტა.

საბჭოთა კავშირის დაშლით (1991 წ.) არ დამთავრებულა იოსებ სტალინის დიდი ექსპერიმენტის ლიკვიდაცია. ეს

პროცესი, სულ მცირე, ათი წელი მაინც გაგრძელდა და XXI საუკუნის დამდეგს დასრულდა.

რატომ განხორციელდა ასეთი წარმატებით 1985-1991 წლებში საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის გეგმა („გარდაქმნა“)? უმთავრესი მიზეზი იმაში მდგომარეობს, რომ 1953-1985 წლებში, ე. ი. სანამ ამოქმედდებოდა საბჭოთა სისტემისა და საბჭოთა კავშირის ნგრევის კომპლექსური გეგმა („გარდაქმნა“), მანამ მომზადდა ნიადაგი „გარდაქმნისათვის“. ლეონიდ ბრეჟნევის მმართველობის პერიოდში დასავლურმა სამყარომ, პირველ ყოვლისა, ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა, თანამოაზრეები გაიჩინა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში, დიპლომატიურ კორპუსში, ძალოვან სტრუქტურებში, საინფორმაციო ცენტრებში, პრაქტიკულად, ყველა სახელმწიფო უწყებაში. დასავლური სამყაროს სპეცსამსახურებს ჰქონდათ აბსოლუტურად ზუსტი ინფორმაცია საბჭოთა პოლიტიკური და სამხედრო ელიტისა და თანამდებობის პირთა ოჯახის წევრების განწყობათა შესახებ. დასავლეთის სპეცსამსახურებს ინფორმაცია ჰქონდათ არა მარტო უწყების პირველ პირთა, არამედ უმნიშვნელოვანესი უწყებების სხვა თანამდებობობრივი ნომენკლატურის შეხედულებათა, ასევე, მოკავშირე რესპუბლიკების ხელმძღვანელობის შესახებ. იმდროინდელი საბჭოთა პოლიტიკური ელიტა იდგა დილემის წინაშე: საბჭოთა წყობილების უცვლელად შენარჩუნება ნიშნავდა იმას, რომ ჩრდილოვანი ეკონომიკიდან მიღებული შემოსავლის (ფულის) ლეგალიზებას ვერასდოდეს მოახდენდნენ. არსებული (საბჭოთა) კანონმდებლობით ისინი დამნაშავეთა სამყაროს განეკუთვნებოდნენ და პოლიტიკური ვითარების შეცვლის შემთხვევაში კანონის მთელი სიმკაცრით დაისჯებოდნენ. ჩრდილოვანი ეკონომიკის ლეგალიზება შესაძლებელი გახდებოდა მაშინ, თუ მოხდებოდა საბჭოთა სისტემის და, შესაბამისად, არსებუ-

ლი საკანონმდებლო ბაზის ლიკვიდაცია. დაგროვილი ფული ჩრდილოვან ეკონომიკასთან კავშირში მყოფ პოლიტიკურ და სამხედრო ელიტას ახალი სახელმწიფო სისტემის (კაპიტალიზმის) პირობებში კარგი ცხოვრების გარანტიას აძლევდა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ჩრდილოვან ეკონომიკასთან კავშირში მყოფი პოლიტიკური და სამხედრო ელიტის დიდი ნაწილი პირდაპირ ან არაპირდაპირ დასავლური სამყაროს სპეცსამსახურების მოკავშირე გახდა, საბჭოთა სისტემის ნგრევაში ჩაება.

ხშირად ყურადღება არ ექცევა, ან შედარებით ნაკლები ყურადღება ეთმობა ერთ მეტად მნიშვნელოვან ფაქტორს: მეორე მსოფლიო ომის (1939-1945 წწ.) შემდგომ პერიოდში, განსაკუთრებით კი იოსებ სტალინის გარდაცვალების (1953 წ.) შემდგომ, საბჭოთა კავშირში, მოსახლეობის ყველა ფენაში, განსაკუთრებით ინტელიგენციაში, თავისთავად, ბუნებრივად, დასავლური სამყაროს სპეცსამსახურების აქტიურობის გარეშე დღითი-დღე იზრდებოდა იმ ადამიანების რიცხვი, რომლებიც აიდეალებდნენ ცხოვრების დასავლურ წესს, ხოლო ყოველგვარი საბჭოური მათთვის მიუღებელი და აუტანელი ხდებოდა. ეს იყო სრულიად კანონზომიერი შედეგი საბჭოთა სისტემის თვითკომპრომეტაციისა, რაც განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა ლეონიდ ბრეჟნევის მმართველობის წლებში. ეს ადამიანები, მათი რიცხვი კი 1985 წლისათვის მილიონებით განისაზღვრებოდა, „გარდაქმნის“ (ე. ი. დასავლური სამყაროს სპეცსამსახურების გეგმის) ბუნებრივ მოკავშირედ იქცნენ.

ნიკიტა ხრუშჩოვი იოსებ სტალინის ადგილას! – იყო თუ არა ეს შემთხვევითობა? ჩვენ ვფიქრობთ, რომ არა! „სულელების“ ეპოქის დადგომა კანონზომიერება იყო. ის სისტემა, რომელიც დაუშვებს ნიკიტა ხრუშჩოვისნაირი ვიგინდარების ზესახელმწიფოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში მოსვლას, ხოლო ათი წლის შემდეგ კიდევ უფრო შემთხვევი-

თი ადამიანის, ლეონიდ ბრეჟნევის, გაპირველკაცებას, განწირულია დაღუპვისათვის. იოსებ სტალინს შემთხვევით არ უხმარია გამოთქმა „სულელების დრო“. ნიკიტა ხრუშჩოვი ერთი „სულელთაგანი“ იყო. მას გვერდს უმშვენებდნენ: ვი-აჩესლავ მოლოტოვი, გიორგი მალენკოვი, ნიკოლოზ ბუღბა-ნინი, ლაზარ კაგანოვიჩი, კლიმენტ ვოროშილოვი. ვინც არ უნდა მოსულიყო საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში, შედეგი იგივე იქნებოდა. არც ერთ მათგანს საბჭოთა სისტემის გარდაქმნისათვის საჭირო არც გონებრივი შესაძლებლობა და არც საამისო ნება არ გააჩნდა. „გარდაქმნამ“ ლოგიკურად გააგრძელა ის, რაც 1953-1985 წლებში ხდებოდა.

XX საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოდან და 70-იანი წლების დამდეგიდან საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის გეგმა იმითომ დაგვირგვინდა წარმატებით, რომ იგი 1953-1985 წლებში საბჭოთა კავშირში მიმდინარე პროცესების მეცნიერულ ანალიზს ემყარებოდა, ყველა ნიუანსი უალრესად ზუსტად იყო გათვლილი. არის ასეთი გამოთქმა: „ის, რაც იქმნება საუკუნეების განმავლობაში – ინგრევა წამებში. ის, რაც იქმნება წლების განმავლობაში – ინგრევა საათებში“. „გარდაქმნა“ ამის დადასტურებას წარმოადგენდა.

დასასრულ, უნდა ვუპასუხოთ კითხვას: საბჭოთა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემის ლიკვიდაცია და საბჭოთა კავშირის დაშლა კანონზომიერება იყო თუ შეთქმულების შედეგი? საბჭოთა სისტემა, საბჭოთა კავშირი მეორე მსოფლიო ომის (1939-1945 წწ.) შემდგომ რომ ძირეული პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური რეფორმების გარეშე დიდხანს ვერ იარსებებდა, ეს კანონზომიერება იყო. ამ მდგომარეობამდე საბჭოთა სისტემა, ობიექტური მიზეზების გამო, დასავლური სამყაროს ზემოქმედების გარეშე მივიდა. კანონზომიერება იყო ისიც, რომ

იოსებ სტალინის გარდაცვალების შემდეგ (1953-1964 წწ.) საბჭოთა კავშირში ვერ დაიწყო ძირეული რეფორმები. საბჭოთა კავშირის უმაღლეს პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას, ქვეყნის პოლიტიკურ ელიტას, როგორც ვთქვით, რეფორმების გატარების არც სურვილი და არც ინტელექტუალური შესაძლებლობა არ გააჩნდა, ზესახელმწიფო იმ პოლიტიკოსთა ხელში აღმოჩნდა, რომელთა შეხედულებები XX საუკუნის 30-იან წლებში ჩამოყალიბდა და რომლებიც ანგარიშს ვეღარ უწევდნენ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მომხდარ ცვლილებებს. ასე მომწიფდა ხელსაყრელი პირობები იმ შეთქმულების ორგანიზებისათვის, რომლისთვისაც დასავლური სამყარო დიდხანს და გულდასმით ემზადებოდა. შექმნილმა ვითარებამ დასავლურ სამყაროს საშუალება მისცა აემოქმედებინა და წარმატებით განეხორციელებინა საბჭოთა სისტემის ლიკვიდაციის, საბჭოთა კავშირისა და მთელი სოციალისტური სისტემის დაშლის კარგად გააზრებული პროგრამა, რომლის ბოლო (სისტემური) ეტაპი ისტორიაში „გარდაქმნის“ (1985-1991 წწ.) სახელწოდებით შევიდა.

ბოლოთქა

იოსებ სტალინის დიდი ექსპერიმენტი შედგა. მაინც საით მიისწრაფოდა სტალინი? რის მიღწევას ცდილობდა ასეთი გულმოდგინებით? სტალინის მიზანი იყო ბურჟუაზიული სახელმწიფო სისტემის ალტერნატივის შექმნა და, ალბათ, კაპიტალიზმის საბოლოო ლიკვიდაციაც. სტალინმა ბურჟუაზიულ სახელმწიფო სისტემას დაუპირისპირა სოციალური თანასწორობის იდეაზე დამყარებული სახელმწიფო სისტემა. მიუხედავად იმისა, რომ სტალინმა სოციალური თანასწორობისათვის ბრძოლაში უმაგალითო პრეცედენტი შექმნა როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით, სოციალური თანასწორობისათვის ყველა ცნობილი მეზობელი უკან ჩამოიჭოვა, საბოლოო მიზანს მაინც ვერ მიაღწია. მართალია, იოსებ სტალინი ამ ქვეყნიდან დაუმარცხებელ პოლიტიკურ მოღვაწედ წავიდა, მაგრამ მის მიერ ჩაფიქრებული და პრაქტიკულად განხორციელებული ექსპერიმენტი კაპიტალიზმთან ბრძოლაში მაინც დამარცხდა.

სოციალური თანასწორობის იდეის რეალიზაცია ყოველთვის წარმოშობდა სექტანტიზმს, ექსტრემიზმს, ძალადობას, რაც მთავრდებოდა დიქტატორული პოლიტიკური რეჟიმის დამყარებით. სწორედ დიქტატორული რეჟიმია ის აუცილებელი პირობა, რომელიც იძლევა საშუალებას, დროებით შენარჩუნებული იქნას მეტ-ნაკლები სოციალური თანასწორობა. ამდენად, სოციალური თანასწორობის იდეის რეალიზაცია, თუ თავიდანვე არა, რაღაც ეტაპზე

მაინც აუცილებლად აფერხებს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ პროგრესს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სოციალური თანასწორობის იდეის რეალიზაციის შედეგად შექმნილი სახელმწიფო სისტემა ადრე თუ გვიან განწირულია მარცხისათვის. ამ კანონზომიერებას შეენი-რა სტალინის დიდი ექსპერიმენტის შედეგად შექმნილი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემა და ზესახელმწიფო – საბჭოთა კავშირი. მიუხედავად ამისა, სოციალური თანასწორობის იდეის რეალიზაციისათვის ბრძოლა საბოლოო ჯამში მაინც არ შეიძლება განხილულ იქნას უარყოფით მოვლენად. ეს ის მოვლენაა, რომელიც აზრს აძლევს დაბალი და საშუალო ფენების არსებობას იმ საზოგადოებაში, რომლისათვისაც მიუღებელია სოციალური თანასწორობის იდეა.

იცოდა თუ არა იოსებ სტალინმა, რომ მის ექსპერი-მენტს, მის მიერ შექმნილ ზესახელმწიფოს კრაზი ელოდა? უნდა ვივარაუდოთ, რომ იცოდა. თუმცა, რა უნდა გაიგო იმ ადამიანის ნააზრევსა და ნაღვანში, რომელიც წერდა, რომ ისტორიაში გადამწყვეტ როლს დიდი ადამიანები კი არა, მასები ასრულებენ, იმავდროულად კი მთელი ცხოვრებითა და პრაქტიკული მოღვაწეობით ამტკიცებდა, რომ ისტორიას მხოლოდ დიდი ადამიანები ქმნიან.

ღმერთო, შეუნდე დამწერსაც და წამკითხველსაც!

პირთა საძიებელი

ა

აბაშელი ალექსანდრე 199
 ალიხან-ავარსკი 99
 ანდროპოვი იური 211, 220, 222,
 223
 ასტონი 61

ბ

ბაკუნინი მიხეილ 111, 172
 ბარკოსაძე ს. 92
 ბაუერი ოტო 177
 ბეზელი ავგუსტ 112
 ბელინსკი ბესარიონ 172 .
 ბელტოვი (იხ.: პლესხანოვი
 გიორგი) 54
 ბერია ლავრენტი 192, 193, 209,
 215, 217
 ბერნშტაინი ედუარდ 53, 58, 112
 ბიუხერი 59
 ბლანკი ლუი-ოგიუსტენ 111, 114,
 116
 ბოგდანოვი 56
 ბოგორაზი ნიკოლოზ 49
 ბოლოტნიკოვი ივანე 132, 134
 ბრეჟნევი ლეონიდ 211, 213, 217-
 222, 224, 226, 228
 ბულგაკოვი 54-57
 ბულგანინი ნიკოლაი 208, 228

ბუხარინი ნიკოლაი 109, 120, 121,
 124, 126, 127, 129, 135, 139,
 140, 142, 152, 164, 176, 185,
 189

გ

გედი ჟიულ 112
 გელაძე ეკატერინე (კეკე) გაბრი-
 ელის ასული 8, 10, 11, 13, 14,
 17, 38, 44
 გელდი 60
 გელეიშვილი პეტრე 28, 69
 გერცენი ალექსანდრე 111, 172
 გვაზავა გიორგი 28
 გვოზდოვი 55
 გიბინსი 58, 59
 გიორგი მერჩულე 182
 გირში 61
 გოგებაშვილი იაკობ 22, 171
 გოგუა კალისტრატე 66
 გოეთე იოჰან ვოლფგანგ 59, 114
 გოლდმანი (იხ. ლიბერი მ.)
 გორბაჩოვი მიხეილ 213, 215,
 216, 223-225
 გორჩაკოვი ალექსანდრე 132
 გროსი 55
 გურეშიძე მიხეილ 66

დ

დავიდოვა 62

დარჩიაშვილი ვლადიმერ 19, 51,
69, 172

დიონეო 61

დობროლიუბოვი ნიკოლოზ 172

დრელინგი 58

დროზდოვი 60

ე

ეგოროვი 59

ელიავა, ბათუმელი ექიმი 9, 45,
47

ენგელსი ფრიდრიხ 53, 54, 56-58,
112, 135

ერაძე გიორგი 92

ერისთავი რაფიელ 24, 25

ვ

ვალახი მეერ (ლიტვინოვი
მაქსიმ) 99

ვანდერველდე ემილ 53, 60, 112

ვასილევსკი 63

ვატსონი 61, 62

ვაჩნაძე დავით 28

ვებერი 60

ვენჟური ვ. გ. 204

ვოდოვოხოვი 59, 60, 62, 63

ვოროშილოვი კლიმენტ 208, 228

ვურმი 62

ზ

ზიბერი 56

ზიმელი 55

ზიმშელი 58

ზინოვიევი გრიგორი 100, 109,
120, 121, 123, 124, 126, 127,
129, 135, 151-153, 169, 189

ზოლოტარევი ლეონტი 66

ზომბარტი 56, 61

ი

იაროშენკო ლ. დ. 204

ივანე მრისხანე 159, 160, 164

ივანიუკი 59

იზგოევი 56, 62

ილინი 56, 59, 60

ინგოროყვა პავლე 199

იოლიოსი 62

ისაევი 57

იულიანოვი ვლადიმერ (იხ. ლე-
ნინი)

იულიუს კეისარი 114

კ

კაგანოვიჩი ლაზარ 208, 228

კამენევი ლევ 109, 120, 121, 123,
124, 126, 127, 129, 135, 152,
169, 189

კამენსკი 54, 59

კამო (ტერ-პეტროსიანი სიმონ)
94, 98-100

კაუცკი კარლ 53, 54, 56-59, 112,
177

კელენჯერიძე მელიტონ 27, 28
კერდი 55

კერენსკი ალექსანდრე 132, 166

კეცხოველი ვლადიმერ (ლადო)
78

კვინიკაძე ალექსანდრე 8

კიკვიძე თ. 92
 კირსანოვი 54
 კლასენი 61
 კლემანსო ჟორჟ 210
 კოგანი ოსიპ 19, 49
 კოვალენსკი 57, 59, 61
 კოვროვი 62
 კოზერენკო ნიკოლოზ 19, 49
 კოსტროვი (იხ. ნოე ჟორდანიას)
 კრუივიცკი ლ. 53, 54
 კუდე 55
 კუნო 55, 57
 კურნატოვსკი ვიქტორ 19, 20, 49

ლ

ლაბრიოლა 54, 62
 ლავროვი პეტრე 172
 ლანგე 60
 ლასალი ფერდინანდ 61, 112
 ლასხიშვილი გიორგი 28
 ლაფარგი პოლ 53, 54, 58
 ლევაშკევიჩი ივანე 49
 ლენინი ვლადიმერ 49-51, 53, 64, 65, 67, 72, 74, 75, 77, 80, 85-87, 89, 91, 99-102, 108-111, 113-129, 134-136, 152-155, 160, 166, 172, 176, 185, 188, 193, 199
 ლესევიჩი 55
 ლიბერი მ. (გოლდმანი) 173
 ლიბკნეხტი ვილჰელმ 112
 ლიპერტი 57, 58
 ლიტვინოვი მაქსიმ (იხ. ვალახი მეერ)
 ლომთათიძე ბიკენტი (ჭოლა) 90, 92
 ლორთქიფანიძე გრიგოლი 92
 ლუზინი ივანე 49

მ

მაგაიმი 61
 მალენკოვი გიორგი 208, 228
 მარტინოვა ნინა 97
 მარტინოვი ა. 92
 მარტოვი (ცედერბაუმი) იული 49, 74, 101, 102
 მარქსი კარლ 53, 56, 57, 59, 60, 86, 112, 113, 135
 მასლოვი პ. 54, 57, 90
 მაჭარაძე პოლიკარპე 66
 მახარაძე ფილიპე 28, 191-193, 198, 200
 მგელაძე ვლასა 92
 მედემი ვ. 177
 მეიერი 58
 მეტენი 61
 მესხი სერგეი 28
 მილიუკოვი პეტრე 59, 132
 მირსკი დიმიტრი (სიმონ ტერ-პეტროსიანი – კამო)
 მიხეილ II რომანოვი 216
 მოლოტოვი ვიაჩესლავ 152, 208, 228
 მომონოვი, ჟანდარმერიის
 უნტერ-ოფიცერი 10
 მურავიოვი ნიკოლაი 172

ნ

ნაუმოვი 59
 ნეჟდანოვი 56, 57
 ნიკოლაძე ნიკო 19, 28, 40
 ნიკოლოზ II, რუსეთის იმპერატორი (1894-1917) 93
 ნიკონოროვი ალექსი 66
 ნინიძე მ. 92

ნინუა გიორგი 66
ნიცუე ფრიდრიხ 55

ო

ოთაროვი სარკის ალექსანდრეს
ძე 95, 97
ოსტლერი რიჩარდ 62

პ

პავლენკოვი 61
პაიჭაძე ს. 92
პერნერსტორფერი ენგელბერტ
177
პესტელი პავლე 172
პეტრე I დიდი, რუსეთის იმპერა-
ტორი (1721-1725) 134, 159,
160, 164
პიატაკოვი გიორგი 120
პილეცკი ვასილ ვასილის ძე 95,
96
პლატონი 114
პლესანოვი გიორგი 49-51, 53,
64, 65, 67, 72, 74, 75, 77, 79,
80, 85-87, 89, 102, 109, 112-
115, 117, 172
პოკროვსკი 61
პოლეთაევი ნიკოლოზ 49
პოტოლიანცი (პოტლიანცი) 61,
62
პრეობრაჟენსკი 124
პუგაჩოვი ემელიანე 132, 134
პუგო 61
პუშკინი ალექსანდრე 142

ჟ

ჟორდანია ნოე 28, 29, 41, 50-52,
65, 68-72, 74, 76-82, 86-88,
90-93, 106, 109, 164, 171, 177,
178, 185

რ

რადომილსკი (იხ. ზინოვიევი
გრიგორი)
რავიჩი სარა 100
რაზინი სტეფანე 132, 134
რამიშვილი ისიდორე 78, 88, 91,
106
რამიშვილი ნოე 19, 88, 92
რაფაილი 124
რაფაილოვი 62
რიკარდო დევიდ 56
რილი 55
როზენფილდი (იხ. კამენევი ლევ)
რომანოვები 165
როჯერსი 61
რუხველტი ფრანკლინ 209, 210
რუხიე 61
რუსთაველი შოთა 195

ს

სამენოვი ნიკიფორე 66
სანინი 59
სანინა ა. გ. 204
საპრონოვი 124
სემაშკო ნიკოლაი 99
სემიჩასტნი ვლადიმირ 223
სერაფიმე, არქიმანრიტი 13-15
სკობელევი მატევი 132, 166
სკორობოგადკო პეტრე 66

სმირნოვი 62
 სოზელი (იხ. სტალინი)
 სოლოვიოვი 59
 სოსელო (იხ. სტალინი)
 სტალინი (ჯულაშვილი იოსებ)
 5-18, 20-23, 25, 26, 28, 29, 31-
 43, 45, 47-52, 63-94, 100-113,
 116-130, 135-142, 144, 147,
 148, 151-182, 184-189, 191-
 196, 201-211, 214-217, 223-225,
 227-231
 სტოლიპინი პეტრე 132, 137, 138,
 140, 161, 162, 165, 166
 სტაროსტენკო სერგეი 66
 სტრუვე პეტრე 53-56, 58-61

ტ
 ტარლე 58
 ტეპლოვი 63
 ტერ-პეტროსიანი სიმონ (იხ.
 კამო)
 ტიხომიროვი ლევ 172
 ტკაჩოვი პეტრე 172
 ტოროშელიძე მალაქია 195, 196,
 198
 ტრაჩევსკი 62
 ტროცკი (ბრონშტეინი) ლევ 101,
 109, 112, 120-129, 135, 136,
 139, 140, 142, 152, 160, 169,
 176, 185, 189, 193
 ტუგან-ბარანოვსკი მიხეილ 53,
 56, 57, 59, 60

უ
 უილსონი ვუდრო 210
 ულრიხი 58

უნანიანცი ოვანეს 66
 ურატაძე გრიგოლ 91, 92
 უშაკოვი 54

ფ
 ფილიპოვი 55, 57
 ფრანკი 57
 ფრანჩესკი გიორგი 49
 ფრანჩესკი იპოლიტე 49
 ფრიჩე 58

ქ
 ქარსიძე არსენ 98, 99
 ქარუმძიძე შალვა 28

ყ
 ყარაჯიანცი გიორგი 66

შ
 შაბილსკი, ჟანდარმერიის პოდ-
 პოლკოვნიკი 9, 45, 47
 შენგელია მოსე 66
 შენლანკი 60
 შიპელი 57, 61
 შიპი 62
 შპენგლერი ოსვალდ 113
 შპრინგერი რუდოლფ 177
 შულცე-გევერნიცი 60

ჩ
 ჩაჩავა კ. 92
 ჩერნენკო კონსტანტინე 211,
 221, 222-223
 ჩერნიშევსკი ნიკოლოზ 172
 ჩერჩილი უინსტონ 209, 210, 216

ჩიხლაძე რაფიელ 92

ჩოდრიშვილი ზაქარია 66

ჩერნოვი 56

ჩხეიძე კარლო (ნიკოლოზ) 28,
51, 78, 106, 109, 132, 166

ჩხენკელი აკაკი 172

ც

ცაბაძე ვასილ 66

ცედერბაუმი (იხ. მარტოვი
იული)

ციხითათრიშვილი მიხეილ შიოს
ძე 8

ცხაკაია მიხა 88

წ

წერეთელი აკაკი 171

წერეთელი გიორგი 19, 29, 32,
33, 40, 50, 79

წერეთელი ირაკლი 28, 78, 106,
109, 132, 166, 171

წერეთელი მიხეილ (მიხაკო) 171,
178

წითლიძე ა. 92

წულაია პ. 92

ჭ

ჭავჭავაძე ილია 18, 19, 21, 24,
26-33, 40, 82, 171, 177, 182-
184, 191, 192, 195-200

ჭიაბრიშვილი ა. 92

ხ

ხახანაშვილი სოლომონ, მღვდე-
ლი 8

ხონელი ილია 28

ხრუშოვი ნიკიტა 208, 209, 211,
213, 215-217, 219-220, 223,
224, 227

ჯ

ჯავახიშვილი ივანე 200

ჯაფარიძე პროკოფი 88

ჯიბლაძე სილიბისტრო 19, 34,
50, 51, 69, 72, 78

ჯიბუტი ვ. 92

ჯორჯაძე არჩილ 28-30, 82, 84,
106, 171, 172, 178

ჯორჯი ლოიდ 210

ჯულაშვილი ბესარიონ ივანეს ძე
8, 12, 13, 44

ჯულაშვილი ეკატერინე (იხ.
გელაძე ეკატერინე)

ჯულაშვილი იოსებ (იხ. სტალინი)

ჯუღელი სევერიან 66

ჯუღელი სიმონ 66

კ

კეგელი 55

კელვალდი 58

კილდერბანდტი 58

კიტლერი ადოლფ 209

სარჩევი

წინათქმა	5
თავი I. დაბადება. სოციალური გარემო. განათლება	8
თავი II. ილია ჭავჭავაძესთან „ივერიაში“	18
თავი III. თბილისის სასულიერო სემინარიის დატოვება	31
თავი IV. არჩევანი	40
თავი V. დაპირისპირება ქართულ სოციალ-დემოკრატიასთან	49
თავი VI. ქართული ეროვნული მოძრაობის შეფასება	77
თავი VII. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ელიტაში დამკვიდრების ცდა	85
თავი VIII. სიმაღლესი განმანათლებელი ექსპროვრიაციის შესახებ	93
თავი IX. რუსეთში	104
თავი X. ლენინიზმი თუ სტალინიზმი?	110
თავი XI. სოციალური და ეკონომიკური სისტემა	131
თავი XII. პოლიტიკური სისტემა	159
თავი XIII. მკვლევარი თუ პოლიტიკოსი?	170
თავი XIV. ილია ჭავჭავაძის უარყოფითთან წინააღმდეგ	191
თავი XV. დიდი ექსპერიმენტის განახლების მცდელობა	201
თავი XVI. დიდი ექსპერიმენტის დასასრული	211
ბოლოთქმა	230
პირთა საძიებელი	232

საგამომცემლო ჯგუფი

ნესტან ბაგაური
ელადიმერ პერანიძე
ალექსანდრე ჯიქურიძე

გარეკანის დიზაინი

ილია ხელაიასი

გამომცემლობა არტანუჯი

✉ თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზ. 5.

☎ 2-25-05-22, 2-91-22-83, 5(93) 25-05-22.

www.artanuji.ge artanuji@artanuji.ge